

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ  
ДЕРЖАВНИЙ ЗАКЛАД «ЛУГАНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ  
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА»

Кваліфікаційна наукова  
праця на правах рукопису

**ВОЛОДАВЧИК ВІКТОРІЯ СЕРГІЇВНА**

УДК 378:658.62:005.52(043.5)

**ДИСЕРТАЦІЯ**

**ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ МОБІЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ  
ТОВАРОЗНАВЦІВ У ПРОЦЕСІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ**

13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук  
Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,  
результатів і текстів інших авторів мають покликання на відповідне джерело

\_\_\_\_\_ В.С. Володавчик

Науковий керівник: Караман Олена Леонідівна, доктор педагогічних наук,  
професор

Старобільськ – 2021

## АНОТАЦІЯ

**В.С. Володавчик Формування професійної мобільності майбутніх товарознавців у процесі фахової підготовки.** – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. – Державний заклад «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», Міністерство освіти і науки України, Старобільськ, 2021.

Дисертацію присвячено проблемі формування професійної мобільності майбутніх товарознавців у процесі фахової підготовки.

У вступі обґрунтовано актуальність обраної теми, визначено об'єкт, предмет, мету, завдання, сформульовано гіпотезу, висвітлено методологічну та теоретичну основи, методи дослідження, наукову новизну та практичне значення отриманих результатів, наведено відомості про їхню апробацію й упровадження.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що вперше теоретично обґрунтовано й експериментально підтверджено ефективність педагогічних умов формування професійної мобільності майбутнього товарознавця в процесі фахової підготовки (створення аксіологічного середовища, що забезпечує спрямованість ціннісних орієнтацій студентів на професію товарознавця як передумови стійкої мотивації на досягнення успіху й потреби постійного самовдосконалення в умовах мінливості ринку товарів; спрямування фахової підготовки на оволодіння системою науково-теоретичних та операційних знань у галузі товарознавства з метою розвитку критичності та гнучкості мислення як підґрунтя професійної мобільності; забезпечення розвитку індивідуально-психологічних якостей як необхідних властивостей професійно мобільного фахівця в галузі товарознавства; інтеграція змісту практик та майбутньої професійної діяльності товарознавця з метою формування практичних умінь і навичок, активності та креативності у вирішенні професійних задач); удосконалено зміст і технології формування

професійної мобільності майбутнього товарознавця в процесі фахової підготовки; подальшого розвитку набули теоретичні положення фахової підготовки майбутніх товарознавців; трактування базових понять (професійна мобільність, професійна мобільність майбутнього товарознавця); уявлення про педагогічні умови формування професійної мобільності.

Визначено базове поняття дослідження: професійна мобільність майбутнього товарознавця – це інтегративна якість особистості, що являє собою динамічну комбінацію ціннісних орієнтацій (професійні цінності, мотиви, потреби), науково-теоретичних та операційних знань, умінь і навичок у галузі товарознавства та кон'юнктури ринку, індивідуально-психологічних якостей (критичність і гнучкість мислення, комунікабельність, емоційна стабільність, волева рішучість, здатність до ризику, рефлексивність) та дозволяє самостійно й відповідально діяти в нестандартних ситуаціях, швидко ухвалювати рішення з урахуванням ризиків, бути конкурентоспроможним в умовах мінливого ринку товарів.

З урахуванням сутнісних характеристик досліджуваного поняття визначено критерії та відповідні показники сформованості професійної мобільності майбутніх товарознавців у процесі фахової підготовки: мотиваційно-ціннісний, когнітивно-пізнавальний, індивідуально-психологічний, активно-творчий. Відповідно до критеріїв було схарактеризовано рівні сформованості професійної мобільності майбутніх товарознавців у процесі фахової підготовки: високий, середній, низький.

За результатами констатувального етапу експериментального дослідження встановлено, що більшість студентів мають переважно низький рівень сформованості професійної мобільності майбутніх товарознавців за всіма критеріями як у контрольній, так і в експериментальній групах.

Автором обґрунтовано та впроваджено в освітній процес низку педагогічних умов, які спрямовані на підвищення рівня сформованості професійної мобільності майбутніх товарознавців у процесі фахової підготовки: створення аксіологічного середовища, що забезпечує

спрямованість ціннісних орієнтацій студентів на професію товарознавця як передумови стійкої мотивації на досягнення успіху й потреби постійного самовдосконалення в умовах мінливості ринку товарів; спрямування фахової підготовки на оволодіння системою науково-теоретичних та операційних знань у галузі товарознавства з метою розвитку критичності та гнучкості мислення як підґрунтя професійної мобільності; забезпечення розвитку індивідуально-психологічних якостей як необхідних властивостей професійно мобільного фахівця в галузі товарознавства; інтеграція змісту практик та майбутньої професійної діяльності товарознавця з метою формування практичних умінь і навичок, активності та креативності у вирішенні професійних задач.

Результати дослідження **впроваджено** в освітній процес Державного закладу «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка» (м. Старобільськ), Східноукраїнського університету імені Володимира Даля (м. Сєверодонецьк), Університету імені Альфреда Нобеля (м. Дніпро).

У дослідженні взяли участь 412 майбутніх товарознавців (197 осіб контрольної групи, 215 – експериментальної групи) та 25 викладачів.

Упровадження першої педагогічної умови відбувалося шляхом створення аксіологічного середовища, що забезпечувало спрямованість ціннісних орієнтацій студентів на професію товарознавця як передумови стійкої мотивації на досягнення успіху й потреби постійного самовдосконалення в умовах мінливості ринку товарів. До аксіологічного середовища були включені суб'єкти освітньої діяльності (керівники структурних підрозділів університетів, органи студентського самоврядування, викладачі, студенти, виробники); матеріально-технічна, навчально-методична, інформаційна бази професійної підготовки майбутніх фахівців у галузі товарознавства. У межах цього середовища було реалізовано вибірковий освітній компонент «Професійна мобільність майбутнього фахівця»; упроваджено окремі модулі та теми у межах освітніх програм, спрямованих на формування стійкої мотивації на досягнення успіху

й потреби постійного самовдосконалення в умовах мінливості ринку товарів; проведено тренінги зі студентами «Професійна мобільність», «Професійне самовдосконалення», «Шлях до успіху». Формами впровадження першої педагогічної умови були: лекція, практичне заняття, самостійна робота. Найбільш ефективними методами виявились – інформаційне повідомлення, обговорення, бесіда, дискусія, презентація, приклад, тренінг, вправа, гра, анкетування, тестування.

Під час упровадження другої педагогічної умови у майбутніх товарознавців було сформовано систему науково-теоретичних та операційних знань у галузі товарознавства, критичність та гнучкість мислення як підґрунтя професійної мобільності. До основних форм упровадження другої педагогічної умови було включено: лекцію, практичне заняття, лабораторне заняття, самостійну роботу, участь у наукових конференціях, конкурсах, публікації. Найбільш ефективними методами роботи зі студентами виявилися: доповідь, обговорення, бесіда, дискусія, ілюстрація, демонстрація, презентація, приклад, розрахунки, мозковий штурм, кейс-метод.

Упровадження третьої педагогічної умови (забезпечення розвитку індивідуально-психологічних якостей як необхідних властивостей професійно мобільного фахівця в галузі товарознавства) відбувалося через розвиток таких психофізіологічних та психологічних якостей особистості, як комунікабельність, емоційна стабільність, вольова рішучість, схильність до ризику, рефлексивність.

Засобом реалізації третьої умови став освітній компонент «Soft skills сучасного товарознавця», що передбачав використання таких форм роботи, як лекційні та практичні заняття, самостійна та науково-дослідна робота; методів – лекції, тренінги, вправи, групові кейси, творчі завдання (побудова кар'єри, розробка пам'яток, технологій розв'язання соціально-психологічних проблем клієнта, рекомендацій).

Четверта педагогічна умова передбачала інтеграцію змісту практик та майбутньої професійної діяльності товарознавця з метою формування практичних умінь і навичок, активності та креативності у вирішенні професійних задач та реалізовувалася у двох напрямках: 1) у процесі навчальних і виробничих практик; 2) шляхом упровадження в освітній процес елементів дуальної освіти та патентування. Основними формами реалізації четвертої умови стали практики, елементи дуальної освіти, патентування; методами – вправи, досліді; виконання завдань за зразком, інструкцією, завданням; виробництво та реалізація товарів; портфоліо, резюме, звітування.

На основі отриманих позитивних результатів щодо динаміки загального рівня сформованості професійної мобільності майбутніх товарознавців в експериментальній групі (високий рівень сформованості професійної мобільності збільшився на +7,12%, середній рівень – на +32,58%, низький рівень зменшився на –39,71%) було зроблено висновок про ефективність розроблених та впроваджених педагогічних умов формування професійної мобільності майбутніх товарознавців у процесі фахової підготовки та можливість розповсюдження позитивного досвіду щодо їх реалізації в інших ЗВО України.

*Ключові слова:* професійна мобільність, майбутні товарознавці, професійна мобільність майбутніх товарознавців, структура професійної мобільності, формування, педагогічні умови, процес фахової підготовки.

## ABSTRACT

**V.S. Volodavchyk Forming of professional mobility of future commodity experts in the process of professional training.** - Qualifying scientific work as a manuscript.

Dissertation for the Candidate scientific degree of Pedagogical Sciences in the specialty 13.00.04 – Theory and Methods of Professional Education. - State Institution «Luhansk Taras Shevchenko National University» The Ministry of Education and Science of Ukraine, Starobilsk, 2021.

Dissertation is devoted to the problem of professional mobility forming of future commodity experts in the process of professional training.

Actuality of the selected theme is proved, the object, the subject, the aim, the task are specified, the hypothesis is set, methodological and theoretical bases, research methods, scientific novelty and practical value of the got results are reflected, data about their approbation and implementing are shown in the introduction.

The scientific novelty of the got results consists in the following efficiency of pedagogical conditions of professional mobility forming of a future commodity expert in the process of professional preparation is theoretically and experimentally confirmed (creation of axiological environment that provides tendency of valued orientations of students on the profession of a commodity expert as a pre-condition of strong motivation for the achievement of success and necessity of permanent self-perfection in the conditions of changeability of commodity market; orientation of professional training on the gaining of the system of scientific and theoretical, operating knowledge in the sphere of commodity research with the aim of criticality and flexibility of thinking development as base of professional mobility; providing of development of individual and psychological features as necessary qualities of professionally mobile specialist in the sphere of commodity research; maximal approaching of the content of practices to future professional activity of a commodity expert with the aim of forming of practical abilities and skills, activity and creativity in the solving of professional tasks); content and technologies of

professional mobility forming of a future commodity expert in the process of professional training are improved; theoretical positions of professional training of future commodity experts; interpretation of base concepts (professional mobility, professional mobility of a future commodity expert); the idea about pedagogical conditions of professional mobility forming gained further development.

The base concept of research is specified: professional mobility of a future commodity expert is an integrative quality of personality that is a dynamic combination of valued orientations (professional values, reasons, necessities), scientific and theoretical, operating knowledge, abilities and skills in the sphere of commodity research and market conjuncture, individual and psychological qualities (criticism and flexibility of thinking, communicability, emotional stability, volitional determination, capacity for risk, reflection) and allows to operate independently and responsibly in non-standard situations, to make quick decisions taking into account risks, to be competitive in the conditions of changeable commodity market.

Taking into account essential characteristics of the investigated concept it is specified such criteria and corresponding indexes of professional mobility formedness of future commodity experts in the process of professional training as motivational and valued, cognitive and gnostical, individual and psychological, active and creative ones. In accordance with criteria such levels of professional mobility formedness of future commodity experts in the process of professional training as high, middle, subzero ones were characterized.

According to the results of statement of facts stage of the experimental research it is defined that most students have mainly low level of professional mobility formedness of future commodity experts by all criteria both in control and in experimental groups.

The author justified and implemented a number of pedagogical conditions in educational process that are sent to increasing of the level of professional mobility formedness of future commodity experts in the process of professional training: creation of axiological environment that provides tendency of valued orientations



of students on the profession of commodity expert as a pre-condition of persistent motivation on the achievement of success and necessity of permanent self-perfection in the conditions of changeability of commodity market; orientation of professional training on the gaining of the system of scientific and theoretical, operating knowledge in the sphere of commodity research with the aim of development of criticism and flexibility of thinking as base of professional mobility; providing of development of individual and psychological qualities as necessary features of a professionally mobile specialist in the sphere of commodity research; maximal approaching of content of practices to future professional activity of a commodity expert with the aim of forming of practical abilities and skills, activity and creativity in the solving of professional tasks.

Research results are **implemented** into the educational process of State establishment «Luhansk Taras Shevchenko National University» (Starobilsk), Volodymyr Dahl East Ukrainian National University (Sievierodonetsk), Alfred Nobel University (Dnipro).

412 future commodity experts took part in the research (197 people of control group, 215 people of experimental group) and 25 teachers.

Introduction of the first pedagogical condition took place by creation of axiological environment that provided the orientation of the valued orientations of students on the profession of a commodity expert as pre-condition of persistent motivation on the achievement of success and necessity of permanent self-perfection in the conditions of changeability of commodity market. The subjects of educational activity were included to the axiological environment (university administration, bodies of student self-government, teachers, students, manufacturers); material and technical, educational and methodological, informative bases of professional training of future specialists in the sphere of commodity research. Within the limits of this environment a selective educational component was realized «Professional mobility of a future specialist»; the separate modules and themes were implemented within the limits of educational programs sent to forming of persistent motivation on achievement of success and necessity

of permanent self-perfection in the conditions of changeability of commodity market; the trainings «Professional mobility», «Professional self-perfection», «Way to success» were conducted with students. The forms of introduction of the first pedagogical condition became lecture, practical lesson, independent work. The most effective methods are information message, discussion, conversation, discussion, presentation, example, training, exercise, game, questionnaire, testing.

During the introduction of the second pedagogical condition for future commodity experts the system of theoretical and operating knowledge was formed in the sphere of commodity research, criticism and flexibility of thinking as base of professional mobility. Lecture, practical lesson, laboratory lesson, independent work, participating in scientific conferences, competitions, publications were included to the basic forms of introduction of the second pedagogical condition. The most effective methods of work with students appeared to be report, negotiations, conversation, discussion, conversation, discussion, illustration, demonstration, presentation, example, calculations, brainstorming, case-method.

Introduction of the third pedagogical condition (providing of development of individual and psychological qualities as necessary features of professionally mobile specialist in the sphere of commodity research) took place through development of such psychophysiological and psychological qualities of personality as communicability, emotional stability, volitional determination, risk appetite, reflection.

The educational component «Soft skills of a modern commodity expert» that envisaged the use of such forms of work as lecture and practical lessons, independent and research work; such methods as lectures, trainings, exercises, group cases, creative tasks (construction of career, development of check lists, technologies of decision of social and psychological problems of a client, recommendations) became the means of realization of the third condition.

The fourth pedagogical condition envisaged maximal approaching of content of practices to future professional activity of a commodity expert with the aim of forming of practical abilities and skills, activity and creativity in the solving of

professional tasks and was realized in two directions: 1) in the process of educational and productive practices; 2) by introduction of elements of dual education and patenting in the educational process. The basic forms of realization of the fourth condition became practices, elements of dual education, patenting; such methods as exercises, experiments; implementation of tasks according to sample, instruction, task; production and realization of commodities; portfolio, resume, reporting.

On the basis of got positive results in relation to the dynamics of general level of professional mobility formedness of future commodity experts in an experimental group (the high level of formedness of professional mobility increased on 7,12%, middle level increased on 32,58%, low level decreased on 39,71%) the conclusion about efficiency of the worked out and implemented pedagogical conditions of professional mobility forming of future commodity experts in the process of professional training and possibility of distribution of positive experience in relation to their realization in other higher educational establishments was made.

*Keywords:* professional mobility, future commodity experts, professional mobility of future commodity experts, structure of professional mobility, forming, pedagogical conditions, process of professional training.

## СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

### *Методичні рекомендації:*

1. Володавчик В. С., Сєногонова Л. І. Методичні рекомендації для виконання та захисту дипломних робіт для студентів спеціальності 076 «Підприємництво, торгівля та біржова діяльність» освітньої програми «Товарознавство та експертиза в митній справі» освітнього ступеня «магістр» / Державний заклад «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка». Старобільськ : Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2017. 50 с.

2. Володавчик В. С., Сєногонова Л. І. Методичні рекомендації щодо проходження товарознавчо-технологічної практики спеціальності 076 «Підприємництво, торгівля та біржова діяльність» освітньої програми «Товарознавство та експертиза в митній справі», «Товарознавство і комерційна діяльність» / Державний заклад «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка». Старобільськ : Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2020. 34 с.

### *Статті у наукових фахових виданнях України:*

1. Володавчик В. С. Професійна мобільність фахівця як науково-педагогічна проблема. *Молодь і ринок*. 2014. № 1. С. 88–93.

2. Володавчик В. С. Професійна мобільність як міждисциплінарний феномен. *Вісн. Луган. нац. ун-ту імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки*. 2015. № 2, ч. 1. С. 136–141.

3. Володавчик В. С. Сутність і структура професійної мобільності. *Вісн. Луган. нац. ун-ту імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки*. 2015. № 1. С. 53–59.

4. Володавчик В. С., Дрель В. Ф., Сєногонова Л. І. Дуальна освіта як інтеграція науково-теоретичної та професійно-практичної підготовки фахівців у закладах вищої освіти. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки*. 2018. №1 (315), ч. 2. С. 66–73.

*Стаття в періодичних виданнях зарубіжних країн:*

1. Володавчик В. С. Структурный подход к определению профессиональной мобильности будущих специалистов. *Международный научный журнал «Мастерство online»*. 2020. № 4.

*Публікації, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:*

1. Володавчик В. С., Тарасютіна С. В., Сєногонова Л. І. Товарознавство: аспекти експертної та оціночної діяльності стосовно товарів медичного призначення. *Актуальні питання експертної та оціночної діяльності*: матеріали I Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Старобільськ. – м. Полтава, 27 – 28 листопада 2019 року). Полтава: ПУЕТ, 2019. С.76–78.

2. Володавчик В. С., Пасмурських Є. А. Правове регулювання захисту прав споживачів в Україні. *Підприємництво, торгівля: теоретичні підходи та практичні аспекти розвитку*: матер. II Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Старобільськ, 26 – 27 листопада 2020 року). Харків : Вид-во Іванченка І. С. : Харків, 2020. С. 185–187.

3. Володавчик В. С., Сєногонова Л. І., Сєногонова-Демешко Г. І. Продукты для специального диетического потребления (для спортсменов). *Quality and certification of products: Articles from a international scientific and practical conference Dedicated to 100 years from Establishment of University of Economics – Varna (Varna, march 13, 2020)*. Varna, 2020. С. 201–209.

4. Володавчик В. С. Soft skills як необхідний компонент у підготовці майбутнього фахівця товарознавства. *Підприємництво, торгівля: теоретичні підходи та практичні аспекти розвитку* : матер. II Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Старобільськ, 26 – 27 листопада 2020 року). Харків : Вид-во Іванченка І. С. : Харків, 2020. С. 266–268.

5. Функціональна композиція «Олімп» для спеціальних харчових продуктів (для спортсменів): пат. 127936 Україна: МПК А23L 2/36 (2006.01). № 2018 02930 ; заяв. № 23.03.2018 ; публік. 27.08.2018, Бюл. № 16.

6. Цукерки для спортсменів «Олімп»: пат. 127935 Україна: МПК А23G 3/36 (2006/01). № 2018 02929; заяв. № 23.03.2018; публік. 27.08.2018, Бюл. № 16.

7. Функціональна композиція «Рекорд» для продуктів спеціального дієтичного споживання (для спортсменів): пат. 143965 Україна: МПК А23L 2/00 (2020.01), А 23L 2/9 (2006.01), А61К 36/16 (2006.01), А61Р 25/28 (2006.01). № 2020 00763; заяв. 10.02.2020; публік. 25.08.2020, Бюл. № 16.

**THE LIST OF PUBLICATIONS OF A CANDIDATE ACCORDING  
TO THE THEME OF DISSERTATION**

*Methodical recommendations:*

1. Volodavchyk V. S., Sienohonova L. I. *Metodychni rekomendatsii dlia vykonannia ta zakhystu dyplomnykh robit dlia studentiv spetsialnosti 076 «Pidprijemnytstvo, torhivlia ta birzhova diialnist» osvitnoi prohramy «Tovaroznavstvo ta ekspertyza v mytnii spravi» osvitnoho stupenia «mahistr» / Derzhavnyi zaklad «Luhanskyi natsionalnyi universytet imeni Tarasa Shevchenka». Starobilsk : Vyd-vo DZ «LNU imeni Tarasa Shevchenka», 2017. 50 s.*

2. Volodavchyk V. S., Sienohonova L. I. *Metodychni rekomendatsii shchodo prokhozhenia tovaroznavcho-tekhnologichnoi praktyky spetsialnosti 076 «Pidprijemnytstvo, torhivlia ta birzhova diialnist» osvitnoi prohramy «Tovaroznavstvo ta ekspertyza v mytnii spravi», «Tovaroznavstvo i komertsiiina diialnist» / Derzhavnyi zaklad «Luhanskyi natsionalnyi universytet imeni Tarasa Shevchenka». Starobilsk : Vyd-vo DZ «LNU imeni Tarasa Shevchenka», 2020. 34 s.*

*Articles in scientific professional editions of Ukraine:*

1. Volodavchyk V. S. *Profesiina mobilnist fakhivtsia yak naukovo-pedahohichna problema. Molod i rynok. 2014. № 1. S. 88–93.*

2. Volodavchyk V. S. *Profesiina mobilnist yak mizhdystsyplinarnyi fenomen. Visn. Luhan. nats. un-tu imeni Tarasa Shevchenka. Pedahohichni nauky. 2015. № 2, ch. 1. S. 136–141.*

3. Volodavchyk V. S. *Sutnist i struktura profesiinoi mobilnosti. Visn. Luhan. nats. un-tu imeni Tarasa Shevchenka. Pedahohichni nauky. 2015. № 1. S. 53–59.*

4. Volodavchyk V. S., Drel V. F., Sienohonova L. I. *Dualna osvita yak intehratsiia naukovo-teoretychnoi ta profesiino-praktychnoi pidhotovky fakhivtsiv u zakladakh vyshchoi osvity. Visnyk Luhanskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Pedahohichni nauky. 2018. №1 (315), ch. 2. S. 66–73.*

*Article in periodic editions of foreign countries:*

1. Volodavchyk V. S. Strukturnii podkhod k opredeleniyu professionalnoi mobylnosti budushchykh spetsyalystov. *Mezhdunarodnii nauchnii zhurnal «Masterstvo online»*. 2020. № 4.

*Publications that certify approbation of materials of dissertation:*

1. Volodavchyk V. S., Tarasiutina S. V., Sienohonova L. I. Tovaroznavstvo: aspekty ekspertnoi ta otsinochnoi diialnosti stosovno tovariv medychnoho pryznachennia. *Aktualni pytannia ekspertnoi ta otsinochnoi diialnosti: materialy I Mizhnar. nauk.-prakt. konf. (m. Starobilsk. – m. Poltava, 27–28 lystopada 2019 roku)*. Poltava: PUET, 2019. S.76 – 78.

2. Volodavchyk V. S., Pasmurskykh Ye. A. Pravove rehuliuвання zakhystu prav spozhyvachiv v Ukraini. *Pidpriemnytstvo, torhivlia: teoretychni pidkhody ta praktychni aspekty rozvytku: mater. II Mizhnar. nauk.-prakt. konf. (m. Starobilsk, 26-27 lystopada 2020 roku)*. Kharkiv : Vyd-vo Ivanchenka I. S. : Kharkiv, 2020. S. 185 – 187.

3. Volodavchyk V. S., Sienohonova L. I., Sienohonova-Demeshko H. I. Продукты для специального диетического потребления (для спортсменов). *Quality and certification of products: Articles from a international scientific and practical conference Dedicated to 100 years from Establishment of University of Economics – Varna (Varna, march 13, 2020)*. Varna, 2020. S. 201–209.

4. Volodavchyk V. S. Soft skills yak neobkhidnyi komponent u pidhotovtsi maibutnoho fakhivtsia tovar oznavstva. *Pidpriemnytstvo, torhivlia: teoretychni pidkhody ta praktychni aspekty rozvytku : mater. II Mizhnar. nauk.-prakt. konf. (m. Starobilsk, 26-27 lystopada 2020 roku)*. Kharkiv : Vyd-vo Ivanchenka I. S. : Kharkiv, 2020. S. 266–268.

5. Функціональна композиція «Олимп» для спеціальних харчових продуктів (для спортсменів): pat. 127936 Ukraina: MPK A23L 2/36 (2006.01). № 2018 02930 ; zaiav. № 23.03.2018 ; publik. 27.08.2018, Biul. № 16.



6. Tsukerky dlia sportsmeniv «Olimp»: pat. 127935 Ukraina: MPK A23G 3/36 (2006/01). № 2018 02929; zaiav. № 23.03.2018; publik. 27.08.2018, Biul. № 16.

7. Funktsionalna kompozytsiia «Rekord» dlia produktiv spetsialnoho diietychnoho spozhyvannia (dlia sportsmeniv): pat. 143965 Ukraina: MPK A23L 2/00 (2020.01), A 23L 2/9 (2006.01), A61K 36/16 (2006.01), A61R 25/28 (2006.01). № 2020 00763; zaiav. 10.02.2020; publik. 25.08.2020, Biul. № 16.

## ЗМІСТ

<b>ВСТУП</b> .....	19
<b>РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ МОБІЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ ТОВАРОЗНАВЦІВ У ПРОЦЕСІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ</b> .....	29
1.1. Проблема формування професійної мобільності майбутніх товарознавців у науковій літературі.....	29
1.2. Сутність і структура професійної мобільності майбутніх товарознавців.....	45
1.3. Сучасний стан сформованості професійної мобільності майбутніх товарознавців у процесі фахової підготовки.....	78
<i>Висновки до розділу 1</i> .....	95
<b>РОЗДІЛ 2. ОБҐРУНТУВАННЯ ТА ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ МОБІЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ ТОВАРОЗНАВЦІВ У ПРОЦЕСІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ</b> .....	100
2.1. Теоретичне обґрунтування педагогічних умов формування професійної мобільності майбутніх товарознавців у процесі фахової підготовки.....	100
2.2. Упровадження розроблених педагогічних умов формування професійної мобільності майбутніх товарознавців у процесі фахової підготовки.....	155
2.3. Визначення ефективності педагогічних умов формування професійної мобільності майбутніх товарознавців у процесі фахової підготовки.....	179
<i>Висновки до розділу 2</i> .....	191
<b>ВИСНОВКИ</b> .....	197
<b>СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ</b> .....	201
<b>ДОДАТКИ</b> .....	233

## ВСТУП

**Актуальність дослідження.** Швидкоплинність сучасного світу, стрімкий інформаційний та науково-технічний розвиток суспільства, наявність конкурентного середовища на ринку праці сприяють збільшенню можливостей для задоволення потреб особистісного розвитку людини, але й викликають необхідність зростання її професійної мобільності в інноваційному та мінливому суспільстві, потреби в оволодінні новими професійними й особистісними якостями. Крім того, ситуація вибору на життєвому шляху є тим ключовим моментом, коли людині необхідно ухвалювати й реалізовувати нестандартні рішення, долати стереотипи у виробничій та особистісній сферах.

За таких вимог одним з пріоритетних завдань сучасної професійної освіти в Україні є підготовка конкурентоспроможного, компетентного, мобільного фахівця. Актуальність цього завдання зростає в умовах зміни соціального статусу та престижності професій на ринку праці, нелінійного характеру розвитку кар'єри, утвердження цінностей автономії та свободи особистості, що породжують різні форми мобільності, серед яких найважливішою є професійна мобільність.

Підґрунтям професійної діяльності сучасного товарознавця є вміння вільно орієнтуватися в широкому спектрі товарів та послуг, грамотно проводити їхню експертизу та визначати основні чинники, що впливають на якість товарів, укладати ділові контракти, вільно орієнтуватися в суміжних сферах діяльності, бути відповідальним, конкурентоспроможним на ринку праці, здатним ефективно виконувати роботу за фахом на рівні світових стандартів, бути готовим до постійного професійного зростання, соціальної та професійної відповідальності. Відповісти цим вимогам може фахівець, якому притаманна професійна мобільність. Найбільш сенситивним періодом для формування професійної мобільності особистості є студентський вік, коли здійснюється цілеспрямована фахова підготовка майбутніх товарознавців.

Необхідність і своєчасність розв'язання означеної проблеми

підтверджено низкою нормативних документів, зокрема законами України «Про освіту» (2017), «Про вищу освіту» (2014), Концепцією розвитку педагогічної освіти (2018), Державним стандартом вищої освіти зі спеціальності 076 Підприємництво, торгівля та біржова діяльність (2018), Європейськими документами «Ключові компетенції для навчання впродовж життя – європейські рамки» (2007, 2018), Рамкою кваліфікацій Європейського простору вищої освіти (2005), а також Постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Національної рамки кваліфікації» (2011), Національною стратегією розвитку освіти в Україні на період до 2021 року, де визначено необхідність формування в майбутніх фахівців набору компетентностей для життя у XXI столітті – особистісних, соціальних, підприємницьких, які дозволять бути мобільним на ринку праці.

Сучасний науковий дискурс репрезентує дослідження з проблеми професійної мобільності особистості в різних галузях знань. Так, у філософських та соціологічних роботах узагальнено підходи до феноменів мобільності, професійної мобільності (П. Блау, П. Бурдьє, М. Вебер, О. Данкен, Е. Дюркгейм, С. Кугель; Т. Заславська, І. Мальцева, Т. Мозирева, П. Сорокін та ін.). Економічне тлумачення професійної мобільності майбутніх фахівців знаходимо в наукових працях таких учених, як Є. Іванченко, Н. Коваліско, С. Макеєв, О. Михайлов Н. Мурадян, Б. Райзберг, І. Шпекторенко та ін.

У психолого-педагогічній літературі наведено результати дослідження якостей особистості, що сприяють її ефективній реалізації в умовах постійних змін середовища (К. Абульханова-Славська, Б. Ананьєв, Л. Анциферова, Е. Зеєр, Є. Климов, А. Маркова, К. Платонов, В. Шадриков та ін.); психологічної природи професійно мобільного фахівця в контексті професійної спеціалізації (Ю. Дворецька, М. Кормильцева, А. Маркова, Г. Серєда та ін.); розвитку в майбутнього фахівця навичок самостійної професійної діяльності з позицій компетентнісного підходу (В. Байденко, І. Зимня, І. Зязюн, Н. Кузьміна, А. Маркова, О. Пометун, А. Субетто, М. Степко, А. Хуторський та ін.).

Концептуальні та теоретичні засади феномену професійної мобільності розроблено в наукових розвідках таких учених, як П. Атутов, С. Батишев, А. Беляєва, Л. Бочкарьова, Н. Гура, Ю. Дворецька, О. Дементьєва, Б. Ігошев, О. Ієвлєв, С. Капліна, Н. Кожемякіна, С. Нужнова, М. Пазюкова, Р. Пріма, Л. Рибникова, І. Хорєв, Л. Шевченко, І. Шпекторенко та ін.

Значний внесок у розвиток теорії професійної мобільності зробили зарубіжні дослідники: Л. Артур, Р. Бендікс, П. Боурдю, М. Кірквуд, С. Ліпсет, С. Лоттер, М. Осильван, Дж. Пенс, Е. Саар, Н. Слідер, М. Тітма, Х. Фреунденберг, М. Шеллер та ін.

Теоретичні й практичні аспекти підготовки майбутніх товарознавців розкрито в наукових працях Є. Іванченко, О. Набоки, А. Клімової, Т. Крамаренко, С. Танани, Н. Ржевської, Н. Різник, Н. Трішкіної, Т. Чорної.

Проблемі формування професійної мобільності в процесі фахової підготовки присвячено дисертаційні роботи, зокрема з теорії і методики професійної освіти: Г. Бойко (формування соціальної мобільності вихователів дошкільних навчальних закладів у процесі професійної підготовки), О. Варава (формування професійної мобільності майбутніх бакалаврів сестринської справи у фаховій підготовці), А. Ващенко (формування професійної мобільності майбутніх офіцерів у процесі навчання у вищих військових навчальних закладах), В. Гринько (психологічні засади розвитку професійної мобільності викладача вищої школи), Є. Іванченко (формування професійної мобільності майбутніх економістів у процесі навчання у закладах вищої освіти) та ін.

Аналіз наукової літератури та дисертаційних робіт засвідчує, що, незважаючи на значний інтерес учених до проблеми професійної мобільності майбутніх фахівців різних галузей знань, цілісних досліджень, які б на теоретичному, практичному та методичному рівнях розкривали проблему формування професійної мобільності майбутніх товарознавців у процесі фахової підготовки, поки що не існує.

Необхідність розв'язання проблеми формування професійної мобільності майбутніх товарознавців у процесі фахової підготовки визначається також

низкою *суперечностей* між: соціальним замовленням на фахівців у галузі товарознавства з високим рівнем професійної мобільності, що здатні розв'язувати складні спеціалізовані завдання в умовах мінливого ринку товарів, та недостатнім рівнем сформованості цієї якості у випускників спеціальності 076 Підприємництво, торгівля та біржова діяльність; новими нормативними вимогами до підготовки фахівців у галузі товарознавства та нерозробленістю теоретичних засад формування професійної мобільності майбутніх товарознавців у процесі фахової підготовки; необхідністю формування професійної мобільності в майбутніх товарознавців та відсутністю відповідних педагогічних умов у процесі їхньої фахової підготовки.

Актуальність, виявлені суперечності, а також недостатня теоретична, практична та методична розробленість проблеми формування професійної мобільності майбутніх товарознавців і зумовили вибір теми дисертації: **«Формування професійної мобільності майбутніх товарознавців у процесі фахової підготовки».**

**Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.** Дисертацію виконано згідно з пріоритетним напрямом наукових досліджень ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка» у межах комплексної теми «Освітні технології навчально-виховного процесу в сучасних умовах» (державний реєстраційний номер 0110U000751). Тему затверджено Вченою радою ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка» (протокол № 5 від 21.12.2012 р.) та узгоджено Міжвідомчою радою з координації наукових досліджень з педагогічних та психологічних наук в Україні (протокол № 2 від 26.02.2013 р.).

**Об'єкт дослідження** – процес формування професійної мобільності майбутніх товарознавців.

**Предмет дослідження** – педагогічні умови формування професійної мобільності майбутніх товарознавців у процесі фахової підготовки.

**Мета дослідження** полягає в теоретичному обґрунтуванні, розробці та експериментальній перевірці педагогічних умов формування професійної мобільності майбутніх товарознавців у процесі фахової підготовки.

**Гіпотеза дослідження.** Формування професійної мобільності майбутніх товарознавців у процесі фахової підготовки набуде ефективності за таких педагогічних умов: створення аксіологічного середовища, що забезпечує спрямованість ціннісних орієнтацій студентів на професію товарознавця як передумови стійкої мотивації на досягнення успіху й потреби постійного самовдосконалення в умовах мінливості ринку товарів; спрямування фахової підготовки на оволодіння системою науково-теоретичних та операційних знань у галузі товарознавства з метою розвитку критичності та гнучкості мислення як підґрунтя професійної мобільності; забезпечення розвитку індивідуально-психологічних якостей як необхідних властивостей професійно мобільного фахівця в галузі товарознавства; інтеграція змісту практик та майбутньої професійної діяльності товарознавця з метою формування практичних умінь і навичок, активності та креативності у вирішенні професійних завдань.

Відповідно до об'єкта, мети та предмета визначено такі **завдання дослідження:**

1. Схарактеризувати стан розробленості в науковій літературі проблеми формування професійної мобільності майбутнього товарознавця в процесі фахової підготовки.

2. Розкрити сутність і структуру професійної мобільності майбутніх товарознавців.

3. Визначити критерії, показники та рівні сформованості професійної мобільності майбутніх товарознавців.

4. Дослідити сучасний стан сформованості професійної мобільності майбутнього товарознавця в процесі професійної підготовки.

5. Теоретично обґрунтувати, розробити та експериментально перевірити ефективність педагогічних умов формування професійної мобільності майбутніх товарознавців у процесі фахової підготовки.

**Методологічну основу дослідження** становлять: філософські положення про єдність загального, одиничного й особливого, теорії й практики, суспільних явищ та освітнього процесу; діалектичні принципи взаємозв'язку та взаємозумовленості закономірностей і явищ об'єктивної дійсності, активності суб'єкта в процесі формування професійної мобільності; концептуальні положення методологічних підходів (аксіологічного, середовищного, компетентнісного, діяльнісного, особистісно зорієнтованого) до фахової підготовки майбутніх товарознавців; педагогічні принципи гуманістичної спрямованості, науковості, доступності, послідовності, студентоцентризму, свідомості, систематичності, активності, творчості, самостійності, *трунтовності* освітнього процесу.

**Теоретичну основу дослідження** становлять: фундаментальні ідеї філософії освіти (В. Андрущенко, Л. Ваховський, Б. Коротяєв, В. Кремень, В. Курило, В. Огнев'юк, С. Сисоева), наукові положення аксіологічного (Г. Андреева, Г. Батищев, С. Виговська, Г. Вижлецов, С. Вітвицька, Н. Лебедева, С. Маслоу), середовищного (М. Братко, О. Караман, Ю. Мануйлов, Т. Менг, Л. Новикова, С. Савченко, С. Сергєєв, В. Слободчиков, В. Ясвін), компетентнісного (В. Байденко, Е. Зеєр, І. Зимня, О. Овчарук), діяльнісного (Б. Ананьєв, Л. Виготський, О. Леонтєв, С. Рубінштейн), особистісно зорієнтованого (Г. Балл, І. Бех, О. Кучерявий, О. Пехота, М. Чобітько) методологічних підходів; концептуальні ідеї проектування в освітній галузі (В. Безрукова, В. Докучаєва, О. Коберник, В. Монахов, О. Новиков) та моделювання у психолого-педагогічних дослідженнях (В. Беспалько, О. Дахін, В. Штофф); науково-теоретичні розробки щодо процесу професійної підготовки фахівців у ЗВО (Н. Волкова, О. Караман, О. Кучерявий, Н. Кузьміна, С. Савченко, В. Сластьонін, С. Харченко, С. Шехавцова), сутності і структури професійної мобільності (В. Атутов, С. Батищев, А. Беляєва, Б. Ігошев, С. Капліна, С. Нужнова, М. Пазюкова, Р. Пріма, Л. Рибникова, І. Хорєв, Л. Шевченко, І. Шпекторенко), теоретичних, практичних і методичних засад професійної підготовки фахівців з товарознавства (Є. Іванченко, О. Набока,



А. Клімова, Т. Крамаренко, С. Танана, Н. Різник, Н. Ржевська, Н. Трішкіна, Т. Чорна), системи науково-теоретичних та операційних знань, умінь і навичок у галузі товарознавства та кон'юнктури ринку (В. Брюховецький, Н. Волкова, О. Гнатишина, Н. Гора, І. Грищенко, Ю. Дворецька, І. Зимня, В. Іноземцев, А. Клімова, Н. Колесник, О. Косарук, Т. Крамаренко, Н. Куделя, О. Любимова, В. Міщенко, С. Мороз, В. Муратов, О. Набока, О. Павленко, О. Передрій, В. Савіних, В. Солоненко, В. Юрченко, Т. Якимович), індивідуально-психологічних та особистісних якостей професійно мобільного фахівця (Б. Ананьєв, М. Анікеєнко, М. Варій, Г. Дьоміна, Й. Завадський, В. Молотай, А. Мудрик, Я. Пономаренко, Ю. Рокицька).

Для розв'язання поставлених завдань, досягнення мети та перевірки висунутої гіпотези використано комплекс взаємопов'язаних **методів дослідження**: *теоретичних* – аналіз філософської, соціологічної, економічної, психологічної, педагогічної літератури, нормативно-методичної документації ЗВО для з'ясування стану розробленості проблеми формування професійної мобільності майбутнього товарознавця; аналіз, синтез, узагальнення – для обґрунтування теоретичних засад дослідження, визначення його понятійного апарату; прогнозування, проєктування, моделювання – для розробки й характеристики педагогічних умов формування професійної мобільності майбутніх товарознавців у процесі фахової підготовки; *емпіричні* – діагностичні (тестування, анкетування, інтерв'ювання, опитування, бесіда, спостереження) для визначення рівня сформованості професійної мобільності майбутніх товарознавців на різних етапах експериментальної роботи; педагогічний експеримент (констатувальний, формувальний, контрольний етапи), моніторинг для перевірки ефективності педагогічних умов формування професійної мобільності майбутніх товарознавців у процесі фахової підготовки; *методи математичної статистики* для визначення статистичної значущості отриманих у ході експерименту результатів.

**Експериментальна база дослідження.** Дослідження проводилося впродовж 2012 – 2020 рр. на базі ДЗ «Луганський національний університет імені

Тараса Шевченка» (м. Старобільськ), Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (м. Сєвєродонецьк), Університету імені Альфреда Нобеля (м. Дніпро). Усього в процесі дослідження взяли участь 412 студентів і 25 викладачів.

**Наукова новизна одержаних результатів** полягає в тому, що: *вперше* теоретично обґрунтовано й експериментально підтверджено ефективність педагогічних умов формування професійної мобільності майбутнього товарознавця в процесі фахової підготовки (створення аксіологічного середовища, що забезпечує спрямованість ціннісних орієнтацій студентів на професію товарознавця як передумови стійкої мотивації на досягнення успіху й потреби постійного самовдосконалення в умовах мінливості ринку товарів; спрямування фахової підготовки на оволодіння системою науково-теоретичних та операційних знань у галузі товарознавства з метою розвитку критичності та гнучкості мислення як підґрунтя професійної мобільності; забезпечення розвитку індивідуально-психологічних якостей як необхідних властивостей професійно мобільного фахівця в галузі товарознавства; інтеграція змісту практик та майбутньої професійної діяльності товарознавця з метою формування практичних умінь і навичок, активності та креативності у вирішенні професійних завдань); *удосконалено* зміст, форми, методи та технології формування професійної мобільності майбутнього товарознавця в процесі фахової підготовки; *подальшого розвитку набули* теоретичні положення щодо фахової підготовки майбутніх товарознавців; трактування базових понять дослідження; критерії, показники та рівні сформованості професійної мобільності майбутніх товарознавців; уявлення про педагогічні умови формування професійних якостей фахівців.

**Практичне значення результатів дослідження** полягає в їхній достатній готовності до впровадження в процес фахової підготовки майбутніх фахівців з товарознавства в закладах вищої освіти. Розроблено й упроваджено: вибіркові освітні компоненти «Професійна мобільність майбутнього фахівця» та «Soft skills сучасного товарознавця»; тренінги «Професійна мобільність», «Професійне

самовдосконалення», «Шлях до успіху»; комплекс вправ з розвитку критичності й гнучкості мислення; елементи дуальної освіти, патенти на корисну модель; діагностичний інструментарій дослідження.

Результати дисертаційної роботи можуть бути використані в системі професійної підготовки, неформальної освіти та самоосвіти фахівців зі спеціальності 076 Підприємництво, торгівля та біржова діяльність, зокрема освітніх програм «Товарознавство і комерційна діяльність» та «Товарознавство та експертиза в митній справі».

Результати дослідження **впроваджено** в освітній процес Державного закладу «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка» (м. Старобільськ) (довідка про впровадження № 1/803/1 від 01.09.2020 р.), Східноукраїнського університету імені Володимира Даля (м. Сєверодонецьк) (довідка про впровадження № 925/1-01 від 21.09.2020 р.), Університету імені Альфреда Нобеля (м. Дніпро) (довідка про впровадження № 531/2 від 01.09.2020 р.).

**Особистий внесок автора в роботах, опублікованих у співавторстві,** полягає: у теоретичному обґрунтуванні дуальної освіти як поєднання науково-теоретичної та професійно-практичної підготовки майбутніх фахівців у закладах вищої освіти та на виробництві [57]; розробці рекомендацій щодо формулювання наукового апарату дипломних робіт [213]; розробці рекомендацій щодо підготовки звітної документації в межах проходження товарознавчо-технологічної практики [42].

**Апробація результатів дослідження.** Основні положення та результати дисертаційної роботи доповідалися на науково-практичних конференціях різного рівня: *Міжнародних* – «Актуальні проблеми теорії і практики експертизи товарів» (Полтава, 2018), «Підприємництво, торгівля: теоретичні підходи та практичні аспекти розвитку» (Старобільськ, 2018), «Качество и сертификация продуктите» (Варна, Болгарія, 2020), «Підприємництво, торгівля: теоретичні підходи та практичні аспекти розвитку» (Старобільськ, 2020); *Всеукраїнських* – «Техногенно-екологічна безпека України: стан та перспективи розвитку» (Ірпінь,

2019); у процесі розробки й обговорення патентів на корисну модель: Цукерки для спортсменів «Олімп» (Київ, 2018), Функціональна композиція «Олімп» для спеціальних харчових продуктів (Київ, 2018), Функціональна композиція «Рекорд» для продуктів спеціального дієтичного споживання (Київ, 2020); на щорічних звітах науково-педагогічних працівників, аспірантів, докторантів на засіданнях кафедр педагогіки, соціальної педагогіки, товарознавства, торговельного підприємництва та експертизи в митній справі ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка».

**Публікації.** Результати дисертаційної роботи висвітлено в 14 публікаціях, із яких 5 – одноосібні; 5 статей у наукових фахових виданнях, із яких 1 – у зарубіжному періодичному виданні; 4 роботи апробаційного характеру; 2 роботи представлені як методичні рекомендації; 3 патенти на корисну модель (у співавторстві).

**Структура та обсяг дисертації.** Дисертація складається зі вступу, двох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (281 найменування, із яких 22 іноземною мовою). Робота містить 18 додатків на 119 сторінках, 20 таблиць та 2 рисунки. Загальний обсяг дисертації становить 352 сторінки.

## РОЗДІЛ 1

### ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ МОБІЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ ТОВАРОЗНАВЦІВ У ПРОЦЕСІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ

#### 1.1. Проблема формування професійної мобільності майбутніх товарознавців у науковій літературі

Розкриття проблеми формування професійної мобільності майбутніх товарознавців у науковій літературі полягатиме в аналізі стану її розробленості з тим, щоб, по-перше, визначити, що вже досліджено з обраної теми дисертації і що ми можемо використувати в подальшому своєму дослідженні (розкриття сутності й структури професійної мобільності майбутніх товарознавців; розробка, визначення критеріальної бази для визначення рівня сформованості професійної мобільності майбутніх товарознавців тощо), а по-друге, виявити, що на сьогодні ще не досліджено, щоб усунути прогалини в науковому полі заявленої теми в ході нашого дослідження. Це, передусім, педагогічні умови формування професійної мобільності майбутніх товарознавців, які ми й повинні науково обґрунтувати, розробити й експериментально перевірити їх ефективність. Саме це, за нашою гіпотезою, і буде науковою новизною дослідження.

З обґрунтування заявленої проблеми у вступі нашої роботи не важко помітити, що формування професійної мобільності майбутніх товарознавців є міждисциплінарною проблемою, яка поступово розвивалася на стику розвитку професійної товарознавчої діяльності та вищої освіти України, Європи і світу. Це явище наднаціональне, оскільки сучасне товарознавство не може обмежуватися державно-територіальними рамками, а фахівець у галузі товарознавства має бути спроможним здійснювати професійну діяльність на світовому ринку на основі професійної та особистісної гнучкості й мобільності.

Тому стан розробленості проблеми формування професійної мобільності майбутніх товарознавців доцільно буде розглядати в різних наукових галузях – філософії, соціології, економіці (зокрема товарознавстві), та власне педагогіці.

Отже, метою цього підрозділу є пошук, аналіз та узагальнення наукової літератури, що на міждисциплінарному рівні розкриває різні підходи, концепції, теорії досліджуваної нами проблеми і дає підстави для подальшого розвитку теорії й практики формування професійної мобільності майбутніх товарознавців, але вже стосовно педагогічної галузі знань, зокрема професійної освіти. Дотримуючись такої логіки, аналіз літератури з означеної проблеми будемо здійснювати у трьох напрямках: *1) узагальнення наукових підходів до феноменів мобільності, професійної мобільності у філософській та соціологічній літературі; 2) з'ясування економічного тлумачення професійної мобільності майбутніх товарознавців; 3) визначення стану розробленості проблеми формування професійної мобільності майбутнього фахівця в педагогічній літературі, зокрема в дисертаційних роботах.*

Загалом матеріал цього підрозділу стане джерельною основою для подальшого розкриття базових понять та процедур дослідження.

**Першим напрямом аналізу наукової літератури є узагальнення наукових підходів до феноменів мобільності, професійної мобільності у філософській та соціологічній літературі.**

*Філософія* як теоретична дисципліна вивчає буття людини, відносини між людиною і світом, найбільш загальні суттєві характеристики й фундаментальні принципи реальності і пізнання, найзагальніші суттєві характеристики людського ставлення до природи, суспільства та духовного життя у всіх його основних проявах. Філософія – це також форма людського мислення, теоретична форма світогляду [164].

Тому важко знайти філософське підґрунтя конкретної проблеми формування професійної мобільності. Проте, сутність феномену

«мобільність» усе ж таки розкривали у своїх працях такі вчені-філософи, як М. Вебер [29], Е. Дюркгейм [64], С. Кугель [114], К. Маркс [139] та ін.

Так, М. Вебер та Е. Дюркгейм розглядають «мобільність» через призму законів діалектики – розвитку професій в умовах розділу праці та необхідності постійного вдосконалення професійних навичок [29; 64].

Услід за Е. Дюркгеймом К. Маркс зробив досить детальний аналіз процесу праці, зазначивши його найважливішу роль у життєдіяльності індивіда й суспільства, а також сформулював власне ставлення до процесу формування професійної мобільності фахівців. К. Маркс писав, що поділ праці всередині сучасного суспільства характеризується тим, що воно породжує спеціальності, відособлені професії. І люди повинні постійно опановувати нові спеціальності та професії для розвитку матеріальної та духовної культури суспільства. Працівники однієї професії становлять професійну групу, члени якої звичайно мають однакову спеціалізацію й загальні службові інтереси. А досягають успіху в них – тільки професійно мобільні фахівці [139].

С. Кугель визначає поняття професійної мобільності як зміни положення працівників або їхніх груп у сформованій професійній структурі суспільства [114].

Отже, філософи розглядають професійну мобільність як основу прогресу матеріальної та духовної культури суспільства в умовах поступового розділу й спеціалізації праці та необхідності постійного опанування нових професій та вдосконалення професійних навичок. Для нас філософський погляд на проблему мобільності є найбільш узагальненим у глобальному вимірі прогресу суспільства.

*Учені-соціологи* (П. Блау [262], П. Боурдю [263], О. Данкен [262], І. Мальцева [136], Т. Мозирева [145], П. Сорокін [219] та ін.), які вивчають соціальну реальність у всій багатоманітності – соціальні системи, інститути, організації, групи, їх структуру та взаємодію, – досліджують професійну

мобільність як переміщення людей в професійній кар'єрі по горизонталі та вертикалі, з однієї професійної групи до іншої тощо.

Зокрема, П. Сорокін професійну мобільність трактує як зміну групою осіб або індивідом позиції, місця, займаного в професійній структурі; переходи людей з одних професійних груп і верств в інші. Дослідник характеризує професійну мобільність як переміщення особистості чи груп у професійному просторі, а саме різноманітні зміни змісту, характеру й умов їх праці [219].

Також соціологи в межах досліджень процесів соціальної мобільності розглядають протилежну характеристику працівників у виробничій сфері – стабільність. Цікавими є дослідження Т. Мозиревої, яка зазначає, що науковою основою вивчення проблеми руху й стабілізації кадрів є теорія відтворення робочої сили. Учена запропонувала схему структури стабілізації індивіда в житті, де виробнича стабілізація людини розглядається в широкому контексті та залежить від інших сфер життя. Стабілізація в житті включає виробничу стабілізацію (у професії та на підприємстві) та позавиробничу (у населеному пункті та у сфері сімейних відносин). Щодо факторів мобільності та стабільності працівників авторка робить висновок про те, що за змістом фактори стабілізації і мобільності в більшості випадків збігаються, але їхня дія спрямована в протилежні боки. Такі ж висновки роблять інші науковці [145].

На думку І. Мальцевої, професійна мобільність може бути зумовлена різними чинниками: зміна позиції індивіда в професійно-кваліфікаційній структурі суспільства, зміна індивідом чи групою індивідів однієї професії на іншу та ін. Ці зміни позицій можуть бути зумовлені як внутрішнім прагненням індивіда до професійного розвитку, так і відсутністю робочих місць, низькою заробітною платою, тобто зовнішніми обставинами [136].

Крім того, соціологами було уточнено сам предмет дослідження феномену мобільності. За визначенням П. Блау та О. Данкена, емпіричне дослідження мобільності повинно бути зосереджене на аналізі тих умов, які



впливають на професійні досягнення і мобільності в межах наявних інституціональних відмінностей конкретного суспільства [262].

Дослідження В. Шубкіна виявили перепони для розвитку професійної мобільності особистості в сучасному суспільстві, зокрема наявність протиріч між системою підготовки студентів і попитом працедавців на ринку праці [256].

О. Нікітіна, здійснюючи педагогічне дослідження, використовує соціологічний підхід до визначення сутності «професійної мобільності»: людина як соціальна істота є суб'єктом соціальної та професійної діяльності, а відтак, вступаючи у взаємодію з об'єктивною реальністю, вона не лише сприймає її, але й намагається змінити, конструюючи соціальну реальність і професійні обставини; також вона змінюється сама, прогнозуючи та оцінюючи власні сили, цінності та шляхи самореалізації у нових соціальних умовах [163].

Із соціологічної точки зору розглядає професійну мобільність Е. Сайфутдінова як зміну положення людини на ринку праці та виділяє такі її варіанти: 1) активна (пошук роботи за ініціативою людини) і пасивна (людина втрачає робоче місце за ініціативою роботодавця); 2) за ступенем мінливості – професійна мобільність без зміни чи зі зміною профілю роботи; 3) за первинністю (вторинністю) – первинна професійна мобільність (зміна основного місця роботи) і вторинна (зміна другого місця роботи); 5) початкова мобільність (вибір профілю освіти) [211].

Отже, з точки зору соціологічної науки професійну мобільність розглядають через призму активної взаємодії людини з об'єктивною соціальною та професійною реальністю, у результаті якої змінюється як реальність, так і сама людина; зміни місця, статусу людини в професії, професійному колективі, переходу з однієї професійної групи в іншу; професійних досягнень залежно від наявних традицій та інституціональних відмінностей конкретного суспільства, професійного колективу, групи тощо.

Соціологічна сутність професійної мобільності обов'язково буде врахована під час визначення поняття в межах нашого дослідження.

**Другим напрямом аналізу наукової літератури в межах цього підрозділу є з'ясування економічного тлумачення професійної мобільності майбутніх товарознавців.**

Цей напрям важливий для нас з точки зору розуміння сфери діяльності майбутнього товарознавця та використання його мобільності.

Тому доцільним буде звернутися до місця професії «товарознавець» у Класифікаторі професій ДК 003:2010 та наукових праць таких учених, як Т. Заславська [73], Н. Мурадян [152], Б. Райзберг [201], І. Шпекторенко [255] та ін.

Відповідно до Класифікатора професій ДК 003:2010 товарознавець належить до фахівців у галузі фінансів і торгівлі [код 3419] [88].

Відповідно до загальної характеристики професії, «Товарознавець» – це особа, яка визначає відповідність матеріальних ресурсів (товарів) стандартам, здійснює зв'язок з постачальниками й споживачами, забезпечує оперативний облік надходження та реалізації, контроль, виконання договірних зобов'язань, розшук товарів, які не поступили тощо.

Товарознавець повинен володіти глибокими знаннями з питань товарного виробництва, споживних властивостей товарів, управління якістю, маркетингу, менеджменту та комерційної діяльності; умінням розробляти стратегію формування оптимального асортименту та якості товарів, використовувати методику досліджень життєвих умов конкурентоспроможності товарів, проведення експертизи якості та сертифікації продукції тощо. Велика відповідальність вимагає від товарознавця аналітичного складу мислення, швидкого реагування на зміни ситуації на ринку [229].

Не важко помітити, що властивість товарознавця до «швидкого реагування на зміни ситуації на ринку» вимагає професійної мобільності. Отже, професійна мобільність – невід'ємна якість особистості товарознавця,

яка потребує ретельного дослідження та формування в процесі фахової підготовки.

В економічній словниковій літературі «професійна мобільність» трактується як зміна групою осіб або індивідом позиції, місця, зайнятого в професійній структурі; переходи людей з одних професійних груп і верств до інших. Розрізняють «вертикальну» професійну мобільність – рух вгору вниз у професійно-кваліфікаційній структурі, і «горизонтальну» переміщення без якісної зміни професії й кваліфікації [201].

У статті І. Шпекторенка ми знаходимо декілька визначень професійної мобільності:

- здатність (спроможність) і готовність особи швидко і успішно оволодіти новітніми технологіями, отримати нові знання та уміння, які будуть ефективні у новій професійній діяльності;

- кар'єрний зріст індивіда;

- процес переходу індивіда або професійної групи з однієї професійної позиції в іншу;

- здатність людини протягом життя перенавчатися і змінювати рід занять, що обумовлене кількома причинами стосовно особи, які можна розділити на зовнішні та внутрішні. До внутрішніх причин професійної мобільності належать якості особи, освіта і вплив на свідомість людини певного професійного середовища, що й зумовлюють відповідний рух людини або в середині одного середовища, або перехід в інше, більш привабливе в певний відрізок часу. Зовнішні причини визначаються змінами у середовищі його життєдіяльності. Ці зміни можуть мати колективний та індивідуальний характер [255].

Аналізуючи соціально-економічний ринок праці й зайнятості населення, Н. Мурадян визначає мобільність як засіб адаптації робочої сили, яка підвищує її конкурентоздатність [152].

Т. Заславська фіксує такі категорії працівників за їх ставленням до мобільності: 1) фактично мобільні – ті, що змінили місце праці, посаду,

місце проживання безпосередньо в певний період; 2) потенційно мобільні, які не змінили робочого місця, а мають відповідні наміри і плани на певний період; 3) фактично стабільні – тривалий час працюють на одному місці і не налаштовані на мобільність; 4) потенційно стабільні, які порівняно недавно прийшли на місце праці і поки що не планують його змінювати [73].

Отже, економісти в основному розглядають професійну мобільність як готовність до зміни місця роботи, посади, кар'єрного зростання, перенавчання і майже не розглядають особистісні якості професійно мобільного товарознавця.

І, нарешті, **третій напрям** аналізу наукової літератури щодо проблеми формування професійної мобільності майбутнього товарознавства, визначений на початку підрозділу, було присвячено вивченню **стану розробленості проблеми формування професійної мобільності майбутнього фахівця в педагогічній літературі, зокрема дисертаційних роботах**, які завжди спираються на психологічні засади.

Ураховуючи спеціальність (13.00.04 – теорія і методика професійної освіти), за якою здійснюється дослідження, цей блок аналізу літератури є основоположним.

Оскільки предметом педагогічної науки є цілісний, цілеспрямований процес розвитку та *формування особистості* в умовах виховання, навчання та освіти, нами було з'ясовано, що учені-педагоги розглядають професійну мобільність у двох аспектах: як інтегровану якість особистості (спираючись на психологічні засади педагогічної науки) та як предмет формування в процесі фахової підготовки.

Щодо розгляду першого аспекту досліджуваної проблеми, то будемо спиратися на праці таких учених, як Ю. Бабанський [9], Н. Гура [52], О. Дементьєва [54], Є. Іванченко [84], Б. Ігошев [79], О. Ієвлєв [86], Н. Кожемякіна [99], М. Кормільцева [103], Р. Пріма [187], Л. Рибникова [206], І. Хорєв [244], Л. Шевченко [252] та ін.

На думку вчених-педагогів у нашому суспільстві важливу роль відіграє професійна мобільність, оскільки вона є важливим каналом висхідної професійної мобільності, що напряду повязана з професійним освітнім рівнем людини. Думка Р.Пріми є слушною проте, що професійна мобільність фахівця доцільно розглядається як «підґрунтя ефективного реагування особистості на попит суспільства, який лежить в перетворенні до власних життєвих позицій системне багатогранне явище, що вимагає інтегрованого, міждисциплінарного підходу щодо дослідження; внутрішній (мотиваційно-інтелектуально-вольовий) потенціал особистості, що лежить в основі гнучкої орієнтації й діяльнісного реагування в динамічних соціальних і професійних умовах у відповідності з власними життєвими позиціями, забезпечує готовність до змін і реалізацію цієї готовності у своїй життєдіяльності (готовність особистості до сучасного життя з його багатоаспектними чинниками вибору), детермінує професійну активність, суб'єктність, творчо ставитись до професійної діяльності, особистісного розвитку, що сприяє ефективному розв'язанню фахових проблем» [187].

Ю. Бабанський під мобільністю розуміє міру широти професійного поля діяльності фахівця і стійкості (узагальненості) способів здійснення технологічних операцій. Вона є властивістю вільної та творчої особистості, яка реалізує себе протягом усього життя, що означає рух, а отже й мобільність [9].

Підтвердженням думки Ю. Бабанського є й наукова позиція Б. Ігошева, який визначає професійну мобільність як складну інтегративну якість особистості, що виявляється на двох рівнях: як конкретна форма чи вид діяльності, що дає змогу характеризувати людину як професійно мобільну («зовнішня» мобільність), так і сукупність певних особистісних властивостей людини («внутрішня» мобільність) [79].

І. Хорев у своєму дослідженні також розділяє поняття професійної мобільності на зовнішні й внутрішні чинники. Науковець зазначає, що зовнішні чинники спричинені об'єктивною необхідністю зміни

спеціальності, спеціалізації, статусу особистості. А вже внутрішні чинники зумовлені індивідуальними особливостями, пов'язаними з мотивацією успіху, спрямованістю особистості на вдосконалення професійних навичок, саморозвиток, кар'єрне зростання. Внутрішні чинники можуть бути пов'язані також зі схильністю людини до зміни предметної діяльності, пізнім професійним самовизначенням, різноманітними особистими проблемами [244].

О. Дементьєва підтверджує думку попередніх науковців і професійну мобільність розглядає як інтегративну якість особистості, яка дозволяє їй бути соціально активною, конкурентоздатною, професійно компетентною, здатною до саморозвитку і модернізації власної діяльності та зміни видів діяльності [54].

Як інтегровану якість особистості розглядає професійну мобільність і Є. Іванченко, що виявляється у: здатності успішно переключатися на іншу діяльність або змінювати види діяльності у сфері економіки із залученням правової сфери; вмінні ефективно використовувати систему узагальнених професійних прийомів для виконання будь-яких завдань у згаданих сферах та порівняно легко переходити від одного виду діяльності до іншого згідно з аналізом економічної та соціальної ситуації; володінні високим рівнем узагальнених професійних знань, досвідом їхнього вдосконалення і самостійного здобування; готовності до оперативного відбору і реалізації оптимальних способів виконання завдань у галузі економіки, спираючись на передові світові тенденції; орієнтації в кон'юнктурі ринку праці [84].

За О. Ієвлєвим, особистісний складник професійно-педагогічної мобільності передбачає наявність таких компетентностей:

- мотиваційної (настанова на професійне вдосконалення, здатність пізнати власну мотивацію до професійної діяльності);
- рефлексивної (здатність до осмислення власних професійних і особистісних можливостей);

- адаптивної (здатність прискорюватися до умов професійної діяльності);
- творчої (творче ставлення до професійної діяльності) [86].

Як результат самовдосконалення особистості, що базується на стабільних цінностях та потребі у самоорганізації, самовизначенні і саморозвиткові, здатності швидко реагувати на зміни в соціумі завдяки грамотності, освіченості та професійній компетентності тлумачить професійну мобільність майбутнього фахівця Л. Рибникова [206].

Заслуговує на увагу тлумачення терміна «професійна мобільність», наведене Н. Кожемякіною, яка досліджує її в межах професійної підготовки менеджерів-аграріїв як здібність і готовність особистості працювати в умовах швидких динамічних (горизонтальних і вертикальних) змін у рамках професійно-управлінської діяльності у сфері агропромислового комплексу України, а також в умовах певних соціальних перетворень (статусу, ролі, професії і т. ін.). Вона виділяє варіанти професійної мобільності: 1) за активністю участі в ній індивіда – активна (людина за власною ініціативою шукає нову роботу) і пасивна (у результаті втрати робочого місця за ініціативою роботодавця); 2) за рівнем вияву – горизонтально професійна мобільність (зміна місця роботи без зміни місця, яке обіймає особистість у структурі престижних професій), і вертикальна – зі зміною вказаного статусу; 3) за ступенем мінливості – професійна мобільність без зміни чи зі зміною профілю роботи; 4) за первинністю (вторинністю) – первинна професійна мобільність (зміна основного місця роботи) і вторинна (зміна другого місця роботи); 5) початкова мобільність (вибір профілю освіти, залежно (чи без неї) від батьківських професій [99].

М. Кормільцева, досліджуючи професійну мобільність у психологічному аспекті, визначає її як інтегративну, цілісну якість суб'єкта діяльності, яка дозволяє йому орієнтуватися у динамічних професійних умовах з певним ступенем гнучкості [103].

Л. Шевченко, визначає професійну мобільність, як психологічну готовність робітника до широкого кола виробничих завдань, здатність оперативно, швидко перебудовуватись в залежності від ситуації є гнучка поведінка людини, що проявляється в його здатності вчасно змінювати стратегію або засіб дій у відповідності з умовами праці, що змінюються. При цьому показником гнучкості є швидкість зміни стратегій в залежності від зміни ситуації [16; 252].

Внутрішнім джерелом добровільної професійної мобільності Н. Гура відзначає ненасичуване відчуття незадоволеності власним становищем та умовами праці, що, досягаючи критичного рівня, спонукає відповідну активність. Учена встановлює, що реальні професійні досягнення прямо не впливають на задоволеність кар'єрою, на неї впливають латентні фактори, що відображують суб'єктивне сприйняття умов та результатів праці: 1) задоволення основних потреб індивіда в організації; 2) можливість та ефективність докладання зусиль щодо особистісно-професійного самовдосконалення; 3) соціальна корисність та престижність професії; 4) баланс професійної та позапрофесійної сфер життя. Розумна та чітка організація робочих процесів має глобальний позитивний вплив на відчуття задоволеності кар'єрою [52].

Отже, ґрунтуючись на психологічних засадах педагогічної науки, учені-педагоги визначають професійну мобільність фахівця як інтегровану якість особистості, що проявляється на двох рівнях: як активність у професійній діяльності, що дає змогу характеризувати людину як професійно мобільну («зовнішня» мобільність), так і сукупність певних особистісних властивостей людини («внутрішня» мобільність), яка забезпечує здатність фахівця до успішного розв'язання широкого кола виробничих завдань, оперативно, швидко перебудовуватись в залежності від ситуації, бути конкурентоздатною, успішною, професійно компетентною, здатною до саморозвитку і модернізації власної діяльності та зміни видів діяльності.

Щодо визначення сутності і структури професійної мобільності



безпосередньо майбутнього товарознавця, що є предметом аналізу підрозділу 1.2., то тут ми будемо спиратися на праці таких учених, як О. Гнатишина [45], Є. Климов [94], О. Любимова [130], Р. Майборода [132], В. Міщенко [144], В. Савіних [207], В. Солоненко [218], О. Яненко [259] та ін.

Розглядаючи професійну мобільність майбутніх фахівців як інтегративну якість особистості, вони виділяють у її структурі декілька компонентів, основні з яких є мотиваційний (мотиваційно-ціннісний, потребнісно-мотиваційний тощо), когнітивний (пізнавальний тощо), особистісний (індивідуальний, індивідуально-психологічний тощо), діяльнісний (активний, творчий, креативний тощо).

*Другий аспект* формування професійної мобільності майбутнього фахівця як педагогічної проблеми пов'язується вченими із процесом фахової підготовки. Його розкрито в наукових працях, зокрема дисертаційних роботах, таких учених, як Г. Бойко [24], Л. Бочкарьова [25], О. Варава [26], Ю. Дворецька [53], Е. Зеєр [75], В. Кремень [113], І. Лікарчук [127], Г. Рідкодубська [202], О. Сайфудінова [210], О. Сидоренко [215], Л. Сушенцева [224], Т. Філатова [236] та ін.

Президент НАПН України, академік В. Кремень, розкриваючи інноваційні аспекти розвитку освіти і науки в Україні, зазначає, що головною метою професійної підготовки є формування майбутнього фахівця з набором особистісних якостей, які визначають рівень його загальної і професійної культури, інтелектуальний розвиток і професійне мислення, мобільність у сучасному світі. Все це обумовлено високими вимогами ринку праці, тому «нова демократична освітньо-педагогічна ідеологія передбачає переорієнтацію з інформаційного на проблемно-діяльнісний тип освіти» [113].

Т. Філатова зазначає, що професійна мобільність є важливою якістю фахівця. Забезпечуючи її формування під час навчання у закладі вищої освіти необхідно, оскільки це готує майбутніх фахівців до змін, які виникають у

нашій державі в зв'язку з нестабільністю розвитку економіки, від чого залежать усі сфери нашого буття [236].

За думкою І. Лікарчука, забезпечити професійну мобільність майбутніх фахівців можна лише «узагальненням праці», тобто визначенням її загальних закономірностей, загальнонаукових, політехнічних засад, виробничої специфіки. Лише оволодіння ними дасть фахівцеві можливість швидко адаптуватися до конкретного виробництва, навіть за умов частотої зміни професійних функцій, потреби перекваліфікації [127].

За думкою О. Сидоренко, професійна мобільність сучасного фахівця виступає в якості важливої складової системи професійного розвитку особистості в сучасному соціокультурному просторі, повної її самореалізації та самоактуалізації [215].

Л. Сушенцева, що присвятила свої дослідження безпосередньо підготовці професійно мобільного фахівця, зауважує, що найважливішим завданням освіти є здійснення переходу від традиційного масового навчання до високоякісної підготовки професійно мобільних фахівців, які знають не тільки всі проблеми своєї вузькопрофесійної діяльності, але й глибокі фундаментальні основи [224].

Отже, формування професійно мобільного фахівця, який здатний бути конкурентоспроможним, успішним та продуктивним на мінливому ринку праці в умовах соціально-економічної нестабільності, є одним із завдань фахової підготовки у закладах вищої освіти, що вимагає переорієнтацію її на проблемно-пошуковий, активний, творчий, наближений до сучасного ринку праці освітній процес.

Ще один аспект аналізу в цьому підрозділі дослідження ми присвятили пошуку дисертаційних робіт з проблеми формування професійної мобільності майбутніх фахівців, щоб переконатися в необхідності її розв'язання стосовно майбутніх товарознавців. Так, маємо в арсеналі вітчизняних досліджень низку дисертацій, що розкривають досліджувану проблему для фахівців різних галузей: Г. Бойко (Формування

соціальної мобільності вихователів дошкільних навчальних закладів у процесі професійної підготовки [24]), О. Варава (Формування професійної мобільності майбутніх бакалаврів сестринської справи у фаховій підготовці [26]), А. Ващенко (Формування професійної мобільності майбутніх офіцерів у процесі навчання у вищих військових навчальних закладах [28]), В. Гринько (Психологічні засади розвитку професійної мобільності викладача вищої школи [50]), Є. Іванченко (Формування професійної мобільності майбутніх економістів у процесі навчання у вищих навчальних закладах) [84]), О. Сайфудінова (Професійна мобільність молоді в умовах формування гнучкого суспільства в Україні: соціально-філософський аналіз [210]) та ін.

Як бачимо, маємо певний доробок вітчизняних досліджень з проблеми формування професійної мобільності майбутніх фахівців різних галузей (дошкільної освіти, психології, економіки, медицини), основні положення яких складатимуть теоретичну базу нашого дослідження. Проте, формування професійної мобільності майбутніх товарознавців у процесі фахової підготовки поки що не знайшло свого відображення в наукових роботах такого рівня в Україні. А тому можемо зробити висновок про доцільність обрання теми дослідження та необхідність її розв'язання на теоретичному, практичному та методичному рівнях.

Таким чином, виконуючи мету даного підрозділу дослідження, що полягала у визначенні стану розробленості проблеми формування професійної мобільності майбутніх товарознавців у науковій літературі на міждисциплінарному рівні, нами було здійснено аналіз літератури з означеної проблеми у трьох напрямках: 1) узагальнення наукових підходів до феноменів мобільності, професійної мобільності у філософській та соціологічній літературі; 2) з'ясування економічного тлумачення професійної мобільності майбутніх товарознавців; 3) визначення стану розробленості проблеми формування професійної мобільності майбутнього фахівця в педагогічній літературі, зокрема в дисертаційних роботах.

У результаті ми дійшли таких висновків.

Проблема формування професійної мобільності майбутніх товарознавців має міждисциплінарний характер та досліджується науковцями різних галузей знань: філософії, соціології, економіки, психології, педагогіки та ін.

Філософський погляд на проблему мобільності є найбільш узагальненим у глобальному вимірі прогресу суспільства. Учені-філософи розглядають професійну мобільність як основу прогресу матеріальної та духовної культури суспільства в умовах поступового розділу й спеціалізації праці та необхідності постійного опанування нових професій і вдосконалення професійних навичок.

З точки зору соціологічної науки професійна мобільність розглядається через призму активної взаємодії людини з об'єктивною соціальною та професійною реальністю, у результаті якої змінюється як реальність, так і сама людина; зміни місця, статусу людини в професії, професійному колективі, переходу з однієї професійної групи в іншу; професійних досягнень у залежності від наявних традицій та інституціональних відмінностей конкретного суспільства, професійного колективу, групи тощо.

Економісти у своїх дослідженнях розглядають професійну мобільність як готовність до зміни місця роботи, посади, кар'єрного зростання, перенавчання і майже не розглядають особистісні якості професійно мобільного товарознавця.

Педагогічна наука, ґрунтуючись на психологічних засадах, визначає професійну мобільність фахівця як інтегровану якість особистості, що проявляється на двох рівнях: як активність у професійній діяльності, що дає змогу характеризувати людину як професійно мобільну («зовнішня» мобільність), так і сукупність певних особистісних властивостей людини («внутрішня» мобільність), яка забезпечує здатність фахівця до успішного розв'язання широкого кола виробничих завдань, оперативно, швидко

перебудовуватись в залежності від ситуації, бути конкурентоздатною, успішною, професійно компетентною, здатною до саморозвитку і модернізації власної діяльності та зміни видів діяльності.

За думкою переважної більшості вчених-педагогів формування професійно мобільного фахівця, який здатний бути конкурентоспроможним, успішним та продуктивним на мінливому ринку праці в умовах соціально-економічної нестабільності, є одним із завдань фахової підготовки у закладах вищої освіти, що вимагає переорієнтацію її на проблемно-пошуковий, активний, творчий, наближений до сучасного ринку праці освітній процес.

Пошук та аналіз дисертаційних робіт, присвячених дослідженню проблеми формування професійної мобільності майбутніх фахівців, показав, що ця проблема вже розглядалася вченими для різних галузей професійної діяльності (дошкільна освіта, психологія, економіка, медицина), проте цілісного дослідження, яке б розкривало на теоретичному, емпіричному та методичному рівнях проблему формування професійної мобільності майбутніх товарознавців у процесі фахової підготовки, поки що не існує в Україні. Отже, цінність результатів цього підрозділу роботи полягає в тому, що, по-перше, нами було зібрано й проаналізовано наукову літературу з досліджуваної проблеми, що стане теоретичною базою для подальших кроків нашого наукового пошуку; по-друге, виявлено відсутність цілісних досліджень у вітчизняній педагогічній науці, які б на теоретичному, практичному та методичному рівнях розкривали проблему формування професійної мобільності майбутніх товарознавців у процесі фахової підготовки, що підтвердило доцільність обрання теми дисертації та необхідність її розв'язання.

## **1.2. Сутність і структура професійної мобільності майбутніх товарознавців**

У попередньому підрозділі дослідження було з'ясовано, що в умовах

сучасного етапу розвитку суспільства і економіки безумовним є факт, що професійна підготовка фахівця може вважатись ефективною лише тоді, коли «результатом її буде професійно мобільний кваліфікований працівник, який не лише володіє знаннями, професіоналізмом, високими моральними якостями, а й уміє діяти адекватно у відповідних ситуаціях, застосовуючи ці знання, а також беручи на себе відповідальність за цю діяльність» [225]. Саме тому формування професійної мобільності майбутніх фахівців стає актуальним завданням для закладів вищої освіти.

Метою цього підрозділу дослідження стало визначення сутності і структури базового поняття дослідження – *професійної мобільності майбутніх товарознавців*.

На основі аналізу наукової літератури з обраної нами проблеми в підрозділі 1.1, нами було окреслено узагальнене визначення професійної мобільності майбутнього фахівця як інтегрованої якості особистості, що проявляється на двох рівнях: як активність у професійній діяльності, що дає змогу характеризувати людину як професійно мобільну («зовнішня» мобільність), так і сукупність певних особистісних властивостей людини («внутрішня» мобільність), яка забезпечує здатність фахівця до успішного розв'язання широкого кола виробничих завдань, оперативно, швидко перебудовуватись в залежності від ситуації, бути конкурентоздатною, успішною, професійно компетентною, здатною до саморозвитку і модернізації власної діяльності та зміни видів діяльності.

На наш погляд, дати всебічне й ґрунтовне визначення досліджуваного феномену – *професійна мобільність майбутнього товарознавця* – можливо і доцільно на основі з'ясування його структури та характеристики структурних компонентів.

Визначення структури та відповідно – компонентів професійної мобільності майбутніх фахівців товарознавства – у межах нашого дослідження здійснювалося на підставі аналізу наукових праць, у яких було представлено авторські концепції щодо процесу формування та структури

цього феномену, а також змісту професійної діяльності фахівця з товарознавства.

Аналіз наукових досліджень з проблеми формування професійної мобільності особистості загалом та професійної мобільності майбутніх фахівців зокрема, дозволив виявити достатньо широке напрацювань щодо особливостей цього процесу відповідно до специфіки підготовки фахівців різного профілю. Зокрема, у науковій думці представлено досвід формування професійної мобільності майбутніх інженерів [14; 89], фахівців технічного профілю [142], менеджерів-аграріїв [98], майбутніх економістів [84], викладачів вищої школи [3; 48; 50; 53], майбутніх педагогів [78; 144], соціальних педагогів [16], фахівців початкової освіти [187], майбутніх інженерів-будівників [130], майбутніх офіцерів [28], фахівців машинобудівного профілю [208] та ін. Взаємозв'язок професійної мобільності з професійним розвитком і становленням професійно успішної особистості розглядався С. Кугелем та С. Фроловим [114; 237] та ін.

Зокрема, за думкою Н. Латуши, професійна мобільність за своєю природою не тільки соціальна. Її успіх залежить від тієї спеціальності, освітнього середовища, у якому відбувається становлення особистості спеціаліста-професіонала. Професійна мобільність фахівця виступає як результат отриманої освіти, з іншого боку як чинник, що визначає освіта [122].

О. Маковій та Д. Пустовойченко у своїх дослідженнях зазначають, що професійна мобільність є необхідною для кожного фахівця, адже надає можливість реалізувати власний професійний потенціал при будь-яких зовнішніх умовах. Професійна мобільність є складовою конкурентоспроможності індивіда на сучасному ринку праці, адже включає в себе набір компетенцій, що є затребуваними у будь-якій сфері [133].

За висновками А. Рідкодубської фактором розвитку професійної мобільності майбутнього соціального працівника є спеціально збагачене освітнє середовище вищого навчального закладу з урахуванням його

змістовного, соціального, організаційно-технологічного компонентів. Основними критеріями професійної мобільності майбутнього працівника соціальної сфери є: здатність робити вільний вибір у процесі прийняття і реалізації професійних рішень, наявність мотивації досягнення, готовність до професійного самовдосконалення. Однією з ключових фігур освітньої системи повинен стати майбутній соціальний працівник як фахівець, що сприяє реалізації полісуб'єктного підходу до вирішення проблем та реалізує нові динамічні інтегровані моделі взаємодії [202].

І. Чорна зазначає, що професійно мобільний фахівець повинен бути здатним до професійного розвитку, володіння теоретичними знаннями у сфері економіки та інших фундаментальних наук, критично ставитися до інформації, знаходити і раціонально використовувати інформацію, організовувати свою повсякденну навчально-професійну діяльність, самостійної і оперативного вирішувати завдання проблемного характеру, швидко перемикається з одного виду діяльності на інший [249].

Л. Богуш, Т. Прохоренко до структури професійної мобільності фахівця включає професійну кар'єру як динамічну сукупність управлінських процесів (аналіз середовища, визначення цілей, вибір стратегії, ужиття заходів задля досягнення цілей, оцінювання і контроль), спрямованої на підвищення конкурентоздатності працівника [21; 196].

Прийняття Радою (ЄС) Резолюції розвитку освіти протягом життя (27 червня 2002 р.), проблема професійної мобільності гостро актуалізувалась [226].

Отже, роблять висновок О. Біда, В. Гончарук, професійна мобільність набуває важливого значення в умовах конкуренції на ринку праці і стимулює фахівців до підвищення професіоналізму [20].

Грунтуючись на аналізі досліджень стосовно структури і особливостей професійної мобільності фахівців різного профілю, ми дійшли висновку, що найбільш повно завданням нашого дослідження відповідає розгляд



професійної мобільності фахівців товарознавства з позицій сучасного компетентнісного підходу в освіті.

Слід зазначити, що проблема оновлення змісту компетенцій сучасного фахівця є досить мобільною, оскільки, за даними американських вчених, кожен фахівець повинен оновлювати 5 % теоретичних та 20 % практичних професійних знань. У США встановлена одиниця виміру старіння знань – «період напіврозпаду компетентності», коли в результаті появи нової інформації компетентність фахівця знижується на 50 %. На жаль, цей період протягом останніх десятиліть стрімко скорочується [278]. Представлені дані американських вчених вдало корелюються із завданнями, зазначеними у Концепції розвитку професійно-технічної (технічної) освіти України [194] та Концепції розвитку педагогічної освіти (Наказ МОН України від 1 липня 2018 р. № 776 [190], у яких наголошується на тому, що на жаль у майбутньому під загрозою зникнення знаходиться ряд традиційних професій. Це може статися за одну зміну покоління. Разом з тим є велика верогідність виникнення інших професій з невідомими на сьогодні характеристиками, що приводить до зростання невизначеності у майбутньому. У зв'язку з чим на сучасному етапі в змісті формальної загальної середньої, професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої освіти значна увага приділяється формуванню й розвитку загальних (універсальних, ключових тощо) компетентностей і наголошується на необхідності вміти безперервно вчитися впродовж життя, бути мобільним [190]. Особливості прояву професійної мобільності майбутніх фахівців на ринку праці виражаються системою вимог до випускників. Саме тому актуальною стає спрямування студентів на постійне оновлення змісту професійних компетенцій, загальної енциклопедичності знань, застосування інновацій у професійній діяльності, що в цілому означає сформованість мобільності як професійної якості [195].

На компетентнісних засадах розроблено й затверджено основний нормативний документ щодо підготовки фахівців у закладах вищої освіти – Стандарти вищої освіти, що визначають компетентнісну модель сучасного

фахівця, яка складається з трьох структурних компонентів: інтегральна компетентність, загальні компетентності, спеціальні (фахові) компетентності. Так, наразі, як зазначалося в п. 1.1., професійна підготовка майбутніх товарознавців здійснюється в галузі знань 07 Управління та адміністрування, спеціальності 076 Підприємництво, торгівля та біржова діяльність (за спеціалізацією) [192], у межах освітніх програм. До прикладу, у ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка» існує дві освітні програми за освітніми ступенями бакалавра і магістра: «Товарознавство та експертиза в митній справі» та «Товарознавство і комерційна діяльність» [176, 192].

І, якщо подивитися на перелік компетентностей, якими повинен володіти випускник спеціальності 076 Підприємництво, торгівля та біржова діяльність, через призму професійної мобільності, то не важко помітити, що значний відсоток компетентностей Стандарту ВО забезпечує саме цю інтегративну якість товарознавця як професіонала.

Так, *інтегральна компетентність* передбачає формування у майбутніх фахівців таких якостей, як здатність розв'язувати складні спеціалізовані завдання та проблеми у сферах підприємницької, торговельної та біржової діяльності або в процесі навчання, що передбачає застосування теорій та методів організації і функціонування підприємницьких, торговельних, біржових структур і характеризується комплексністю та невизначеністю умов. *Загальні компетентності* передбачають формування таких якостей, як здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу, застосовувати отримані знання в практичних ситуаціях, спілкуватися державною мовою як усно, так і письмово, спілкуватися іноземною мовою, навички використання інформаційних і комунікаційних технологій, здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел, працювати в команді, виявляти ініціативу та підприємливість, діяти відповідально та свідомо, реалізувати свої права і обов'язки як члена суспільства, усвідомлювати цінності громадянського (вільного демократичного)

суспільства та необхідність його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні, зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області, її місця у загальній системі знань про природу і суспільство та у розвитку суспільства. У межах *спеціальних компетентностей* майбутній товарознавець повинен критично осмислювати теоретичні засади підприємницької, торговельної та біржової діяльності, обирати та використовувати відповідні методи, інструментарій для обґрунтування рішень щодо створення, функціонування підприємницьких, торговельних і біржових структур, здійснювати діяльність у взаємодії суб'єктів ринкових відносин, застосовувати інноваційні підходи в діяльності підприємницьких, торговельних та біржових структур, визначати та оцінювати характеристики товарів і послуг в підприємницькій, торговельній, біржовій діяльності, здійснювати діяльність з дотриманням вимог нормативно-правових документів у сфері підприємницької, торговельної та біржової діяльності, визначати і виконувати професійні завдання з організації діяльності підприємницьких, торговельних та біржових структур, застосовувати основи обліку та оподаткування в підприємницькій, торговельній, біржовій діяльності, бути здатним до організації зовнішньоекономічної діяльності підприємницьких, торговельних і біржових структур, до бізнес-планування, оцінювання кон'юнктури ринків і результатів діяльності у сфері підприємництва, торгівлі та біржової практики з урахуванням ризиків [192].

Усі ці блоки компетентностей розроблено на основі основоположного для Стандартів ВО документу – Національної рамки кваліфікацій, яка розроблена і затверджена МОН України відповідно до Рамки кваліфікацій Європейського простору вищої освіти і визначає дискриптори (Знання, Уміння/навички, Комунікація, Відповідальність і автономія), які також відповідають сутності професійної мобільності та мають бути покладені в основу визначення її структури [191] (табл.1.1.)

Таблиця 1.1

**Опис кваліфікаційних рівнів  
(відповідно до Національної рамки кваліфікацій [191])**

Рівень	Знання	Уміння/ навички	Комунікація	Відповідальність і автономія
б (бакалавр): здатність особи вирішувати складні спеціалізовані задачі практичні проблеми певній галузі професійної діяльності або у процесі навчання, що передбачає застосування певних теорій та методів відповідних наук і характеризується я комплексністю та	концептуальні та наукові та практичні знання, критичне та осмислення теорій, у принципів, методів понять у сфері професійної діяльності та/або навчання	поглиблені когнітивні та практичні уміння/навичк и, майстерність та інноваційність на рівні, необхідному удля розв'язання складних спеціалізовани х задач практичних проблем сфері професійної діяльності або навчання	донесення до фахівців і нефахівців інформації, ідей, проблем, рішень, власного досвіду та аргументації збір, інтерпретаці я та застосування даних успілкування з професійних питань, у тому числі іноземною мовою, усно та письмово	управління складною технічною або професійною діяльністю чи проектами; спроможність нести відповідальність за вироблення та ухвалення рішень у непередбачувани робочих та/або навчальних контекстах; формування суджень, що враховують соціальні, наукові та етичні аспекти; організація та

*Продовження таблиці 1.1*

невизначеністю умов				керівництво професійним розвитком осіб та груп; здатність продовжувати навчання із значним ступенем автономії
---------------------	--	--	--	---

Отже, Національна рамка кваліфікацій, Стандарт вищої освіти зі спеціальності 076 Підприємництво, торгівля та біржова діяльність, освітні програми «Товарознавство та експертиза в митній справі» та «Товарознавство і комерційна діяльність» та ін. в її межах, стануть нормативним підґрунтям для визначення структури професійної мобільності майбутніх товарознавців у межах нашого дослідження.

Аналіз наукової літератури дозволяє стверджувати, що сучасні дослідники поки ще також не дійшли консенсусу стосовно характеристики структури професійної мобільності, оскільки ґрунтуються на різних підходах і неоднаково розуміють сутність професійної мобільності.

Відповідно до сучасних наукових розвідок з проблеми сутності та структури професійної мобільності однією з основних характеристик професійної мобільності фахівця є швидке засвоєння нових знань, умінь, необхідних для розширення меж професійної діяльності або засвоєння нових професій. Тому у якості одного з ключових компонентів професійної мобільності вчені (В. Атутов [8], С. Батишев [15], А. Беляєва [19], М. Дяченко та Л. Кандибович [62; 63], Е. Зеєр [75], С. Капліна [90],

С. Нужнова [167], та ін.) називають *фундаментальні знання й узагальнені способи діяльності*. Це обумовлюється тим, що саме володіння фундаментальними знаннями і узагальненими способами діяльності є основною умовою, що забезпечує швидке засвоєння нового знання.

С. Каплина до структури професійної мобільності включає сукупність базових компонентів професійної культури (ключові компетенції та кваліфікацій) та професійної компетентності (високий інтелект, креативні здібності, професіоналізм). Виділені вченою компоненти об'єднані наявністю професійного змісту, орієнтацією на людину і потреби суспільства, відображаючи загальносвітові тенденції, що обумовлюють підготовку професійно мобільних інженерів відповідно до сучасної освітньої політики [90].

Низка вчених (Л. Бочкарьова [25], Ю. Дворецька [53], Е. Зеєр [75], С. Нужнова [167] та ін.) пов'язують професійну мобільність з індивідуальним стилем діяльності і розглядають її як механізм соціальної і професійної адаптації, що визначається системою особистісних якостей.

Індивідуальний стиль діяльності трактується Є. Клімовим, який уперше системно описав це явище як «стійку систему способів, обумовлену типологічними особливостями особистостями, що складається під впливом її прагнення до найкращого здійснення конкретної діяльності» [94]. Учений пропонує підхід, відповідно до якого існує «ядро» індивідуального стилю, що визначає природні схильності людини і «прибудова» до нього – група особливостей діяльності, що пов'язані з максимальним використанням людиною своїх сильних сторін і компенсацією чи подоланням недоліків у процесі більш чи менш тривалих усвідомлених чи стихійних пошуків. Цей цілеспрямований розвиток і пристосування «прибудови» до «ядра» індивідуального стилю, як стверджує вчений, дозволяє пристосувати природні особливості людини до оптимальної поведінки в умовах нестабільності і невизначеності [94].

Розглядаючи професійну мобільність як прийнятний стиль діяльності

спеціаліста у процесі професійного саморозвитку, Л. Бочкарьова [25], Ю. Дворецька [53], Е. Зеєр [75], С. Нужнова [167] виділяють певні якості, що дозволяють людині максимально пристосуватися до умов діяльності, тобто впливають на адаптивну поведінку особистості. Якості, які пропонуються вченими як базові компоненти професійної мобільності, не є генетично зумовленими, тобто належать до «прибудови», а не до «ядра» індивідуального стилю діяльності, тому стає можливим їх цілеспрямоване формування.

У своїх дослідженнях Ю. Дворецька звертає увагу на необхідність вивчення професійної мобільності. На різних рівнях особистісних якостей таких, як адаптивність, комунікативність, самостійність, пристосовність, цілеспрямованість, ціннісні орієнтації і установки, соціальна пам'ять, критичне мислення, здатність до самопізнання, саморозвитку, самоосвіти, соціальна рухливість. Розглядаючи рівні характеристик суб'єкта діяльності, визначає такі якості, як рефлексивність, гнучкість, креативність, проєктивність, прогнозування, цілеполагання, пластичність та процесів перетворення навколишнього середовища, власної особистості, діяльності. Науковець виділяє три складові компоненти структури професійної мобільності, як поведінковий, когнітивний та інтегрально-особистісний, до яких включає:

- поведінковий компонент (мотивація досягнення);
- когнітивний компонент (самооцінка, усвідомлення своїх сильних і слабких сторін, усвідомлення необхідності змінюватися, самооціночні уявлення);
- інтегрально-особистісний компонент (риса особистості, що сприяють успішній адаптації до умов, що змінюються, відповідальність за рішення, що приймаються (інтернальність/екстернальність), ціннісні і смисло-життєві орієнтації) [53].

Л. Амірова у структурі професійної мобільності виділяє чотири

компоненти: активність, адаптивність, креативність і готовність до перетворення [3].

Б. Ігошев розглядає ці структурні компоненти цього феномену та їх характеристику у більш розгорнутому вигляді. До цих компонентів він додає ще й комунікативність. Згідно його дослідження виділяє наступні компоненти професійної мобільності: відкритість, активність, адаптивність, креативність, комунікативність.

Під відкритістю науковець розуміє здатність відмовлятися від стереотипів і шаблонів у сприйнятті дійсності і в діяльності, обумовленість, схильність до усього нового, невідомого, незвичного, несподіваного.

Визначення активності, яка забезпечує постійну готовність до діяльності, зовнішнього прояву намірів, освоєнню нових форм і видів діяльності та перетворенню зовнішнього (професійного та соціального) середовища.

Пристаювання до мінливих умов професійної та соціальної діяльності визначається як адаптивність.

Готовність до цілеспрямованого та доцільного перетворення, творчого ставлення до зовнішнього середовища і організації власної діяльності забезпечує креативність.

Вміння встановлювати необхідні зв'язки і контакти з суб'єктами освітньої діяльності трактується науковцем, як здатність і готовність к комунікативності [78].

Аналіз наукової літератури стосовно підходів до визначення структури і змісту професійної мобільності, на основі ціннісних орієнтацій А. Львов виділяє такі компоненти, як соціально-орієнтовані компоненти, особистісно-орієнтовані компоненти, адаптаційні компоненти [129].

Л. Горюнова зауважує, що професійна мобільність, забезпечує внутрішній механізм розвитку людини виділяє такі основні її складові:

– професійні компетентності, у тому числі ключові



(здоров'язбереження, громадянськість, соціальна взаємодія, спілкування, інформаційно-технологічна компетентність) і загальнопрофесійні (педагогічна взаємодія, організаційна, проєктивна);

– готовність особистості до змін як синтез стійкості і «реактивної» адаптації;

– професійна і соціальна активність як здатність особистості до перетворення діяльності і себе у ній [49].

Подібну структуру професійної мобільності представляє Л. Сушенцева, яка до складових цього утворення відносить професійні компетенції, готовність особистості до професійної мобільності, професійну і соціальну активність особистості [225].

Ю. Дворецька, Л. Горюнова та Л. Сушенцева дають визначення щодо професійної мобільності на рівні якостей особистості, характеристик діяльності та процесів перетворення самого себе, власної діяльності і навколишнього середовища. О. Безпалько наголошує, що в суб'єктивному аспекті мобільність залежить від таких індивідуальних характеристик людини, як потреби, інтереси, ціннісні орієнтації, моральні якості та інші мотиваційні чинники [16], де працює схема, що визначається основними потребами – інтересами - мотивами. [17].

Базуючись на працях сучасних науковців (Л. Горюнової, Ю. Дворецької, О. Демент'євої, О. Нікітіної, Р. Пріми, Л. Сушенцевої), О. Безпалько, виокремлює компоненти професійної мобільності соціальних педагогів досліджуваного поняття:

– особистісний (гнучкість розуму, комунікабельність, емоційна стабільність, неупередженість, позитивне мислення, вольовий потенціал, пластичність, наполегливість, висока працездатність, креативність);

– інструментальний (соціальна активність, професійна ініціативність, готовність до ризику, прагнення до саморозвитку);

– діяльнісний (визначати цілі діяльності та стратегії їх реалізації,

контактувати з представниками різних вікових та соціальних груп, приймати рішення в нестандартних ситуаціях, самостійно вирішувати професійні проблеми, адекватно оцінювати свої професійні здобутки) [16].

З точки зору компетентісного підходу О. Гнатишина визначає набір компетенцій, що є основою професійної мобільності:

- соціально-комунікативні компетенції, що забезпечують готовність майбутнього фахівця до використання комунікативних технологій і соціалізації у сучасному «мозаїчному» світі;

- освітні компетенції, що характеризують готовність майбутнього фахівця до наукового, системного пізнання світу, до оволодіння навичками самостійного засвоєння знань і підвищення своєї кваліфікації чи до зміни професії, підтримки свого професійно-творчого і соціального потенціалу в умовах науково-технічного прогресу на належному рівні, а також до самовдосконалення і самоосвіти;

- загальнонаукові компетенції, що маркуються високим рівнем базових загальних знань і загальних знань за профілем спеціальності, а також здатністю адаптуватися до змін змісту соціальної і професійної діяльності;

- ціннісно-сміслові і загальнокультурні компетенції, що забезпечують успішність ціннісно-сміслові орієнтації фахівця в світі, готовність і прагнення пізнати і вдосконалити самого себе, навколишню дійсність, готовність до творчої діяльності, оволодіння високим рівнем професійної культури [45].

В. Савіних, визначаючи змістовну структуру професійної мобільності, включає до неї наступні компоненти: мотиваційний, професійно-освітній, особистісний, адаптаційний, профорієнтологічний [207]. Науковець зазначає, що теоретичною основою виокремлення мотиваційного компонента професійної мобільності є теорія діяльнісного походження мотиваційної сфери особистості (О. Леонт'єв [124]), в основі якої лежить положення про ізоморфізм мотиваційної сфери і структури діяльності. Відповідно до цього

положення, поведінці відповідають потреби, системі діяльності – різноманіття мотивів, безлічі дій, що складають діяльність, – впорядкований набір цілей. Виділення професійно-освітнього компонента дослідниця обумовлює нерозривним зв'язком професійної мобільності із засвоєнням нових професійних знань і наполягає на пріоритетності загальнопрофесійних знань у формуванні мобільності студентів. В особистісному компоненті В. Савіних виділяє такі якості й уміння професійно мобільного фахівця:

- активність – неусвідомлений і усвідомлений прояв активності у пошуку нового варіанту діяльності;
- ініціативність – пріоритетний напрямок активності у корекції вибору;
- самостійність – незалежний прояв активності і ініціативи у реалізації потреби у корекції свого професійного самовизначення;
- комунікативні вміння – здатність до співпраці, роботи у команді як фактор успішної адаптації у результаті корекції вибору;
- організаторські вміння – лідерські якості як елемент основи побудови професійної (адміністративної) і соціальної кар'єри, професійна мобільність по вертикалі;
- рефлексивні вміння – основа для самооцінки характеру і рівня домагань (професійних і соціальних), самодіагностика професійних інтересів, потреб, мотивів у корекції вибору професії.

Розглядаючи особливості адаптаційного компоненту, В. Савіних виокремлює у ньому дезадаптацію (повне чи часткове неприйняття вимог професійного середовища чи неможливість до них пристосуватися у силу суб'єктивних чи об'єктивних факторів); формальну адаптацію (зовнішнє прийняття вимог при внутрішньому їх неприйнятті); акомодацию (часткове прийняття вимог); інтеграцію (прийняття вимог у повному обсязі); асиміляцію (прийняття вимог професійного, соціального середовища у

повному обсязі як власну внутрішню установку). Профорієнтологічний компонент, на думку вченої, відображає закономірності і тенденції професіоналізації особистості. Він припускає розгляд навчання студентів у ЗВО як етапу їх професійного самовизначення [207].

Важливим структурно-функціональною характеристикою професійної мобільності, що відображає суть її основних інваріантних аспектів і пояснюють поведінку системи, її динаміку і статику, за твердженням В. Міщенко, є статусна, соціоструктурна, міжпрофесійна, освітня і культурна характеристики. Кожна відображає окремі компоненти професійної мобільності найбільш повно характеризуючи названий феномен. Відповідно до цього, науковець пропонує розглядати структуру професійної мобільності як сукупність взаємопов'язаних між собою компонентів: мотиваційного, когнітивно-компетентнісного, рефлексивного і загальноособистісного [144]. Це, як вважає дослідник, дозволяє урахувати як когнітивну складову професійної мобільності (володіння певними знаннями в різних професійних галузях), так і її психологічну складову (креативність, впевненість у своїх силах, високу комунікативність та ін.)

Мотиваційний компонент включає в себе систему мотивів, цінностей, інтересів, ідеалів, що визначають ставлення особистості до професії, змін видів діяльності, змін у динамічному професійному просторі. Когнітивно-компетентнісний компонент є, на думку вченого, комплексом знань і умінь самостійно засвоювати різні види професійних знань; володіння базовими професійними компетенціями з орієнтації на ринку праці в регіоні, країні, світі; знань і умінь з самопрезентації особистості на ринку праці. Складовими рефлексивного (рефлексивно-оціночного) компоненту є здатність до рефлексії саморозвитку в процесі професійного навчання, усвідомлення власних можливостей до зміни професійної діяльності, вміння зіставляти ситуацію на ринку праці та ситуацію, що складається в ході своєї професійної діяльності. Загальноособистісний компонент включає в себе якості особистості, що визначають загальну здатність до зміни своєї

життєдіяльності (інтелектуальні здібності, креативність, комунікативні здібності; психологічна стійкість, фізичне і психічне здоров'я) [144].

В аспекті досліджень щодо визначення структури професійної мобільності заслуговує на увагу точка зору С. Нужної, яка пропонує компетентнісну модель випускника ЗВО, готового до професійної мобільності, відображає у ній фізіологічні, психологічні та педагогічні особливості розвитку особистості у студентському віці, умови інформатизації суспільства, соціально-економічні умови ринку освітніх послуг, що дає можливість, як зазначає вчена, зробити цю модель більш гнучкою і адекватною реальному об'єкту, враховуючи ефективний розвиток тієї чи іншої якості в освітньому процесі, визначити пріоритетні напрямки розвитку освітньої системи. Дослідниця виділяє і підкреслює в моделі такі групи компонентів:

– особистісний компонент, що відображає готовність випускника мобілізувати свій внутрішній потенціал у ситуаціях, пов'язаних з професійною мобільністю, і включає такі компетенції, як ціннісно-смыслову, персональну й аутокомпетенцію, спрямовану на збереження фізичного, психічного й соціального здоров'я;

– соціальний компонент, пов'язаний з вмінням повноцінно жити і трудитися у полікультурному суспільстві, здатність брати на себе соціальну відповідальність, здатність до швидкої соціалізації (адаптації) у професійному суспільстві. Його складовими є соціально-правова компетенція, комунікативна компетенція, інформаційна і мовна компетенції;

– спеціальний компонент, що характеризується вмінням адаптуватися до нової професії чи нових професійних функцій, розробляти і реалізовувати плани професійного саморозвитку і самореалізації. Його складовими є загальнопрофесійна, інтелектуальна і організаційно-діяльнісна компетенції [167].

Трактуючи професійну мобільність як інтегративну якість

особистості, дослідниця пропонує розглядати такі її складові: сформовану внутрішню потребу у професійній мобільності, здібності, знаннєву основу професійної мобільності, а також самоусвідомлення особистістю своєї професійної мобільності, що сформоване на основі рефлексії готовності до неї. Кожна з цих складових, на думку дослідниці, включає в себе підструктури, розвиток яких і призводить у кінцевому підсумку до її формування. Так, в основі формування потреби у професійній мобільності знаходяться: розвиток мотивації самоосвіти, розвиток мотивації досягнення, формування установки на самоактуалізацію, установки на оптимістичне сприйняття дійсності, зміни професії. Здібності до професійної мобільності включають в себе розвинені когнітивні здібності, креативність, дивергентність (багатоаспектність), критичність мислення. Знаннєву основу складають загальноосвітні, загально професійні та професійні знання, ключові кваліфікації та компетенції, здатність до швидкого переносу знань [167].

Визначаючи професійну мобільність як угруповання якостей, Ю. Лукаш виділяє у її структурі «внутрішні» психофізіологічні властивості особистості та «зовнішні» соціально-психологічні якості, які дослідник пов'язує з поведінкою людини у структурі міжособистісних і організаційно-управлінських відношень у колективі [128].

Характеризуючи професійну мобільність як здатність особистості засвоювати нові професії, спеціальності і професійні інноваційні технології, В. Солоненко у своєму дослідженні пропонує розглядати у її структурі інваріантну складову (оволодіння ключовими компетенціями) і варіативну складову (оволодіння професійними і спеціальними компетенціями). Учений визначає такі компоненти у структурі професійної мобільності спеціаліста: потребнісно-мотиваційний, змістовно-діяльнісний, емоційно-вольовий, когнітивний, комунікативний, креативний [218].

За думкою О. Малигіної, професійна мобільність є інтегративною характеристикою особистості, яка виявляється у її складових: професійній

компетентності, відкритості, активності, креативності, спрямованості на засвоєння нового у професійній сфері, а також готовності і здатності до соціальної мобільності [137].

У дослідженні О. Малигіної виділено орієнтовну основу професійної мобільності (ООПМ), яку дослідниця розуміє як систему компетенцій, на яку спирається суб'єкт у процесі вирішення професійних завдань, оволодінні новими професійними досягненнями або новою спеціальністю (професією), під час урегулювання соціальних проблем (зміна місця роботи, місця мешкання та ін.) [137]. До змісту ООПМ науковець включає інваріантну частину, що не залежить від напрямку підготовки бакалавра або магістра і зазначає, що специфіка підготовки відображається у компетенціях, що забезпечують вирішення професійних завдань. Інваріантну частину складають компетенції, пов'язані з дослідницькими вміннями і володінням методологією пізнання, що роблять можливим на єдиній орієнтовній основі знайти ефективне рішення завдань різного типу, самостійно оволодіти новими досягненнями. Формування особистісних якостей, готовності до професійної і соціальної мобільності обумовлює включення інваріантної частини загальнокультурних компетенцій (здатність до володіння культурою мислення, здатність до узагальнення, аналізу, постановки мети і вибору шляхів її досягнення, здатність аргументувати і відстоювати свою позицію, здатність працювати у колективі, здатність прагнути до саморозвитку і підвищенню своєї кваліфікації, здатність усвідомлювати соціальну значимість своєї майбутньої професії, мати високу мотивацію до виконання професійної діяльності, здатність адаптуватися до змін та ін.).

До варіативної частини ООПМ бакалаврів і магістрів з технічних напрямків підготовки дослідниця включає компетенції, на основі яких вирішуються проектні, конструкторські, виробничо-технологічні, науково-дослідницькі та інші типи професійних завдань [137].

Отже, аналіз наукових публікацій з проблеми професійної мобільності фахівців різних профілів дає нам змогу говорити і про іншу, більш

узагальнену структуру професійної мобільності: її *інваріантну* складову, незалежну від професійної спрямованості людини, та *варіативну* складову, що містить необхідні для певної спеціальності якості.

Так, у публікаціях Е. Зеєра інваріантними (міжпрофесійними) компетенціями, що є складовими професійної мобільності, визначаються:

– багатофункціональність – здатність і готовність виконувати дії (види діяльності) з кола різних спеціальностей, професій, здійснювати різні посадові обов’язку;

– інноваційність – здатність вирішувати завдання, що супроводжують виконання основного виробничого завдання, вносити цілісно-образні зміни у функціонування системи, що вже склалася;

– професійна динамічність – здатність адекватно реагувати на соціально-технологічні зміни професійно-освітнього середовища і адаптуватися до них;

– синергичність, що обумовлює ефективність спільної діяльності. Сенсоутворюючим фактором при цьому виступає самоорганізація, тобто здатність взаємодіяти з іншими, проектувати нові організаційні структури, виконувати нові функції, демонструючи соціально-професійну єдність і корпоративність;

– інтелектуальна лабільність (гнучкість) – здатність корегувати зміст і процес діяльності у відповідності до проблемних ситуацій, що дозволяє подолати стереотипи діяльності, консерватизм і ригідність, бути толерантним до невизначеності [74].

У визначенні структури професійної мобільності менеджерів-аграріїв Н. Кожемякіна, орієнтується на освітньо-кваліфікаційні характеристики й професійно важливі якості фахівців цієї галузі; узагальнюючи вимоги до особистості майбутнього фахівця, науковець визначає такі складові професійної мобільності: соціально-професійну, професійно-управлінську, комунікативну, регулятивно-емоційну [98]. У реальній професійній



діяльності, за твердженням вченої, кожна з визначених складових виявляється через показники відповідної компетентності. Для соціально-професійної компетентності такими показниками є знання загальних основ соціально-економічної структури держави; обізнаність з основами управління аграрним сектором; розуміння соціально-рольової функції менеджера-аграрія. Професійно-управлінську компетентність склали такі показники: знання базової специфіки феномена “управління”; розуміння соціально-психологічних основ управлінської діяльності особистості; вміння застосовувати сучасні управлінські технології в аграрному секторі. Показниками комунікативної компетентності виступили обізнаність у сфері сучасних комунікаційних мереж, знання загальних основ професійно-комунікативної діяльності, володіння техніками інформаційного обміну в діловому спілкуванні; регулятивно-емоційну компетентність – індивідуально-особистісна готовність до соціальної адаптації; знання загальних основ міжособистісної взаємодії у сфері ділового спілкування [98].

У дослідженні особливості структури професійної мобільності стосовно майбутніх педагогів-музикантів О. Яненко пропонує вважати структурними компонентами цієї інтегрованої особистісної якості ціннісно-орієнтаційну, когнітивно-вольову і діяльнісно-творчу складові. Ціннісно-орієнтаційний компонент у складі структури професійної мобільності, за О. Яненко, є «ієрархічно взаємопов’язаною сукупністю потреб, мотивів, цілей особистості, що спонукає, спрямовує й регулює її діяльність для досягнення позитивних результатів у формуванні зазначеної якості» [259]. Когнітивно-вольовий компонент виявляється у професійній підготовленості, що зумовлює виконання професійних функцій майбутнім фахівцем й до складу якого входять знання про предмет навчання, а також вольові якості – рішучість, наполегливість, самостійність, ініціативність у різних видах музично-виконавської діяльності. Діяльнісно-творчий компонент в структурі професійної мобільності знаходить вияв у різноманітних формах професійно орієнтованої діяльності та поведінки майбутніх фахівців: у творчому

самовираженні й професійній самоактуалізації, творчому підході до оволодіння професійними навичками та уміннями як в процесі вивчення дисциплін фахового блоку, так і під час практики. Сформованість досліджуваної якості передбачає не тільки теоретичну й фахову обізнаність фахівця, а й практично орієнтовані на потребу сьогодення уміння мобільно планувати, прогнозувати, організовувати, здійснювати й аналізувати власну діяльність [259].

Безумовно, що два з трьох визначених дослідницею структурних компонентів (ціннісно-орієнтаційний, когнітивно-вольовий) можуть бути віднесені до інваріантної складової професійної мобільності.

Більшість складових професійної мобільності, що представлені у дослідженні А. Ващенко, присвяченому особливостям професійної мобільності офіцера Збройних Сил України теж можна віднести до інваріантної частини цього феномену. Науковець пропонує наступну структуру компонентів професійної мобільності офіцера ЗСУ:

– соціальний, до складу якого відносяться такі елементи як гуманність, справедливість, патріотизм, загальна культура, комунікабельність, координаційні здібності;

– індивідуальний, що у якості елементів включає лідерські, вольові, мобілізаційні якості, самосвідомість, відповідальність;

– військово-професійний, до якого належать авторитетність, загальна освіченість, мотивація до професійного самовдосконалення, компетентність, професійне діловодство, мотивація на військову службу [28].

Структурними компонентами професійної мобільності інженера-будівника, за думкою О. Любимова, є креативний, що передбачає творчу самореалізацію у нових професійних умовах, мотиваційно-ціннісний, що виявляється у потребі у підвищенні свого професійного рівня, кар'єрному рості і зміні місця професійної діяльності, когнітивний, що виражається у особистісному сенсі професійних знань, і діяльнісно-практичний, що

виявляється у наявності базових і ключових професійних компетенцій майбутнього фахівця [130].

Досліджуючи складові професійної мобільності викладача вищої школи, В. Гринько відносить до складових професійної мобільності сформовану внутрішню потребу в професійній мобільності, здібності і знаннєву основу професійної мобільності, самоусвідомлення особистістю своєї професійної мобільності, сформоване на основі рефлексії готовності до неї і виділяє наступні необхідні компетентності: професійні компетентності (ключові і загально професійні), готовність особистості до швидкого реагування на ситуацію ускладнення та актуалізації всіх потенційних можливостей при виборі варіантів і способів вирішення професійно-педагогічних завдань, здатність до прогнозування професійної самореалізації, діловитість, професійна інтуїція, професійна і соціальна активність, життєвий і професійний досвід» [50].

У публікації Є. Іванченко, присвяченій формуванню професійної мобільності майбутніх економістів, визначається три компоненти у структурі цього феномену: соціологічний, психологічний і економічний, які, у свою чергу, складаються зі здатностей, передбачених освітньо-кваліфікаційною характеристикою та якостей, необхідних для професійно-мобільного економіста [83].

Р. Майбородою запропонована цікава структура професійної мобільності, що включає мотиваційно-когнітивний, організаційно-діяльнісний і професійно-комунікативний компоненти. До мотиваційно-когнітивного компоненту належить стійка мотивація до отримання професійно значущих знань, усвідомлення соціальної значущості професії, володіння теоретичними знаннями в своїй галузі та у галузі інших фундаментальних наук; до організаційно-діялісного – уміння організувати, структурувати, раціоналізувати навчальну та професійну діяльність у професійній сфері, уміння аналізувати, проектувати та прогнозувати результати та наслідки дій, направлених на рішення конкретних професійних

задач та досягнення цілей професійного плану, здібність організовувати діяльність малої групи, що створена для реалізації конкретного проекту, здібність критично оцінювати запропоновані варіанти управлінських рішень та обґрунтувати пропозиції щодо їх удосконалення; до професійно-комунікативного – дотримання норм та правил професійної етики, прийнятих у професійній діяльності; здатність до швидкої адаптації у професійному колективі, розвиток навичок ділового та професійного спілкування, здатність використовувати для рішення аналітичних, комунікативних та дослідних задач сучасні технічні засоби та інформаційні технології [132].

Проведений аналіз наукових досліджень і публікацій свідчить, що в структурі професійної мобільності найбільш часто виділяються такі характеристики:

– фундаментальні знання і узагальнені способи діяльності (В. Гринько, М. Дяченко, Е. Зеєр, Л. Кандибович, С. Капліна, О. Любимова, Р. Майборода, О. Малигіна, В. Міщенко, С. Нужнова та ін.);

– активність, готовність до засвоєння нових форм і видів діяльності; професійній ініціативності (Л. Амірова, О. Беспалько, Л. Горюнова, В. Гринько, Б. Ігошев, О. Нікітіна, Р. Пріма, Л. Сушенцева та ін.);

– адаптивність пристосування до мінливих умов професійної діяльності (Л. Амірова, О. Беспалько, Л. Горюнова, В. Гринько, Ю. Дворецька, Е. Зеєр, Б. Ігошев, Н. Кожемякіна, О. Малигіна, С. Нужнова та ін.);

– відкритість – схильність до нового, неупередженість, здатність відмовлятися від стереотипів і шаблонів у сприйнятті дійсності і в діяльності (Л. Амірова, Б. Ігошев, О. Малигіна, О. Нікітіна, Р. Пріма, Л. Сушенцева та ін.);

– комунікативність як здатність і готовність встановлювати нові зв'язки та підтримувати контакти у процесі професійної діяльності (О. Беспалько, А. Ващенко, Л. Горюнова, Ю. Дворецька, Б. Ігошев,

В. Міщенко, В. Солоненко та ін.);

– креативність – готовність до перетворення (Л. Амірова, О. Беспалько, О. Гнатишина, Л. Горюнова, Ю. Дворецька, Б. Ігошев, О. Любимова, Р. Майборода, О. Малигіна, В. Міщенко, О. Нікітіна, С. Нужнова, Р. Пріма, В. Солоненко, Л. Сушенцева та ін.);

– компетентність – гнучкий орієнтир в професії, готовність до продовження навчання, самонавчання, саморозвитку, самоосвіти (Л. Амірова, А. Ващенко, Л. Горюнова, Б. Ігошев).

– саморозвиток (О. Беспалько, А. Ващенко, Л. Горюнова, В. Гринько, Ю. Дворецька, О. Любимова, С. Нужнова та ін.);

– рефлексивність як здатність контролювати свої результати та власний розвиток, особливі досягнення (О. Беспалько, Л. Горюнова, В. Гринько, Ю. Дворецька, Р. Майборода, В. Міщенко, О. Нікітіна, Р. Пріма, Л. Сушенцева та ін.);

– гнучкість, пластичність – здібність успішно переключатися на іншу діяльність (О. Беспалько, Л. Горюнова, О. Демент'єва, Ю. Дворецька, Є. Іванченко, О. Нікітіна, Р. Пріма, Л. Сушенцева та ін.) [16; 35; 36; 38; 279].

Такий узагальнений погляд на структуру професійної мобільності корелюється із сучасним ученням про *soft skills* / *hard skills* (м'які / жорсткі навички особистості).

До м'яких (гнучких) навичок, (англ. *soft skills*) вчені (О. Абашкіна, О. Караман, В. Курило, С. Савченко та ін.) відносять комплекс неспеціалізованих, надпрофесійних навичок, які відповідають за успішність у професійному та особистісному житті; до твердих (жорстких) – набір спеціалізованих навичок, пов'язаних з певною сферою професійної діяльності.

Уміння працювати в команді, витривалість, здібність переконувати або йти на компроміс – без переліку так званих «м'яких» навичок сьогодні не обходиться практично жодне оголошення про вакансії [1; 34].

Крім того, О. Караман, В. Курило, С. Савченко зазначають, що навички soft skills можуть проявлятися не тільки на індивідуально-особистісному, а й на колективному рівнях – рівні різних соціальних інститутів (органів, установ, організацій, підприємств тощо). Прикладом soft skills для закладу освіти є система розподіленого університету в умовах переміщення, що уявляє собою розподілену мережу кампусів (навчальних корпусів з гуртожитками) у різних містах з управлінсько-координаційним центром (адміністрацією) в одному з них. Така система є гнучкою і відкритою для створення нових кампусів, що дозволяє університету не тільки виживати, а й розвиватися в умовах війни та соціально-політичної нестабільності [118].

Отже, проаналізувавши нормативну й наукову літературу щодо проблеми визначення структури професійної мобільності майбутніх товарознавців, маємо всі підстави для відбору структурних компонентів досліджуваного феномену в межах нашого дослідження. Для уникнення суб'єктивізму всі компоненти професійної мобільності, наведені вченими, зведемо в таблицю й на підставі використання методу ранжування визначимося зі структурою базового поняття (табл. 1.2.).

*Таблиця 1.2*

**Структури професійної мобільності майбутніх фахівців  
у наукових дослідженнях [37]**

Структурний компонент	Варіанти	Автори
Мотиваційний	мотиваційний	В. Савіних, В. Міщенко

## Продовження таблиці 1.2

	потребнісно-мотиваційний	В. Солоненко
	мотиваційно-ціннісний	О. Любимова
	мотиваційно-когнітивний	Р. Майборода
Когнітивний	когнітивний	Ю.Дворецька, О. Любимова
	освітні компетенції, загальнонаукові компетенції	Є. Гнатишина
	професійно-освітній, профорієнтований	В. Савіних
	когнітивно-компетентнісний	В. Міщенко, В. Солоненко
	когнітивно-вольовий	О. Яненко
Особистісний	індивідуальний стиль, індивідуально-психологічний	Є. Климов
	інтегрально-особистісний, поведінковий	Л. Бочкарьова
	адаптивність, активність, готовність	Л. Амірова
	відкритість, адаптивність, активність, комунікативність	Ю. Дворецька
	соціально-орієнтовні, особистісно-орієнтовні	Б. Ігошев
	готовність особистості до змін, професійна і соціальна активність	Л. Горюнова

## Продовження таблиці 1.2

готовність особистості до змін, професійна і соціальна активність особистості	Л. Сушенцева
особистісний	О. Беспалько
соціально-комунікаційні компетентності	Є.Гнатишина
особистісний, адаптаційний, загальноособистісний	В. Савіних
особистісний, соціальний, спеціальний	В. Міщенко
психофізіологічний і соціально-психологічний	С. Нужнова
інтелектуальна лабільність, інноваційність, професійна динамічність	Ю. Лукаш
регулятивно-емоційний, соціально-професійний, комунікативний	Е. Зеєр
ціннісно-орієнтовний	Н. Кожемякіна
соціальний, індивідуальний	О. Яненко
військово-професійний	А. Ващенко
професійна і соціальна активність, професійна самореалізація	В. Гринько
організаційно-діяльнісний, професійно-комунікативний	Р. Майборода
соціологічний, психологічний	Є.Іванченко



Продовження таблиці 1.2

Діяльнісний	креативність	Л. Амірова, Б. Ігошев
	інструментальний, діяльнісний	О. Беспалько
	активність, креативність	О. Малигіна
	діяльнісно-творча	О. Яненко
	діялісно-практичний, креативний	О. Любимова

Таким чином, маємо всі підстави для визначення й характеристики структури базового поняття дослідження – професійної мобільності майбутніх товарознавців. До неї включаємо чотири компоненти: **мотиваційно-ціннісний, когнітивно-пізнавальний, індивідуально-психологічний, активно-творчий**. Охарактеризуємо їх.

На нашу думку, **мотиваційно-ціннісний компонент** є головним, системотвірним елементом моделі особистості майбутнього фахівця, що пов'язаний з усвідомленням ціннісних аспектів, значущості розвитку професійної компетентності та саморозвитку, ставлення до процесу постійного вдосконалення професійних навичок, спрямованістю, управлінням професійним розвитком, самостійністю та бажанням удосконалювати професійну діяльність на основі реалізації позитивних змін у мінливому й непередбаченому світі. Тобто, цей компонент повинен відбивати ціннісні орієнтації, мотиви, потреби майбутнього товарознавця, спрямовані на професійну діяльність та прагнення до постійних і швидких змін відповідно до мінливості ринку праці.

**Когнітивно-пізнавальний компонент** професійної мобільності майбутніх товарознавців ми розглядаємо як систему *науково-теоретичних*

*та операційних знань*, а також особливості протікання пізнавальних процесів (сприйняття, увага, пам'ять, мислення), серед яких чільне місце посідають *критичність* (здатність критично осмислювати теоретичні засади торговельної діяльності, обирати та використовувати відповідні методи, інструментарій для обґрунтування рішень щодо створення, функціонування торговельних структур тощо) та *гнучкість* (здатність корегувати способи вирішення професійного завдання відповідно визначених у конкретних умовах особливостей його виконання) *мислення*.

Наступний, **індивідуально-психологічний компонент** визначає унікальність, неповторність особистості майбутнього фахівця та складається з *індивідуальних психофізіологічних та психологічних якостей*. До *індивідуальних психофізіологічних особливостей* майбутнього фахівця належить неповторна своєрідність його психіки, динамічне поєднання *психічних процесів* (відчуття, сприймання, уявлення, пам'ять, мислення, уява, увага, воля), *станів* (емоційні – настрої, афекти, тривога; вольові – рішучість, розгубленість; пізнавальні – зосередженість, замисленість, рефлексія тощо) і *властивостей* (темперамент, характер, здібності, світогляд, знання, переконання) особистості. *Психологічні властивості* майбутнього товарознавця пов'язуємо з характеристиками особистості на всіх її структурних сферах (потребнісно-мотиваційній, когнітивно-пізнавальній, морально-вольовій, міжособистісній, активно-практичній (творчій)). Оскільки компоненти психологічної структури особистості вже відображені в структурі професійної мобільності майбутнього товарознавця, то в цьому компоненті будемо звертати увагу на морально-вольові та міжособистісні якості особистості. Отже, до індивідуально-психологічних якостей майбутнього фахівця з товарознавства будемо відносити сформованість психічних процесів, стабільність та рухливість психічних станів і властивостей; комунікабельність, емоційну стабільність, вольову стійкість, пластичність, наполегливість, рефлексивність (здатність на основі

самоаналізу та аналізу результатів власної діяльності постійно самовдосконалюватися).

**Активно-творчий компонент** професійної мобільності майбутніх товарознавців проявляється, передусім, у сформованих практичних уміннях і навичках, необхідних для розв'язання складних спеціалізованих задач і практичних проблем у сфері професійної діяльності в умовах мінливості і невизначеності ринку праці, а також у стані готовності й прагненні до самостійної творчої діяльності, яка спрямована не тільки на створення нових за змістом та формою матеріальних і духовних цінностей, але й на розвиток самої особистості.

Активно-творчий компонент має такі характерні ознаки: сформованість практичних умінь і навичок, новизна, оригінальність (творчий стиль, багатство індивідуальної натури), незапланованість, надситуативність, безкорисливість творчої діяльності тощо. Основою активної творчості особистості є виникнення й розв'язання творчого завдання, проблемної ситуації, а джерелом – внутрішній саморух особистості до творчої самореалізації та самовдосконалення.

Формування активної творчості є процесом прогресивних змін особистості у часі і просторі, що відображається у кількісних, якісних і структурних творчих перетвореннях особистості як цілісної системи і полягає в керованому розвитку її творчих здібностей та інтелекту на основі пробудження інтересу до творчої діяльності, оволодіння методами творчого здобуття знань та їх творчого використання на практиці, формуванні культури інтелектуальної творчої праці та індивідуального стилю пізнавальної і творчої діяльності. Отже, активно-творчий компонент відбиває *практичні уміння і навички, активність та креативність* майбутнього товарознавця в професійній діяльності.

Конкретизуємо поданий вище матеріал.

У нашому дослідженні **мотиваційно-ціннісний компонент** розглядається в контексті бажання та прагнення студента-товарознавця

вчитися за обраною спеціальністю, досягати успіху, що буде характеризуватися певними особистісними та професійними цінностями. З огляду на це виділяємо наступні показники даного компонента: *1) професійні цінності, 2) мотивація досягнення успіху в професійній діяльності, 3) потреби до саморозвитку і змін відповідно до мінливості ринку праці.*

**У когнітивно-пізнавальному компоненті** доцільно розглядати: *1) сформованість системи науково-теоретичних та операційних знань у галузі товарознавства, 2) критичність та гнучкість мислення, 3) здатність до вдосконалення професійних знань в умовах їх швидкого зростання.*

**В індивідуально-психологічному компоненті** вбачаємо неповторну комбінацію індивідуальних психофізіологічних та психологічних якостей, які визначають унікальність та конкурентоспроможність фахівця на ринку праці. До характеристик індивідуально-психологічного компонента відносимо: *1) комунікабельність, 2) емоційну стабільність, 3) вольову рішучість, 4) здатність до ризику, 5) рефлексивність.*

**Активно-творчий компонент** розглядаємо як комбінацію: *1) практичних умінь і навичок, 2) активності, 3) креативності* майбутнього товарознавця в професійній діяльності.

Таким чином, результатом аналітичної діяльності в цьому підрозділі роботи стало визначення та характеристика чотирьох компонентів професійної мобільності майбутніх товарознавців: ціннісно-мотиваційного, когнітивно-пізнавального, індивідуально-психологічного, активно-творчого.

Цей крок є необхідним як для з'ясування глибинної сутності досліджуваного явища, так і подальшого дослідження щодо визначення критеріїв і рівнів сформованості професійної мобільності майбутніх товарознавців на різних етапах експерименту.

**Професійна мобільність майбутнього товарознавця** – *інтегративна якість особистості, що уявляє собою динамічну комбінацію ціннісних орієнтацій (професійні цінності, мотиви, потреби), науково-теоретичних та операційних знань, умінь і навичок у галузі товарознавства*

*та кон'юнктури ринку, індивідуально-психологічних якостей (критичність і гнучкість мислення, комунікабельність, емоційна стабільність, вольова рішучість, здатність до ризику, рефлексивність) та дозволяє самостійно й відповідально діяти в нестандартних ситуаціях, швидко приймати рішення з урахуванням ризиків, бути конкурентоспроможним в умовах мінливого ринку товарів.*

Отже, виконуючи мету цього підрозділу дослідження, нами було розкрито сутність та структуру базового поняття – професійна мобільність майбутнього товарознавця.

Під професійною мобільністю майбутнього товарознавця будемо розуміти інтегративну якість особистості, що уявляє собою динамічну комбінацію ціннісних орієнтацій (професійні цінності, мотиви, потреби), науково-теоретичних та операційних знань, умінь і навичок у галузі товарознавства та кон'юнктури ринку, індивідуально-психологічних якостей (критичність і гнучкість мислення, комунікабельність, емоційна стабільність, вольова рішучість, здатність до ризику, рефлексивність) та дозволяє самостійно й відповідально діяти в нестандартних ситуаціях, швидко приймати рішення з урахуванням ризиків, бути конкурентоспроможним в умовах мінливого ринку товарів.

До структурних компонентів досліджуваного феномену належать чотири компоненти: мотиваційно-ціннісний, когнітивно-пізнавальний, індивідуально-психологічний, активно-творчий.

Мотиваційно-ціннісний компонент представлено як відображення бажання та прагнення студента-товарознавця вчитися за обраною спеціальністю та досягати успіху в професійній діяльності. Основними характеристиками цього компоненту є наявність професійних цінностей, мотивації досягнення успіху в професійній діяльності, потреби до саморозвитку і змін відповідно до мінливості ринку праці.

Когнітивно-пізнавальний компонент включає в себе сформованість системи науково-теоретичних та операційних знань у галузі товарознавства,

критичність та гнучкість мислення, здатність до вдосконалення професійних знань в умовах їх швидкого зростання.

Індивідуально-психологічний компонент уявляє собою неповторну комбінацію індивідуальних психофізіологічних та психологічних якостей, які визначають унікальність та конкурентоспроможність фахівця на ринку праці. До характеристик індивідуально-психологічного компоненту відносимо такі якості майбутнього фахівця, як комунікабельність, емоційна стабільність, вольова рішучість, здатність до ризику, рефлексивність.

Активно-творчий компонент розглядаємо як комбінацію практичних умінь і навичок, активності, креативності майбутнього товарознавця в професійній діяльності.

Теоретичні висновки підрозділу стануть основою для розробки критеріальної бази нашого дослідження та проведення констатувального й контрольного етапів експерименту щодо визначення рівнів сформованості професійної мобільності майбутніх товарознавців у процесі фахової підготовки.

### **1.3 Сучасний стан сформованості професійної мобільності майбутніх товарознавців у процесі фахової підготовки**

У попередньому підрозділі дисертації було розкрито сутність та структуру базового поняття – «професійної мобільності майбутнього товарознавця» – як сукупність чотирьох компонентів: *мотиваційно-ціннісного, когнітивно-пізнавального, індивідуально-психологічного, активно-творчого.*

Логічним продовження дослідження зазначеної проблеми вважаємо аналіз сучасного стану сформованості професійної мобільності у студентів-товарознавців у закладах вищої освіти експериментальним шляхом.

Загалом педагогічний експеримент у межах нашого дослідження буде складатися з класичних етапів: констатувального (визначення вихідного

рівня сформованості професійної мобільності майбутніх товарознавців), формувального (реалізація педагогічних умов формування професійної мобільності майбутніх товарознавців у процесі фахової підготовки), контрольного (визначення динаміки рівня сформованості професійної мобільності майбутніх товарознавців та на цій основі підтвердження або спростування ефективності педагогічних умов та гіпотези дослідження).

Основною метою констатувального етапу експерименту стало визначення вихідного рівня сформованості професійної мобільності майбутніх товарознавців, що здійснювалось шляхом:

- 1) розробки критеріальної бази дослідження (критеріїв, показників і рівнів сформованості професійної мобільності майбутніх товарознавців);
- 2) діагностика сучасного рівня сформованості професійної мобільності майбутніх товарознавців.

Сам же констатувальний етап експерименту також включав послідовні етапи:

- *перший етап (теоретичний)* передбачав визначення критеріїв, показників і рівнів оцінювання реального стану сформованості професійної мобільності майбутніх товарознавців;
- *другий етап (практичний)* – відбір діагностичного інструментарію й виявлення рівнів сформованості професійної мобільності майбутніх товарознавців;
- *третій етап (аналітичний)* полягав в обробці, аналізі й інтерпретації одержаних результатів.

Ураховуючи те, що **критерії** – підстава для оцінки, визначення або класифікації чогось [63], ми визначаємо критерій як суттєву ознаку, на основі якої розрізняється рівень професійного розвитку майбутнього фахівця. Вважаємо, що професійну мобільність майбутнього товарознавця можна оцінити на підставі чотирьох критеріїв, які співвідносяться зі структурними компонентами професійної мобільності й у сукупності характеризують зміст

поняття нашого дослідження. Кожний критерій охарактеризовано за допомогою сукупності показників. **Показник** – свідчення, доказ, ознака чого-небудь [63]. Отже, критерій і показник співвідносяться як загальне й часткове, конкретне.

*Перший критерій*, за яким діагностували стан сформованості професійної мобільності майбутнього товарознавця, – **мотиваційно-ціннісний**. Цей критерій уключає в себе ціннісні орієнтації, мотиви, спрямованість, що актуалізують потребу в самоактуалізації, саморозвитку особистості.

*Другий критерій* – **когнітивно-пізнавальний**. Він визначає систему науково-теоретичних та операційних знань, якими повинен володіти професійно мобільний фахівець, а також критичність і гнучкість мислення.

*Третій критерій* – **індивідуально-психологічний**, що визначатиме рівень розвитку індивідуально-психологічних якостей і властивостей майбутнього товарознавця, що окреслюють особистісні й професійні перспективи його конкурентоспроможної поведінки.

*Четвертий критерій* – **активно-творчий**, який передбачає визначення рівня сформованості практичних умінь і навичок, активності та креативності майбутнього товарознавця в професійній діяльності.

У науковій літературі проблема «**рівня**» досліджується багатьма вченими, зокрема А. Кандибовичем, Н. Кузьміною [63; 116].

У цілому, під „рівнем” розуміється відношення вищих і нижчих ступенів розвитку структур певних об’єктів, процесів [63]. Основний зміст *рівня професійної мобільності* ми визначаємо як ступінь наявності у майбутніх професійно мобільності товарознавців окреслених вище якостей, рис, властивостей.

Отже, на підставі аналізу психолого-педагогічної літератури ми виділили три рівні сформованості відповідних показників за кожним критерієм: *низький, середній, високий*.



Розроблені критерії, показники та рівні сформованості професійної мобільності майбутніх товарознавців складають критеріальну базу експериментального дослідження, наведену в таблиці 1.3.

*Таблиця 1.3*

**Критерії, показники та рівні сформованості професійної мобільності  
майбутніх товарознавців**

<b>Критерій</b>	<b>Рівні</b>	<b>Показники</b>
1. Мотиваційно-ціннісний	1 високий	<ul style="list-style-type: none"> <li>– чітко виражена спрямованість ціннісних орієнтацій на професію товарознавця;</li> <li>– стійка мотивація досягнення успіху в професійній діяльності;</li> <li>– розвинута потреба до постійного самовдосконалення відповідно до мінливості на ринку товарів.</li> </ul>
	2 середній	<ul style="list-style-type: none"> <li>– епізодична спрямованість ціннісних орієнтацій на професію товарознавця;</li> <li>– нестійка мотивація досягнення успіху в професійній діяльності;</li> <li>– недостатньо розвинута потреба до постійного самовдосконалення відповідно до мінливості на ринку товарів.</li> </ul>
	3 низький	<ul style="list-style-type: none"> <li>– відсутність спрямованості ціннісних орієнтацій на професію товарознавця;</li> <li>– відсутність мотивації досягнення успіху в професійній діяльності;</li> <li>– слабо розвинута потреба до постійного самовдосконалення відповідно до мінливості на ринку товарів.</li> </ul>

*Продовження таблиці 1.3*

2. Когнітивно-пізнавальний	1 високий	<ul style="list-style-type: none"> <li>– володіння на високому рівні системою науково-теоретичних та операційних знань у галузі товарознавства як підґрунтя професійної мобільності;</li> <li>– розвинуті критичність та гнучкість мислення;</li> <li>– постійне прагнення до вдосконалення професійних знань в умовах їх швидкого зростання.</li> </ul>
	2 середній	<ul style="list-style-type: none"> <li>– несистемність науково-теоретичних та операційних знань у галузі товарознавства як підґрунтя професійної мобільності;</li> <li>– недостатньо розвинуті критичність та гнучкість мислення;</li> <li>– епізодичне прагнення до вдосконалення професійних знань в умовах їх швидкого зростання.</li> </ul>
	3 низький	<ul style="list-style-type: none"> <li>– поверховість науково-теоретичних та операційних знань у галузі товарознавства;</li> <li>– нерозвинуті критичність та гнучкість мислення;</li> <li>– відсутність прагнення до вдосконалення професійних знань в умовах їх швидкого зростання.</li> </ul>

## Продовження таблиці 1.3

3. Індивідуально-психологічний	1 високий	високий рівень сформованості психофізіологічних та психологічних якостей: комунікабельність, емоційна стабільність, вольова рішучість, здатність до ризику, рефлексивність.
	2 середній	достатній рівень сформованості психофізіологічних та психологічних якостей: комунікабельність, емоційна стабільність, вольова рішучість, здатність до ризику, рефлексивність.
	3 низький	низький рівень сформованості психофізіологічних та психологічних якостей: комунікабельність, емоційна стабільність, вольова рішучість, здатність до ризику, рефлексивність.
4. Активно-творчий	1 високий	– високий рівень сформованості практичних умінь і навичок у галузі товарознавства; – стабільна професійна активність; – яскраво виражена креативність у вирішенні професійних задач.

*Продовження таблиці 1.3*

	2 середній	<ul style="list-style-type: none"> <li>– достатній рівень сформованості практичних умінь і навичок у галузі товарознавства;</li> <li>– нестабільна професійна активність;</li> <li>– ситуативна креативність у вирішенні професійних задач.</li> </ul>
	3 низький	<ul style="list-style-type: none"> <li>– недостатній рівень сформованості практичних умінь і навичок у галузі товарознавства;</li> <li>– професійна пасивність;</li> <li>– не здатність до креативності у вирішенні професійних задач.</li> </ul>

На підставі визначених критеріїв, показників і рівнів сформованості професійної мобільності майбутніх товарознавців було проведено констатувальний етап експерименту щодо виявлення вихідного рівня досліджуваного феномену.

Констатувальний етап експериментальної роботи проводився на базі Державного закладу «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка» (м. Старобільськ), Східноукраїнського університету імені Володимира Даля (м. Сєвєродонецьк), Університету імені Альфреда Нобеля (м. Дніпро).

Зауважимо, що основною базою експериментальної роботи було обрано Державний заклад «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка». Крім того, з метою визначення репрезентативної вибіркової сукупності та отримання об'єктивних результатів експерименту було прийнято рішення провести аналогічну експериментальну роботу за нашими рекомендаціями (описання стратегії та етапів експерименту, оновлення змісту навчальних дисциплін циклу професійної підготовки,

критеріальна база, контрольно-діагностичний комплекс вимірювання показників тощо) зі студентами аналогічних напрямів підготовки в інших закладах освіти, одночасно вирішуючи таким чином і проблему впровадження пропонованих ідей щодо оптимізації формування професійної мобільності майбутніх товарознавців, зокрема – Східноукраїнського університету імені Володимира Даля, Університету імені Альфреда Нобеля. На різних етапах експерименту було залучено 412 студентів, з яких сформовано контрольну групу (КГ), загальною кількістю 197 осіб, та експериментальну групу (ЕГ), загальною кількістю 215 осіб, що здобувають освіту за спеціальністю 076 «Підприємництво, торгівля та біржова діяльність», освітніми програмами «Товарознавство і комерційна діяльність», «Товарознавство та експертиза в митній справі» та ін.

Відповідно до логіки нашого дослідження, описаної на початку підрозділу, другим кроком на констатувальному етапі експерименту став відбір діагностичного інструментарію (табл. 1.4, додатки А, Б, В, Г) та виявлення рівнів сформованості професійної мобільності майбутніх товарознавців.

*Таблиця 1.4*

**Діагностичний інструментарій щодо визначення рівня сформованості професійної мобільності у майбутніх товарознавців**

<b>Критерії / показники</b>	<b>Діагностичні методики</b>
<p><b>1. Мотиваційно-ціннісний (додаток А)</b></p> <ul style="list-style-type: none"> <li>– спрямованість ціннісних орієнтацій на професію товарознавця;</li> <li>– стійка мотивація досягнення успіху в професійній діяльності;</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>– Методика вивчення спрямованості особистості (В. Смекало, М. Кучер) [198];</li> <li>– Діагностика особистості на мотивацію до успіху (за Т. Елерсом) [143];</li> </ul>

## Продовження таблиці 1.4

Критерії / показники	Діагностичні методики
<p>- розвинута потреба до постійного самовдосконалення відповідно до мінливості на ринку товарів</p>	<p>- Тест «Готовність до саморозвитку» [227].</p>
<p><b>2. Когнітивно-пізнавальний (додаток Б)</b></p> <p>– сформованість системи науково-теоретичних та операційних знань у галузі товарознавства;</p> <p>– критичність та гнучкість мислення;</p> <p>– прагнення до вдосконалення професійних знань в умовах їх швидкого зростання.</p>	<p>– Анкета на визначення рівня науково-теоретичних та операційних знань, практичних умінь та навичок у галузі товарознавства;</p> <p>– методики на визначення критичності та гнучкості мислення (тест Гілфорда) [198];</p> <p>– методика оцінки професійної спрямованості (модифікований опитувальник Є. Рогова) [203].</p>
<p><b>3. Індивідуально-психологічний (додаток В)</b></p> <p>рівень сформованості психофізіологічних та психологічних якостей:</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>- комунікабельність,</li> <li>- емоційна стабільність,</li> <li>- вольова рішучість,</li> <li>- здатність до ризику,</li> <li>- рефлексивність</li> </ul>	<p>– опитувальник «Особистісні якості майбутнього товарознавця»;</p> <p>– тест «Рішучість» [173];</p> <p>– тест діагностики рефлексії І. Пономаренко [22].</p>

## Продовження таблиці 1.4

Критерії / показники	Діагностичні методики
<b>4. Активно-творчий (додаток Г)</b> – сформованість практичних умінь і навичок у галузі товарознавства; – стабільна професійна активність; – яскраво виражена креативність у вирішенні професійних задач	– Анкета на визначення рівня науково-теоретичних та операційних знань, практичних умінь та навичок у галузі товарознавства; – методика «Поріг активності» (за Т. Романова) [22]; – тест «Діагностика творчого потенціалу та креативності» [203].

Діагностику рівня сформованості професійної мобільності у майбутніх товарознавців ми розпочали за першим, *мотиваційно-ціннісним*, критерієм, який містить у собі різні показники (ціннісні орієнтації, мотиви, спрямованість). Відповідно до обраного комплексу методик, ми провели діагностику рівня сформованості професійної мобільності у майбутніх товарознавців за *мотиваційно-ціннісним* критерієм. Отримані результати наведено в таблиці 1.5.

Таблиця 1.5

**Результати діагностики рівня сформованості професійної мобільності майбутніх товарознавців за мотиваційно-ціннісним критерієм\* (констатувальний етап)**

Показники критерію	%					
	КГ			ЕГ		
	В	С	Н	В	С	Н

Примітка\* Скорочення позначок рівнів сформованості професійної мобільності за мотиваційно-ціннісним критерієм у таблиці 1.5: Н – низький, С – середній, В – високий, КГ- контрольна група, ЕГ – експериментальна група.

Продовження таблиці 1.5

спрямованість ціннісних орієнтацій на професію товарознавця;	9,8	33,4	56,8	8,6	32,2	59,2
стійка мотивація досягнення успіху в професійній діяльності	13,3	26,7	60,0	10,0	25,6	64,4
розвинута потреба до постійного самовдосконалення відповідно до мінливості на ринку товарів	7,2	23,1	69,7	8,3	20,5	71,2
<b>Разом:</b>	<b>10,1</b>	<b>27,73</b>	<b>62,17</b>	<b>9,0</b>	<b>26,1</b>	<b>64,9</b>

Аналіз результатів, наведених у таблиці 1.5, засвідчує, що переважна більшість студентів (як експериментальної, так і контрольної груп) виявили здебільшого низький рівень сформованості професійної мобільності у майбутніх товарознавців за *мотиваційно-ціннісним* критерієм.

Так, високим рівнем спрямованості мотиваційно-ціннісних орієнтацій на професію товарознавця володіють лише 9,8% – КГ та 8,6% – ЕГ усіх респондентів; середній рівень спрямованості мають 33,4% – КГ, 32,2% – ЕГ, низьким рівнем володіють 56,8% – КГ та 59,2% – ЕГ опитуваних.

Високий рівень стійкості мотивації досягнення успіху в професійній діяльності мають лише 13,6% – КГ та 10,0% – ЕГ. Середній рівень – 26,7% представників КГ та 25,6 % ЕГ, низький – 60,0% КГ та 64,4 % ЕГ.

Розвинутою потребою до постійного самовдосконалення відповідно до мінливості на ринку товарів володіють лише 7,2% КГ та 8,3% ЕГ.

Таким чином, результати діагностики показали приблизно однаковий (низький) вихідний рівень сформованості професійної мобільності майбутнього товарознавця за *мотиваційно-ціннісним* критерієм у студентів КГ та ЕГ. Це пояснюється тим, що у більшості студентів, які навчаються у закладах вищої освіти, не сформовані ціннісні орієнтації, мотиви та професійна



спрямованість, а це дуже ускладнює процес становлення майбутнього товарознавця як професійно мобільного.

Наступним кроком діагностики стало визначення рівня сформованості професійної мобільності майбутніх товарознавців за *когнітивно-пізнавальним критерієм* та його показниками (табл. 1.6).

Таблиця 1.6

**Результати діагностики рівня сформованості професійної мобільності майбутніх товарознавців за когнітивно-пізнавальним критерієм\* (констатувальний етап)**

Показники критерію	%					
	КГ			ЕГ		
	В	С	Н	В	С	Н
сформованість системи науково-теоретичних та операційних знань у галузі товарознавства	10,1	28,7	61,2	9,6	27,3	63,1
розвинуті критичність та гнучкість мислення	9,3	26,6	64,1	9,8	25,3	64,9
постійне прагнення до вдосконалення професійних знань в умовах їх швидкого зростання	6,7	24,1	69,2	7,2	21,8	71
<b>Разом:</b>	<b>8,7</b>	<b>26,46</b>	<b>64,84</b>	<b>8,87</b>	<b>24,8</b>	<b>66,33</b>

Аналіз таблиці 1.6 показує, що у респондентів обох груп досить слабо сформована система науково-теоретичних та операційних знань у галузі товарознавства: низький рівень сформованості мають 61,2% студентів КГ та 63,1% ЕГ, середній рівень – 28,7% КГ та 27,3% ЕГ, високий – 10,1% КГ та 9,6% ЕГ.

Примітка\* Скорочення позначок рівнів сформованості професійної мобільності майбутніх товарознавців за когнітивно-пізнавальним критерієм у таблиці 1.6: Н – низький, С – середній, В – високий, КГ- контрольна група, ЕГ – експериментальна група.

Ступінь розвиненості критичності та гнучкості мислення у респондентів виявилася такою: високим рівнем зазначених якостей мислення володіють 9,3% КГ та 9,8 % ЕГ, середнім – 26,6% КГ та 25,3% ЕГ, низьким – 64,1% КГ та 64,9% ЕГ.

Постійне прагнення до вдосконалення професійних знань в умовах їх швидкого зростання за високим рівнем виявили 6,7% КГ та 7,2% ЕГ; середнім – 24,1% КГ та 21,9% ЕГ; низьким 69,2% КГ та 71,0%.

Загалом виявлений рівень сформованості професійної мобільності майбутніх товарознавців за когнітивно-пізнавальним критерієм дає нам змогу побачити, що студенту необхідно цілеспрямовано формувати систему науково-теоретичних та операційних знань у галузі товарознавства, розвивати критичність і гнучкість мислення та прагнення до вдосконалення професійних знань в умовах їх швидкого зростання.

*Таблиця 1.7*

**Результати діагностики рівня сформованості професійної мобільності майбутніх товарознавців за індивідуально-психологічним критерієм\* (констатувальний етап)**

Показники критерію	%					
	КГ			ЕГ		
	В	С	Н	В	С	Н
рівень сформованості комунікабельності	7,7	30,6	61,7	7,5	29,5	63
рівень сформованості емоційної стабільності	5,2	23,3	71,5	7,2	25,4	67,4
рівень сформованості вольової рішучості	7	34,7	58,3	8,5	30,4	61,1
рівень сформованості здатності до ризику	9,2	21,1	69,7	7,3	23,4	69,3

Примітка\* Скорочення позначок рівнів сформованості індивідуально-психологічного критерію у таблиці 1.7: Н – низький, С – середній, В – високий, КГ- контрольна група, ЕГ – експериментальна група.

## Продовження таблиці 1.7

рівень сформованості рефлексивність	6,4	25,4	68,2	7,2	21,8	71
<b>Разом:</b>	<b>7,1</b>	<b>27,0</b>	<b>65,88</b>	<b>7,54</b>	<b>26,1</b>	<b>66,36</b>
		2				

Згідно з даними, наведеними у таблиці 1.7, рівень сформованості професійної мобільності у майбутніх товарознавців за індивідуально-психологічним критерієм та його показниками (рівня сформованості комунікабельності, емоційної стабільності, вольової рішучості, здатності до ризику, рефлексивності) переважно низький (65,88 – КГ, 66,36 – ЕГ), але саме ці якості визначають мобільність сучасного фахівця, можливість або неможливість успіху в професійному й особистісному становленні, конкурентоспроможність на мінливому ринку товарів тощо.

І завершальним кроком констатувального етапу експерименту стало визначення рівня сформованості професійної мобільності майбутніх товарознавців за активно-творчим критерієм (табл. 1.7) на основі розробленої анкети та підібраних стандартизованих тестів (див. табл. 1.3).

Таблиця 1.8

**Результати діагностики рівня сформованості професійної мобільності майбутніх товарознавців за активно-творчим критерієм\* (констатувальний етап)**

Показники критерію	%					
	КГ			ЕГ		
	В	С	Н	В	С	Н
високий рівень сформованості практичних умінь і навичок у галузі товарознавства	7,7	30,6	61,7	7,5	31,1	61,4
стабільна професійна активність	7,2	24,3	68,5	6,2	21,4	72,4

Примітка\* Скорочення позначок рівнів сформованості активно-творчого критерію у таблиці 1.8: Н – низький, С – середній, В – високий, КГ- контрольна група, ЕГ – експериментальна група.

## Продовження таблиці 1.8

яскраво виражена креативність у вирішенні професійних задач	9	32,4	58,6	8,5	29,4	62,1
<b>Разом:</b>	<b>7,97</b>	<b>29,1</b>	<b>62,93</b>	<b>7,4</b>	<b>27,3</b>	<b>65,3</b>

Із таблиці 1.8 видно, що значна кількість респондентів, як ЕГ, так і КГ, має низький рівень сформованості професійної мобільності у майбутніх товарознавців за активно-творчим критерієм.

Так, високим рівнем сформованості практичних умінь і навичок у галузі товарознавства володіють лише 7,7% КГ та 7,5% ЕГ, середнім – 30,6% КГ та 31,1% ЕГ, низьким – 61,7% КГ та 61,4 % ЕГ.

Високим рівнем стабільної професійної активності володіють 7,7% КГ та 7,5% ЕГ, середній рівень професійної активності притаманний 24,3% КГ та 21,4% ЕГ, низький рівень показали 68,5% респондентів КГ та 72,4% ЕГ.

Високий рівень креативності у вирішенні професійних задач у фаховій підготовці майбутніх товарознавців було виявлено у 9% КГ та 8,5% ЕГ, середній рівень – 32,4% КГ та 29,4% ЕГ, низький рівень – 58,6% КГ та 62,1% ЕГ.

З метою узагальнення експериментальних даних на констатувальному етапі щодо рівня сформованості професійної мобільності майбутніх товарознавців за чотирма критеріями нами було внесено їх у таблицю 1.9.

Таблиця 1.9

**Загальний рівень сформованості професійної мобільності майбутніх товарознавців (констатувальний етап) \***

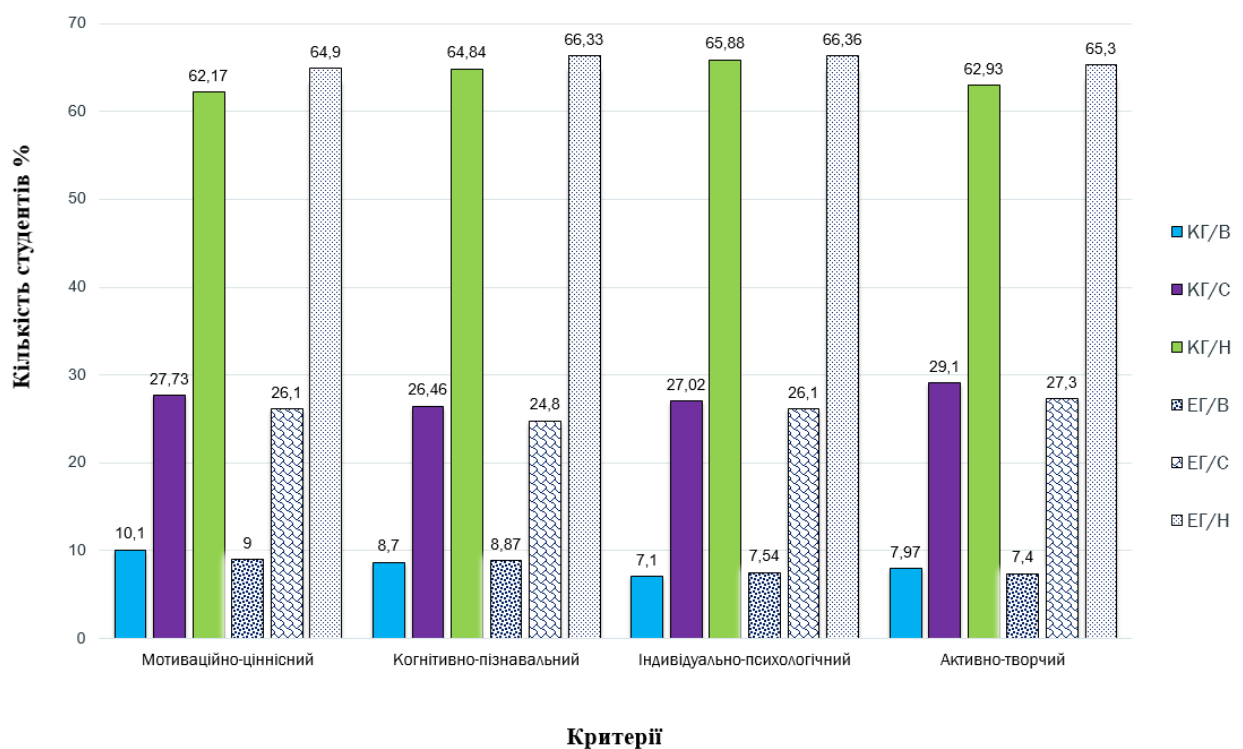
Критерії	%					
	КГ			ЕГ		
	В	С	Н	В	С	Н
Мотиваційно-ціннісний	10,1	27,73	62,17	9,0	26,1	64,9

Примітка\* Скорочення позначок рівнів сформованості професійної мобільності у майбутніх товарознавців у таблиці 1.9: Н – низький, С – середній, В – високий, КГ- контрольна група, ЕГ – експериментальна група.

Продовження таблиці 1.9

Когнітивно-пізнавальний	8,7	26,46	64,84	8,87	24,8	66,33
Індивідуально-психологічний	7,1	27,02	65,88	7,54	26,1	66,36
Активно-творчий	7,97	29,1	62,93	7,4	27,3	65,3
<b>Разом:</b>	<b>8,5</b>	<b>27,6</b>	<b>63,9</b>	<b>8,2</b>	<b>26,1</b>	<b>65,7</b>

Для наочності представимо узагальнені результати констатувального етапу експерименту у вигляді діаграми (рис. 1.1)



**Рис. 1.1. Загальний рівень сформованості професійної мобільності майбутніх товарознавців (констатувальний етап) \***

Аналізуючи дані таблиці та діаграми, можна констатувати, що рівень сформованості професійної мобільності майбутніх товарознавців за мотиваційно-ціннісним критерієм можна вважати високим у 10,1%

Примітка\* Скорочення позначок рівнів сформованості професійної мобільності у майбутніх товарознавців: КГ/Н – контрольна група/низький, КГ/С – контрольна група/середній, КГ/В – контрольна група/високій, ЕГ/Н – експериментальна група/низький, ЕГ/С – експериментальна група/середній, ЕГ/В – експериментальна група/високій.

респондентів КГ та 9% ЕГ; 27,73% КГ та 26,1% ЕГ мають середній рівень; залишається досить високим відсоток респондентів (62,17% КГ та 64,9% ЕГ), які мають досить низький рівень сформованості професійної мобільності.

Високий рівень сформованості професійної мобільності майбутніх товарознавців за когнітивно-пізнавальним критерієм було виявлено у 8,7% респондентів КГ та 8,87% ЕГ; 26,46% респондентів КГ та 24,8% ЕГ мають середній рівень, 64,84% респондентів КГ та 66,33% ЕГ мають низький рівень сформованості професійної мобільності майбутніх товарознавців.

Рівні сформованості професійної мобільності майбутніх товарознавців за індивідуально-психологічним критерієм розподілилися таким чином: високий рівень визначено у 7,1% КГ та 7,54% ЕГ респондентів, середній рівень – у 27,02% КГ та 26,1% ЕГ, низький рівень – у 65,88 % КГ та 66,36% ЕГ.

Аналіз сформованості професійної мобільності майбутніх товарознавців за активно-творчим критерієм показав, що у 7,97% КГ та 7,4% ЕГ респондентів мають досить високий рівень сформованості, 29,1% КГ та 27,3% ЕГ – середній рівень, 62,93% КГ та 65,3% ЕГ – низький рівень.

Отже, проведений й описаний у цьому підрозділі дисертаційної роботи констатувальний етап експериментального дослідження щодо визначення вихідного рівня сформованості професійної мобільності майбутніх товарознавців дозволяє нам зробити низку висновків.

Структурний аналіз базового поняття дослідження – професійна мобільність майбутнього товарознавця – критерії (мотиваційно-ціннісний, когнітивно-пізнавальний, індивідуально-психологічний, активно-творчий), показники кожного критерію та рівні (високий середній, низький).

Показниками мотиваційно-ціннісного критерію стали ціннісні орієнтації, мотиви, спрямованість, що актуалізують потребу в самоактуалізації, саморозвитку особистості; когнітивно-пізнавального критерію – система науково-теоретичних та операційних знань, якими повинен володіти професійно мобільний фахівець, а також критичність і

гнучкість мислення; індивідуально-психологічного критерію – індивідуально-психологічні якості і властивості майбутнього товарознавця, що окреслюють особистісні й професійні перспективи його конкурентоспроможної поведінки; активно-творчого критерію – сформованість практичних умінь і навичок, активності та креативності майбутнього товарознавця в професійній діяльності.

За допомогою підбраного й розробленого діагностичного інструментарію (Методика визначення рівнів сформованості професійної мобільності фахівця: методика вивчення спрямованості особистості (В. Смекало, М. Кучер), діагностика особистості на мотивацію до успіху (за Т. Елерсом), тест «Готовність до саморозвитку», анкета на визначення рівня науково-теоретичних та операційних знань, практичних умінь та навичок у галузі товарознавства; методики на визначення критичності та гнучкості мислення (тест Гілфорда), методика оцінки професійної спрямованості (модифікований опитувальник Є. Рогова), опитувальник «Особистісні якості майбутнього товарознавця», методика «Поріг активності» (за Т. Романова); тест «Діагностика творчого потенціалу та креативності», тест «Рішучість», тест діагностики рефлексії І. Пономаренко) було проведено констатувальний етап експерименту й визначено переважно низький рівень сформованості професійної мобільності у майбутніх товарознавців за всіма критеріями як у контрольній, так і в експериментальній групах.

Результати констатувального етапу підтвердили правильність обрання теми дослідження та необхідність розробки та реалізації педагогічних умов формування професійної мобільності майбутніх товарознавців у процесі фахової підготовки. Це й стане предметом подальшого дослідження.

## **Висновки до розділу 1**

Перший розділ дисертаційної роботи було присвячено обґрунтуванню теоретичних засад формування професійної мобільності майбутніх

товарознавців у процесі фахової підготовки, складниками яких стали: розкриття формування професійної мобільності майбутніх товарознавців як наукової проблеми, визначення сутності і структури професійної мобільності майбутніх товарознавців, виявлення сучасного стану сформованості професійної мобільності майбутніх товарознавців у процесі фахової підготовки. У результаті було отримано низку висновків узагальненого характеру.

Встановлено, що проблема формування професійної мобільності майбутніх товарознавців має міждисциплінарний характер та досліджується науковцями різних галузей знань: філософії, соціології, економіки, психології, педагогіки та ін.

Філософський погляд на проблему мобільності є найбільш узагальненим у глобальному вимірі прогресу суспільства. Учені-філософи розглядають професійну мобільність як основу прогресу матеріальної та духовної культури суспільства в умовах поступового розділу й спеціалізації праці та необхідності постійного опанування нових професій і вдосконалення професійних навичок. З точки зору соціологічної науки професійна мобільність розглядається через призму активної взаємодії людини з соціальною та професійною реальністю; зміни місця, статусу людини в професії, професійному колективі; професійних досягнень у залежності від наявних традицій та інституціональних відмінностей конкретного суспільства, професійного колективу, групи тощо. Економісти розглядають професійну мобільність з точки зору економічної доцільності як готовність до зміни місця роботи, посади, кар'єрного зростання, перенавчання. Педагогічна наука, ґрунтуючись на психологічних засадах, визначає професійну мобільність фахівця як інтегровану якість особистості, що проявляється на двох рівнях: як активність у професійній діяльності, що дає змогу характеризувати людину як професійно мобільну («зовнішня» мобільність), так і сукупність певних особистісних властивостей людини («внутрішня» мобільність), яка забезпечує здатність фахівця до успішного



розв'язання широкого кола виробничих завдань, оперативно, швидко перебудовуватись в залежності від ситуації, бути конкурентоздатною, успішною, професійно компетентною, здатною до саморозвитку і модернізації власної діяльності та зміни видів діяльності. Формування професійно мобільного фахівця є одним із завдань фахової підготовки у закладах вищої освіти в умовах мінливості і нестабільності світу.

Базове поняття дослідження – «професійна мобільність майбутнього товарознавця» – визначено як інтегративну якість особистості, що уявляє собою динамічну комбінацію ціннісних орієнтацій (професійні цінності, мотиви, потреби), науково-теоретичних та операційних знань, умінь і навичок у галузі товарознавства та кон'юнктури ринку, індивідуально-психологічних якостей (критичність і гнучкість мислення, комунікабельність, емоційна стабільність, волева рішучість, здатність до ризику, рефлексивність) та дозволяє самостійно й відповідально діяти в нестандартних ситуаціях, швидко приймати рішення з урахуванням ризиків, бути конкурентоспроможним в умовах мінливого ринку товарів.

До структурних компонентів професійної мобільності майбутнього товарознавця належать чотири компоненти: мотиваційно-ціннісний, когнітивно-пізнавальний, індивідуально-психологічний, активно-творчий.

Мотиваційно-ціннісний компонент представлено як відображення бажання та прагнення студента-товарознавця вчитися за обраною спеціальністю та досягати успіху в професійній діяльності. Основними характеристиками цього компоненту є наявність професійних цінностей, мотивації досягнення успіху в професійній діяльності, потреби до саморозвитку і змін відповідно до мінливості ринку праці.

Когнітивно-пізнавальний компонент включає в себе сформованість системи науково-теоретичних та операційних знань у галузі товарознавства, критичність та гнучкість мислення, здатність до вдосконалення професійних знань в умовах їх швидкого зростання.

Індивідуально-психологічний компонент уявляє собою неповторну комбінацію індивідуальних психофізіологічних та психологічних якостей, які визначають унікальність та конкурентоспроможність фахівця на ринку праці. До характеристик індивідуально-психологічного компоненту відносимо такі якості майбутнього фахівця, як комунікабельність, емоційна стабільність, вольова рішучість, здатність до ризику, рефлексивність.

Активно-творчий компонент розглядаємо як комбінацію практичних умінь і навичок, активності, креативності майбутнього товарознавця в професійній діяльності.

Проведено констатувальний етап експериментального дослідження щодо визначення вихідного рівня сформованості професійної мобільності майбутніх товарознавців на основі визначення критеріальної бази дослідження – критеріїв (мотиваційно-ціннісний, когнітивно-пізнавальний, індивідуально-психологічний, активно-творчий), показників кожного критерію та рівнів (високий середній, низький).

Визначено вибіркочну сукупність з числа студентів спеціальності 076 «Підприємництво, торгівля та біржова діяльність», освітніх програмам «Товарознавство і комерційна діяльність», «Товарознавство та експертиза в митній справі» та ін. у кількості 412 осіб (ЕГ – 215, КГ – 197) та експериментальні бази дослідження: Державний заклад «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка» (м. Старобільськ), Східноукраїнського університету імені Володимира Даля (м. Сєвєродонецьк), Університету імені Альфреда Нобеля (м. Дніпро).

На підставі використання підбраного й розробленого діагностичного інструментарію (Методика визначення рівнів сформованості професійної мобільності фахівця: методика вивчення спрямованості особистості (В. Смекало, М. Кучер), діагностика особистості на мотивацію до успіху (за Т. Елерсом), тест „Готовність до саморозвитку”, анкета на визначення рівня науково-теоретичних та операційних знань, практичних умінь та навичок у галузі товарознавства; методики на визначення критичності та гнучкості

мислення (тест Гілфорда), методика оцінки професійної спрямованості (модифікований опитувальник Є. Рогова), опитувальник «Особистісні якості майбутнього товарознавця», методика «Поріг активності» (за Т. Романова); тест «Діагностика творчого потенціалу та креативності», тест «Рішучість», тест діагностики рефлексії І. Пономаренко) виявлено переважно низький рівень сформованості професійної мобільності у майбутніх товарознавців за всіма критеріями як у контрольній, так і в експериментальній групах.

Результати дослідження першого розділу роботи підтвердили правильність обрання теми дисертації та необхідність розробки та реалізації педагогічних умов формування професійної мобільності майбутніх товарознавців у процесі фахової підготовки. Це й стане предметом дослідження другого розділу роботи.

Матеріали розділу представлені у публікаціях автора [34; 35; 36; 37; 38; 39; 40; 41].

## РОЗДІЛ 2

### ОБГРУНТУВАННЯ ТА ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ МОБІЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ ТОВАРОЗНАВЦІВ У ПРОЦЕСІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ

#### **2.1. Теоретичне обґрунтування педагогічних умов формування професійної мобільності майбутніх товарознавців у процесі фахової підготовки**

Теоретичні засади дослідження проблеми формування професійної мобільності майбутніх товарознавців у фаховій підготовці, багатоаспектне її вивчення, результати констатувального етапу експериментальної роботи, наведені в першому розділі дисертації, можуть слугувати достатнім і необхідним науковим підґрунтям щодо визначення й розробки педагогічних умов формування професійної мобільності майбутніх товарознавців у фаховій підготовці.

Тому *метою* даного підрозділу дослідження є визначення та теоретичне обґрунтування педагогічних умов формування професійної мобільності майбутніх товарознавців у процесі фахової підготовки.

Передусім з'ясуємо семантичне значення поняття «педагогічні умови».

У словниковій літературі педагогічні умови трактуються як сукупність перемінних природних, соціальних, зовнішніх та внутрішніх впливів, що впливають на фізичний, психічний, моральний розвиток людини, його поведінку; виховання і навчання, формування особистості [181]; у словнику-довіднику з професійної педагогіки «умови педагогічні» трактуються як обставини, від яких залежить та відбувається цілісний продуктивний педагогічний процес професійної підготовки фахівців, що опосередковується активністю особистості, групою людей (за В. Стасюк)

[217; 220]; у тлумачному словнику української мови зазначається, що умови – це «необхідна обставина, яка робить можливим здійснення, створення, утворення чого-небудь або сприяє чомусь» [165] тощо.

У наукових працях (Ю. Бабанського, О. Безпалько, Н. Жукович-Дородних, Н. Житнік, Є. Іванченко, Р. Нізамова, І. Мороченкової) педагогічні умови визначаються як сукупність об'єктивних і суб'єктивних чинників, які необхідні для забезпечення ефективного функціонування всіх компонентів педагогічної системи [10; 17; 68; 69; 85; 149; 162]. Є. Іванченко визначає педагогічну умову як обставину, яка впливає на розвиток професійних та особистісних якостей студентів, урахування якої необхідне для ефективного формування професійної мобільності майбутніх економістів у процесі навчання [85]. На думку Н. Жукович-Дородних, педагогічними умовами фахової підготовки студентів економічних спеціальностей є сукупність зовнішніх і внутрішніх факторів навчально-виховного процесу (а саме професійної практичної підготовки), від реалізації яких залежить рівень сформованості професійних умінь майбутніх фахівців [69]. Р. Нізамов [162] вважає, що педагогічні умови активізують навчальну діяльність студентів та одночасно забезпечують підвищення ефективності навчання, оптимізації процесу навчання. Відомий радянський педагог Ю. Бабанський [10] у контексті вирішення проблеми оптимізації навчально-виховного процесу вищої школи під педагогічними умовами розуміє своєрідні підходи у діяльності вчителя, методику вирішення педагогічних задач, спеціально спрямовану на максимальне досягнення можливих результатів діяльність і пов'язує таку професійну діяльність вчителя з побудовою раціонального устрою педагогічного процесу.

І. Мороченкова [149] акцентує на необхідності забезпечення педагогічних умов для формування критичного мислення у студентів ЗВО: сформованість у студентів пізнавальної мотивації; наявність дослідницького середовища, у якому в повному обсязі проявляються логічні і змістовні

форми наукової дискусії, наукового діалогу, інтелектуальної рефлексії тощо; підготовленість викладачів до діалогічної організації навчального процесу.

Дослідником Н. Житнік визначено і досліджено педагогічні умови, що забезпечують якісну професійну підготовку фахівців, а саме: реалізацію змісту освіти; методичне забезпечення навчально-виховного процесу; упровадження інноваційних навчальних технологій; забезпечення особистісно зорієнтованого підходу в організації навчання; стан виховної роботи у вищій школі; професійну майстерність викладачів [68].

Ураховуючи предмет нашого дослідження, під **педагогічними умовами** будемо розуміти сукупність зовнішніх та внутрішніх обставин, створення яких забезпечуватимете формування професійної мобільності майбутнього товарознавця в процесі фахової підготовки.

Відповідно до сутності, структури та характеристик структурних компонентів базового поняття дослідження – професійна мобільність майбутнього товарознавця (підрозділ 1.2), визначених критеріїв та рівнів її сформованості (підрозділ 1.3) пропонуємо комплекс педагогічних умов, створення яких дозволить сформувати професійну мобільність у майбутнього товарознавця в процесі фахової підготовки у ЗВО:

– створення аксіологічного середовища, що забезпечує спрямованість ціннісних орієнтацій студентів на професію товарознавця як передумови стійкої мотивації на досягнення успіху й потреби постійного самовдосконалення в умовах мінливості ринку товарів;

– спрямування фахової підготовки на оволодіння системою науково-теоретичних та операційних знань у галузі товарознавства з метою розвитку критичності та гнучкості мислення як підґрунтя професійної мобільності;

– забезпечення розвитку індивідуально-психологічних якостей як необхідних властивостей професійно мобільного фахівця в галузі товарознавства;

– інтеграція змісту практик та майбутньої професійної діяльності товарознавця з метою формування практичних умінь і навичок, активності та креативності у вирішенні професійних задач.

Теоретично обґрунтуємо свою позицію.

**Перша педагогічна умова** формування професійної мобільності майбутнього товарознавця нами визначена як **створення аксіологічного середовища, що забезпечує спрямованість ціннісних орієнтацій студентів на професію товарознавця як передумови стійкої мотивації на досягнення успіху й потреби постійного самовдосконалення в умовах мінливості ринку товарів.**

Як бачимо, перша педагогічна умова містить три аспекти: 1) створення аксіологічного середовища та спрямування в ньому ціннісних орієнтацій студентів на професію товарознавця; 2) мотивація на досягнення успіху; 3) потреба постійного самовдосконалення в умовах мінливості ринку товарів.

Щодо обґрунтування першого аспекту педагогічної умови – створення аксіологічного середовища та спрямування в ньому ціннісних орієнтацій студентів на професію товарознавця – то аксіологічне середовище як засіб формування професійних цінностей розглядали у своїх працях С. Бадер, В. Докучаєва, В. Ільїн, О. Караман, А. Мушкірова, О. Олександрова, М. Племенюк, Н. Ткачова, О. Хижко, В. Шнейдер та ін., використовуючи аксіологічний та середовищний підходи у дослідженнях.

Загальнофілософське трактування поняття цінностей розглядається в межах аксіології (від грецьк. *axia* – цінність, *logos* – слово, учення) – філософської дисципліни, котра займається дослідженням цінностей як смислоутворювальних засад людського буття, що задають спрямованість і вмотивованість людському життю, діяльності та конкретним діям і вчинкам [235].

За результатами дослідження сутності поняття цінностей, близькою до нашого розуміння є думка Н. Ткачової, яка доходить висновків, що цінності – це сукупність реальних предметів (знарядь і засобів праці, предметів споживання тощо) й абстрактних ідей, що мають високу значущість для суспільства чи окремої особистості. Цінності виникають під час практичної діяльності людей, коли вони не тільки пізнають властивості природних і соціальних явищ, але й намагаються дати їм оцінку з погляду встановлення їхньої користі для свого життя. Для розвитку особистості вони, з одного боку, є основою формування індивідуальних життєвих пріоритетів, а з іншого, – виконують функцію регулятора її соціальної взаємодії з іншими людьми. Система індивідуальних цінностей людини є результатом засвоєння нею провідних цінностей суспільства, однак цей процес не може бути механічним перенесенням соціальних цінностей у свідомість людини, а є складним, багатоаспектним процесом [228].

В. Ільїн, розуміючи цінність як смислоутворювальний ідеал діяльності особистості, схильний розглядати інноваційну діяльність поза гносеологічними стандартами й, через неможливість вважати цю діяльність раціональною, пропонує її ідентифікувати як «цілераціональну» [80].

О. Олександрова пропонує внести до існуючої класифікації педагогічних цінностей ціннісно-мотиваційну домінанту. Гуманістична, особистісна орієнтація професійної підготовки передбачає зосередження головної уваги на ціннісно-мотиваційній домінанті особистості, яка визначає її професійну спрямованість [170].

В. Докучаєва розглядає питання ціннісного моделювання як процедури, вбудованої в логіку процесу проєктування освітнього середовища, з огляду на: 1) можливість використання зразків ціннісних моделей як гностичного інструменту в навчальній та науково-дослідній діяльності; 2) функціональну придатність для практики проєктування інноваційних педагогічних систем у широкому освітньому просторі [56].



Варто зазначити, що аксіологічний підхід не лише проголошує людину як найвищу цінність суспільства і самоціль суспільного розвитку, але і дозволяє вивчати явища (у тому числі і педагогічні) з точки зору закладених у них можливостей задоволення потреб людини [31].

У дослідженні М. Племенюк аксіологічний підхід використовується у формуванні змісту освіти у вищій школі [179].

О. Хижко, зазначає, що аксіологічний підхід є одним із найважливіших підходів у фаховій підготовці, навчає студентів правильно їх аналізувати, інтерпретувати, розуміти задум автора і вміти доносити цей зміст до слухача. Цей процес є запорукою формування у студентів ціннісних орієнтацій, що, в свою чергу, знову повертає нас до аксіологічного підходу, який основною цінністю суспільства проголошує людину [242].

Найважливішими цілями навчання у процесі професійної підготовки (G. Żuk, V. Jaworska) є: формування конкретного світу цінностей і відносин (саме вони визначають якість життя, напрями прагнень, сенс людського буття, створення умов для розвитку особистості). Далі йдуть навички (ефективність) і лише потім знання [280].

Орієнтація у професії як суб'єктивно-особистісне утворення у всіх своїх проявах, як зазначає В. Шнейдер, виражає особистісний сенс, значущість, цінність своїх професійних задумів. Змістовна ж сторона значущості розкриває характер особистісного, суб'єктивного ставлення до професії крізь систему його професійних цінностей [254].

На думку багатьох учених професійні цінності формуються під час здобуття професійної освіти й відповідної діяльності. Оскільки під професійними цінностями можна розглядати «найбільш значущі для особистості явища, які визначають смисл, регламентують та спрямовують професійну діяльність, а також стають основою для вибору та оволодіння професією, професійного зростання й отримання в результаті професійної діяльності соціально значущих результатів» [174].

А. Мушкірова у структурі професійних цінностей виокремлює професіоналізм (характеристику людини, яка володіє високим рівнем компетентності в будь-якій професії), професійні знання, вміння, навички; а також професійно важливі якості – організованість, самостійність, відповідальність, творчий підхід до справи, дисциплінованість, ініціативність, ефективність у справах тощо [154].

Ураховуючи зазначене вище, можемо стверджувати, що майбутній товарознавець під впливом соціально-економічних змін повинен володіти професійними цінностями такими, що спрямовані на професійну діяльність, а також стають основою для вибору та оволодіння професією, професійного зростання й отримання в результаті професійної діяльності соціально значущих результатів. Сформувати ціннісні орієнтації студентів на професію товарознавця можна лише у спеціально створеному аксіологічному середовищі, що розглядають у своїх працях С. Бадер, О. Караман, М. Починкова та ін.

Так, у своїй дисертації С. Бадер розглядає аксіологічно-сміслові освітні середовища ЗВО як сукупність умов (соціокультурних, психолого-педагогічних, дидактико-технологічних), які сприяють формуванню ціннісно-сміслових орієнтацій майбутніх фахівців шляхом залучення до різних видів діяльності (навчальної, соціально-гуманітарної, науково-дослідної, професійної) на основі взаємодії з різними соціальними інститутами (закладами освіти, культури, охорони здоров'я) [11].

М. Починкова „освітні середовища” також розглядає як комплекс певних умов, що забезпечують освітній процес та саморозвиток особистості, у тому числі й професійний. До основних компонентів освітнього середовища ЗВО вчена відносить суб'єкт-суб'єктний (учасники освітнього процесу: викладач, студент у кількісному та якісному вимірах, між якими утворюються ієрархічні й однотипні зв'язки; представники зовнішнього середовища, з якими взаємодіють студенти під час практики); матеріальний (інфраструктура ЗВО, матеріально-технічна база ЗВО (аудиторний фонд,

доступ до інформаційних технологій, бібліотечні ресурси, обладнання приміщень, дизайн) та навчально-методичне забезпечення) [185].

О. Караман у дисертаційному дослідженні до поняття «середовище» включає різних суб'єктів – окремих індивідів, групи, соціальні інститути (владні, освітні, виховні, психологічні, промислові, соціально-захисні, релігійні, громадські та ін.), які, володіючи ієрархічними й однотипними взаємозв'язками, утворюють умови для *організації* освітнього процесу в певному інституті соціалізації та *управління* ним.

Під *організацією* вчена розуміє взаємодію взаємопов'язаних суб'єктів освітнього процесу; цільове об'єднання ресурсів (матеріальних, кадрових, територіальних, особистісних) різних суб'єктів для досягнення його мети.

Разом з тим, О. Караман відзначає, що організація взаємодії суб'єктів не може відбуватися сама по собі, а потребує цілеспрямованого впливу – *управління*, яке може здійснювати суб'єкт управління, наділений владними повноваженнями. Організація взаємодії по своїй сутті є управлінською діяльністю, спрямованою на упорядкування, погодження колективних дій людей для досягнення визначеної мети. Організаційно-управлінські відносини між суб'єктами взаємодії вона розглядає за вертикальним принципом (між вище- і нижчестоящими органами управління, пов'язаними відносинами субординації) і горизонтальним (між особами та органами одного рівня, не пов'язаними відносинами підпорядкування). Проте й відсутність підпорядкованості між колективними суб'єктами взаємодії не виключає керівної ролі одного з них, а також вертикальних зв'язків у межах кожної організації [91].

Виходячи з наведених вище міркувань, маємо трирівневу ієрархічну структуру аксіологічного середовища формування професійної мобільності майбутніх товарознавців: на першому рівні основним суб'єктом управління, координації та організації освітнього процесу виступає ректорат (керівники структурних підрозділів університету) та студентська асамблея (університетський орган студентського самоврядування); на другому рівні

основним суб'єктом управління, координації та організації освітнього процесу є навчально-науковий інститут (факультет), інститутські (факультетські) органи студентського самоврядування, які встановлюють взаємодію з різнопрофільними соціальними інституціями для залучення їх до професійної підготовки та формування мобільності; на третьому рівні маємо кафедри (викладачі, куратори) та академічні групи, у яких вибудовуються суб'єкт-суб'єктні стосунки між викладачем і студентом, студентів між собою.

Крім того, до аксіологічного середовища будемо відносити матеріально-технічну, навчально-методичну, інформаційну базу професійної підготовки майбутніх фахівців у галузі товарознавства.

Отже, під час експерименту будемо створювати таке аксіологічне середовище, яке сприятиме особистісному й професійному становленню, постійному саморозвитку та самовдосконаленню майбутніх товарознавців, що є підґрунтям формування у них професійної мобільності.

Другий аспект першої умови передбачає *формування мотивації у студентів на досягнення успіху*.

У психолого-педагогічній літературі мотивація розглядається як сукупність психологічних процесів, які спрямовують поведінку людини. Мотиваційні процеси лежать в основі активності людини та її психічного функціонування, вони визначають той чи інший напрям людської поведінки, її траєкторію [223].

Ж. Андрійченко під мотивацією розуміє вид організаційної діяльності з формування та реалізації поведінки працівників, мотивованої економічними інтересами; при цьому виділяє складові: інтереси, мотиви, стимули: матеріальні, соціальні, моральні [6].

Е. Кірхлер, К. Родлер розглядають мотивацію як готовність індивіда прикладати значних зусиль для досягнення цілей організації за умови, що ці зусилля сприяють задоволенню його потреб [92].

А. Козирев визначає мотивацію як сукупність причин психологічного характеру, яка пояснює поведінку людини, її початок, спрямованість і активність [100].

В. Куриляк розглядає мотивацію як готовність докласти максимальних зусиль для досягнення організаційних цілей (мети), зумовлена здатністю цих зусиль задовольнити певну індивідуальну потребу [119]; О. Зозульов – як внутрішню силу, що спонукає індивіда до дії [77]; В. Шапіро – як процес стимулювання кого-небудь до діяльності, спрямованої на досягнення цілей організації [232].

Д. Статт дає два визначення, розглядаючи мотивацію: як складові гіпотетичного психологічного процесу, який викликає почуття потреб і потягів, а також як поведінку, спрямовану на досягнення мети, що сприяє їх задоволенню [221].

Отже, мотивація – це сукупність психологічних процесів і станів, які спрямовують поведінку людини, лежать в основі активності людини та її психічного функціонування, визначають той чи інший напрям людської поведінки, її траєкторію.

У нашому дослідженні щодо професійної мобільності майбутніх товарознавців формування мотивації ми пов'язуємо з активізацією та мобілізацією внутрішнього потенціалу особистості на *досягнення успіху в професійній діяльності*.

Сучасні вчені дають таке визначення успіху: «Із соціальної точки зору успіх – це оптимальне співвідношення між очікуваннями оточення, особистості і результатами її діяльності. З психологічної точки зору успіх – це переживання стану радості, задоволення від того, що результат, до якого особистість прагнула у своїй діяльності, або збігся з її очікуваннями, надіями (з рівнем прагнень), або перевищив їх» [18].

Крім того, психологи відповідають на питання про те, з чого складається успішність, які ціннісні аспекти лежать в її основі, яким чином

вона бере участь в регуляції поведінки, яким чином можна допомогти людині у вирішенні проблеми досягнення життєвого успіху [161].

Поняття «успіх», «життєва успішність», «ситуація успіху», «досягнення успіху» також належать до основних категорій педагогіки успіху. Проте поняття успіху є вельми неоднозначним. С. Ожегов тлумачить успіх як досягнення будь-чого, суспільне визнання, високі результати в роботі, навчанні [169].

З позиції Л. Балецької, модель успішної особистості пов'язана з уявленням про творчі аспекти загалом, які розглядають сьогодні як базові. Натомість у процесі побудови моделі успіху необхідно врахувати тренди, які мають місце в певний історичний відрізок часу, адже в різні часи людство орієнтувалось на різні способи щодо їх задоволення (матеріальні, духовні та інші) [13].

Важливою є позиція В. Бадрака про важливість психологічної настанови особистості на успіх, про вміння керувати своїм емоційно-вольовим станом [12].

Л. Виготський виділив складові комплексного розуміння поняття успіху особистості, що дозволяє розглядати його як цілісну структуру, різноманітну за змістом та формами, яка складається з:

- 1) відповідальнісного вибору як мірила якості успіху;
- 2) процесу постановки цілі та поетапного дотримання визначеної мети;
- 3) ціннісної насиченості процесу реалізації життєвих потреб [43].

Основи вітчизняної педагогіки успіху закладені К. Ушинським, який писав, що розумова праця учня, успіхи і невдачі у навчанні – це його духовне життя, внутрішній світ, ігнорування якого може призвести до сумних результатів. Дитина не тільки дізнається про щось, засвоює матеріал, але і переживає свою працю, виражає особисте ставлення до того, що їй вдається і не вдається. І далі – «тільки успіх підтримує інтерес учня до навчання. А інтерес до навчання з'являється тільки тоді, коли є натхнення, що народжується від успіху в оволодінні знаннями. Дитина, яка ніколи не

пізнала радості праці у навчанні, не пережила гордості від того, що труднощі подолані, втрачає бажання й інтерес вчитися» [233].

У педагогічному значенні успіх може бути результатом продуманої, підготовленої тактики викладача, родини. Успіх сприяє досягненню людиною стану задоволеності життям, яке, у свою чергу, є живлющим середовищем для подальших дій, що сприяють меті самореалізації. Цей стан стимулює зростання, яке не обов'язково має бути пов'язане з традиційною діяльністю, а може стосуватись емоційної, моральної, духовної зрілості людини або розвитку інших сторін його потенціалу, що також є життєвим успіхом [205].

Провідним принципом педагогіки успіху є гуманістична спрямованість навчального процесу. Цей принцип передбачає створення педагогічних умов, спрямованих на розкриття і розвиток здібностей того, хто навчається, його позитивну самореалізацію, а саме:

- формування професійної самосвідомості, що містить самопізнання, самооцінку, самоконтроль, самопрограмування себе на успіх;
- розроблення і широке використання Я-концепції, спрямованої на усвідомлення своїх можливостей, саморозвиток і самовдосконалення;
- визнання авторитету викладача і використання його психологічного і педагогічного досвіду в навчальному процесі;
- взаємне співробітництво педагога і того, хто навчається;
- створення реальних моделей ситуацій успіху, що надає можливості тим, хто навчається, виявити себе, пережити відчуття радості від успіху, повірити у себе, у свої сили;
- використання нових педагогічних технологій і методів, що сприяють загальноособистісному розвитку тих, хто навчається, та їх самовдосконаленню;

- формування у студентів спрямованості на успішну професійну діяльність;
- стимулювання самовиховання й активізація самостійної роботи студентів [205].

В українській мові поняття успіх трактується в двох значеннях. Перше визначається як позитивний наслідок роботи, справи; значні досягнення, друге – громадське визнання, схвалення чого-небудь, чийхось досягнень. Поняття успішності в тлумачному словнику означає наявність успіхів у чомусь. Успішність повинна розглядатись в певному виді діяльності, яка повинна супроводжуватись наявністю певних успіхів, тобто досягнень, здобутків, перемог тощо [140].

У дослідженнях з ринкової економіки та товарознавства (Я. Гордон, М. Єрмолов, Я. Жаліло, М. Книш, М. Портер) вирішальним чинником комерційного успіху товару є його конкурентоспроможність, що означає відповідність товару і умовам ринку, і вимогам споживачів, і різним умовам його реалізації, і рівню витрат споживача за період експлуатації [47; 65; 67; 82; 96; 121; 184].

На стику педагогічних та товарознавчих галузей ми й будемо розробляти та створювати умови для формування мотивації на досягнення успіху як одного зі складників професійно мобільного фахівця, розуміючи під цим феноменом сукупність психологічних процесів і станів, які спрямовують поведінку людини, лежать в основі її активності; створюють підстави для переживання стану радості, задоволення результатом діяльності та стимулом для подальших дій, що сприяють меті самореалізації.

Крім мотивації на успіх, професійна мобільність майбутнього товарознавця потребує розвитку *потреби в постійному самовдосконаленні в умовах мінливості ринку товарів.*



Ключовими поняттями цього складника першої педагогічної умови формування професійної мобільності майбутнього товарознавця є «потреба», «самовдосконалення» та «мінливість ринку товарів».

Засновником сучасної філософської школи тлумачення поняття «потреба» вважається З. Фрейд, який стверджував, що потреби є вродженими, природно обумовленими та фатально неминучими. [138].

Серед представників соціологічного напрямку слід відзначити роботи Л. Божовича [23; 230], Д. Узнадзе [231], В. Ядова [212] та ін., які ідентифікували сутність потреби в системі відносин в соціумі, у якому функціонує особистість. Економічний підхід розглядає потребу як нужду в певнім благо, опосередковану виробничими відносинами. Необхідність виявлення потреб у товарах в процесі вивчення споживчого вибору обумовила виникнення маркетингового підходу, який сьогодні є одним з найбільш широко розвинутих. Особливість маркетингового підходу, що використовуватиметься в нашому дослідженні, полягає у визначенні потреби в системі взаємовідносин «споживач-товар».

На думку О. Леонтєва, потреба сама собою не може викликати цілеспрямовану діяльність, вона є передумовою, внутрішньою умовою діяльності. Він писав, що до свого першого задоволення потреба не «знає» свого предмета, він ще повинен бути знайдений. Лише в результаті такого виявлення потреба набуває своєї наочності, а сприйнятий (уявний) предмет – своєї спонукальної і спрямовуючої діяльності функції, тобто стає мотивом [125].

Л. Вороновська визначає, що професійна мобільність залежить від усвідомлення особистістю потреби й готовності проектувати і реалізовувати власне професійне зростання з урахуванням специфіки своєї професії, тенденцій розвитку ринку праці, досвіду професійної діяльності та професійної рефлексії [279].

Постійне самовдосконалення ми, вслід за такими вченими, як О. Єрахторіна, Ю. Коваленко, Ю. Клименко, Т. Яблонська та ін., визначаємо

як усвідомлену роботу особистості над удосконаленням власних особистісних та професійних якостей на основі рефлексії.

Ю. Коваленко дослідила питання моральнісного самовдосконалення на прикладі його суфійської моделі. Крізь призму суфізму дослідниця проаналізувала програму моральнісного розвитку особистості, визначила значення для самовдосконалення віри, естетичних і моральнісних переживань [97].

Питанням морального самовдосконалення присвячена монографія О. Єрахторіної, у якій автор розробила концептуальну схему самовдосконалення особистості як найвищої форми її усвідомленого саморозвитку, розкрила природу, сутнісні риси й гуманістичне наповнення досліджуваного феномену [66].

Ю. Клименко зазначає, що з позицій психологічної науки мобільність тлумачиться як рухливість, здатність індивіда до руху внаслідок пізнання та діяльності в професійних сферах; у педагогіці поняття «мобільність» розуміється як внутрішнє самовдосконалення особи, ґрунтоване на стабільних цінностях і потребі в саморозвитку; симптом її внутрішньої свободи [93].

Самовдосконалення як вища форма усвідомленого саморозвитку особистості полягає в постійній внутрішній роботі над собою з метою довести свій розвиток до можливої мети відповідно до загальнолюдських духовних цінностей. Т. Яблонська акцентує увагу на здатності особистості творити себе й водночас спричиняти позитивні зміни в усьому навколишньому, а завдяки цьому переживати цінність життєвих виявів своєї індивідуальності, власної неповторності [257].

На необхідності постійного вдосконалення в професійному становленні наголошують дослідники різних країн світу: Л. Артур [260], А. Бандура [261], П. Боурдю [263], М. Кірквуд [266], О. Кокун [267], С. Лоттер [270], О. Малишевський [271], М. Осильван [273], Дж. Пенс [274], Н. Слідер [277], Х. Фреунденберг [264], М. Шеллер [275].

Необхідність постійного самовдосконалення диктує постійно змінюваний ринок товарів та послуг. Тому мінливість ринку товарів будемо розуміти як потребу в нових товарах певної галузі, які задовольняють потенційних споживачів.

О. Пустовойт, визначає сутність ринку товарів як «поняття, що об'єднує всі галузеві ринки національної економіки, де її резиденти здійснюють між собою купівлю-продаж товарів і послуг» [199].

Ф. Шерер і Д. Росс зазначають, що ринкова система не має повною мірою задовільно вбудованого механізму усунення недобросовісної реклами і поставок неякісних товарів і послуг [253].

С. Корецька наголошує на тому, що ринковим механізмам вітчизняного товаровиробника сприяє швидкому зростанню валового внутрішнього продукту і національного доходу, а прогресивно зростаюча податкова система стає потужним джерелом наповнення бюджету [102].

А. Мазаракі та В. Лагутін доходять висновку, що внутрішній ринок об'єктивно забезпечує взаємозв'язок виробництва і споживання на базі досягнення динамічної рівноваги платоспроможного попиту та ринкової пропозиції. При цьому самодостатність внутрішнього ринку стає важливою передумовою для формування нової моделі національного відтворення, основою якої є ефективний процес виробництва і сучасна раціональна сфера споживання [131].

Т. Радіщук зазначає, що в сучасних умовах функціонування ринкової економіки є неможливим успішний розвиток діяльності підприємства без ефективного прогнозування та оцінювання впливу прогнозування кон'юнктури товарного ринку на його діяльність [200].

Отже, потреба в самовдосконаленні у майбутнього товарознавця розглядається нами як вища форма усвідомленого саморозвитку особистості в професії, постійна внутрішня робота над собою з метою прояву своєї індивідуальності, відчуття власної соціальної значущості. Потреба в самовдосконаленні в галузі товарознавства обумовлює постійне вивчення

потреб споживачів товарів, адже самореалізації в цій професії можна досягнути лише за умови тонкого відчуття актуальних потреб людей у певних товарах на мінливому ринку. Мінливість ринку товарів визначаємо як швидкоплинність пропозицій товарів відповідно до потреб споживачів, що постійно розвиваються. Швидко відчуті ці потреби та задовольнити їх можуть тільки фахівці з розвинутою професійною мобільністю.

Таким чином, теоретичний аналіз наукових джерел показав, що призначення першої педагогічної умови формування професійної мобільності майбутніх товарознавців полягатиме у створенні аксіологічного середовища, що складатиметься з суб'єктів професійної підготовки, матеріально-технічної, навчально-методичної, інформаційної баз, та забезпечуватиме спрямованість ціннісних орієнтацій студентів на професію товарознавця як передумову стійкої мотивації на досягнення успіху й потреби постійного самовдосконалення в умовах мінливості ринку товарів.

Першу педагогічну умову ми плануємо створити шляхом організації аксіологічного середовища в ЗВО, що якого будуть включені суб'єкти (керівники структурних підрозділів університету, органи студентського самоврядування, викладачі, студенти); матеріально-технічна, навчально-методична, інформаційна бази професійної підготовки майбутніх фахівців у галузі товарознавства.

У межах цього середовища передбачається розробка та впровадження вибіркового освітнього компоненту «Професійна мобільність майбутнього фахівця» у межах освітніх програм «Товарознавство і комерційна діяльність», «Товарознавство та експертиза в митній справі», спрямованого на формування ціннісних орієнтацій студентів на професію товарознавця; включення до навчальних програм освітніх компонентів, спрямованих на формування стійкої мотивації на досягнення успіху й потреби постійного самовдосконалення в умовах мінливості ринку товарів (зокрема тренінгів «Професійна мобільність», «Професійне самовдосконалення», «Шлях до успіху» та ін. для науково-педагогічних працівників і студентів).

**Другою педагогічною умовою формування професійної мобільності майбутніх товарознавців у процесі фахової підготовки нами було визначено як спрямування фахової підготовки на оволодіння системою науково-теоретичних та операційних знань у галузі товарознавства з метою розвитку критичності та гнучкості мислення як підґрунтя професійної мобільності.**

Формулюючи другу педагогічну умову, ми виходили з позиції про те, що професійно мобільний товарознавець повинен вільно володіти системою науково-теоретичних та операційних знань для швидкого прийняття оригінальних рішень на мінливому ринку товарів. Такий фахівець користується авторитетом та є конкурентоспроможним на ринку праці порівняно з іншими.

Науково-теоретичні знання як провідний складник професійної підготовки майбутніх фахівців розглядали у своїх працях В. Брюховецький, Н. Волкова, Н. Гора, І. Грищенко, І. Зимня, В. Іноземцев, Н. Колесник, С. Мороз, В. Муратов, О. Павленко, Л. Подоляка, В. Юрченко, Т. Якимович та ін.

Так, О. Павленко, оволодіння системою науково-теоретичних та операційних знань визначає як процес засвоєння сукупності «спеціальних знань, умінь і навичок, які дозволяють виконувати роботу у певній сфері діяльності» [171].

На думку науковців Л. Подоляка та В. Юрченко, професійна підготовка майбутніх фахівців розпочинається з формування професійних знань, умінь і навичок в процесі вивчення дисциплін, повинна надавати наукові теоретичні та практично-методичні знання студентам; має носити проблемний та професіоналізований характер; урахувати вікові та індивідуальні особливості студентів; максимально зближувати самостійну роботу студентів з науково-дослідною роботою викладачів, забезпечуючи єдність навчальної та наукової роботи студентів [180].

Науково-теоретичні та операційні знання як невід'ємний складник професійної підготовки розглядають переважно всі дослідники у галузі теорії і методики професійної освіти, які тлумачать його як:

– цілеспрямований процес навчання реальних і потенційних працівників з метою набуття навичок професійних знань та вмінь, котрі необхідні в подальшому житті для виконання певних видів робіт (І. Грищенко) [51];

– сукупність конкретних предметних знань, умінь і навичок, які надають можливість виконувати роботу в певній сфері діяльності, та є загальною передумовою оволодіння способами вирішення виробничих проблем (Н. Волкова) [32].

– розвиток важливих для професійної діяльності здібностей майбутнього фахівця, виховання потреб і мотивів, пов'язаних з професією, формування професійних знань, умінь та навичок (Т. Якимович) [258].

Щодо галузі товарознавства, то В. Муратов, зазначає, що все частіше звертають свою увагу на те, що «...в останні роки сфера товарознавства розширилася і стала включати послуги та їх матеріальний результат...», що потребують широкого кола знань та операційних умінь [153].

В. Іноземцев та С. Мороз розглядають забезпечення реалізації випереджаючої стратегії розвитку компетенцій майбутніх фахівців з товарознавства та здобуття їх конкурентноспроможних знань, умінь і навичок, що лежить в основі роботи педагогічного колективу вищого навчального закладу [87].

Істотною ознакою кваліфікації майбутнього фахівця Л. Максимчук вважає відповідність сукупності критеріїв:

- рівень засвоєння знань, умінь і навичок;
- рівень професійної мобільності;
- здатність раціонально організувати й планувати свою роботу;
- здатність самостійно діяти в нестандартних ситуаціях (швидко адаптуватися до змін технології, організації та умов праці) [134].

Науковець Н. Гора робить висновок, що основними умовами професійної підготовки майбутніх товарознавців можна назвати забезпечення необхідного рівня професійної компетентності, якостей та засвоєних знань під час навчання [46].

Н. Колесник у своєму дослідженні трактує професійну підготовку як процес професійного розвитку фахівця, що забезпечує набуття базових знань, умінь, навичок, практичного досвіду, норм поведінки, які забезпечують можливість успішної роботи з певної професії, а також як процес повідомлення відповідних знань, не говорячи про результат підготовки [101].

І. Зимня розглядає фахову підготовку як інтеграцію навчальної, наукової та самостійної роботи студентів. Вона наголошує на тому, що самостійна робота в процесі оволодіння фахом має бути вільна за вибором та спровокована внутрішніми мотивами студента. Кожен студент має визначити її роль та місце у власній освітній траєкторії [76].

Отже, система науково-теоретичних та операційних знань – фундамент і невід’ємний складник професійної підготовки фахівців. На наше тверде переконання, професійно мобільним фахівцем може бути тільки людина, яка вільно володіє знаннями у певній галузі та може застосовувати їх на практиці в умовах сучасного мінливого ринку праці.

Щодо визначення безпосереднього кола (системи) науково-теоретичних та операційних знань, то тут необхідно звернутися до вітчизняної нормативно-правової бази з питань вищої освіти, зокрема підготовки товарознавців у ЗВО: Закон України «Про вищу освіту», Національна рамка кваліфікацій (РНК) України, стандарти вищої освіти за спеціальністю 076 «Підприємництво, торгівля та біржова діяльність», освітні програми «Товарознавство і комерційна діяльність», «Товарознавство та експертиза в митній справі», розроблені на основі стандартів.

Стаття 5 «Рівні та ступені вищої освіти» Закону України «Про вищу освіту» (2014 р., зі змінами), встановлює відповідність рівнів вищої освіти

кваліфікаційним рівням НРК [188; 191]: перший (бакалаврський) рівень вищої освіти відповідає шостому кваліфікаційному рівню НРК.

Таблиця 2.1

**Характеристика 6 рівня вищої освіти (бакалавр) відповідно до  
Національної рамки кваліфікацій**

Рівень	Знання
6 (бакалавр): здатність особи вирішувати складні спеціалізовані задачі та практичні проблеми у певній галузі професійної діяльності або у процесі навчання, що передбачає застосування певних теорій та методів відповідних наук і характеризується комплексністю та невизначеністю умов	концептуальні наукові та практичні знання, критичне осмислення теорій, принципів, методів і понять у сфері професійної діяльності та/або навчання

На основі опису 6 рівня вищої освіти (бакалавр) в НРК в Україні було розроблено й затверджено в установленому порядку Стандарт вищої освіти України для першого (бакалаврського) рівня з галузі знань 07 «Управління та адміністрування», спеціальності 076 «Підприємництво, торгівля та біржова діяльність» (Наказ МОН України від 13.11.2018 р. № 1243), у термінах компетентностей та результатів навчання [192].

Цей стандарт став основою для розробки ЗВО України освітніх програм для професійної підготовки майбутніх товарознавців. Зокрема, у Державному закладі «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка» було розроблено дві освітні програми: *«Товарознавство і комерційна діяльність»*, *«Товарознавство та експертиза в митній справі»*.

У таблиці 2.2. відображено систему науково-теоретичних та операційних знань, що увійшли до зазначених вище освітніх програм.



Таблиця 2.2

**Система науково-теоретичних та операційних знань відповідно до освітніх програм «Товарознавство і комерційна діяльність», «Товарознавство та експертиза в митній справі» за першим (бакалаврським) рівнем вищої освіти [192]**

Рівень	Знання
Перший (бакалаврський рівень) вищої освіти	<ul style="list-style-type: none"> <li>– Використовувати базові знання з підприємництва, торгівлі і біржової діяльності й уміння критичного мислення, аналізу та синтезу в професійних цілях.</li> <li>– Застосовувати набуті знання для виявлення, постановки та вирішення завдань за різних практичних ситуацій в підприємницькій, торговельній та біржовій діяльності.</li> <li>– Організувати пошук, самостійний відбір, якісну обробку інформації з різних джерел для формування банків даних у сфері підприємництва, торгівлі та біржової діяльності.</li> <li>– Застосовувати одержані знання й уміння для ініціювання та реалізації заходів у сфері збереження навколишнього природного середовища і здійснення безпечної діяльності підприємницьких, торговельних та біржових структур.</li> <li>– Знати вимоги до діяльності за спеціальністю, зумовлені необхідністю забезпечення сталого розвитку України, її зміцнення як демократичної, соціальної і правової держави.</li> <li>– Демонструвати базові й структуровані знання у сфері підприємництва, торгівлі та біржової діяльності для подальшого використання на практиці</li> </ul>

## Продовження таблиці 2.2

	<ul style="list-style-type: none"> <li>– Володіти методами та інструментарієм для обґрунтування управлінських рішень щодо створення й функціонування підприємницьких, торговельних і біржових структур.</li> <li>– Використовувати знання форм взаємодії суб'єктів ринкових відносин для забезпечення діяльності підприємницьких, торговельних та біржових структур.</li> <li>– Знати нормативно-правове забезпечення діяльності підприємницьких, торговельних та біржових структур і застосовувати його на практиці.</li> <li>– Знати основи обліку та оподаткування в підприємницькій, торговельній і біржовій діяльності.</li> <li>– Застосовувати знання й уміння для забезпечення ефективної організації зовнішньоекономічної діяльності підприємницьких, торговельних та біржових структур з урахуванням ринкової кон'юнктури і діючих правових норм.</li> <li>– Знати основи бізнес-планування, оцінювання кон'юнктури ринків та результатів діяльності підприємницьких, торговельних і біржових структур з урахуванням ризиків.</li> </ul>
--	--

Крім переліку компетентностей та програмних результатів навчання Освітня (освітньо-професійна) програма містить систему освітніх компонентів на відповідному рівні вищої освіти в межах спеціальності, що визначає вимоги до рівня освіти осіб, які можуть розпочати навчання за цією програмою, перелік навчальних дисциплін і логічну послідовність їх вивчення, кількість кредитів ЄКТС, необхідних для виконання цієї програми,

а також очікувані результати навчання (компетентності), якими повинен оволодіти здобувач відповідного ступеня вищої освіти.

У таблиці 2.3 наведено перелік освітніх компонентів (навчальних дисциплін), зміст теоретичної підготовки та форми і методи, через які цей зміст реалізується в процесі фахової підготовки майбутніх товарознавців.

*Таблиця 2.3*

**Перелік освітніх компонентів та змісту, форм і методів їх реалізації  
в процесі фахової підготовки майбутніх товарознавців  
у межах освітніх програм «Товарознавство і комерційна діяльність»,  
«Товарознавство та експертиза в митній справі» за першим  
(бакалаврським) рівнем вищої освіти**

<b>Освітній компонент (дисципліна)</b>	<b>Зміст теоретичної підготовки</b>	<b>Форми і методи</b>
Теоретичні основи товарознавства	Уявлення про товарознавство як наукову дисципліну, основні проблеми, якими займається товарознавство. Знання предмету, методу, історії товарознавства, уявлення про суспільне і екологічне значення товару, класифікація продовольчих і непродовольчих товарів, знання принципів кодування товарів, формування асортименту, оцінку якості і достовірності у цьому питанні; процеси, які відбуваються у товарах під час	Форми: презентація, лекція, спільні розробки, дискусія Лекційна форма навчання: проведення лекцій; пояснення та наведення прикладів з товарообігу, реалізації, якість та безпечність товару, організації по питаннях лекцій; дискусія,

## Продовження таблиці 2.3

	<p>товаропросування, щоб врахувати їх у плануванні комерційних операцій і не допустити втрат якості і маси товару.</p>	<p>бесіда, ілюстрація, демонстрація. Практичне заняття: розрахунки, відповідь, обговорення; презентація результатів дослідження. Лабораторне заняття</p>
<p>Хімічні та фізичні методи дослідження сировини, матеріалів та товарів</p>	<p>Теоретичні знання і практичні навички, що є основою формування наукового світогляду та оволодіння методологією пізнання, ознайомлення студентів із сучасними основами хімії, навчити грамотно ставити експеримент і обробляти дослідний матеріал, використовувати набуті знання при дослідженні складу сировини і якості готової продукції.</p>	<p>Форми: лекція, практичні та лабораторні заняття в аудиторії, самостійна робота поза розкладом. Методи: під час проведення занять використовуються словесні та практичні методи навчання, а саме: пояснювально-ілюстративна лекція; частково-</p>

## Продовження таблиці 2.3

		пошукова лекція; проблемна лекція; репродуктивна бесіда; евристична - бесіда; бесіда; бесіда-повторення; контрольна бесіда; демонстрація; частково- пошукова лабораторна робота; дослідницька лабораторна робота; вправи.
Матеріалознавство та основи технології виробництва товарів	– сучасний асортимент сировини і матеріалів, що використовуються у виробництві товарів; – будову, структуру та властивості матеріалів; – типи виробництва, їх ознаки, переваги та недоліки; – види сировини для виробництва товарів та методів їх підготовки до переробки; – складові виробничого та	Форми: лекції, практичні та лабораторні заняття в аудиторії, самостійна робота поза розкладом. Складання інформаційних баз даних у вигляді конспектів та відеосюжетів по кожному класу

## Продовження таблиці 2.3

	<p>– технологічного процесів, етапи розробки технологічного процесу та технологічної підготовки виробництва;</p> <p>принципи інтенсифікації технологічних процесів, перспектив їх розвитку та вдосконалення;</p> <p>– особливості різних хіміко-технологічних процесів у виробництві товарів;</p> <p>– методи формування та обробки виробів;</p> <p>– способи захисту від корозії.</p>	<p>матеріалів.</p>
<p>Технічне регулювання</p>	<p>система знань зі стандартизації, метрології, управління якістю та оцінки відповідності; опанування науково-методичних джерел державної системи стандартизації та державної метрологічної системи в Україні, нормативно-законодавчого забезпечення виробництва та сфери обігу продукції, якості продукції та основоположних принципів побудови і функціонування систем управління якістю.</p>	<p>Форми: лекція, лекція-дискусія, практичне заняття, участь у роботі наукових конференцій, заходах присвячених Всесвітньому дню захисту прав споживачів</p>

## Продовження таблиці 2.3

Товарознавство (харчових продуктів та нехарчової продукції)	Поглиблене освоєння всебічних знань з визначення властивостей продовольчих і непродовольчих товарів для встановлення відповідності якості товару вимогам діючої нормативної документації, рівень якості, сортність, а також відповідність споживчим властивостям та суспільним потребам. Здатність використовувати сучасні інформаційні технології для розв'язання різноманітних задач у навчальній та практичній діяльності; здатність до формування ринково-орієнтованого економічного світогляду; здатність працювати як самостійно, так і в команді; успішно провадити професійну діяльність у харчових технологіях, володіти методами спостереження, опису, ідентифікації, класифікації об'єктів діяльності за різних	Форми: лекція. практичне заняття, самостійна робота студента. Методи: кейс-метод, дискусія, мозковий штурм, робота у малих групах і т.п. Інтеграція аудиторної та позааудиторної роботи, індивідуальних та групових форм навчальної діяльності.
--	--	---

## Продовження таблиці 2.3

	<p>форм власності;  впроваджувати сучасні  технологічні рішення у  виробництво; здатність  застосовувати елементи  експериментальної роботи.  Значення професійної  мобільності для товарознавця.</p>	
<p>Товарна  номенклатура  зовнішньоекономічн  ої діяльності</p>	<p>Формування цілісної системи  компетентностей, що  стосуються теоретичних і  практичних аспектів  класифікації й кодування  товарів згідно Української  класифікації товарів  зовнішньоекономічної  діяльності (УКТЗЕД).  а) значення УКТЗЕД у митно-  тарифному та нетарифному  регулюванні;  б) місце УКТЗЕД в організації  митного контролю, при  нарахуванні митних платежів,  веденні статистики зовнішньої  торгівлі;  в) принципи побудови  УКТЗЕД;  г) класифікаційні ознаки, що</p>	<p>Форми: лекція,  лекція-дискусія,  практичне заняття,  робота з  програмою  MDOOffice, участь у  роботі наукових  конференцій,  конкурсах  наукових робіт.</p>



## Продовження таблиці 2.3

	<p>використовуються під час класифікації товарів за УКТЗЕД;</p> <p>д) основні правила інтерпретації класифікації товарів УКТЗЕД;</p> <p>е) функції митних органів по веденню УКТЗЕД;</p> <p>ж) процедуру прийняття митними органами попередніх рішень щодо класифікації та кодування товарів згідно з УКТЗЕД.</p>	
<p>Національна система державного контролю</p>	<p>Правові та організаційні засади, основні принципи і порядок здійснення державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності; повноваження органів державного нагляду (контролю), їх посадових осіб і прав, обов'язкам та відповідальності суб'єктів господарювання під час здійснення державного нагляду (контролю).</p> <p>Завдання:</p>	<p>Форми: лекція, лекція-дискусія, практичне заняття, участь у роботі наукових конференції, конкурсах наукових робіт, заходах, присвячених Всесвітньому дню захисту прав споживачів.</p>

## Продовження таблиці 2.3

	<p>а) отримання теоретичних знань з державного нагляду (контролю) за дотримання законодавства про захист прав споживачі суб'єктами господарювання, що провадять діяльність у сфері торгівлі, робіт та послуг;</p> <p>б) набуття навичок роботи з уніфікованими актами за різними напрямками державного нагляду (контролю);</p> <p>в) оволодіння практичними навичками застосування вичерпного переліку питань щодо проведення заходу державного нагляду (контролю) з перевірки діяльності конкретного(их) суб'єкта(ів) господарювання;</p> <p>г) набуття навичок проведення перевірок діяльності суб'єктів господарювання, що провадять діяльність у сфері торгівлі, робіт та послуг;</p> <p>д) формування професійних</p>	
--	--	--

	<p>компетентностей із документального оформлення планового (позапланового) заходу державного нагляду (контролю) щодо додержання суб'єктами господарювання, що провадять діяльність у сфері торгівлі, робіт та послуг, вимог законодавства у сфері захисту прав споживачів;</p> <p>е) оволодіння практичними навичками для підготовки суб'єктів господарювання до державних перевірок.</p>	
Торговельне підприємництво	<p>Професійна мобільність як основа торговельного підприємництва:</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>– здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел;</li> <li>– навички використання інформаційних та комунікаційних технологій;</li> <li>– навички міжособистісної взаємодії;</li> <li>– здатність планувати та управляти часом;</li> <li>– здатність працювати в команді та автономно;</li> <li>– знання та розуміння</li> </ul>	<p>Форми: лекція, практичне заняття, самостійна робота студента.</p> <p>Методи: кейс-метод, дискусія, мозковий штурм, робота у малих групах і т.п.</p> <p>Інтеграція аудиторної та позааудиторної роботи, індивідуальних та групових форм навчальної</p>

	<p>предметної області та розуміння специфіки професійної діяльності;</p> <p>– здатність аналізувати торговельний потенціал територій;</p> <p>– розуміння процесів організації підприємницької діяльності в сфері торгівлі та ресторанного бізнесу;</p> <p>– здатність розробляти, просувати, реалізовувати та організовувати підприємницькі проекти;</p> <p>– здатність здійснювати моніторинг, інтерпретувати, аналізувати та систематизувати підприємницьку інформацію, уміння презентувати розроблені проекти</p>	діяльності.
Захист прав споживачів	<p>Забезпечення поглибленого вивчення основних прав споживачів щодо придбання, використання (споживання) товарів і послуг, а також нормативних актів, що регламентують цю сферу відносин:</p> <p>– вивчення прав споживачів</p>	<p>Форми: лекція, лекція-дискусія, практичне заняття, участь у роботі наукових конференції, конкурсах наукових робіт, заходах,</p>

	<p>на: належну якість товарів, в разі придбання ними товарів неналежної якості; безпеку товарів; інформацію про товари; обмін товару належної якості у сфері торгівельного та інших видів обслуговування;</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>– вивчення прав споживачів у разі порушення виконавцями умов договору про виконання робіт (надання послуг); майнової відповідальності за шкоду, заподіяну товарами (роботами, послугами) неналежної якості; відповідальності за порушення законодавства про захист прав споживачів;</li> <li>– вивчення досвіду організацій захисту прав споживачів за кордоном в контексті історичних перетворень;</li> <li>– аналіз ефективності впровадження різноманітних нововведень відносно споживчої концепції країн та світу в цілому;</li> <li>– ознайомлення з структурою організації захисту прав</li> </ul>	<p>присвячених Всесвітньому дню захисту прав споживачів.</p>
--	---	--

	споживачів: громадських, державних, об'єднаних установ, визначення функцій, які виконують ці установи в сучасних умовах; – окреслення перспективних шляхів підвищення ефективності організацій захисту споживача в Україні та світі, у тому числі виділення проблеми освіти та поінформованості населення.	
--	---	--

Отже, до системи науково-теоретичних та операційних знань майбутніх товарознавців можна віднести: знання про товарознавство як наукову дисципліну, основні проблеми, якими займається товарознавство, методології наукового дослідження в галузі товарознавства та дослідження складу сировини і якості готової продукції; предмету, методу, історії товарознавства, уявлення про суспільне і екологічне значення товару, класифікації продовольчих і непродовольчих товарів, формування асортименту, оцінку якості і достовірності у цьому питанні; процесів, які відбуваються у товарах під час товаропросування, щоб врахувати їх у плануванні комерційних операцій і не допустити втрат якості і маси товару; сучасний асортимент сировини і матеріалів, що використовуються у виробництві товарів; будову, структуру та властивості матеріалів; типи виробництва, їх ознаки, переваги та недоліки; види сировини для виробництва товарів та методів їх підготовки до переробки; принципи інтенсифікації технологічних процесів, перспектив їх розвитку та вдосконалення; методи формування та обробки виробів; науково-методичних джерел державної системи стандартизації та державної метрологічної

системи в Україні, нормативно-законодавчого забезпечення виробництва та сфери обігу продукції, теорії якості продукції та основоположних принципів побудови і функціонування систем управління якістю; властивостей продовольчих і непродовольчих товарів для встановлення відповідності якості товару вимогам діючої нормативної документації, рівень якості, сортність, а також відповідність споживчим властивостям та суспільним потребам; сучасних інформаційних технологій для розв'язання різноманітних задач у навчальній та практичній діяльності; здатність працювати як самостійно, так і в команді; впроваджувати сучасні технологічні рішення у виробництво та ін. Систему науково-теоретичних та операційних знань майбутнього товарознавця ми плануємо в процесі фахової підготовки на основі інтеграції навчальної, наукової та позанавчальної діяльності, використання різноманітних форм та методів навчання й оцінювання результатів навчання.

Другим складником професійної мобільності майбутніх товарознавців в аспекті науково-теоретичної підготовки нами визначено володіння такими якостями мислення, як *критичність і гнучкість*, які є посередником між володінням системою науково-теоретичних й операційних знань та їх використанням на практиці та дозволяють швидко перебудовуватися і приймати рішення в умовах мінливості та високого ступеня ризику на ринку товарів.

Серед сучасних дослідників критичного мислення майбутніх фахівців можна назвати В. Курила, І. Мороченкову, Т. Ноель-Цигульську, О. Пометун, М. Починкову, С. Савченка, С. Терна, П. Фасіоун та ін.

У найбільш узагальненому вигляді критичне мислення розглядається в роботах С. Савченка та В. Курила як умова успішної соціалізації молоді в умовах сучасних викликів (зокрема, гібридної війни на сході України) [209].

Під критичним мисленням П. Фасіоун розуміє «цілеспрямовану, саморегулюючу систему суджень, що застосовуються для інтерпретації, аналізу, оцінки й формулювання висновків, а також для пояснення

доказових, концептуальних, методологічних, критеріологічних або контекстуальних розмірковувань, на яких сама система суджень заснована. Критичне мислення важливе як інструмент для дослідження. Ідеальний критичний мислитель тямущий, добре інформований, розумно довірливий, неупереджений, гнучкий, справедливий в оцінках, чесно визнає власні слабкості, розсудливий при прийнятті рішень, готовий переглянути свою точку зору, має чітке уявлення про предмет, спокійний у складних ситуаціях, наполегливий у пошуках потрібної інформації, розумний у виборі критеріїв, спрямований на пізнання й отримання результатів, які настільки є точними, наскільки цього потребують обставини й предмет дослідження» [234].

На думку І. Мороченкової властивостями критичного мислення, які дозволяють усвідомлювати його як особистісне досягнення індивіда, є: рефлексивність (уміння працювати не тільки зі знаннями, але й з власними способами отримання знань); прагматичність (уміння застосовувати отримані знання на практиці); суб'єктність («особистісність» одержуваного знання, присвоєння його людиною, убудованість у систему досвіду) [150].

Студент, що вміє критично мислити, володіє різноманітними способами інтерпретації й оцінки навчальної інформації, здатний виділяти в тексті протиріччя й типи присутніх у ньому структур, аргументувати свій погляд, опираючись не тільки на логіку, але й на уяву співрозмовника. Такий студент почуває впевненість у роботі з різними типами інформації, може ефективно використовувати найрізноманітніші ресурси. На рівні цінностей студент, що мислить критично, уміє ефективно взаємодіяти з інформаційним простором, принципово приймає можливість співіснування різноманітних поглядів у рамках загальнолюдських цінностей [166].

І. Хом'як зазначає, що критичне мислення забезпечує самостійні та відповідальні дії, ретельно обмірковані та незалежні рішення в розв'язанні проблем, формує фахівця, який уміє перемагати сумніви, шукати й бачити зв'язки між явищами й поняттями, унеможливорює маніпулювання ними [243].



Формування критичного мислення у процесі фахової підготовки розглядає у своєму дослідженні М. Починкова та визначає його як тип мислення особистості, що на основі поєднання логічних, рефлексивних та творчих навичок у процесі самостійного пізнання дійсності дозволяє робити аргументовані оцінки й висновки, приймати обґрунтовані рішення, продукувати нові ідеї в умовах невизначеності й суперечливості [186].

Таке визначення цілком відповідає нашим дослідницьким інтересам, адже професійно мобільний товарознавець, що володіє системою науково-теоретичних та операційних знань, повинен швидко й критично оцінювати ситуацію на ринку товарів, передбачати ризики, приймати обґрунтовані рішення, створювати нові ідеї. Тільки тоді він може бути конкурентоспроможним на цьому ринку.

Критичність мислення нерозривно пов'язане із його гнучкістю, яке традиційно пов'язують з творчим характером мислительної діяльності й успішності виконання навчальних занять. Так, Н. Кучинова, Н. Мечинська, О. Печко та ін. гнучкість мислення представляють як одну з важливих характеристик професійного мислення, яке забезпечує якісну реалізацію професійно-орієнтованих завдань, всеохоплюючий аналіз ситуації, прогнозування робочих гіпотез, побудову моделей та прийняття оригінальних управлінських рішень у певній сфері діяльності [120; 141; 178].

Отже, критичність і гнучкість мислення є невід'ємними якостями професійно мобільного товарознавця, а тому потребують цілеспрямованого формування в процесі фахової підготовки майбутніх товарознавців.

З метою формування критичності і гнучкості мислення майбутніх товарознавців нами було підібрано *Комплекс вправ на розвиток критичного і гнучкого мислення* (Додаток Д), який ми будемо впроваджувати у процес фахової підготовки під час експериментальної роботи. Цей комплекс містить такі вправи (методи, прийоми): «Знаю – хочу знати – узнав», «Шість капелюхів», «Асоціативний кущ», мозковий штурм, коло Венна, читання із маркуванням тексту, «Відео-реалії», «Фантастичні гіпотези» та ін.

Таким чином, обґрунтовуючи другу педагогічну умову формування професійної мобільності майбутніх товарознавців у процесі фахової підготовки (спрямування фахової підготовки на оволодіння системою науково-теоретичних та операційних знань у галузі товарознавства з метою розвитку критичності та гнучкості мислення як підґрунтя професійної мобільності) нами було, по-перше, окреслено систему науково-теоретичних та операційних знань майбутніх товарознавців, якою вони повинні вільно володіти, щоб бути успішними та конкурентоздатними на мінливому ринку товарів; по-друге, розкрито значення таких якостей мислення майбутнього товарознавця, як критичність і гнучкість, без яких фахівець, навіть володіючи системою науково-теоретичних та операційних знань, не може бути мобільним, адже вони дозволяють швидко й критично оцінювати ситуацію на ринку товарів, передбачати ризики, швидко перебудовуватися, приймати обґрунтовані рішення, створювати нові ідеї в умовах нестабільності та високого ступеня ризику на ринку товарів.

**Третя педагогічна умова – забезпечення розвитку індивідуально-психологічних якостей як необхідних властивостей професійно мобільного фахівця в галузі товарознавства** – у межах нашого дослідження передбачає розвиток таких психофізіологічних та психологічних якостей особистості, як *комунікабельність, емоційна стабільність, вольова рішучість, схильність до ризику, рефлексивність* (див. підрозділ 1.2).

Щодо першої якості – *комунікабельність* (англ. communi-cability), то в економічній словниковій літературі вона трактується як здатність до спілкування, налагодження контактів та зв'язків [71].

У психолого-педагогічній літературі цей феномен досліджували Б. Ананьєв, Г. Дьоміна, В. Молотай, А. Мудрик, Я. Пономаренко та ін.

Відомий психолог Б. Ананьєв відносить комунікативні якості до первинних рис структури особистості, які є основою для формування її інтелектуальних, вольових і професійно-ділових якостей завдяки

відношенням особистості з предметним середовищем під час різних видів діяльності [5].

За результатами дослідження проблем спілкування сучасної молоді Г. Дьоміна доводить недостатній рівень розвитку комунікативних здібностей (комунікабельності), невисоку потребу в міжособистісному спілкуванні, труднощі у внутрішньогруповій взаємодії, гендерна різниця у рівні розвитку комунікабельності у юнаків і дівчат [61].

В. Молотай також досліджує комунікабельність та виділяє комунікативний компонент психологічної готовності майбутніх фахівців до професійної діяльності як уміння долати конфліктні ситуації, переконувати різні категорії підлеглих, обирати правильний стиль взаємин у спілкуванні з колегами та керівництвом, налагоджувати комунікацію між об'єктами та суб'єктами навчально-виховного процесу, знання, уміння й навички спілкування [147].

Розвиток комунікабельності в період професійної підготовки також досліджує Я. Пономаренко та пропонує використовувати ефективну форму роботи – тренінг – з метою формування комунікабельності майбутніх фахівців, орієнтований на опановування необхідних знань і вмінь, які дозволять розвинути навички ділового спілкування та комуникативної компетентності майбутніх працівників [182].

На думку А. Мудрика, комунікабельність є добре розвинутим, стійким прагненням особистості до контактів з оточуючими, яке співвідноситься зі швидкістю їх встановлення [151], а на думку О. Сидоренко, комунікабельність – не є вродженою особистісною якістю, вона формується в процесі життя і діяльності людини в соціальній групі, а потім стає засобом, який забезпечує успіх особистості в усіх сферах її життєдіяльності [216].

Отже, комунікабельність – якість особистості, яка не є вродженою, а формується у міжособистісній взаємодії в соціальній групі, виражається у швидкості встановлення контакту з оточуючим соціальним середовищем, здатності долати конфліктні ситуації, переконувати людей, обирати

правильний стиль взаємин з ними, налагоджувати комунікацію між всіма суб'єктами професійної діяльності. Розділяючи погляди наведених вище вчених на поняття комунікабельності, відзначаємо комунікабельність як невід'ємну особистісну якість майбутнього товарознавця, від розвитку якої напряду залежить успіх професійної діяльності на ринку товарів та товарообігу на основі вивчення потреб споживачів, встановлення з ними контакту та довірливих стосунків, переконання в якості товарів тощо.

Наступну якість майбутнього товарознавця – *емоційну стійкість* – учені розглядають як інтегративну, полісистемну якість особистості, обумовлену змістом і взаємозв'язками її сфер при домінуючій ролі емоційного, який обумовлює продуктивність діяльності й адекватність поведінки в особливих та екстремальних умовах (М. Анікеєнко [7]); психологічний стан та інтегративна властивість особистості, що характеризується взаємодією емоційних, вольових, інтелектуальних та мотиваційних компонентів психічної діяльності особистості, важливий фактор емоційної стійкості – зміст та рівень емоцій, почуттів, переживань в екстремальних обставинах (С. Кравчук [108]); здатність особистості до гнучкого та адекватного пристосування у складних життєвих ситуаціях, що забезпечується адаптаційними можливостями (Я. Амінаєва [4]); якість психологічної адаптації до професійної діяльності (Ю. Рокицька [204]); здатність до успішного балансування особи в постійно мінливому середовищі, що виявляється в успішному пристосуванні до нових стабілізованих умов (А. Шиделко [276]) тощо.

Отже, емоційна стійкість – необхідна особистісна якість майбутнього товарознавця, що обумовлює продуктивність його діяльності й адекватність поведінки в особливих та екстремальних умовах на мінливому ринку товарів та послуг.

Емоційна стійкість ученими (М. Варій, С. Золотухіна, О. Попова, О. Цільмак, О. Чурикова-Кушнір та ін.) розглядається у взаємозв'язку з

*вольовою рішучістю* – наступною якістю професійної мобільності майбутнього товарознавця, визначеної нами в підрозділі 1.2..

Зокрема М. Варій розглядає рішучість як здатність людини самостійно приймати рішення і вчиняти саме так, як сам вважаєш правильно і краще для себе. Рішучість надає людині перевагу прийняти відповідальність за своє майбутнє, взяти його під контроль; захищає людину від невпевненості, невідомості майбутнього [27]. А наявність вольових якостей дає можливість управляти своїми емоціями, зберігати високу професійну працездатність, організовувати роботу без напруженості, незважаючи на емоціогенні ситуації [250].

О. Цільмак трактує рішучість як професійно важливу якість, яка є провідною у системі вольових якостей. Вона надає можливості: впорюватися зі страхом і тривогою в потенційно небезпечній або невизначеній ситуації; досягати професійних цілей, не помічаючи перешкоди на шляху до успіху; відчувати впевненість у власних діях, рішеннях; вірити у свої сили при складних обставинах; позбутися від ланцюгів коливань, невпевненості і сумнівів, які тільки розхитують віру в свої сили; досягати успіхів в кожному починанні при здійсненні професійних функцій [245].

О. Попова та С. Золотухіна розглядають особливості підприємницької компетентності сучасного фахівця, яка вимагає сформованості таких особистісних якостей і вмінь, як: гнучко адаптуватися в змінних життєвих і професійних ситуаціях, уміти самостійно набувати необхідні знання впродовж життя; виявляти сміливість і рішучість в ініціації і впровадженні підприємницьких проєктів; самостійно критично мислити, уміти бачити проблеми в підприємницькій діяльності та мобільно їх вирішувати; бути здатними генерувати нові ідеї, творчо мислити; використовувати новітні комп'ютерні технології; застосовувати власні потенційні можливості для самовдосконалення у сфері підприємницької діяльності [183]. Як бачимо, дослідниці представляють вольову рішучість у взаємозв'язку з іншими

індивідуально-психологічними якостями особистості майбутнього фахівця в потрібному нам контексті підприємницької компетентності.

На основі аналізу наведених вище визначень вольової рішучості будемо розуміти під нею якість особистості майбутнього товарознавця, що дозволить йому швидко впорюватися зі страхом і тривогою в потенційно небезпечній або невизначеній ситуації, досягати професійних цілей, не зважаючи на перешкоди, відчувати впевненість у власних діях і рішеннях при складних обставинах, досягати успіхів в кожній справі при здійсненні професійних функцій.

*Схильність до ризику* – четверта індивідуально-психологічна якість майбутнього товарознавця, яка розглядається в наукових працях Л. Журавльової, Е. Ільїна, Т. Корнілової, О. Лебідь.

У словниковій літературі схильність до ризику трактують як потяг, прагнення до якої-небудь діяльності, бажання чогось, а також природні здібності, хист до чого-небудь [30].

Е. Ільїн розглядає схильність до ризику як стійку характеристику індивіда, обумовлену прагненням до пошуку нових відчуттів, наполегливістю, нейротизмом, імпульсивністю, егоцентризмом, тривожністю, самоефективністю [81].

Л. Журавльова відзначає, що висока схильність до ризику відповідає високій емоційній креативності, проте зниженню здатності до емпатії та емоційній саморегуляції [70].

О. Лебідь трактує схильність до ризику як характеристику поведінки, яка свідчить про своєчасність і розважливість під час прийняття стратегічних рішень, а також готовність приймати ці рішення і діяти в умовах суб'єктивної невизначеності [123].

Т. Корнілова розглядає схильність до ризику як регуляторну якість суб'єкту, що може означати готовність приймати рішення та діяти в умовах суб'єктивної невизначеності [104].

Отже, під індивідуально-особистісною якістю майбутнього товарознавця «схильність до ризику» будемо розуміти як прагнення до пошуку нових відчуттів, наполегливість, імпульсивність, готовність приймати відповідальні рішення і діяти в умовах суб'єктивної невизначеності.

І, нарешті, найважливішою індивідуально-психологічною якістю майбутнього товарознавця є *рефлексивність* (від лат. reflexio – звернення назад), яка у «Психологічному словнику» за ред. А. Петровського, М. Ярошевського трактується як процес самопізнання суб'єктів внутрішніх психічних актів та станів, де ключовими термінами є «процес» і «самопізнання» [177].

За думкою Є. Заїки та О. Зімовін рефлексивність доречно класифікувати за різними критеріями на велику кількість різних видів і розглядати не тільки і не стільки її метричні характеристики (що вимірюються від мінімуму до максимуму), скільки як певну багатовекторну структуру, яка адекватно описується не одним-єдиним показником, а цілісним профілем [72].

Рефлексивність – одна з найбільш суттєвих особливостей людської свідомості, без якої неможливе її функціонування, – стверджує О. Огурцов [168].

У запропонованій Ю. Швалбом моделі формування компетентності змістом рефлексування у навчально-професійній діяльності майбутніх фахівців виступає: життєвий досвід студентів; способи вирішення практичних задач; предмет і способи дії; професійна практика; зразки професійних способів рішення практичних задач; власні професійні дії; досвід розвитку власних професійних здібностей. Методолог наголошує, що результати рефлексування мають бути зафіксовані або у вигляді моделей об'єктів, або у вигляді схем розуміння [251].

С. Степанов [222] під рефлексивністю розуміє не тільки властивість особистості, а й спосіб її життєдіяльності, механізм спілкування з партнерами по взаємодії.

Отже, рефлексійність майбутнього товарознавця – це здатність до самопізнання власних внутрішніх психічних актів та станів; постійного самоаналізу власних знань, поведінки, вчинків, результатів діяльності тощо з метою самовдосконалення особистісних та професійних якостей.

Не важко помітити, що всі схарактеризовані нами під час обґрунтування другої та третьої педагогічної умови індивідуально-психологічні якості майбутнього товарознавця (критичність і гнучкість мислення, комунікабельність, емоційна стабільність, вольова рішучість, схильність до ризику, рефлексивність) є надпрофесійними, що притаманні фахівцям різних галузей і дозволяють досягати успіху в професійній діяльності в умовах мінливості і непередбачуваності суспільства та ринку праці.

У сучасній науковій літературі вони об'єднані в так звані «м'які навички (soft skills)» і визначаються шляхом протиставлення жорстким вузькопрофесійним навичкам (hard skills) (див. підрозділ 1.2). А тому для формування індивідуально-психологічних якостей майбутнього товарознавця під час експериментального створення третьої педагогічної умови ми плануємо через розроблений нами освітній компонент «Soft skills сучасного товарознавця» та проведення в його межах комплексу теоретичних, практичних і самостійних занять.

Також велике значення для нашого дослідження мають наукові праці Т. Крамаренко, сучасної дослідниці процесу професійної підготовки майбутніх товарознавців. Вона пропонує цілий комплекс інтерактивних і інформаційно-комунікативних технологій для формування надпрофесійних якостей майбутніх товарознавців у процесі фахової підготовки, на які ми будемо спиратися в процесі реалізації третьої педагогічної умови [109; 110; 111; 112; 126; 268; 269].



І, нарешті, **четвертою педагогічною умовою** формування професійної мобільності майбутнього товарознавця в процесі фахової підготовки нами було визначено як **інтеграція змісту практик та майбутньої професійної діяльності товарознавця з метою формування практичних умінь і навичок, активності та креативності у вирішенні професійних задач.**

Основним завданням підготовки майбутнього товарознавця у ЗВО є перетворення студента у висококваліфікованого фахівця-професіонала. Адже, ураховуючи сучасний стан ринку праці, який перенасичений спеціалістами-товарознавцями, усе більшим попитом користуються професійно мобільні фахівці, які спроможні на швидке, якісне та обґрунтоване формування торгового асортименту й ефективне управління якістю товарів в умовах нестабільності ринкової економіки та мінливості ринку товарів.

Важливою складовою частиною формування професійної мобільності товарознавців у процесі фахової підготовки є практична підготовка, оскільки вона ґрунтується на теоретичній підготовці студентів під час навчання у закладі вищої освіти.

Вітчизняні вчені (Т. Волкова [33], І. Герасимова [44], А. Джантіміров [55], В. Кулешова [117], О. Малишевський [135]) високо оцінюють роль практики у формуванні професійної мобільності майбутніх товарознавців у процесі фахової підготовки. Вони доводять, що у процесі практики теоретичні знання використовують у нових умовах, для вирішення конкретних практичних завдань.

А. Клімова розглядає професійну підготовку майбутніх фахівців з товарознавства як спеціально організований процес професійного розвитку майбутніх фахівців, результатом якого є формування знань, умінь та норм поведінки з метою прискореного набуття навичок та практичного досвіду, необхідного для адекватного виконання професійних завдань та особистісних якостей, що забезпечують можливість успішної професійної діяльності [95].

О. Набока у своїй праці приходить до висновку, що традиційна організація практики виявилась малоефективною, увійшла в суперечності з новими умовами і вимогами до результатів освітньої діяльності, тому потребує оновлення й ґрунтовних досліджень шляхів досягнення її ефективності [157].

О. Передрій та Н. Ковальчук приділяють особливу увагу формуванню у майбутніх спеціалістів кваліметричної підготовки, виробленню знань та вмінь оцінки якості різних груп товарів. З цією метою варто базами виробничої практики вибирати підприємства-виробники, в умовах лабораторій яких студенти могли ознайомлюватись з професійною роботою експертів, дегустаторів. Під час навчання ширше впроваджувати, як форму лабораторних занять, дегустації різних груп товарів з залученням до їх проведення спеціалістів органів стандартизації та управління якістю, спеціалістів виробничих підприємств [175].

Науковці О. Морозова та В. Муратов звертають увагу, що в останні роки сфера товарознавства розширилася і стала включати послуги і їх матеріальний результат [148].

На провідній ролі практичної підготовки у професійному становленні майбутніх фахівців, зокрема в галузі економіки, постійно наголошує у своїх працях О. Набока. Дослідниця зазначає, що традиційна організація практики виявилась малоефективною, увійшла в суперечності з новими умовами і вимогами до результатів освітньої діяльності, тому потребує оновлення й ґрунтовних досліджень шляхів досягнення її ефективності. Вона пропонує низку професійно орієнтованих сучасних технологій навчання, надає пропозиції до створення сучасних освітніх програм, на які ми будемо спиратися при розробці власних освітніх програм та її компонентів [155; 156; 158; 159; 160; 272].

Н. Зуравська у своїх працях наводить і рекомендує під час практичної підготовки застосовувати інтерактивні методи [281].

А тому кульмінацією формування професійної мобільності майбутніх товарознавців є *практична підготовка студентів на базах практики*.

На наше переконання, ефективною практичною підготовкою майбутніх товарознавців може відбутися тільки за умови інтеграція змісту практик та майбутньої професійної діяльності товарознавця з метою формування практичних умінь і навичок, активності та креативності у вирішенні професійних задач. З цією метою практичну підготовку в межах проведення експерименту пропонуємо здійснювати в двох напрямках:

- у процесі навчальних і виробничих практик;
- шляхом упровадження в освітній процес елементів дуальної освіти.

Щодо формування професійної мобільності майбутніх фахівців у процесі проходження *навчальних і виробничих практик*, то нами разом із групою забезпечення спеціальності було розроблено програми та «Методичні рекомендації щодо проходження товарознавчо-технологічної практики спеціальності 076 «Підприємництво, торгівля та біржова діяльність» освітніх програм «Товарознавство та експертиза в митній справі», «Товарознавство і комерційна діяльність», до яких включено завдання творчого (креативного) та інноваційного змісту для закріплення умінь і навичок професійної мобільності, а також «Методичні рекомендації з підготовки кваліфікаційної роботи зі спеціальності 076 «Підприємництво, торгівля та біржова діяльність», освітніх програм «Товарознавство та експертиза в митній справі», «Товарознавство і комерційна діяльність» для першого (бакалаврського) рівня, що передбачали створення і просування інноваційного продукту на ринку товарів.

До системи практичної підготовки було включено такі види практик: товарознавчо-технологічна та з контролю якості на виробництві (2 курс); комерційно-управлінська та з інспектування та контрольної-наглядової діяльності в торгівлі (3 курс); комплексна виробнича практика з фаху (4 курс).

Відповідно до освітньої програми та робочих навчальних програм (силабусів) під час проходження товарознавчо-технологічної та з контролю якості на виробництві практик на 2 курсі у студентів формуються практичні уміння і навички оцінки якості конкретної групи товарів у процесі її виготовлення, розпізнавання вхідних матеріалів, конструктивних і технологічних особливостей виготовлення товарів, що впливають на споживні властивості: виявлення та оцінювання дефектів, визначення гатунку; проведення перевірок якості продукції на підприємстві; здійснення контролю якості готової продукції; документального оформлення результатів контролю якості; вивчення технологічних процесів на виробництві та їх впливу на формування якості готового продукту; вивчення організації, контролю сировини, готових продуктів та напівфабрикатів; ознайомлення з організацією роботи з охорони навколишнього середовища підприємством, джерелами забруднення навколишнього середовища та заходами щодо захисту повітряного і водного басейнів від викидів шкідливих речовин; ознайомлення з міжгалузевими зв'язками, організацією збуту продукту, а також основними економічними важелями та стимулами господарчого механізму харчового виробництва [42].

На третьому курсі під час комерційно-управлінської та з інспектування та контрольної-наглядової діяльності в торгівлі практик студенти набувають умінь і навичок з державного нагляду (контролю) за дотриманням законодавства про захист прав споживачі у суб'єктів господарювання, що провадять діяльність у сфері торгівлі, робіт та послуг, та державного ринкового нагляду (контролю) за продукцією.

На четвертому курсі в процесі комплексної виробничої практики відбувається закріплення теоретичних знань з фахових навчальних дисциплін, які було вивчено впродовж чотирьох курсів. Студенти набувають практичний досвід та закріплюють й поглиблюють набуті під час теоретичного і практичного навчання знань з теоретико-методичних аспектів підприємництва і торгівлі та їх застосування до розв'язання актуальних

проблем, а також одержання навичок проведення конкретних розрахунків та здобутті навичок самостійної практичної роботи за спеціальністю. Також під час усіх практик (2–4 курс) відбувається накопичення практичного матеріалу для виконання наукової та/або кваліфікаційної роботи.

Другим аспектом формування професійної мобільності в практичній підготовці студентів нами було пропонувано впровадження **елементів дуальної освіти** в освітній процес.

Закон України «Про вищу освіту» встановлює основні правові, організаційні, фінансові засади функціонування системи вищої освіти, створює умови для посилення співпраці державних органів і бізнесу з закладами вищої освіти на принципах автономії закладів вищої освіти, поєднання освіти з наукою та виробництвом з метою підготовки конкурентоспроможного людського капіталу для високотехнологічного та інноваційного розвитку країни, самореалізації особистості, забезпечення потреб суспільства, ринку праці та держави у кваліфікованих фахівцях [189].

Однією з перспективних та водночас стратегічно важливою технологією організації освітнього процесу, що спроможна забезпечити виконання поставленої мети, є **дуальна освіта**, сутність якої полягає в паралельному навчанні студентів у закладі вищої освіти та на підприємстві. В основу цієї системи покладено принцип взаємного зв'язку теорії з практикою, науково-теоретичної підготовки з професійно-практичною, закладу вищої освіти з вітчизняними та іноземними підприємствами, установами, організаціями.

Так, з 2015 року в Україні триває експеримент з організації дуальної освіти в закладах професійної (професійно-технічної) освіти на підставі Закону України «Про освіту» [193] та Наказу Міністерства освіти і науки України від 16.03.2015 № 298 «Про впровадження елементів дуальної системи навчання у професійну підготовку кваліфікованих робітників» [189].

У 2019-2020 н. р. в Україні було започатковано пілотний проєкт із запровадження дуальної форми здобуття освіти в закладах вищої освіти у

партнерстві з малим, середнім та великим бізнесом на основі розпорядження Кабінету Міністрів України від 19.09.2018 № 660-р «Про схвалення Концепції підготовки фахівців за дуальною формою здобуття освіти».

Дуальну освіту як наукове поняття досліджують І. Воробйова, Є. Єсеніна, Н. Куделя, О. Косарук, Б. Мокін, Е. Рубін та ін.

Термін «**дуальна освіта**» (від лат. *dualis* – *подвійний*) був уведений у педагогічну термінологію в другій половині 60-х років у Федеративній Республіці Німеччина у зв'язку з обговоренням введеного в 1969 році закону про професійне навчання. Дослідниця дуальної системи освіти в Німеччині Н. Куделя наводить наукове розуміння поняття дуальної освіти в країні-засновниці: «**Дуальна освіта** – це вид навчання, при якому студенти набувають теоретичні знання в університеті, а практичні – на робочому місці на підприємстві» [115].

Основне завдання упровадження дуальної освіти – усунути основні недоліки традиційних форм і методів навчання майбутніх фахівців, подолати розрив між теорією і практикою, освітою й виробництвом та підвищити якість підготовки кваліфікованих кадрів з урахуванням вимог роботодавців у рамках нових організаційно-відмінних форм освіти. Дуальна система має низку переваг в порівнянні з традиційною освітою у закладах вищої освіти, тому її популярність постійно зростає [57; 58; 59; 60; 115].

Отже, у нашому дослідженні під поняттям «**дуальна освіта**» будемо розуміти *систему (технологію) організації освітнього процесу на основі інтеграції науково-теоретичної та професійно-практичної підготовки фахівців на базі закладу вищої освіти та виробничого підприємства (організації, установи, фірми тощо)*.

За думкою О. Косарук, Н. Куделі, Б. Мокіна та ін. висока *життєздатність* та *переваги* дуальної системи освіти над традиційною пояснюється тим, що вона відповідає інтересам усіх учасників цього процесу: роботодавців, держави, закладу освіти. *Для підприємств* – це можливість підготовки висококваліфікованих кадрів, безпосередньо, під своє

виробництво, виробничі технології та обладнання; максимальна відповідність корпоративним інтересам, економія часу та коштів на пошук; підбір фахівців, їх перенавчання та адаптація до умов конкретного підприємства. *Для держави* – це можливість реалізувати зміст професійної освіти відповідно до чинного законодавства і державних стандартів та, водночас, зменшити витрати на укомплектування освітніх закладів сучасним технологічним обладнанням й утримання закладу освіти. *Для закладу вищої освіти* – це можливість урахування конкретних запитів підприємств до змісту, технологій та якості науково-теоретичної підготовки; оцінювання результатів освітньої діяльності відповідно до реальних показників професійної підготовки, підтверженої в умовах виробництва; набуття студентами міцних науково-теоретичних знань та професійних умінь, стійкої професійної мотивації та спрямованості, самостійності і, як наслідок, – безболісна адаптація студентів до самостійного життя та впевненість у завтрашньому дні [57; 106; 107; 115; 146].

Наразі наявність дуальної освіти в ЗВО є одним із критеріїв оцінювання якості освітніх програм та освітньої діяльності ЗВО за цими програмами. А тому впровадження елементів дуальної освіти у фахову підготовку майбутніх товарознавців стало однією з умов формування у них професійної мобільності.

Метою впровадження елементів дуальної освіти в освітній процес за спеціальністю 076 «Підприємництво, торгівля та біржова діяльність» освітніми програмами «Товарознавство та експертиза в митній справі», «Товарознавство і комерційна діяльність», стало формування професійної мобільності майбутнього товарознавця у **виробничій діяльності**, а кінцевим результатом – створення та просування інноваційного товару як найвищого рівня прояву професійної мобільності в аспекті таких її характеристик, як *активність та креативність у вирішенні професійних задач*.

Для впровадження елементів дуальної освіти нами передбачалося укладення угод з базами практик та залучення студентів до підготовки та

отримання патентів на корисну модель або винахід та просування створених товарів на ринку.

Таким чином, четверта педагогічна умова формування професійної мобільності майбутніх товарознавців передбачатиме інтеграція змісту практик та майбутньої професійної діяльності товарознавця з метою формування практичних умінь і навичок, активності та креативності у вирішенні професійних задач.

Четверту умову планується створювати у двох напрямках: у процесі навчальних і виробничих практик; шляхом упровадження в освітній процес елементів дуальної освіти.

Засобом реалізації четвертої умови в межах першого напрямку буде виконання програм навчальних і виробничих практик (товарознавчо-технологічна та з контролю якості на виробництві (2 курс), комерційно-управлінська та з інспектування та контрольної-наглядової діяльності в торгівлі (3 курс), комплексна виробнича практика з фаху (4 курс) на підприємствах (організаціях, установах, фірмах), до змісту яких будуть включені завдання на закріплення практичних умінь і навичок у галузі товарознавства, прояву активності та креативності у вирішенні професійних задач. У межах другого напрямку реалізації четвертої умови – упровадження в освітній процес елементів дуальної освіти – планується одночасна науково-теоретична й практична підготовка майбутніх товарознавців на базах ЗВО та виробництва, а також залучення студентів до патентування – підготовки й отримання патентів на корисну модель або винахід та просування створених товарів на ринку. Так студенти зможуть проявити професійну мобільність безпосередньо в професійній діяльності за фахом.

Таким чином, виконуючи мету цього підрозділу дисертаційної роботи, нами було визначено та теоретично обґрунтовано педагогічні умови формування професійної мобільності майбутніх товарознавців у фаховій підготовці на основі аналізу теорії та практики з обраної наукової проблеми та результатів констатувального етапу експерименту, що продемонстрували



низький рівень сформованості професійної мобільності у майбутніх товарознавців.

Педагогічні умови було визначено як сукупність зовнішніх та внутрішніх обставин, створення яких забезпечуватимете формування професійної мобільності майбутнього товарознавця в процесі фахової підготовки.

Першою педагогічною умовою формування професійної мобільності майбутнього товарознавця було визначено створення аксіологічного середовища, що забезпечує спрямованість ціннісних орієнтацій студентів на професію товарознавця як передумови стійкої мотивації на досягнення успіху й потреби постійного самовдосконалення в умовах мінливості ринку товарів. До прогнозованого аксіологічного середовища включено такі складники, як з суб'єкти (керівники структурних підрозділів університету, органи студентського самоврядування, викладачі, студенти, наставники на виробництві); матеріально-технічна, навчально-методична, інформаційна бази, що в комплексі забезпечуватимуть спрямованість ціннісних орієнтацій студентів на професію товарознавця як передумову стійкої мотивації на досягнення успіху й потреби постійного самовдосконалення в умовах мінливості ринку товарів. Засобами формування у студентів цінностей, мотивацій та потреб у галузі товарознавства виступатимуть: розробка та впровадження вибіркового освітнього компоненту «Професійна мобільність майбутнього фахівця» (Додаток Н), включення до навчальних програм складників (модулів, тем тощо), спрямованих на формування стійкої мотивації на досягнення успіху й потреби постійного самовдосконалення в умовах мінливості ринку товарів (зокрема тренінгів «Професійна мобільність», «Професійне самовдосконалення», «Шлях до успіху» (Додаток Ж, К, Л, М) та ін. для науково-педагогічних працівників і студентів).

Другою педагогічною умовою формування професійної мобільності майбутніх товарознавців стало спрямування фахової підготовки на оволодіння системою науково-теоретичних та операційних знань у галузі

товарознавства з метою розвитку критичності та гнучкості мислення як підґрунтя професійної мобільності. У межах теоретичного обґрунтування цієї умови було окреслено систему науково-теоретичних та операційних знань майбутніх товарознавців, якою вони повинні вільно володіти, щоб бути успішними та конкурентоздатними на мінливому ринку товарів, та розкрито значення таких якостей мислення майбутнього товарознавця, як критичність і гнучкість, без яких фахівець не може бути мобільним, адже вони дозволяють швидко й критично оцінювати ситуацію на ринку товарів, передбачати ризики, швидко перебудовуватися, приймати обґрунтовані рішення, створювати нові ідеї в умовах нестабільності та високого ступеня ризику на ринку товарів. Засобами реалізації другої умови стануть оволодіння студентами науково-теоретичними та операційними знаннями з товарознавства під час освітньої діяльності, включення до теоретичних курсів тем з теоретичних засад професійної мобільності товарознавців та комплексу вправ на розвиток критичного і гнучкого мислення.

Обґрунтування третьої педагогічної умови – забезпечення розвитку індивідуально-психологічних якостей як необхідних властивостей професійно мобільного фахівця в галузі товарознавства – дало можливість охарактеризувати індивідуально-психологічні якості майбутнього товарознавця (критичність і гнучкість мислення, комунікабельність, емоційна стабільність, волюва рішучість, схильність до ризику, рефлексивність), що дозволять фахівцям досягати успіху в професійній діяльності в умовах мінливості і непередбачуваності суспільства та ринку праці.

У якості засобу експериментального впровадження цієї умови було розроблено освітній компонент «Soft skills сучасного товарознавця» (Додаток О) та комплекс теоретичних, практичних і самостійних занять у його межах.

Четверта педагогічна умова формування професійної мобільності майбутніх товарознавців передбачатиме інтеграція змісту практик та майбутньої професійної діяльності товарознавця з метою формування

практичних умінь і навичок, активності та креативності у вирішенні професійних задач. Її планується створювати у процесі навчальних і виробничих практик та шляхом упровадження в освітній процес елементів дуальної освіти.

Наступним кроком дисертаційного дослідження буде проведення формувального етапу експерименту з упровадження обґрунтованих педагогічних умов у процес фахової підготовки майбутніх товарознавців та описання його ходу та проміжних результатів.

## **2.2 Упровадження розроблених педагогічних умов формування професійної мобільності майбутніх товарознавців у процес фахової підготовки**

Метою та змістом цього підрозділу дисертаційної роботи стало описання ходу та проміжних результатів (моніторингу) упровадження педагогічних умов формування професійної мобільності майбутніх товарознавців, обґрунтованих у попередньому підрозділі, у процес фахової підготовки. У попередньому підрозділі нами було встановлено, що педагогічні умови – це сукупність зовнішніх та внутрішніх обставин, створення яких забезпечуватимете формування професійної мобільності майбутнього товарознавця в процесі фахової підготовки. Отже, за нашою гіпотезою, реалізація педагогічних умов повинна забезпечити ефективне формування професійної мобільності майбутнього товарознавця.

Упровадження педагогічних умов відбувалося на формувальному етапі експерименту у процесі фахової підготовки студентів за спеціальністю 076 «Підприємництво, торгівля та біржова діяльність», освітніх програмам «Товарознавство і комерційна діяльність», «Товарознавство та експертиза в митній справі» та ін. протягом чотирьох років навчання за освітнім ступенем бакалавра (2016 – 2017, 2017 – 2018, 2018 – 2019, 2019 – 2020 н. р.).

Базами проведення формувального етапу експерименту стали: Державний заклад «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка» (м. Старобільськ), Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля (м. Сєвєродонецьк), Університет імені Альфреда Нобеля (м. Дніпро).

В експерименті взяли участь 215 студентів експериментальні групи (ЕГ), визначеної на констатувальному етапі. Студенти контрольної групи (КГ – 197 осіб) навчалися за традиційною системою, без експериментального втручання.

**Першою педагогічною умовою** формування професійної мобільності майбутнього товарознавця було визначено **створення аксіологічного середовища, що забезпечує спрямованість ціннісних орієнтацій студентів на професію товарознавця як передумови стійкої мотивації на досягнення успіху й потреби постійного самовдосконалення в умовах мінливості ринку товарів.**

Упровадження першої педагогічної умови відбувалося у два етапи – *підготовчий* та *основний* – відразу після отримання результатів констатувального етапу експерименту щодо низького рівня спрямованості професійної мобільності у майбутніх товарознавців (1 курс, набір 2016 року).

Створення аксіологічного середовища відбувалося на підготовчому етапі шляхом об'єднання ресурсів основних суб'єктів освітнього процесу за спеціальністю 076 «Підприємництво, торгівля та біржова діяльність», освітніх програмам «Товарознавство і комерційна діяльність», «Товарознавство та експертиза в митній справі» та ін. (керівники структурних підрозділів університету, органи студентського самоврядування, викладачі, студенти, наставники на виробництві) навколо спільної мети – формування професійної мобільності майбутніх товарознавців; створення матеріально-технічної бази (освітнього середовища), необхідної для підготовки фахівців; розробки навчально-методичного та інформаційного забезпечення процесу фахової підготовки, що в комплексі забезпечували

спрямованість ціннісних орієнтацій студентів на професію товарознавця як передумову стійкої мотивації на досягнення успіху й потреби постійного самовдосконалення в умовах мінливості ринку товарів. Зокрема, було розроблено вибірковий освітній компонент «Професійна мобільність майбутнього фахівця»; до освітніх програм (модулів, тем), було включено елементи, спрямовані на формування стійкої мотивації на досягнення успіху й потреби постійного самовдосконалення в умовах мінливості ринку товарів (зокрема тренінги «Професійна мобільність», «Професійне самовдосконалення», «Шлях до успіху» та ін.).

Керівників структурних підрозділів університету, гарантів програм, групи забезпечення спеціальності 076 «Підприємництво, торгівля та біржова діяльність», кураторів академічних груп, органи студентського самоврядування було ознайомлено з результатами констатувального етапу експерименту щодо низького рівня сформованості професійної мобільності студентів першого курсу, доведено необхідність створення відповідних педагогічних умов для формування професійної мобільності майбутніх товарознавців; ознайомлено з програмою експерименту.

До освітнього середовища формування професійної мобільності майбутніх товарознавця було включено зовнішніх суб'єктів на основі двосторонніх договорів між університетом та підприємствами про практичну підготовку та реалізацію елементів дуальної освіти. До суб'єктів зовнішнього середовища увійшли: бази практик (Східна митниця Державної митної служби України, Держпродспоживслужба в Луганській області, ДП «Луганськстандартметрологія», Громадська організація науково-дослідний центр «Незалежна експертиза», Приватне підприємство «Старобільський завод продовольчих товарів», Приватний підприємець Морозова С. М., Приватний підприємець Круковський О.О.), Старобільський районний центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді.

Також на підготовчому етапі було проведено **тренінг «Професійна мобільність»** для науково-педагогічних працівників (Додаток Л), що

входили до групи забезпечення спеціальності 076 «Підприємництво, торгівля та біржова діяльність» та кураторів. Тренінг було спрямовано на розвиток навичок професійної мобільності, мотивації та спрямованості на її формування у студентів; створення сприятливого психологічного клімату в колективі викладачів і студентів; відпрацювання засобів і способів ефективного індивідуального стилю професійної діяльності; активізацію і зміцнення довіри науково-педагогічного працівника до самого себе, до власних бажань і потреб, розвиток його індивідуальності, розширення самосвідомості, пошук ефективного індивідуального стилю педагогічної діяльності; конструктивне рішення конфліктних ситуацій; підвищення рівня самооцінки; формування емоційно-позитивного ставлення до студентів; розвиток здатності до педагогічної рефлексії, аналізу і оцінки наслідків власних виховних впливів; вивчення стилю і структури міжособистісних відносин та їх особливостей, а також дослідження уявлень про себе, своє ідеальне «Я». У ході тренінгового заняття були виконані вправи та тести (вправа «Ініціали» – самопрезентація, тест «Психологічне коло образів», вправа-очікування «Кишені», вправа «Успішна професія – успішна особистість», вправа «Сходи до вдосконалення», вправа «Рюкзак, м'ясорубка, кошик») [105].

Так у науково-педагогічних працівників формувалися усвідомлення та мотивація на формування професійної мобільності у студентів, знання про професійну мобільність і способи її формування у студентів, створення сприятливого морально-психологічного клімату в колективі, навички самовдосконалення, досягнення успіху в професійній діяльності та ін.

Основний етап упровадження першої педагогічної умови відбувався в процесі фахової підготовки студентів 1 курсу (набір 2016 року) спеціальності 076 «Підприємництво, торгівля та біржова діяльність», освітніх програмам «Товарознавство і комерційна діяльність», «Товарознавство та експертиза в митній справі» та ін. шляхом реалізації вибіркового освітнього компоненту «Професійна мобільність майбутнього фахівця» (Додаток Н); засвоєння

окремих модулів та тем у межах освітніх програм, спрямованих на формування стійкої мотивації на досягнення успіху й потреби постійного самовдосконалення в умовах мінливості ринку товарів; проведення тренінгів зі студентами *«Професійна мобільність»*, *«Професійне самовдосконалення»*, *«Шлях до успіху»* (Додаток Ж, К, М).

Спочатку було проведено тренінг **«Професійна мобільність»** (для студентів) (Додаток М), що був спрямований на усвідомлення необхідності розвитку професійної мобільності, формування мотивів і потреб у самовдосконаленні, рефлексії, оволодіння механізмами комунікативної компетентності. Під час тренінгу створювався сприятливий емоційно-психологічний клімат для його учасників, що надавало можливість краще засвоїти матеріал, відпрацьовувалися засоби і способи ефективного індивідуального стилю професійної діяльності, активізації та зміцнення довіри до самого себе, власних бажань і потреб, розвитку індивідуальності, розширення самосвідомості, пошуку ефективного індивідуального стилю професійної діяльності, конструктивного рішення конфліктних ситуацій, підвищення рівня самооцінки, здатності до рефлексії, аналізу і оцінки наслідків власних дій, різні стилі міжособистісних відносин, дослідження уявлень про себе, своє ідеальне «Я», ставлення до самого себе тощо.

У ході тренінгового заняття виконувалися вправи («Мій настрій», «Очікування», вправа «Давайте дружити», «Асоціативний куц», «Знайди правильне рішення», «Сходинки до вдосконалення», «Успішна професія-успішний здобувач», вправа «Мороз і спека», «Моя майстерність», вправа «Листочки успіху», «Випробування сподівань», «Коло бажань»).

Отже, після тренінгу студенти вже були вмотивовані на цілеспрямоване формування у них професійної мобільності, оскільки усвідомили необхідність цієї якості для успішної професійної діяльності та особистісного зростання.

Відповідно до Положення про організацію освітнього процесу, процедур забезпечення якості освіти щодо формування дисциплін вільного

вибору [197] наступна наша навчально-методична розробка – вибірковий компонент **«Професійна мобільність майбутнього фахівця»** (Додаток Н) – було розміщено на офіційному сайті та освітньому порталі університету (силабус, освітній контент курсу), зроблено його презентацію, змотивовано студентів на його вибір у зв'язку з низькими показниками сформованості професійної мобільності та необхідністю її формування для забезпечення успішної кар'єри. Після проведення тренінгу й презентації цей курс обрали всі студенти цієї спеціальності та студенти інших спеціальностей.

*Метою* навчальної дисципліни стало засвоєння майбутніми бакалаврами теоретико-методичних засад процесу формування професійної мобільності як виключно важливої особистісно-фахової характеристики сучасного фахівця на етапі його підготовки в закладі вищої освіти; основними *завданнями* – поглиблення знань щодо психолого-педагогічної сутності феномену «професійна мобільність фахівця»; систематизація наукових уявлень про професійну мобільність як ключову характеристику товарознавця; стимулювання процесу формування професійної мобільності майбутнього товарознавця.

Студенти опановували дисципліну в процесі засвоєння тем: Професійна мобільність у контексті генези вимог до фахівця, Програмно-змістове забезпечення формування професійно мобільного фахівця, Професійна мобільність – важлива особистісно-професійна якість фахівця, Професійна мобільність. Успішність. Самовдосконалення, Діагностика рівнів сформованості професійної мобільності фахівця.

У межах теми 5. «Професійна мобільність. Успішність. Самовдосконалення» було проведено два **тренінгові заняття: «Професійне самовдосконалення»** (Додаток Ж), **«Шлях до успіху»** (Додаток К), на яких формувалося прагнення до постійного самовдосконалення й успіху, відшліфовувалися навички створення програми професійного й особистісного самовдосконалення, власної формули успіху тощо.



Тренінг на професійне самовдосконалення було спрямовано на активізацію творчого потенціалу студентів, стимулювання бажання підвищувати свій фаховий рівень, забезпечення умов вільного спілкування та створення позитивного мікроклімату в колективі. У ході тренінгового заняття реалізовувалися різні форми і методи: гра «Знайомство», інформаційне повідомлення «Особливості професійної спрямованості особистості майбутнього товарознавця», рухова вправа «Весела фізкультхвилинка», інформаційне повідомлення «Професійна компетентність товарознавця», вправа «Чарівний глечик», інформаційне повідомлення, вправа «Оплески», вправа «Крок до успіху», вправа «Поле вражень».

Тренінгове заняття «Шлях до успіху» було спрямовано на визначення складових успіху, формування прагнення до саморозвитку, самовдосконалення, створення власної формули успіху. Цьому сприяли такі вправи, як «Мій зірковий шлях», «Очікування», «Квітка успіху», «Сім умов досягнення успіху», анкета «Риси, що сприяють досягнення успіху», гра-розминка «Коло успішних людей», «Портрет успішної людини», «Шлях до успіху».

Основними **формами** впровадження першої педагогічної умови стали: лекція, практичне заняття, самостійна робота; групова та індивідуальна робота.

Найбільш ефективними **методами** – інформаційне повідомлення, обговорення, бесіда, дискусія, презентація, приклад, тренінг, вправа, гра, анкетування, тестування.

Таким чином, під час реалізації першої педагогічної умови формування професійної мобільності майбутнього товарознавця було створено аксіологічне середовище, підготовлено науково-педагогічних працівників до формування професійної мобільності у студентів, упроваджено навчальну дисципліну «Професійна мобільність майбутнього фахівця», проведено тренінги «Професійна мобільність», «Професійне самовдосконалення», «Шлях до успіху», що в сукупності забезпечило

спрямування ціннісних орієнтацій студентів на професію товарознавця, формування стійкої мотивації на досягнення успіху й потреби постійного самовдосконалення в умовах мінливості ринку товарів.

**Другою педагогічною умовою формування професійної мобільності майбутніх товарознавців у процесі фахової підготовки, обґрунтованою в підрозділі 2.1., стало спрямування фахової підготовки на оволодіння системою науково-теоретичних та операційних знань у галузі товарознавства з метою розвитку критичності та гнучкості мислення як підґрунтя професійної мобільності.**

Формулюючи другу умову, ми виходили з міркування про те, що професійно мобільний товарознавець повинен володіти системою науково-теоретичних та операційних знань у галузі товарознавства та професійної мобільності, а також такими якостями, як критичність та гнучкість мислення.

На основі вимог Національної рамки кваліфікацій та Стандарту вищої освіти зі спеціальності 076 «Підприємництво, торгівля та біржова діяльність», до системи науково-теоретичних та операційних знань майбутніх товарознавців як професійно мобільних фахівців нами було віднесено: знання про товарознавство як наукову дисципліну, основні проблеми, якими займається товарознавство, методології наукового дослідження в галузі товарознавства та дослідження складу сировини і якості готової продукції; предмету, методу, історії товарознавства, уявлення про суспільне і екологічне значення товару, класифікації продовольчих і непродовольчих товарів, формування асортименту, оцінку якості і достовірності у цьому питанні; процесів, які відбуваються у товарах під час товаропросування, щоб врахувати їх у плануванні комерційних операцій і не допустити втрат якості і маси товару; сучасний асортимент сировини і матеріалів, що використовуються у виробництві товарів; будову, структуру та властивості матеріалів; типи виробництва, їх ознаки, переваги та недоліки; види сировини для виробництва товарів та методів їх підготовки до переробки; принципи інтенсифікації технологічних процесів, перспектив їх

розвитку та вдосконалення; методи формування та обробки виробів; науково-методичних джерел державної системи стандартизації та державної метрологічної системи в Україні, нормативно-законодавчого забезпечення виробництва та сфери обігу продукції, теорії якості продукції та основоположних принципів побудови і функціонування систем управління якістю; властивостей продовольчих і непродовольчих товарів для встановлення відповідності якості товару вимогам діючої нормативної документації, рівень якості, сортність, а також відповідність споживчим властивостям та суспільним потребам; сучасних інформаційних технологій для розв'язання різноманітних задач у навчальній та практичній діяльності; здатність працювати як самостійно, так і в команді; впроваджувати сучасні технологічні рішення у виробництво та ін.

Упровадження другої педагогічної умови відбувалося протягом навчання на 2–4 курсах (2017–2018, 2018–2019, 2019–2020 н. р.) під час вивчення обов'язкових освітніх компонентів навчального плану з освітніх програм «Товарознавство і комерційна діяльність», «Товарознавство та експертиза в митній справі»: Теоретичні основи товарознавства, Матеріалознавство та основи технології виробництва товарів, Технічне регулювання, Товарознавство (харчових продуктів та нехарчової продукції), Товарна номенклатура зовнішньоекономічної діяльності, Національна система державного контролю, Торговельне підприємництво, Захист прав споживачів.

Щодо формування теоретичних знань студентів безпосередньо з феномену професійної мобільності, то до освітнього компоненту «Товарознавство (харчових продуктів і нехарчової продукції)» було внесено тему «Значення професійної мобільності для товарознавця», а до освітнього компоненту «Торговельне підприємництво» – модуль «Професійна мобільність як основа торговельного підприємництва», який формував такі компетентності, як здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел; навички використання інформаційних та комунікаційних

технологій; навички міжособистісної взаємодії; здатність планувати та управляти часом; здатність працювати в команді та автономно; знання та розуміння предметної області та розуміння специфіки професійної діяльності; здатність аналізувати торговельний потенціал територій; розуміння процесів організації підприємницької діяльності в сфері торгівлі та ресторанного бізнесу; здатність розробляти, просувати, реалізовувати та організовувати підприємницькі проекти; здатність здійснювати моніторинг, інтерпретувати, аналізувати та систематизувати підприємницьку інформацію, уміння презентувати розроблені проекти.

Система науково-теоретичних та операційних знань майбутнього товарознавця формувалася не лише в навчальній, а й у науково-дослідній та позанавчальній роботі, адже процес фахової підготовки в університетах здійснюється на основі інтеграції навчальної, наукової та позанавчальної діяльності.

На кафедрі товарознавства, торговельного підприємництва та експертизи товарів нами було організовано й проведено низку Міжнародних і Всеукраїнських науково-практичних конференцій викладачів і студентів: *міжнародні* – «Підприємництво, торгівля: теоретичні підходи та практичні аспекти розвитку» (2018, 2020), «Актуальні питання експертної та оціночної діяльності» (2019); студентська інтернет-конференція «Формування механізмів управління якістю та підвищення конкурентоспроможності підприємств» (2019); *всеукраїнські* – студентські конференції «Техногенно-екологічна безпека: стан та перспективи розвитку» (2019); «Актуальні питання розвитку державності та правові системи в сучасній Україні» (2020). Також студенти взяли участь у всеукраїнських конкурсах дипломних робіт, за результатами яких були нагороджені грамотами, дипломами 1 та 2 ступеня.

Крім того, студенти взяли участь у різних формах неформальної освіти: online тренінгах «Інтернет продажі» (2018), «Інструменти дистанційного маркетингу» (2018), вебінарі «Луганщина: практична

реалізація вимог у сфері метрології та метрологічної діяльності, стандартизації та оцінки відповідності» (2019).

Результати участі в конференціях та конкурсах було відбито в наукових статтях студентів у міжкафедральних збірниках наукових праць студентів: «Науковий пошук молодих дослідників» (2020); «Сучасна наука: стан, проблеми, перспективи» (2020), «Сучасні технології виробництва і професійна освіта: тенденції та інновації» (2020).

Щодо позанавчальної діяльності, то вже традиційним стало організація і участь студентів у заходах, присвячених Всесвітньому дню захисту прав споживачів.

До основних **форм** упровадження другої педагогічної умови можна віднести: лекцію, практичне заняття, лабораторне заняття, самостійну роботу, участь у наукових конференціях, конкурсах, публікаціях; групову та індивідуальну роботу.

Найбільш ефективними **методами** роботи зі студентами стали: доповідь, обговорення, бесіда, дискусія, ілюстрація, демонстрація, презентація, приклад, розрахунки, мозковий штурм, кейс-метод.

Отже, на основі інтеграції навчальної та наукової роботи відбувалося формування системи науково-теоретичних та операційних знань у галузі товарознавства та професійної мобільності майбутнього товарознавця.

Другий складник другої педагогічної умови передбачав розвиток у студентів *критичності та гнучкості мислення* як підґрунтя професійної мобільності майбутнього товарознавця. У підрозділі 2.1 було встановлено, що критичність та гнучкість мислення дозволяють фахівцю швидко й критично оцінювати ситуацію на ринку товарів, передбачати ризики, швидко перебудовуватися, приймати обґрунтовані рішення.

З метою формування критичності і гнучкості мислення майбутніх товарознавців нами було впроваджено комплекс вправ на розвиток критичного і гнучкого мислення в межах освітніх компонентів «Товарознавство (харчових продуктів і нехарчової продукції)» та

«Торговельне підприємництво»: «Знаю – хочу знати – узнав», «Шість капелюхів», «Асоціативний куш», мозковий штурм, коло Венна, читання із маркуванням тексту, «Відео-реалії», «Фантастичні гіпотези» та ін.

До прикладу, вправа «Знаю – хочу знати – узнав» формує у студентів навички ставити питання для самостійного осмислення певної тем або інформаційного блоку. Викладач ставить питання: «Що ви знаєте про торговельне підприємництво?», «Які є особливості торговельного підприємництва?», «Що вам би хотілося ще взнати з цієї теми?», «Що ви взнали нового?». Відповіді записуються кожним здобувачем освіти в колонки «Знаю» і «Хочу знати» у таблицю. Остання колонка може заповнюватися вже після наступного етапу – осмислення.

*Технологія «Шість капелюхів»* застосовується на етапі виклику, але вже містить певні елементи осмислення та навіть рефлексії. Здобувачі освіти діляться на команди (або це можуть бути окремі ролі для однієї людини), кожна з яких отримує свого «капелюха». Колір капелюха вказує на тип завдання: Білий капелюх – розкажіть про тему лише у фактах і цифрах; Жовтий капелюх – подумайте, чому ... (далі йде якесь питання, що стосується фундаментальних основ теми, яку досліджує клас); Чорний капелюх – доведіть, що ... (у рамках теми); Червоний капелюх – подумайте, який емоційний стан може викликати в нас ця тема (або певний її ключовий елемент); Зелений капелюх – подумайте, як використати тему / її елементи, щоб це зробило наше життя радіснішим? / які позитивні моменти має ця тема?; Синій капелюх – узагальніть висловлювання всіх попередніх груп-капелюхів / підсумуйте, що корисного та нового ми взнали в результаті цього завдання (Додаток Д).

*Мозковий штурм* – методика, яка допомагає систематизувати знання і знаходити творчі рішення. Для застосування методики викладач записує посередині дошки певне поняття, а студенти озвучують усе, що про нього знають. За допомогою рисочок, спрямованих від слова, педагог записує висловлення студентів. У результаті має вийти щось схоже на куш,

доповнювати який можна впродовж навчального заняття та в кінці, щоб систематизувати знання (Додаток Д).

*Вправа «Асоціативний куц»*, на відміну від «мозкового штурму», спонукає студентів думати вільно та відкрито стосовно певного предмета, образу, теми, включаючи почуття, емоції, ставлення. Отже, цей метод стимулює нелінійну форму мислення – асоціативне мислення (Додаток Д).

*«Коло Венна»* – методика, яку найкраще використовувати для порівняння двох понять або предметів. Її можна зобразити за допомогою схеми: два кола, що перетинаються між собою. Кожне коло означає окреме поняття, місце перетину – це спільні властивості обох понять. За допомогою цієї діаграми можна порівнювати якості товарів, послуг, якості мобільного фахівця тощо (Додаток Д).

Методичний прийом *«Читання із маркуванням тексту»* – системна розмітка тексту під час читання та обдумування, що дозволяє значно активізувати процес сприйняття інформації та підвищити його ефективність. Він допомагає не просто усвідомлювати текст, а виділяти в ньому *відоме/невідоме/цікаве*, тобто «сортувати» інформацію. На практиці таке читання вимагає від студентів активного та уважного ставлення до інформації. Як буває часто, студент незрозуміле просто пропускає, а такий підхід до читання та визначення маркувального знаку запитання зобов'язує їх з'ясувати невідоме (Додаток Д).

*Тест Струпа* дає можливість перевірити, наскільки гнучким є мислення. Студентам пропонується подивитися на малюнок і спробувати назвати справжні кольори слів, не звертаючи увагу на підписи (Додаток Д).

Метою командної *Гри «Відео-реалії»* є дати правильну відповідь у письмовій формі на поставлене запитання у відведений час. Після того, як на екрані з'являється перша підказка, командам дається 20 с на роздуми та запис своєї відповіді, після чого асистенти ведучого збирають відповіді в команд, що вирішили відповісти з першої підказки. Потім на екрані з'являється друга, третя підказки, командам дається 20 с на роздуми та запис своєї відповіді,

після цього асистенти ведучого збирають відповіді в команд, що вирішили відповісти з усіх питань послідовно. Переможець турніру визначається за більшою кількістю набраних балів (найвище – 4 бали з першої підказки, найменша – 1 бал з четвертої підказки) (Додаток Д).

*Вправа «Фантастичні гіпотези»* має на меті розвивати вміння встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, розвиває оригінальність, продуктивність, гнучкість мислення. Для виконання завдання студенти поділяються на групи, підходять до столу, беруть одну карточку, читають те, що на ній написано, та намагаються об'єднатися в три групи. Потім розподіляють ролі: керівник групи, секретар, доповідач і той, що слідкує за часом. Кожна група отримує завдання, над яким працюють протягом п'яти хвилин. Презентують виконання завдання (Додаток Д).

*Вправа «Ситуаційна задача»* спрямована, з одного боку, на розвиток уяви – учасники групи вигадують неймовірні ситуації. З іншого боку, вправа дозволяє розвивати здатність бачити різні сторони тієї ж самої проблеми, розвивається гнучкість мислення тощо (Додаток Д).

Отже, розвиток критичності та гнучкості мислення як невід'ємних якостей професійної мобільності майбутніх товарознавців відбувався в межах обов'язкових освітніх компонентів освітніх програм «Товарознавство і комерційна діяльність», «Товарознавство та експертиза в митній справі» на основі запровадження на практичних заняттях комплексу **вправ**: «Знаю – хочу знати – узнав», «Шість капелюхів», «Асоціативний куш», «Мозковий штурм», «Коло Венна», «Читання із маркуванням тексту», «Відео-реалії», «Фантастичні гіпотези», «Ситуаційна задача» та ін.

Загалом запровадження другої педагогічної умови забезпечувало спрямування фахової підготовки на оволодіння системою науково-теоретичних та операційних знань у галузі товарознавства з метою розвитку критичності та гнучкості мислення як підґрунтя професійної мобільності.

Упровадження **третьої педагогічної умови – забезпечення розвитку індивідуально-психологічних якостей як необхідних властивостей**



**професійно мобільного фахівця в галузі товарознавства** – передбачало розвиток таких психофізіологічних та психологічних якостей особистості, як *комунікабельність, емоційна стабільність, вольова рішучість, схильність до ризику, рефлексивність.*

Для цього нами було розроблено й реалізовано в процес фахової підготовки освітній компонент **«Soft skills сучасного товарознавця»** (Додаток О), навчально-методичне забезпечення якого (анотація, робоча навчальна програма та силабус, тексти лекцій, практичні заняття, вправи, тренінги, завдання для самостійної роботи, базова і рекомендована література) було розміщено на освітньому порталі ЛНУ імені Тараса Шевченка.

*Метою* освітнього компоненту «Soft skills сучасного товарознавця» стало оволодіння майбутніми бакалаврами сучасними знаннями і компетенціями, які дадуть змогу стати мобільними, швидко адаптуватися до нових умов та досягати поставлених цілей.

Відповідними завданнями стали формування знань, умінь і навичок комунікабельності, емоційної стабільності, вольової рішучості, схильності до ризику, рефлексивності.

Мета і завдання курсу реалізовувалися під час лекційних і практичних занять у межах тем: 1. Зміст та психологічні особливості «soft skills» сучасного товарознавця, 2. Комунікабельність у професійній діяльності майбутнього товарознавця, 3. Емоційна стабільність та вольова рішучість як індивідуальні якості майбутнього товарознавця, 4. Схильність до ризику та мінливість ринку товарів, 5. Рефлексивність у професійному розвитку майбутнього товарознавця.

Під час опанування тем курсу у студентів формувалися знання, уміння й навички щодо поняття, сутності, психологічних особливостей та необхідності розвитку «soft skills» сучасного товарознавця; складників професійної мобільності товарознавця; системи якостей професійно мобільного фахівця в галузі товарознавства (комунікабельність, емоційна

стабільність, вольова рішучість, схильність до ризику, рефлексивність); умінь аналізувати та оцінювати розвиток ділової кар'єри товарознавця; використовувати засоби комунікаційних технологій в професійній діяльності; поняття емоційної стабільності та вольової рішучості, схильності до ризику як психологічних категорій; уявлення про сучасний мінливий ринок товарів та ризик як умову їх успішного просування; поняття рефлексивності та психологічних механізмів рефлексії тощо.

Уміння і навички «soft skills» формувалися під час проведення Комунікативний тренінгу та вправ на розвиток емоційної стабільності, вольової рішучості, рефлексивності, у ході яких відпрацьовувалися вміння аналізувати та оцінювати розвиток ділової кар'єри; слухати, бачити єдину мету і знаходити шляхи її досягнення; поєднувати власні амбіції із колективною справою, готовністю підтримати; переконувати і знаходити компроміс; об'єднувати людей навколо соціально значущої мети, брати на себе відповідальність за весь колектив; знаходити нестандартні, нові рішення знайомих ситуацій, генерувати і втілювати в життя нові ідеї; об'єднувати людей і чітко визначати обов'язки відповідно до можливостей кожного; проявляти ініціативність і вимогливість до себе й інших; спілкуватися відповідно до ситуації, ураховувати міміку і жести, домовлятися, починати і завершувати розмову, підсумовувати результати розмови; бути толерантними не залежно від національності, віку, соціального й професійного статусу клієнта; розпізнавати чужі емоції і демонструвати свої, налагоджувати емоційний контакт для спільної роботи; конструктивно взаємодіяти з людьми (уміння володіти собою, своїм голосом, мімікою, жестами), ефективно діяти під тиском різних факторів (витримка, емоційна стабільність); підвищувати свою активність, енергійність, проявляти стійкість і розсудливість під час виникнення непередбачуваних ситуацій; осмислювати та аналізувати власні дії (постановка цілей, причини успіхів і невдач, помилок і труднощів у процесі реалізації задач) тощо.

Основними **формами** роботи в ході реалізації третьої умови було обрано лекційні та практичні заняття, самостійна та науково-дослідна робота; **методами** – лекції, тренінги, вправи, групові кейси, творчі завдання (побудова кар'єри, розробка пам'яток, технологій розв'язання соціально-психологічних проблем клієнта, рекомендацій).

Так під час упровадження третьої педагогічної умови відбувався розвиток індивідуально-психологічних якостей професійно мобільного фахівця в галузі товарознавства, динаміка рівня якого визначалася після проведеної роботи на контрольному етапі експерименту.

І, нарешті, кульмінацією експериментальної роботи в межах нашого дослідження стала реалізація **четвертої педагогічної умови**, що передбачала **інтеграція змісту практик та майбутньої професійної діяльності товарознавця з метою формування практичних умінь і навичок, активності та креативності у вирішенні професійних задач.**

Практична підготовка в межах експерименту здійснювалася у двох напрямках: *1) у процесі навчальних і виробничих практик; 2) шляхом упровадження в освітній процес елементів дуальної освіти.*

Щодо для реалізації першого напрямку нами було *розроблено Програми навчальних і виробничих практик та методичні рекомендації щодо практик зі спеціальності 076 «Підприємництво, торгівля та біржова діяльність» освітніх програм «Товарознавство та експертиза в митній справі», «Товарознавство і комерційна діяльність», до яких включено завдання творчого (креативного) та інноваційного змісту для закріплення умінь і навичок професійної мобільності, а також «Методичні рекомендації з підготовки кваліфікаційної роботи зі спеціальності 076 «Підприємництво, торгівля та біржова діяльність», освітніх програм «Товарознавство та експертиза в митній справі», «Товарознавство і комерційна діяльність» для першого (бакалаврського) рівня, що передбачали створення і просування інноваційного продукту на ринку товарів.*

Студенти проходили такі види практик: товарознавчо-технологічна та з контролю якості на виробництві (2 курс); комерційно-управлінська та з інспектування та контрольної-наглядової діяльності в торгівлі (3 курс); комплексна виробнича практика з фаху (4 курс).

Базами практик (ще під час реалізації першої умови щодо створення освітнього середовища) на основі договорів про співпрацю стали: Східна митниця Державної митної служби України, Держпродспоживслужба в Луганській області, ДП «Луганськстандартметрологія», Громадська організація науково-дослідний центр «Незалежна експертиза», Приватне підприємство «Старобільський завод продовольчих товарів», Приватний підприємець Морозова С. М., Приватний підприємець Круковський О. О. та ін.

Відповідно до освітньої програми та робочих навчальних програм (силабусів) під час проходження товарознавчо-технологічної та з контролю якості на виробництві практик на 2 курсі у студентів формувалися практичні уміння і навички оцінки якості конкретної групи товарів у процесі її виготовлення, розпізнавання вхідних матеріалів, конструктивних і технологічних особливостей виготовлення товарів, що впливають на споживні властивості: виявлення та оцінювання дефектів, визначення гатунку; проведення перевірок якості продукції на підприємстві; здійснення контролю якості готової продукції; документального оформлення результатів контролю якості; вивчення технологічних процесів на виробництві та їх впливу на формування якості готового продукту; вивчення організації, контролю сировини, готових продуктів та напівфабрикатів; ознайомлення з організацією роботи з охорони навколишнього середовища підприємством, джерелами забруднення навколишнього середовища та заходами щодо захисту повітряного і водного басейнів від викидів шкідливих речовин; ознайомлення з міжгалузевими зв'язками, організацією збуту продукту, а також основними економічними важелями та стимулами господарчого механізму харчового виробництва. Практика завершувалася оформленням

*звіту про результати практики*, отриманням відгуку керівника практики від підприємства, захистом звіту. У якості одного з видів звітної документації від студентів вимагалось створення власного *портфоліо*, яке велося протягом усіх років проходження різних видів практик (2 – 4 курси).

На третьому курсі під час комерційно-управлінської та з інспектування та контрольної-наглядової діяльності в торгівлі практик студенти набували умінь і навичок з державного нагляду (контролю) за дотриманням законодавства про захист прав споживачі у суб'єктів господарювання, що провадять діяльність у сфері торгівлі, робіт та послуг, та державного ринкового нагляду (контролю) за продукцією. Наприкінці практики студенти здавали звіт про результати практики із характеристикою від керівників практики з боку підприємства й університету та захищали звіт.

Під час практики на третьому курсі студенти продовжували формувати та наповнювати новою інформацією портфоліо звітними матеріалами щодо здійснення державного нагляду (контролю) за дотриманням законодавства про захист прав споживачі у суб'єктів господарювання, що провадять діяльність у сфері торгівлі, робіт та послуг, та державного ринкового нагляду (контролю) за продукцією. Також наприкінці практики здавали звіт і характеристику.

На четвертому курсі в процесі комплексної виробничої практики відбувалося остаточне закріплення теоретичних знань з фахових навчальних дисциплін та всіх попередніх видів практик за всі чотири роки навчання. А головне – студенти мали можливість здійснювати власне професійну діяльність на виробництві, проявляючи навички професійної мобільності.

Студентами формувалися останні файли портфоліо з усіх практик (2–4 курс). З урахування накопиченого практичного матеріалу студенти оформлювали *Резюме*, зазначивши назви підприємств та установ, набутий досвід та професійні якості, серед яких чільне місце посідали якості професійно мобільного фахівця: коло знань, умінь, навичок, особистісних якостей, які допомагали досягати поставлених цілей та успіху в професійній

діяльності. Іншим документом оцінки практичної підготовки студента стала *Характеристика практиканта*, яку склали керівники практики від підприємства та університету. Дуже цікавим було зіставлення резюме, складеного практикантом, та характеристики, написаної керівниками практики, адже резюме відбивало самооцінку практиканта як товарознавця, а характеристика – експертну оцінку з боку працівників підприємства та університету. Таке зіставлення засвідчило, що у переважній більшості випускників – адекватна самооцінка себе як професіонала (розвинені навички рефлексії), проте невелика кількість студентів виявилася з підвищеною або зниженою самооцінкою. Свою позицію могли пояснити і студенти, і керівники під час захисту звіту й портфолію та дійти спільної думки щодо оцінки за проходження практики.

Також під час усіх практик (2–4 курс) відбувалося накопичення практичного матеріалу для виконання наукової та/або кваліфікаційної роботи.

Протягом навчання за освітнім ступенем бакалавра студенти брали участь у Всеукраїнських конкурсах дипломних робіт, за результатами яких були нагороджені грамотами, дипломами 1 та 2 ступеня. Показово, що перемогли ті роботи, у яких було відбито аспект професійної мобільності.

Також узагальнення практичної діяльності на основі професійної мобільності знайшло відображення в наукових статтях студентів у збірниках наукових праць студентів: «Науковий пошук молодих дослідників» (2020); «Сучасна наука: стан, проблеми, перспективи» (2020), «Сучасні технології виробництва і професійна освіта: тенденції та інновації» (2020).

Отже, проходження практики стало майданчиком для закріплення й використання на практиці професійних знань, зокрема з професійної мобільності, формування практичних умінь і навичок майбутнього товарознавця.

*Другим напрямом* реалізації четвертої педагогічної умови стало впровадження в освітній процес *елементів дуальної освіти*, при якій

підприємства брали студентів на виробництво, надаючи їм перше робоче місце. Такими базами стали Приватне підприємство «Старобільський завод продовольчих товарів», Приватний підприємець Морозова С. М., Приватний підприємець Круковський О. О.

Сутність упровадження елементів дуальної освіти полягала в паралельному навчанні студентів в університеті та на підприємстві на основі принципу нерозривного зв'язку теорії з практикою, науково-теоретичної підготовки з професійно-практичною, університету з підприємствами, установами, організаціями.

Саме в цій системі професійної підготовки формування професійної мобільності майбутнього товарознавця здійснювалося безпосередньо у **виробничій діяльності**, кінцевим результатом якої стало створення, просування та комерціалізація інноваційного товару як найвищого рівня прояву **творчості, активності та креативності** у вирішенні професійних задач.

Разом із автором роботи (В. Володавчик), викладачами-наставниками (Л. Сєногонова, В. Дрель, М. Чумак, Г. Сєногонова, О. Мєняйленко) та виробниками-практиками студенти (О. Воронова, О. Ємельянова) були залучені до розробки, створення та введення у виробництво нових товарів: цукерок для спортсменів «Олімп», «Енергія імпульсу», «Рекорд» та однойменних функціональних композицій для спеціальних харчових продуктів (для спортсменів). За результатами отримано **7 патентів на корисну модель** [238; 239; 240; 241; 246; 247; 248], (додатки П – Х):

– Патент на корисну модель № 94538 «Функціональна композиція «Тріумф» (додаток П);

– Патент на корисну модель № 110016 «Цукерки для спортсменів «Енергія імпульсу» (додаток Р);

– Патент на корисну модель № 110017 «Функціональна композиція «Енергія імпульсу» (додаток С);

- Патент на корисну модель № 127936 «Функціональна композиція «Олімп» (додаток У);
- Патент на корисну модель № 127935 «Цукерки для спортсменів «Олімп» (додаток Т).
- Патент на корисну модель № 143654 «Цукерки для спортсменів «Рекорд» (додаток Ф).
- Патент на корисну модель № 143965 «Функціональна композиція «Рекорд» (додаток Х).

Досвід упровадження елементів дуальної освіти, інноваційної та патентної діяльності майбутніх товарознавців було узагальнено в науковій конкурсній роботі **«Дуальна освіта як технологія підготовки фахівців у Луганському національному університеті імені Тараса Шевченка»**, яка отримала **золоту медаль** на дев'ятій Міжнародній виставці **«Сучасні заклади освіти – 2018»** у номінації *«Упровадження сучасних засобів навчання, проектів, програм і технологій для вдосконалення та підвищення ефективності навчально-виховного процесу»*.

Інноваційну та запатентовану продукцію на виставці представляли учасники розробок – студенти, майбутні товарознавці. Так студенти проявили професійну мобільність безпосередньо в професійній діяльності за фахом.

Таким чином, під час упровадження четвертої педагогічної умови студенти максимально наблизилися до майбутньої професійної діяльності товарознавця, під час якої було сформовано практичні уміння і навички, проявлено активність та креативність у вирішенні професійних задач, у результаті чого вже можна було говорити про певний рівень сформованості професійної мобільності. Основними **формами** реалізації четвертої умови стали практики, елементи дуальної освіти, патентування; **методами** – вправи, дослідження; виконання завдань за зразком, інструкцією, завданням; виробництво та реалізація товарів; портфоліо, резюме, звітування.



Отже, виконуючи мету цього підрозділу дослідження, нами було описано хід та проміжні результати дослідно-експериментальної роботи з упровадження педагогічних умов формування професійної мобільності майбутніх товарознавців у процесі фахової підготовки.

Упровадження першої педагогічної умови відбувалося шляхом створення аксіологічного середовища, що забезпечувало спрямованість ціннісних орієнтацій студентів на професію товарознавця як передумови стійкої мотивації на досягнення успіху й потреби постійного самовдосконалення в умовах мінливості ринку товарів.

До аксіологічного середовища були включені суб'єкти освітньої діяльності (керівники структурних підрозділів університету, органи студентського самоврядування, викладачі, студенти, виробники); матеріально-технічна, навчально-методична, інформаційна бази професійної підготовки майбутніх фахівців у галузі товарознавства. У межах цього середовища було реалізовано вибірковий освітній компонент «Професійна мобільність майбутнього фахівця»; упроваджено окремі модулі та теми у межах освітніх програм, спрямованих на формування стійкої мотивації на досягнення успіху й потреби постійного самовдосконалення в умовах мінливості ринку товарів; проведено тренінги зі студентами «Професійна мобільність», «Професійне самовдосконалення», «Шлях до успіху».

Основними формами впровадження першої педагогічної умови стали: лекція, практичне заняття, самостійна робота; групова та індивідуальна робота. Найбільш ефективними методами – інформаційне повідомлення, обговорення, бесіда, дискусія, презентація, приклад, тренінг, вправа, гра, анкетування, тестування.

У межах впровадження другої педагогічної умови у майбутніх товарознавців було сформовано систему науково-теоретичних та операційних знань у галузі товарознавства, критичність та гнучкість мислення як підґрунтя професійної мобільності.

До основних форм упровадження другої педагогічної умови було включено: лекцію, практичне заняття, лабораторне заняття, самостійну роботу, участь у наукових конференціях, конкурсах, публікаціях; групову та індивідуальну роботу. Найбільш ефективними методами роботи зі студентами стали: доповідь, обговорення, бесіда, дискусія, ілюстрація, демонстрація, презентація, приклад, розрахунки, мозковий штурм, кейс-метод.

Упровадження третьої педагогічної умови – забезпечення розвитку індивідуально-психологічних якостей як необхідних властивостей професійно мобільного фахівця в галузі товарознавства відбувалося через розвиток таких психофізіологічних та психологічних якостей особистості, як комунікабельність, емоційна стабільність, волева рішучість, схильність до ризику, рефлексивність.

Засобом реалізації третьої умови став освітній компонент «Soft skills сучасного товарознавця», що передбачав використання таких форм роботи, як лекційні та практичні заняття, самостійна та науково-дослідна робота; методів – лекції, тренінги, вправи, групові кейси, творчі завдання (побудова кар'єри, розробка пам'яток, технологій розв'язання соціально-психологічних проблем клієнта, рекомендацій).

Четверта педагогічна умова передбачала інтеграція змісту практик та майбутньої професійної діяльності товарознавця з метою формування практичних умінь і навичок, активності та креативності у вирішенні професійних задач та реалізовувалася у двох напрямках: 1) у процесі навчальних і виробничих практик; 2) шляхом упровадження в освітній процес елементів дуальної освіти та патентування.

Основними формами реалізації четвертої умови стали практики, елементи дуальної освіти, патентування; методами – вправи, досліді; виконання завдань за зразком, інструкцією, завданням; виробництво та реалізація товарів; портфоліо, резюме, звітування.

Постійний моніторинг результатів дослідно-експериментальної роботи свідчив про поступове формування професійної мобільності майбутніх

товарознавців. Щоб переконатися або спростувати гіпотезу нашого дослідження, необхідною є експериментальна перевірка ефективності розроблених і упроваджених нами педагогічних умов формування професійної мобільності майбутніх товарознавців. Це і буде завданням останнього підрозділу дисертаційної роботи.

### **2.3. Визначення ефективності педагогічних умов формування професійної мобільності майбутніх товарознавців у процесі фахової підготовки**

З метою перевірки гіпотези щодо ефективності педагогічних умов формування професійної мобільності майбутніх товарознавців у процесі фахової підготовки упродовж 2016–2020 рр. було проведено педагогічний експеримент, у якому брали участь студенти 1-4 курсів спеціальності 076 «Підприємництво, торгівля та біржова діяльність», освітніх програм «Товарознавство і комерційна діяльність», «Товарознавство та експертиза в митній справі» та ін. До експериментальної діяльності було залучено 412 студентів, з яких сформовано контрольну групу (КГ), загальною кількістю 197 осіб, та експериментальну групу (ЕГ), загальною кількістю 215 осіб. Експериментальними базами обрано Державний заклад «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка» (м. Старобільськ), Східноукраїнський університет імені Володимира Даля (м. Сєвєродонецьк), Університет імені Альфреда Нобеля (м. Дніпро). До експериментальної діяльності також було залучено 25 науково-педагогічних працівників з числа кураторів та груп забезпечення освітніх програм, для яких на початку формувального етапу експерименту проводився тренінг «Професійна мобільність» з метою підготовки їх до формування професійної мобільності майбутніх товарознавців.

Слід зазначити, що експеримент проходив у природних умовах, не порушуючи логіки та ходу навчального процесу. Педагогічні умови

формування професійної мобільності майбутніх товарознавців упроваджувалися в освітньому процесі для студентів ЕГ. Студенти КГ брали участь в традиційному освітньому процесі на основі освітніх програм та навчальних планів.

Педагогічний експеримент здійснювався протягом 4 років і охоплював такі етапи.

На першому – *констатувальному* – етапі (2016 р.) з'ясовувався вихідний стан (рівень) сформованості професійної мобільності майбутніх товарознавців у процесі фахової підготовки. Результати цього етапу дослідження нами презентовано в підрозділі 1.3.

На другому – *формувальному* – етапі (2017-2019 рр.) реалізовувались обґрунтовані педагогічні умови формування професійної мобільності майбутніх товарознавців у процесі фахової підготовки (хід та результати формувального етапу експерименту представлено в підрозділі 2.2).

На третьому – *контрольному* – етапі (2020 р.) було зроблено контрольний зріз щодо рівня сформованості професійної мобільності майбутніх товарознавців після реалізації педагогічних мов; здійснено порівняльний аналіз та інтерпретацію емпіричних даних, отриманих на констатувальному та контрольному етапах експерименту.

Отже, метою завершального підрозділу дослідження стало проведення контрольного етапу експерименту для визначення ефективності педагогічних умов формування професійної мобільності майбутніх товарознавців у процесі фахової підготовки і, таким чином, доведення або спростування висунутої на початку дослідження гіпотези.

Нагадаємо, що на початку дисертаційного дослідження ми висунули гіпотезу, яка полягала у припущенні про те, що формування професійної мобільності майбутніх товарознавців у процесі фахової підготовки буде успішним за таких педагогічних умов: створення аксіологічного середовища, що забезпечує спрямованість ціннісних орієнтацій студентів на професію товарознавця як передумови стійкої мотивації на досягнення успіху й

потреби постійного самовдосконалення в умовах мінливості ринку товарів; спрямування фахової підготовки на оволодіння системою науково-теоретичних та операційних знань у галузі товарознавства з метою розвитку критичності та гнучкості мислення як підґрунтя професійної мобільності; забезпечення розвитку індивідуально-психологічних якостей як необхідних властивостей професійно мобільного фахівця в галузі товарознавства; інтеграція змісту практик та майбутньої професійної діяльності товарознавця з метою формування практичних умінь і навичок, активності та креативності у вирішенні професійних задач.

Як і на констатувальному етапі експерименту (підрозділ 1.3.) для перевірки ефективності педагогічних умов у якості інструменту нами було використано критеріальну базу дослідження: критерії (мотиваційно-ціннісний, когнітивно-пізнавальний, індивідуально-психологічний, активно-творчий), відповідні показники, рівні (високий середній, низький) та комплекс діагностичних методик (методика вивчення спрямованості особистості (В. Смекало, М. Кучер), діагностика особистості на мотивацію до успіху (за Т. Елерсом), тест «Готовність до саморозвитку», анкета на визначення рівня науково-теоретичних та операційних знань, практичних умінь та навичок у галузі товарознавства; методики на визначення критичності та гнучкості мислення (тест Гілфорда), методика оцінки професійної спрямованості (модифікований опитувальник Є. Рогова), опитувальник «Особистісні якості майбутнього товарознавця», методика «Поріг активності» (за Т. Романова); тест «Діагностика творчого потенціалу та креативності», тест «Рішучість», тест діагностики рефлексії І. Пономаренко).

Після математичного опрацювання зібраних емпіричних даних представимо результати контрольного зрізу рівня сформованості професійної мобільності майбутніх товарознавців у процесі фахової підготовки за всіма критеріями, показниками й рівнями. Також порівняємо їх з результатами

аналогічного зрізу на когнатовальному етапі експерименту, щоб визначити їх динаміку.

Спочатку нами було визначено рівень сформованості професійної мобільності майбутніх товарознавців за першим, **мотиваційно-ціннісним, критерієм** (табл. 2.4).

Таблиця 2.4

**Результати діагностики рівня сформованості професійної мобільності майбутніх товарознавців за мотиваційно-ціннісним критерієм (контрольний етап)**

Показники критерію	%						%					
	КГ			ЕГ			КГ			ЕГ		
	до дослідно-експериментальної роботи						після дослідно-експериментальної роботи					
	В	С	Н	В	С	Н	В	С	Н	В	С	Н
спрямованість ціннісних орієнтацій на професію товарознавця	9,8	33,4	56,8	8,6	32,3	59,2	10,3	33,8	55,9	14,1	63,3	22,6
стійкість мотивації досягнення успіху в професійній діяльності	13,3	26,7	60,0	10,0	25,6	64,4	14,1	32,4	53,5	16,6	55,2	28,2
розвиненість потреби до постійного самовдосконалення відповідно до мінливості на ринку товарів	7,2	23,1	69,7	8,3	20,5	71,2	9,6	35,4	55,0	14,8	59,9	25,3
<b>Разом:</b>	<b>10,1</b>	<b>27,7</b>	<b>62,1</b>	<b>9,0</b>	<b>26,1</b>	<b>64,9</b>	<b>11,3</b>	<b>33,8</b>	<b>54,8</b>	<b>15,1</b>	<b>59,4</b>	<b>25,3</b>
		<b>3</b>	<b>7</b>		<b>3</b>	<b>7</b>		<b>3</b>	<b>7</b>	<b>7</b>	<b>7</b>	<b>6</b>

Як бачимо з таблиці 2.4., динаміка рівня сформованості професійної мобільності відбулася як в ЕГ, так і в КГ за всіма показниками **мотиваційно-ціннісного критерію** (спрямованість ціннісних орієнтацій на професію товарознавця, стійкість мотивації досягнення успіху в професійній діяльності, розвиненість потреби до постійного самовдосконалення відповідно до мінливості на ринку товарів).

Проте, якщо динаміка рівнів сформованості професійної мобільності майбутніх товарознавців ЕГ виявилася значною, то в КГ – ні.

Порівняємо, до прикладу, кількісні показники загального рівня сформованості професійної мобільності у студентів ЕГ та КГ за мотиваційно-ціннісним критерієм до дослідно-експериментальної роботи та після. Так, у

студентів ЕГ високий рівень сформованості професійної мобільності збільшився на +6,17%, середній рівень – на + 33,37%, відповідно показники низького рівня знизилися на –39,54%. У студентів же КГ високий рівень професійної мобільності за мотиваційно-ціннісним критерієм підвищився на +1,23%, середній на +6,14%, низький знизився на –7,37%. Значущість наведених результатів в ЕГ та КГ потребує перевірки за допомогою методів математично статистики.

Тенденція до значного покращення результатів в ЕГ порівняно з КГ простежується й у процесі аналізу даних, що характеризують рівень сформованості професійної мобільності майбутніх товарознавців у процесі фахової підготовки за другим, **когнітивно-пізнавальним критерієм**. Результати контрольної діагностики також свідчать про позитивну динаміку рівня сформованості професійної мобільності майбутніх товарознавців за цим критерієм та його показниками (сформованість системи науково-теоретичних та операційних знань у галузі товарознавства, розвиненість критичності та гнучкості мислення, постійність у прагненні до вдосконалення професійних знань в умовах їх швидкого зростання) після завершення формувального етапу експерименту і в ЕГ, і в КГ (табл. 2.5).

Таблиця 2.5

**Результати діагностики рівня сформованості професійної мобільності  
майбутніх товарознавців за когнітивно-пізнавальним критерієм  
(контрольний етап)**

Показники критерію	%						%					
	КГ			ЕГ			КГ			ЕГ		
	до дослідно- експериментальної роботи						після дослідно- експериментальної роботи					
	В	С	Н	В	С	Н	В	С	Н	В	С	Н
сформованість системи науково-теоретичних та операційних знань у галузі товарознавства	10,1	28,7	61,2	9,6	27,3	63,1	12,4	35,3	52,3	16,1	58,8	25,1
розвиненість критичності та гнучкості мислення	9,3	26,6	64,1	9,8	25,3	64,9	11,8	40,3	47,9	15,9	60,5	23,6

## Продовження таблиці 2.5

постійність у прагненні до вдосконалення професійних знань в умовах їх швидкого зростання	6,7	24,1	69,2	7,2	21,8	71,0	9,1	37,2	53,7	15,1	62,1	22,8
<b>Разом:</b>	<b>8,7</b>	<b>26,4</b>	<b>64,8</b>	<b>8,87</b>	<b>24,8</b>	<b>66,33</b>	<b>11,1</b>	<b>37,6</b>	<b>51,3</b>	<b>15,7</b>	<b>60,4</b>	<b>23,8</b>
		<b>6</b>	<b>4</b>								<b>7</b>	<b>3</b>

Яскравим показником динаміки рівня сформованості професійної мобільності майбутніх товарознавців у КГ та ЕГ також стали узагальнені дані за когнітивно-пізнавальним критерієм. Так, в ЕГ спостерігаємо підвищення високого рівня сформованості на +6,83%, середнього – на +35,67%, а також зниження показників низького рівня на –42,5%. У КГ відзначаємо таке: високий рівень професійної мобільності зріс на +2,4%, середній – на +11,14%, низький зменшився на –13,54. Значущість отриманих і наведених у табл. 2.5. результатів також будемо вимірювати за допомогою методів математичної статистики.

За третім, **індивідуально-психологічним критерієм**, та його показниками (сформованість комунікабельності, емоційної стабільності, вольової рішучості, здатності до ризику, рефлексивності) також спостерігаємо позитивну динаміку в ЕГ (значну) та КГ (не значну) (табл. 2.6).

*Таблиця 2.6*

**Результати діагностики рівня сформованості професійної мобільності майбутніх товарознавців за індивідуально-психологічним критерієм (контрольний етап)**

Показники критерію	%						%					
	КГ			ЕГ			КГ			ЕГ		
	до дослідно-експериментальної роботи						після дослідно-експериментальної роботи					
	В	С	Н	В	С	Н	В	С	Н	В	С	Н
сформованість комунікабельності	7,7	30,6	61,7	7,5	29,5	63,0	10,7	36,6	52,7	14,8	52,9	32,3
сформованість емоційної стабільності	5,2	23,3	71,5	7,2	25,4	67,4	8,2	36,1	56,2	15,1	56,2	28,7
сформованість вольової рішучості	7,0	34,7	58,3	8,5	30,4	61,1	10,3	38,6	51,1	15,4	52,5	32,1
сформованість здатності до ризику	9,2	21,1	69,7	7,3	23,4	69,3	12,1	34,5	53,4	14,3	60,8	24,9



## Продовження таблиці 2.6

сформованість рефлексивності	6,4	25,4	68,2	7,2	21,8	71,0	9,8	36,1	54,1	13,9	63,3	22,8
<b>Разом:</b>	<b>7,1</b>	<b>27,0</b>	<b>65,8</b>	<b>7,54</b>	<b>26,1</b>	<b>66,3</b>	<b>10,2</b>	<b>36,3</b>	<b>53,5</b>	<b>14,7</b>	<b>57,1</b>	<b>28,1</b>
		2	8			6					4	6

Так, загальні показники динаміки рівня професійної мобільності майбутніх товарознавців за індивідуально-психологічним критерієм виявилися такими: у студентів ЕГ високий рівень збільшився на +7,16%, середній рівень на +31,04, низький зменшився на -38,2%; у студентів КГ високий рівень збільшився на +3,1%, середній рівень на +9,28, низький зменшився на -12,38%. Значущість результатів була перевірена за допомогою методів математичної статистики.

І нарешті, порівняння результатів діагностики рівня сформованості професійної мобільності майбутніх товарознавців на констатувальному та контрольному етапах експерименту за **активно-творчим критерієм** сукупності всіх його показників (сформованість практичних умінь і навичок у галузі товарознавства, стабільність професійної активності, креативність у вирішенні професійних задач) в ЕГ та КГ дозволило виявити таке (табл. 2.7).

Таблиця 2.7

**Результати діагностики рівня сформованості професійної мобільності  
майбутніх товарознавців за активно-творчим критерієм  
(контрольний етап)**

Показники критерію	%						%					
	КГ			ЕГ			КГ			ЕГ		
	до дослідно-експериментальної роботи						після дослідно-експериментальної роботи					
	В	С	Н	В	С	Н	В	С	Н	В	С	Н
сформованість практичних умінь і навичок у галузі товарознавства	7,7	30,6	61,7	7,5	31,1	61,4	10,3	38,4	51,3	16,6	57,3	26,1
стабільність професій активності	7,2	24,3	68,5	6,2	21,4	72,4	10,8	40,9	48,3	15,8	54,5	29,7
креативність у вирішенні професійних задач	9,0	32,4	58,6	8,5	29,4	62,1	11,6	38,1	50,3	14,8	60,9	24,3
<b>Разом:</b>	<b>7,97</b>	<b>29,1</b>	<b>62,9</b>	<b>7,4</b>	<b>27,3</b>	<b>65,3</b>	<b>10,9</b>	<b>39,1</b>	<b>49,9</b>	<b>15,7</b>	<b>57,5</b>	<b>26,7</b>
			3			3			7		7	

За загальними показниками динаміки рівня професійної мобільності майбутніх товарознавців відбулися такі зміни: у студентів ЕГ високий рівень професійної мобільності збільшився на +8,33%, середній рівень – на +30,27%, низький рівень зменшився на –38,6%; у студентів КГ високий рівень професійної мобільності збільшився на +2,93%, середній рівень – на +10,03%, низький рівень зменшився на –12,96%;

Узагальнені результати щодо динаміки рівня сформованості професійної мобільності майбутніх товарознавців за всіма критеріями (мотиваційно-ціннісним, когнітивно-пізнавальним, індивідуально-психологічним, активно-творчим) представлено в таблиці 2.8.

Таблиця 2.8

**Розподіл майбутніх товарознавців за рівнем сформованості професійної мобільності за всіма критеріями після звершення формульованого етапу експерименту (контрольний етап)**

Критерії	%						%					
	КГ			ЕГ			КГ			ЕГ		
	До дослідно-експериментальної роботи						Після дослідно-експериментальної роботи					
	В	С	Н	В	С	Н	В	С	Н	В	С	Н
Мотиваційно-ціннісний	10,1	27,73	62,17	9,0	26,1	64,9	11,33	33,87	54,8	15,17	59,47	25,36
Когнітивно-пізнавальний	8,7	26,46	64,84	8,87	24,8	66,33	11,1	37,6	51,3	15,7	60,47	23,83
Індивідуально-психологічний	7,1	27,02	65,88	7,54	26,1	66,36	10,2	36,3	53,5	14,7	57,14	28,16
Активно-творчий	7,97	29,1	62,93	7,4	27,3	65,3	10,9	39,13	49,97	15,73	57,57	26,7
<b>Разом:</b>	<b>8,5</b>	<b>27,6</b>	<b>63,9</b>	<b>8,2</b>	<b>26,1</b>	<b>65,7</b>	<b>10,88</b>	<b>36,73</b>	<b>52,39</b>	<b>15,32</b>	<b>58,67</b>	<b>26,01</b>

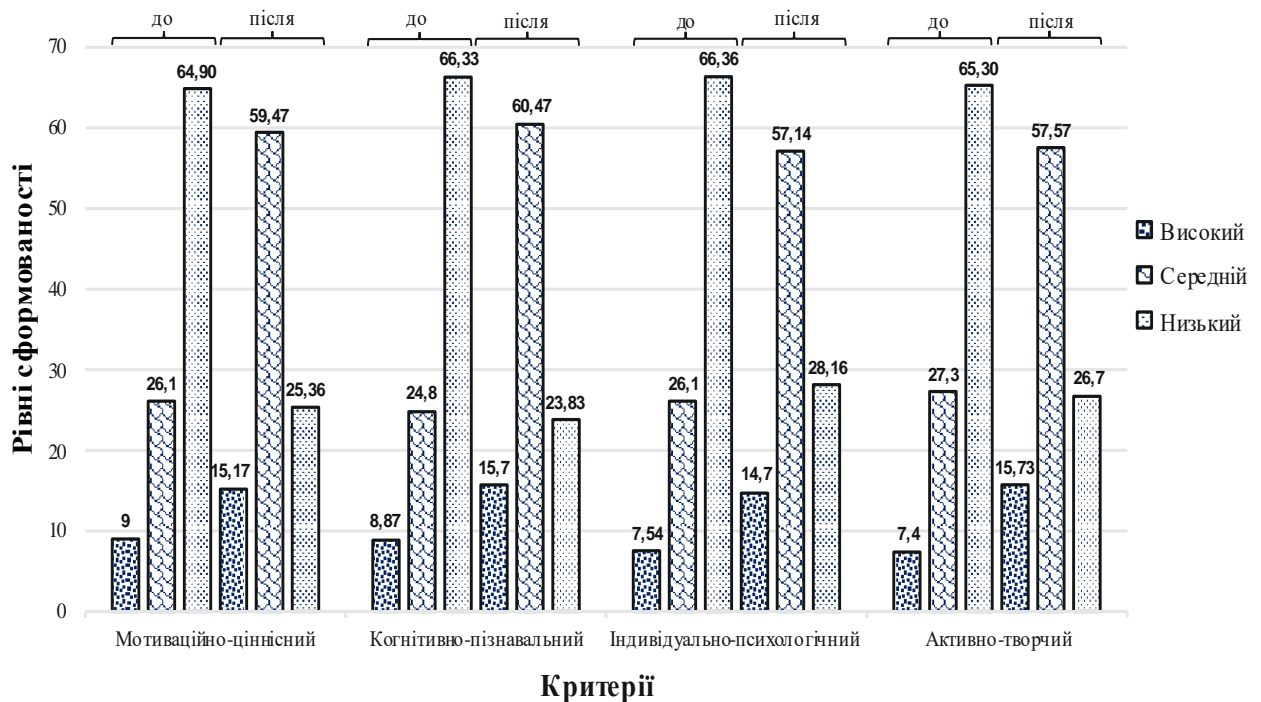
Із таблиці 2.8 видно, що динаміка рівня сформованості професійної мобільності майбутніх товарознавців у сукупності всіх складників (мотиваційно-ціннісного, когнітивно-пізнавального, індивідуально-психологічного, активно-творчого) значно підвищилася в ЕГ (оскільки тут нами було реалізовано педагогічні умови) та не дуже значно підвищилася в КГ (де освітній процес протікав за традиційною схемою).

А тому вважаємо за доцільне окремо навести результати контрольного етапу експерименту в ЕГ (табл. 2.9) та для наочності зобразити їх графічно (рис. 2.1).

Таблиця 2.9

**Динаміка рівнів сформованості професійної мобільності в ЕГ за всіма критеріями після звершення формульовального етапу експерименту (контрольний етап)**

Критерії	%								
	ЕГ								
	До дослідно-експериментальної роботи			Після дослідно-експериментальної роботи			Динаміка		
	В	С	Н	В	С	Н	В	С	Н
Мотиваційно-ціннісний	9,0	26,1	64,9	15,17	59,47	25,36	+6,17	+33,37	-39,54
Когнітивно-пізнавальний	8,87	24,8	66,33	15,7	60,47	23,83	+6,83	+35,67	-42,5
Індивідуально-психологічний	7,54	26,1	66,36	14,7	57,14	28,16	+7,16	+31,04	-38,2
Активно-творчий	7,4	27,3	65,3	15,73	57,57	26,7	+8,33	+30,27	-38,2
<b>Разом:</b>	<b>8,2</b>	<b>26,08</b>	<b>65,72</b>	<b>15,32</b>	<b>58,67</b>	<b>26,01</b>	<b>+7,12</b>	<b>+32,58</b>	<b>-39,71</b>



**Рис. 2.1. Динаміка рівнів сформованості професійної мобільності майбутніх товарознавців ЕГ (контрольний етап)**

Із таблиці 2.9 та рисунку 2.1 видно, що в ЕГ, де формування професійної мобільності майбутніх товарознавців відбувалося на основі реалізації пропонованих нами педагогічних умов, динаміка рівнів її сформованості виглядає так: високий рівень сформованості професійної мобільності збільшився на +7,12, середній рівень – на +32,58, низький рівень зменшився на –39,71.

Аналіз результативності експерименту з формування у майбутніх товарознавців професійної мобільності передбачав застосування методів математичної статистики, за допомогою яких можна було би проаналізувати отримані в ході дослідження дані, визначити його ефективність або неефективність та, як наслідок, підтвердити або спростувати гіпотезу дослідження.

Для співставлення результатів констатувального та формувального експериментів ми використовували критерій Пірсона  $\chi^2$ . Критерій Пірсона  $\chi^2$ , [2; 172; 214] призначений для зіставлення двох розподілів: 1) емпіричного з теоретичним, наприклад, рівномірним або нормальним; 2) одного емпіричного розподілу з іншим емпіричним розподілом. У нашому дослідженні ми співставляємо розподіли експериментальних та контрольних груп майбутніх товарознавців на початку та по закінченню експерименту, тобто порівнюємо емпіричні розподіли.

Вихідні дані для розрахунків бралися з таблиці 2.8, результати розрахунків наведено у таблиці 2.10.

*Таблиця 2.10*

**Порівняння розподілів експериментальних та контрольних груп майбутніх товарознавців за критеріями сформованості професійної мобільності (критерій Пірсона  $\chi^2$ )**

Критерій	Емпіричне значення $\chi^2$			
	Порівняння ЕГ та КГ	Порівняння ЕГ та КГ	Порівняння КГ до та	Порівняння ЕГ до та

	до експерименту	після експерименту	після експерименту	після експерименту
Мотиваційно- ціннісний	0,486	37,275***	2,128	68,367***
Когнітивно- пізнавальний	0,165	33,669***	7,666*	80,273***
Індивідуально- психологічний	0,049	26,583***	6,606*	62,766***
Активно- творчий	0,218	24,631***	6,463*	64,537***
Узагальнений	0,121	31,067***	5,097	68,010***

Аналіз результатів розрахунків (табл. 1) свідчить про статистично незначущу розбіжність на рівні 0,05 між контрольною та експериментальною групою на початку експерименту за усіма критеріями (емпіричне значення критерію Пірсона відповідно 0,486; 0,165; 0,049; 0,218; 0,121, що не перевищує критичне 5,99 для двох ступенів свободи).

Навпаки, при порівнянні розподілів контрольної та експериментальної групи після експерименту ми отримали значущі відмінності за усіма критеріями на рівні 0,001 (емпіричні значення критерію Пірсона значно перевищують критичне значення 13,817).

При порівнянні розподілів контрольної групи до та після експерименту ми отримали значущі відмінності на рівні 0,05 за когнітивно-пізнавальним, індивідуально-психологічним, активно-творчим критеріями.

При порівнянні розподілів експериментальної групи до та після експерименту ми отримали значущі відмінності на рівні 0,001 за усіма критеріями.

Оскільки значущість тесту не говорить нам про ступінь ефекту,

---

*Примітка.* \* - відмінності між розподілами значущі на рівні 0,05; \*\* - відмінності між розподілами значущі на рівні 0,01; \*\*\* - відмінності між розподілами значущі на рівні 0,001.

корисним є відображення розміру ефекту. Існує три різні міри ефекту для тесту  $\chi^2$ : Phi ( $\phi$ ), Cramer's  $V$  та коефіцієнт шансів (OR) [265]. Перші два можуть бути використані як розмір ефекту лише в таблицях  $2 \times 2$ . Для нашої ситуації необхідно обчислити  $V$  Крамера.

Отже, ми обчислили ефект розміру для тесту  $\chi^2$  Пірсона, а саме статистику Крамера  $V$  та представили її в таблиці 2. Для двох ступенів свободи величина  $V = 0,07$  характеризує маленький ефект,  $V = 0,21$  – середній ефект,  $V = 0,35$  – великий ефект. Як можна спостерігати з таблиці 2.11 для експериментальної групи при порівнянні з контрольною після експерименту ми отримали середній та великий ефект.

*Таблиця 2.11*

**Порівняння розподілів експериментальних та контрольних груп майбутніх товарознавців за рівнем сформованості професійної мобільності до та після експерименту за статистикою  $V$  Крамера**

<b>Критерій</b>	<b>Порівняння ЕГ та КГ до експерименту</b>	<b>Порівняння ЕГ та КГ після експерименту</b>	<b>Порівняння КГ до та після експерименту</b>	<b>Порівняння ЕГ до та після експерименту</b>
Мотиваційно-ціннісний	0,03	0,30	0,07	0,40
Когнітивно-пізнавальний	0,02	0,29	0,14	0,43
Індивідуально-психологічний	0,01	0,25	0,13	0,38
Активно-творчий	0,02	0,25	0,13	0,39
Узагальнений	0,02	0,28	0,11	0,40

Таким чином, порівняння результатів формувального експерименту в експериментальних та контрольних групах майбутніх товарознавців за

рівнем сформованості професійної мобільності з результатами констатувального експерименту за критерієм Пірсона  $\chi^2$  та обчислювання розміру ефекту за статистикою Крамера  $V$  дало змогу підтвердити значущі позитивні відмінності за критеріями професійної мобільності, які відбулись в розподілах експериментальних груп майбутніх товарознавців порівняно з контрольними. Все це дає можливість підтвердити гіпотезу про ефективність проведеного дослідження.

Отже, на основі отриманих позитивних результатів щодо динаміки рівнів сформованості професійної мобільності майбутніх товарознавців та визначення їх значущості на основі використання методів математичної статистики, можемо стверджувати про ефективність розроблених та впроваджених педагогічних умов формування професійної мобільності майбутніх товарознавців у процесі фахової підготовки та можливість розповсюдження позитивного досвіду в інших ЗВО України.

## **Висновки до розділу 2**

У другому розділі дисертаційної роботи наведено теоретичне обґрунтування, хід упровадження та визначення ефективності педагогічних умов формування професійної мобільності майбутніх товарознавців у процесі фахової підготовки.

Педагогічні умови визначено як сукупність зовнішніх та внутрішніх обставин, створення яких забезпечуватимете формування професійної мобільності майбутнього товарознавця у процесі фахової підготовки.

Першу педагогічну умову формування професійної мобільності майбутнього товарознавця було визначено як створення аксіологічного середовища, що забезпечує спрямованість ціннісних орієнтацій студентів на професію товарознавця як передумови стійкої мотивації на досягнення успіху й потреби постійного самовдосконалення в умовах мінливості ринку товарів. До аксіологічного середовища включено такі складники, як з

суб'єкти (керівники структурних підрозділів університету, органи студентського самоврядування, викладачі, студенти, наставники на виробництві); матеріально-технічна, навчально-методична, інформаційна бази, що в комплексі забезпечуватимуть спрямованість ціннісних орієнтацій студентів на професію товарознавця як передумову стійкої мотивації на досягнення успіху й потреби постійного самовдосконалення в умовах мінливості ринку товарів. Прогнозованими засобами формування у студентів цінностей, мотивацій та потреб у галузі товарознавства визначено розробку та впровадження вибіркового освітнього компоненту «Професійна мобільність майбутнього фахівця», включення до навчальних програм складників (модулів, тем тощо), спрямованих на формування стійкої мотивації на досягнення успіху й потреби постійного самовдосконалення в умовах мінливості ринку товарів (зокрема тренінгів «Професійна мобільність», «Професійне самовдосконалення», «Шлях до успіху» та ін. для науково-педагогічних працівників і студентів).

Другою педагогічною умовою формування професійної мобільності майбутніх товарознавців стало спрямування фахової підготовки на оволодіння системою науково-теоретичних та операційних знань у галузі товарознавства з метою розвитку критичності та гнучкості мислення як підґрунтя професійної мобільності. У межах теоретичного обґрунтування цієї умови було окреслено систему науково-теоретичних та операційних знань майбутніх товарознавців, якою вони повинні вільно володіти, щоб бути успішними та конкурентоздатними на мінливому ринку товарів, та розкрито значення таких якостей мислення майбутнього товарознавця, як критичність і гнучкість, без яких фахівець не може бути мобільним, адже вони дозволяють швидко й критично оцінювати ситуацію на ринку товарів, передбачати ризики, швидко перебудовуватися, приймати обґрунтовані рішення, створювати нові ідеї в умовах нестабільності та високого ступеня ризику на ринку товарів. Засобами реалізації другої умови обрано оволодіння студентами науково-теоретичними та операційними знаннями з



товарознавства під час освітньої діяльності, включення до теоретичних курсів тем з теоретичних засад професійної мобільності товарознавців та комплексу вправ на розвиток критичного і гнучкого мислення.

Третю педагогічну умову було сформульовано як забезпечення розвитку індивідуально-психологічних якостей як необхідних властивостей професійно мобільного фахівця в галузі товарознавства, до яких віднесено критичність і гнучкість мислення, комунікабельність, емоційна стабільність, вольова рішучість, схильність до ризику, рефлексивність, що дозволять фахівцям досягати успіху в професійній діяльності в умовах мінливості і непередбачуваності суспільства та ринку праці.

У якості засобу експериментального впровадження цієї умови було розроблено освітній компонент «Soft skills сучасного товарознавця» та комплекс теоретичних, практичних і самостійних занять у його межах.

Четверта педагогічна умова формування професійної мобільності майбутніх товарознавців полягає у інтеграція змісту практик та майбутньої професійної діяльності товарознавця з метою формування практичних умінь і навичок, активності та креативності у вирішенні професійних задач. Її заплановано створювати у процесі навчальних і виробничих практик та шляхом упровадження в освітній процес елементів дуальної освіти.

Упровадження розроблених педагогічних умов формування професійної мобільності майбутніх товарознавців у процес фахової підготовки відбувалося на формувальному етапі експерименту у процесі фахової підготовки студентів ЕГ за спеціальністю 076 «Підприємництво, торгівля та біржова діяльність», освітніх програмам «Товарознавство і комерційна діяльність», «Товарознавство та експертиза в митній справі» та ін. протягом чотирьох років навчання за освітнім ступенем бакалавра (2016 – 2017, 2017 – 2018, 2018 – 2019, 2019 – 2020 н. р.).

Базами проведення формувального етапу експерименту стали: Державний заклад «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка» (м. Старобільськ), Східноукраїнський національний університет

імені Володимира Даля (м. Сєвєродонецьк), Університет імені Альфреда Нобеля (м. Дніпро). В експерименті взяли участь 215 студентів експериментальні групи (ЕГ). Студенти контрольної групи (КГ – 197 осіб) навчалися за традиційною системою, без експериментального втручання.

Упровадження першої педагогічної умови відбувалося шляхом створення аксіологічного середовища, що забезпечувало спрямованість ціннісних орієнтацій студентів на професію товарознавця як передумови стійкої мотивації на досягнення успіху й потреби постійного самовдосконалення в умовах мінливості ринку товарів. До аксіологічного середовища були включені суб'єкти освітньої діяльності (керівники структурних підрозділів університету, органи студентського самоврядування, викладачі, студенти, виробники); матеріально-технічна, навчально-методична, інформаційна бази професійної підготовки майбутніх фахівців у галузі товарознавства. У межах цього середовища було реалізовано вибіркового освітнього компонент «Професійна мобільність майбутнього фахівця»; упроваджено окремі модулі та теми у межах освітніх програм, спрямованих на формування стійкої мотивації на досягнення успіху й потреби постійного самовдосконалення в умовах мінливості ринку товарів; проведено тренінги зі студентами «Професійна мобільність», «Професійне самовдосконалення», «Шлях до успіху». Формами впровадження першої педагогічної умови стали: лекція, практичне заняття, самостійна робота; групова та індивідуальна робота. Найбільш ефективними методами – інформаційне повідомлення, обговорення, бесіда, дискусія, презентація, приклад, тренінг, вправа, гра, анкетування, тестування.

Під час упровадження другої педагогічної умови у майбутніх товарознавців було сформовано систему науково-теоретичних та операційних знань у галузі товарознавства, критичність та гнучкість мислення як підґрунтя професійної мобільності. До основних форм упровадження другої педагогічної умови було включено: лекцію, практичне заняття, лабораторне заняття, самостійну роботу, участь у наукових

конференціях, конкурсах, публікаціях; групову та індивідуальну роботу. Найбільш ефективними методами роботи зі студентами виявилися: доповідь, обговорення, бесіда, дискусія, ілюстрація, демонстрація, презентація, приклад, розрахунки, мозковий штурм, кейс-метод.

Упровадження третьої педагогічної умови (забезпечення розвитку індивідуально-психологічних якостей як необхідних властивостей професійно мобільного фахівця в галузі товарознавства) відбувалося через розвиток таких психофізіологічних та психологічних якостей особистості, як комунікабельність, емоційна стабільність, волюва рішучість, схильність до ризику, рефлексивність.

Засобом реалізації третьої умови став освітній компонент «Soft skills сучасного товарознавця», що передбачав використання таких форм роботи, як лекційні та практичні заняття, самостійна та науково-дослідна робота; методів – лекції, тренінги, вправи, групові кейси, творчі завдання (побудова кар'єри, розробка пам'яток, технологій розв'язання соціально-психологічних проблем клієнта, рекомендацій).

Четверта педагогічна умова передбачала інтеграція змісту практик та майбутньої професійної діяльності товарознавця з метою формування практичних умінь і навичок, активності та креативності у вирішенні професійних задач та реалізовувалася у двох напрямках: 1) у процесі навчальних і виробничих практик; 2) шляхом упровадження в освітній процес елементів дуальної освіти та патентування. Основними формами реалізації четвертої умови стали практики, елементи дуальної освіти, патентування; методами – вправи, досліді; виконання завдань за зразком, інструкцією, завданням; виробництво та реалізація товарів; портфоліо, резюме, звітування.

Визначення ефективності розроблених та впроваджених педагогічних умов формування професійної мобільності майбутніх товарознавців у процесі фахової підготовки відбувалося на контрольному етапі експерименту на основі використання критеріальної бази дослідження: критеріїв (мотиваційно-ціннісний, когнітивно-пізнавальний, індивідуально-

психологічний, активно-творчий), відповідних показників, рівнів (високий середній, низький) та комплексу діагностичних методик (методика вивчення спрямованості особистості (В. Смекало, М. Кучер), діагностика особистості на мотивацію до успіху (за Т. Елерсом), тест «Готовність до саморозвитку», анкета на визначення рівня науково-теоретичних та операційних знань, практичних умінь та навичок у галузі товарознавства; методики на визначення критичності та гнучкості мислення (тест Гілфорда), методика оцінки професійної спрямованості (модифікований опитувальник Є. Рогова), опитувальник «Особистісні якості майбутнього товарознавця», методика «Поріг активності» (за Т. Романова); тест «Діагностика творчого потенціалу та креативності», тест «Рішучість», тест діагностики рефлексії І. Пономаренко).

На підставі порівняльного аналізу результатів констатувального й контрольного етапів експерименту було виявлено динаміку рівнів сформованості професійної мобільності майбутніх товарознавців за всіма критеріями й показниками як в ЕГ, так і в КГ.

Динаміка загального рівня професійної мобільності майбутніх товарознавців в ЕГ виявилася такою: високий рівень сформованості професійної мобільності збільшився на +7,12, середній рівень – на +32,58, низький рівень зменшився на –39,71. У КГ, де освітній процес протікав за традиційною схемою, така динаміка виявилася не значною.

На основі отриманих позитивних результатів щодо динаміки рівнів сформованості професійної мобільності майбутніх товарознавців та підтвердження їх значущості на основі використання методів математичної статистики (Пірсона  $\chi^2$ , Крамера V) було зроблено висновок про ефективність розроблених та впроваджених педагогічних умов формування професійної мобільності майбутніх товарознавців у процесі фахової підготовки та можливість розповсюдження позитивного досвіду щодо їх реалізації в інших ЗВО України. Матеріали розділу представлені у публікаціях автора [41; 42; 57; 213; 239; 240; 247].

## ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне обґрунтування та вирішення наукової проблеми формування професійної мобільності майбутніх товарознавців, що полягає в обґрунтуванні та експериментальній перевірці педагогічних умов, які забезпечують ефективність досліджуваного процесу.

**1.** Аналіз філософської, соціологічної, психолого-педагогічної літератури з проблеми дослідження дає підстави стверджувати доцільність її розв'язання на міждисциплінарному рівні, що передбачає врахування генези уявлень про сутність професійної мобільності особистості в контексті трансформації суспільства, особливостей підготовки фахівців з товарознавства у сучасних умовах розвитку ринку праці, особливостей соціокультурних змін їхньої професійної діяльності, сучасних підходів до формування професійної мобільності студентів у закладах вищої освіти.

Установлено, що філософський погляд на проблему мобільності є найбільш узагальненим з точки зору поступового розділу праці та необхідності постійного опанування нових професій. Соціологи розглядають професійну мобільність як зміну місця, статусу людини в професії, професійному колективі, перехід з однієї професійної групи в іншу. Економісти тлумачать професійну мобільність як готовність особистості до зміни посади, кар'єрного зростання, перенавчання в умовах соціально-економічної нестабільності та мінливості сучасного ринку праці. У галузі психології професійна мобільність тлумачиться як інтегративна якість особистості, що виявляється на двох рівнях: як активність особистості в професійній діяльності («зовнішня» мобільність) та як сукупність певних особистісних властивостей людини («внутрішня» мобільність), що забезпечує здатність фахівця до успішного розв'язання широкого кола виробничих завдань, саморозвитку й самореалізації в певній професії. Педагогічна наука розглядає професійну мобільність фахівця з погляду її формування в процесі фахової підготовки, що передбачає розробку та впровадження специфічних педагогічних умов.

2. Міждисциплінарний контекст аналізу понять «мобільність», «професійна мобільність», урахування соціокультурних та психологічних детермінант професійної мобільності товарознавців зумовив визначення базового поняття дослідження: професійна мобільність майбутнього товарознавця – це інтегративна якість особистості, що становить динамічну комбінацію ціннісних орієнтацій (професійні цінності, мотиви, потреби), науко-во-теоретичних та операційних знань, умінь і навичок у галузі товарознавства та кон'юнктури ринку, індивідуально-психологічних якостей (критичність і гнучкість мислення, комунікабельність, емоційна стабільність, волюва рішучість, здатність до ризику, рефлексивність) та дозволяє самостійно й відповідально діяти в нестандартних ситуаціях, швидко приймати рішення з урахуванням ризиків, бути конкурентоспроможним в умовах мінливого ринку товарів.

3. Поліфункціональний характер досліджуваного феномену дозволив виокремити та обґрунтувати такі структурні компоненти професійної мобільності майбутнього товарознавця: **мотиваційно-ціннісний** (наявність професійних цінностей, мотивації на досягнення успіху в професійній діяльності, потреби в саморозвитку і змінах відповідно до мінливості ринку праці), **когнітивно-пізнавальний** (сформованість системи науково-теоретичних та операційних знань у галузі товарознавства, критичність і гнучкість мислення, здатність до вдосконалення професійних знань в умовах їхнього швидкого зростання), **індивідуально-психологічний** (комбінація індивідуальних психофізіологічних та психологічних якостей, що визначають унікальність та конкурентоспроможність фахівця на ринку праці – комунікабельність, емоційна стабільність, волюва рішучість, здатність до ризику, рефлексивність), **активно-творчий** (володіння практичними вміннями й навичками, активність та креативність у професійній діяльності). У роботі визначено і схарактеризовано сукупність професійних та особистісних якостей, серед яких особливого значення набувають такі, як адаптивність, комунікативність, гнучкість, здатність до ризику, психологічна стійкість в умовах невизначеності та ін.

4. Розроблено критерії сформованості професійної мобільності майбутніх товарознавців (мотиваційно-ціннісний, когнітивно-пізнавальний, індивідуально-психологічний, активно-творчий), відповідні показники та рівні (низький, середній, високий). Констатувальний етап експериментальної роботи засвідчив переважно низький та середній рівень сформованості професійної мобільності майбутніх товарознавців за всіма критеріями в контрольній та експериментальній групах.

5. Ґрунтуючись на теоретичних засадах дослідження, результатах констатувального етапу педагогічного експерименту, наукових положеннях щодо поняття «педагогічні умови», розроблено й упроваджено педагогічні умови формування професійної мобільності майбутніх товарознавців у процесі фахової підготовки: створення аксіологічного середовища, що забезпечує спрямованість ціннісних орієнтацій студентів на професію товарознавця як передумови стійкої мотивації на досягнення успіху й потреби постійного самовдосконалення в умовах мінливості ринку товарів; спрямування фахової підготовки на оволодіння системою науково-теоретичних та операційних знань у галузі товарознавства з метою розвитку критичності та гнучкості мислення як підґрунтя професійної мобільності; забезпечення розвитку індивідуально-психологічних якостей як необхідних властивостей професійно мобільного фахівця в галузі товарознавства; інтеграція змісту практик та майбутньої професійної діяльності товарознавця з метою формування практичних умінь і навичок, активності та креативності у вирішенні професійних завдань.

6. Упровадження педагогічних умов здійснено в процесі фахової підготовки зі спеціальності 076 Підприємництво, торгівля та біржова діяльність шляхом розробки освітніх програм «Товарознавство і комерційна діяльність», «Товарознавство та експертиза в митній справі» та ін., під час аудиторних занять з обов'язкових та вибіркових освітніх компонентів («Теоретичні основи товарознавства», «Товарознавство (харчових продуктів та нехарчової продукції)», «Товарна номенклатура зовнішньоекономічної діяльності», «Торговельне підприємництво», «Професійна мобільність майбутнього фахівця»,

«Soft skills сучасного товарознавця»), під час науково-дослідної роботи, практик (товарознавчо-технологічна та з контролю якості на виробництві, комерційно-управлінська та з інспектування й контрольно-наглядової діяльності в торгівлі, комплексна виробнича практика з фаху) на основі використання педагогічних технологій: тренінгових, індивідуально-творчих, проєктних, ігрових, інформаційних, кейс-технологій. Зокрема, розроблено й упроваджено тренінги «Професійна мобільність», «Професійне самовдосконалення», «Шлях до успіху»; комплекс вправ «Знаю – хочу знати – дізнався», «Шість капелюхів», «Асоціативний куц», «Мозковий штурм», «Коло Венна», «Відеореалії», «Фантастичні гіпотези», «Ситуаційна задача»; елементи дуальної освіти, патенти на корисну модель, професійне портфоліо тощо.

7. Аналіз результатів дослідно-експериментальної роботи засвідчив позитивні зміни в динаміці рівнів сформованості професійної мобільності майбутніх товарознавців в ЕГ. Так, у студентів ЕГ було виявлено суттєву динаміку за рівнями сформованості професійної мобільності: збільшення на 7,12% кількості студентів, які показали високий рівень, на 32,58% – середній рівень та зменшення на 39,71% студентів із низьким рівнем. Тоді як у КГ динаміка виявилася незначною. Підтверджені за допомогою критерію Пірсона  $\chi^2$  позитивні якісні й кількісні зміни є підґрунтям для загального висновку про ефективність запропонованих педагогічних умов формування професійної мобільності майбутніх товарознавців у процесі фахової підготовки.

Дисертаційна робота не вичерпує всіх аспектів порушеної проблеми. Перспективу подальшої наукової роботи вбачаємо в дослідженні проблем організації дуальної освіти майбутніх товарознавців з метою підготовки конкурентоспроможних фахівців до роботи у умовах мінливих ринку праці.



## СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абашкина О. Soft skills: ключ к карьере. *Справочник по управлению персоналом* : научный журнал. 2008. № 9 (сентябрь). С. 124–126.; What is DISCO? *DISCO European Dictionary of Skills and Competences*. URL: [http://disco-tools.eu/disco2\\_portal/](http://disco-tools.eu/disco2_portal/) (дата звернення: 10.10.2013).
2. Адаменко Е. В. Математические методы в педагогике и психологии [Текст] : учеб. пособие / Е. В. Адаменко; Луганский национальный педагогический ун-т им. Тараса Шевченко. – Луганск : Альма-матер, 2008. – 94 с.
3. Амирова Л. А. Развитие профессиональной мобильности педагога в системе дополнительного образования : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : спец. 13.00.08. Уфа, 2009. 44 с.
4. Амінева Я. Р. Емоційна стійкість особистості як одна з детермінант ефективного подолання складних життєвих ситуацій. *Вісник ДНУ. Серія: Педагогіка і психологія*. 2012. Вип. 18. Т. 20. № 9/1 URL: <http://surl.li/nmin> (дата звернення: 10.11.2016).
5. Ананьев Б. Г. Человек как предмет познания. Санкт-Петербург. «Питер». 2001. 442 с.
6. Андрійченко Ж. О. Організація мотивації праці на підприємствах в умовах реструктуризації : автореф дис. ... канд. екон. наук : 08.06.01. Харків, 2004. 19 с.
7. Анікеєнко М. І. Аналітичний погляд на теоретико-методологічні підходи до визначення емоційної стійкості. *Проблеми екстремальної та кризової психології*. Вип. 3. Ч. 1. С. 11–18. URL: [https://nuczu.edu.ua/sciencearchive/ProblemsOfExtremeAndCrisisPsychology/vol3\\_1/anikeenko.pdf](https://nuczu.edu.ua/sciencearchive/ProblemsOfExtremeAndCrisisPsychology/vol3_1/anikeenko.pdf) (дата звернення: 10.11.2016).
8. Атутов П. Р., Будаева М. М. Методологические проблемы национально-регионального образования. *Педагогика*. 2001. № 2. С. 25–32.
9. Бабанский Ю. К. Избранные педагогические труды. Москва : Педагогика, 1989. 558 с.

10. Бабанский Ю. К., Поташник М. М. Оптимизация педагогического процесса: ( В вопросах и ответах). Для преподавателей. Київ : Рад. школа, 1984. 227 с.
11. Бадер С. О. Система формування ціннісно-сміслових орієнтацій майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти у фаховій підготовці : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04 / Державний заклад «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка». Старобільськ, 2020. 576 с.
12. Бадрак В. В. Как достичь успеха и стать лидером: (Опыт 400 выдающихся личностей цивилизации и воздействия на окружающий мир). Харьков: Фолио, 2011. 219 с.
13. Балецька Л. М. Психологічні особливості атрибуції успіху у професійному самовизначенні студентів вищих навчальних закладів : дис. ... канд. психолог. наук : 19.00.07 / Інститут психології імені Г.С. Костюка. Київ. 2014. 254 с.
14. Баликаева М. Б., Лапицкая С. И. Формирование профессиональной мобильности будущих инженеров в вузе в процессе профессиональной подготовки. *Молодой ученый*. 2015. № 5. С. 434–436.
15. Батышев С. Я. Реформа профессиональной школы: опыт, поиск, задачи, пути реализации. Москва : Просвещение, 1987. 135 с.
16. Безпалько О. В. Компоненти професійної мобільності майбутніх соціальних педагогів. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Сер. II «Соціальна робота. Соціальна педагогіка»* : зб. праць. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2012. Вип. 14. Ч. 2. С. 73–80.
17. Безпалько О. В. Організація соціально-педагогічної роботи з дітьми та молоддю у територіальній громаді: теоретико-методичні основи : монографія. Київ : Науковий світ, 2006. 363 с.
18. Белкин А. С. Ситуация успеха : книга для учителя. Екатеринбург : УГЛУ, 1997. 186 с.
19. Беляева А. П. Тенденции развития профессионального образования. *Педагогика*. 2003. № 6. С. 21–27.

20. Біда О., Гончарук В. Сутнісна характеристика поняття «Професійна мобільність». *Освітній простір України* : науковий журнал. 2019. Вип. 16. 2019. С. 193–198. URL: <http://lib.pnu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/1111/1/29.pdf> (дата звернення: 10.09.2019).

21. Богуш Л. А. Підготовка магістрів у галузі міжнародних відносин до стратегічного управління професійною кар'єрою : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Вищий навчальний заклад «Університет імені Альфреда Нобеля». Дніпро, 2018. 303 с.

22. Бодров В. А. Психологія професійної придатності : навч. посіб. для вузів. Москва : ПЕР СЕ, 2001. 511 с. (Сучасна освіта). URL: <http://socio.125mb.com/psihologiya-professionalnoy-prigodnosti.html> (дата звернення: 17.04.2014).

23. Божович Л. И. Этапы формирования личности в онтогенезе. Личность и ее формирование в детском возрасте. Санкт-Петербург : Питер, 2008. С. 321–356. ;

24. Бойко Г. О. Формування соціальної мобільності вихователів дошкільних навчальних закладів у процесі професійної підготовки : дис. ... канд. пед. наук : 13.000.04 / Львівський державний університет безпеки життєдіяльності. Львів, 2018. 312 с.

25. Бочкарева Л. П. Индивидуально-психологические предпосылки профессиональной переориентации : автореф. дис. ... канд. псих. наук : 07. Санкт-Петербург, 1992. 28 с.

26. Варава О. Б. Формування професійної мобільності майбутніх бакалаврів сестринської справи у фаховій підготовці : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Хмельницький нац. ун-т. Хмельницький : ХНУ, 2019. 20 с.

27. Варій М. Й. Загальна психологія : навч. посіб. для студ. психол. і педагог. спец. Львів : Край, 2005. 288 с.

28. Ващенко А. М. Формування професійної мобільності майбутніх офіцерів у процесі навчання у вищих військових навчальних закладах : дис... канд. пед. наук : 13.00.04 / Південноукраїнський держ. педагогічний ун-т ім. К. Д. Ушинського. Одеса, 2006. 261 с.

29. Вебер М. Наука как призвание и профессия. *Самосознание европейской культуры XX века*. Москва : Политиздат, 1991. С. 130–149.

30. Великий тлумачний словник української мови / уклад. і гол. ред. В.Г. Бусел. Київ ; Ірпінь : Перун, 2003. 1440 с.

31. Вітвицька С. С. Аксіологічний підхід до виховання особистості майбутнього вчителя. *Креативна педагогіка. Наук.-метод. журнал / Академія міжнародного співробітництва з креативної педагогіки*. Вінниця, 2015. Вип. 10. С. 63 – 67. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/17059/1/%D0%92%D1%96%D1%82%D0%B2%D0%B8%D1%86%D1%8C%D0%BA%D0%B0%20%D0%A1.pdf> (дата звернення: 10.11.2016).

32. Волкова Н. П. Педагогіка: навч. посіб. 2-ге вид, доп. Київ : Видавництво «Академвидав», 2007. 615 с.

33. Волкова Т. В. Інтеграція педагогічної та комп'ютерно-інформаційної підготовки майбутнього викладача спеціальних дисциплін професійно-технічного навчального закладу : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Ін-т педагогіки АПН України. Київ, 2007. 215 с.

34. Володавчик В. С. Soft skills як необхідний компонент у підготовці майбутнього фахівця товарознавства. *Підприємництво, торгівля: теоретичні підходи та практичні аспекти розвитку* : матер. II Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Старобільськ, 26-27- листопада 2020 року). Харків : Вид-во Іванченка І.С. : Харків, 2020. С. 266–268.

35. Володавчик В. С. Професійна мобільність фахівця як науково-педагогічна проблема. *Молодь і ринок*. 2014. № 1. С. 88–93.

36. Володавчик В. С. Професійна мобільність як міждисциплінарний феномен. *Вісн. Луган. нац. ун-ту імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки*.

2015. № 2, ч. 1. С. 136–141.

37. Володавчик В. С. Структурный подход к определению профессиональной мобильности будущих специалистов. *Международный научный журнал «Мастерство online»*. 2020. № 4.

38. Володавчик В. С. Сутність і структура професійної мобільності. *Вісн. Луган. нац. ун-ту імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки*. 2015. № 1. С. 53–59.

39. Володавчик В. С., Тарасютіна С. В., Сєногонова Л. І Товарознавство: аспекти експертної та оціночної діяльності стосовно товарів медичного призначення. *Актуальні питання експертної та оціночної діяльності: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Старобільськ. – м. Полтава, 27–28 листопада 2019 року)*. Полтава: ПУЕТ, 2019. С.76 – 78.

40. Володавчик В. С., Пасмурських Є. А. Правове регулювання захисту прав споживачів в Україні. *Підприємництво, торгівля: теоретичні підходи та практичні аспекти розвитку: матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Старобільськ, 26-27 листопада 2020 року)*. Харків: Вид-во Іванченка І. С.: Харків, 2020. С. 185 – 187.

41. Володавчик В. С., Сєногонова Л. І., Сєногонова-Демешко Г. І. Продукты для специального диетического потребления (для спортсменов). *Quality and certification of products: Articles from a international scientific and practical conference Dedicated to 100 years from Establishment of University of Economics – Varna (Varna, march 13, 2020)*. Varna, 2020. С. 201–209. (Наукометрична база RePEc).

42. Володавчик В. С., Сєногонова Л. І. Методичні рекомендації щодо проходження товарознавчо-технологічної практики спеціальності 076 «Підприємництво, торгівля та біржова діяльність» освітньої програми «Товарознавство та експертиза в митній справі», «Товарознавство і комерційна діяльність» / Державний заклад «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка». Старобільськ : Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2020. 34 с.

43. Выготский Л. С. Психология развития человека. Москва : Эксмо, 2003. 1134 с. (Серия Библиотека всемирной психологий).
44. Герасимова І. Г. Формування професійної мобільності майбутніх фахівців аграрної сфери : монографія / за ред. Л. Б. Лук'янової. Вінниця : ПП «ТД «Едельвейс і К», 2015. 512 с.
45. Гнатышина Е. А. Профессиональная компетентность как условие мобильности педагога профессионального обучения. *Социально-профессиональная мобильность в XXI веке* : сб. матер. и докл. междунар. конф., Екатеринбург, 29-30 мая 2014 г. / под. ред. Г. М. Романцева, В. А. Копнова. Екатеринбург : Изд-во рос. гос. проф. - пед. ун-та, 2014. С. 218– 224.
46. Гора Н. В. Особливості професійної підготовки майбутніх товарознавців. *Проблеми та перспективи розвитку освіти* : матер. III Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 30-31 березня 2017 року). Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2017. С. 89–91. URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/conf/ped/21march2017/21march2017.pdf#page=89> (дата звернення: 21.06.2017).
47. Гордон Я. Х. Целевая конкуренция / пер. с англ. С. Жильцов, И. Малкова, Е. Федорова. Москва : Вершина, 2006. 368 с.
48. Горюнова Л. В. Профессиональная мобильность специалиста как проблема развивающегося образования в России : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.08. Ростов-на-Дону, 2006. 45 с.
49. Горюнова Л. В. Профессиональная мобильность специалиста как проблема развивающегося образования в России : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.08. Ростов-на-Дону. 2006. 337 с.
50. Гринько В. О. Психологічні засади розвитку професійної мобільності викладача вищої школи : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / Волинський національний університет ім. Лесі Українки. Київ, 2012. 22 с.

51. Грищенко І. М. Освіта та професійна підготовка фахівців у світлі євроінтеграційних процесів. *Актуальні проблеми економіки*. 2010. № 7 (109). С. 56–61. <https://www.knutd.edu.ua/publications/pdf/56-61.pdf> (дата звернення: 10.11.2018).
52. Гура Н. А. Задоволеність кар'єрою як фактор кар'єрного розвитку та соціально-професійної мобільності. *Організаційна психологія. Економічна психологія*. 2019. № 2-3 (17). URL: <http://www.orgpsy-journal.in.ua/index.php/oper/article/view/35/18> (дата звернення: 10.09.2019).
53. Дворецкая Ю. Ю. Психология профессиональной мобильности личности : автореф. дис. ... канд. псих. наук : 19.00.01. Краснодар, 2007. 30 с.
54. Дементьева О. Формирование социально-профессиональной мобильности студентов в учреждениях среднего профессионального образования : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08. Москва, 2009. 22 с.
55. Джантіміров А. Ю. Багаторівнева підготовка інженерно-педагогічних кадрів для професійно-технічних навчальних закладів : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Київ, 2007. 255 с.
56. Докучаєва В. В. Ціннісні аспекти проектування інноваційних педагогічних систем. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. 2015. № 7 (296).
57. Дрель В. Ф., Сєногонова Л. І., Володавчик В. С. Дуальна освіта як інтеграція науково-теоретичної та професійно-практичної підготовки фахівців у закладах вищої освіти. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки*. 2018. №1 (315), ч. 2. С. 66–73.
58. Дуальна освіта – інноваційна технологія навчання. *Державний Університет Телекомунікацій*. URL: <http://www.dut.edu.ua/ua/news-1-626-4044-dualna-osvita-%E2%80%93-innovaciyna-tehnologiya-navchannya> (дата звернення: 10.11.2018).
59. Дуальна освіта. *Міністерство освіти і науки України*. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/profesijno-tehnichna-osvita/dualna-osvita> (дата звернення: 10.11.2018).

60. Дуальна освіта: навчання і робота – два в одному. *Педагогічна преса. Все про освіту в Україні*. URL: <https://pedpresa.com.ua/3740-dualna-osvita-navchannya-i-robota-dva-v-odnomu.html> (дата звернення: 10.11.2018).

61. Дьоміна Г. А. Комунікабельність майбутніх фахівців соціальної сфери, що працюватимуть з девіантами. *Актуальні проблеми психології*. Т. XI. Вип. 13. С. 52–59. URL: <http://www.apppsychology.org.ua/data/jrn/v11/i13/8.pdf> (дата звернення: 10.11.2018).

62. Дьяченко М. И., Кандыбович Л. А., Пономаренко В. А. Готовность к деятельности в напряжённых ситуациях. Психологический аспект. Минск, 1985. 71 с.

63. Дьяченко М., Кандыбович Л. Психологический словарь-справочник. Минск : Харвест, 2004. 576 с.

64. Дюркгейм Э. О Разделении общественного труда. Москва : Канон, 1996. 384 с.

65. Ермолов М. О. Почему необходимо оценивать конкурентоспособность фирмы. *Как продать ваш товар на внешнем рынке /* под ред. Б. А. Савинова. Москва : Мысль, 1990. С. 228–237.

66. Єрахторіна О. М. Самовдосконалення особистості у науковій рефлексії і реалізації біографічних проектів : монографія. Харків : Вид-во Іванченка І. С., 2013. 215 с.

67. Жаліло Я. А. Конкурентоспроможність економіки України в умовах глобалізації / ред. Я. Б. Базилюк та ін. ; Національний ін-т стратегічних досліджень. Київ : Знання України, 2007. 478 с.

68. Житник Н. В. Організаційно-педагогічні умови підготовки бакалаврів економіки у коледжі II рівня акредитації : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Кривий Ріг, 2001. 223 с.

69. Жукович-Дородних Н. М. Педагогічні умови формування професійних умінь студентів економічних спеціальностей ВНЗ I-II рівня акредитації. *Вісник НТУУ «КПІ». Філософія. Психологія. Педагогіка*. 2009. №



3 (27). Ч. 2. С. 81–85. URL: <https://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/9886/1/15.pdf> (дата звернення: 10.11.2016).

70. Журавльова Л. П. Особливості емоційного інтелекту особистості, яка схильна до ризику. *Вісник ХНПУ імені Г.С. Сковороди. Психологія*. 2019. Вип. 60. С. 112–125. URL: <http://journals.hnpu.edu.ua/index.php/psychology/article/view/2058> (дата звернення: 10.09.2019).

71. Завадський Й. С., Осовська Т. В., Юшкевич О. О. Економічний словник. Київ : Кондор, 2006. 356 с.

72. Заїка Є., Зімовін О. Рефлексивність особистості як предмет психологічного пізнання. *Психологія і суспільство*. 2014. № 2 С. 90–97 URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/12439/1/%D0%97%D0%B0%D1%97%D0%BA%D0%B0%20%D0%84..pdf> (дата звернення: 10.11.2016).

73. Заславская Т. И., Рывкина Р. В. Социология экономической жизни: Очерки теории. Новосибирск : Изд-во Новосибирского гос.ун-та, 1991. 442 с.

74. Зеер Э. Ф. Многозначность феномена «мобильность» в профессиональном образовании. *Социально-профессиональная мобильность в XXI веке* : сб. матер. и докл. междунар. конф., Екатеринбург, 29-30 мая 2014 г. / под. ред. Г. М. Романцева, В. А. Копнова. Екатеринбург : Изд-во Рос. гос. проф.-пед. ун-та, 2014. С. 30–36.

75. Зеер Э. Ф. Психология профессионального развития : учеб. пособ. для студ. вузов. Москва : Издательский центр «Академия», 2006. 240 с.

76. Зимняя И. А. Педагогическая психология : учебное пособие / И.А. Зимняя. – Ростов-на-Дону : Феникс, 1997. – 480 с.

77. Зозулёв А. В. Поведение потребителей : учеб. пособ. Київ : Знання, 2004. 364 с.

78. Игошев Б. М. Дополнительное профессиональное образование: новые ориентиры развития. *Педагогика*. 2008. № 2. С. 44–49.

79. Игошев Б. М. Развитие профессиональной мобильности специалистов – перспективное направление деятельности педагогического университета. *Научно-педагогический журнал*. 2008. № 6. С.167–172.
80. Ильин В. Аксиология. Москва : Изд-во МГУ, 2005. 216 с.
81. Ильин Е. П. Психология риска. Санкт-Петербург : Питер, 2012. 288 с.
82. Иванова О. А., Пеліхов Є. Ф., Сумець О. М. Економіка сучасного підприємства : навч. посіб. 2-е вид., випр. Харків: Вид-во НУА, 2017. 312 с.
83. Иванченко Є. А. Професійна мобільність майбутніх фахівців : навч.-метод. посіб. Одеса, 2004. 120 с.
84. Иванченко Є. А. Формування професійної мобільності майбутніх економістів у процесі навчання у вищих навчальних закладах : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Одеса, 2005. 20 с.
85. Иванченко Є. А. Формування професійної мобільності майбутніх економістів у процесі навчання у вищих навчальних закладах : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Південноукраїнський держ. педагогічний ун-т ім. К.Д. Ушинського. Одеса, 2005.
86. Ієвлєв О. М. Компетенції професійно-педагогічної мобільності майбутнього викладача в умовах магістратури. *Науковий часопис Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова. Сер. 5 : Педагогічні науки : реалії та перспективи* : зб. наук. праць. Київ : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2018. Вип. 64. С. 105–111.
87. Іноземцев В. А., Мороз С. Е. Роль педагогічного колективу ВНЗ у формуванні професійних компетенцій майбутнього товаровознавця. *Конференція ЕМС 2015 : Тезиси по основним тематическим направлениям конференции: Секция 6. Формирование профессиональных компетентностей при подготовке товароведов-экспертов.* 2015. <https://konfemc.ukraine7.com/t129-topic>.

88. Інші фахівці в галузі фінансів і торгівлі [3419] | Класифікатор професій ДК 003:2010. URL: <https://dovidnyk.in.ua/directories/profesii/id/3419> (дата звернення: 10.10.2013).

89. Каплина С. Е. История становления и развития профессиональной мобильности в системе подготовки инженерных кадров. *Среднее профессиональное образование*. 2012. Вып. 6. С. 54–57.

90. Каплина С. Е. Концептуальные и технологические основы формирования профессиональной мобильности будущих специалистов при изучении гуманитарных дисциплин : научное издание. Чита : ЧитГУ, 2007. 311 с.

91. Караман О. Л. Теорія і методика соціально-педагогічної роботи з неповнолітніми засудженими в пенітенціарних закладах України : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.05 / ДЗ «Луган. нац. ун-т ім. Т. Шевченка». Луганськ, 2013. 570 с.

92. Кирхлер Э., Родлер К. Мотивация в организациях. Харьков : Изд-во «Гуманитарный центр», 2003. 144 с.

93. Клименко Ю. А. Професійна мобільність майбутніх учителів у країнах Євросоюзу : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Уман. держ. пед. ун-т ім. П. Тичини. Умань, 2011. 20 с.

94. Климов Е. А. Индивидуальный стиль деятельности. *Психология индивидуальных различий* / под ред. Ю. Б. Гиппенрейтер, В. Я. Романова. Москва : Изд-во МГУ, 1982. С. 74–77.

95. Клімова А. М. Формування управлінської компетентності майбутніх фахівців з товарознавства в системі професійної освіти. *Професійна освіта: теоретичні та прикладні аспекти формування компетентності майбутніх фахівців* : колективна монографія. / І. І. Доброскок та ін. ; кер. кол. авт. І. І. Доброскок. Переяслав-Хмельницький : Домбровська Я. М., 2016. Ч. 1. С. 327–383.

96. Кныш М. И. Конкурентные стратегии. Санкт-Петербург : Любавич, 2000. 284 с.

97. Коваленко Ю. В. Суфійська модель моральнісного самовдосконалення (історико-етичний аспект) : автореф. дис. ... канд. філос. наук : 09.00.07 / Київ. нац. ун-т ім. Т.Г. Шевченка. Київ, 2002. 19 с.

98. Кожемякіна Н. І. Соціально-педагогічні умови формування професійної мобільності майбутніх менеджерів-аграріїв : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Південноукр. держ. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського. Одеса, 2006. 329 с.

99. Кожемякіна Н. І. Соціально-педагогічні умови формування професійної мобільності майбутніх менеджерів-аграріїв : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Південноукр. держ. пед. ун-т ім. К.Д. Ушинського. Одеса, 2006. 21 с.

100. Козырев А. А. Мотивация потребителей. Санкт-Петербург : Из-во Михайлова В.А. 2003. 384 с.

101. Колесник Н. Є. Підготовка майбутніх учителів початкових класів до організації художньо-технічної творчості учнів : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Житомирський державний університет ім. Івана Франка. Житомир, 2007. 335 с.

102. Корецька С. О. Особливості дії ринкових механізмів в сучасних моделях економіки. *Ефективна економіка*. 2012. № 3. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=977> (дата звернення: 10.11.2016).

103. Кормильцева М. Социально-личностные компетенции студентов как фактор развития их профессиональной мобильности : дис. ... канд. психол. наук 19.00.07 / Российский государственный профессионально-педагогический университет. Екатеринбург, 2009. 190 с.

104. Корнилова Т. В. Психология риска и принятия решений. Москва, 2003. 478 с.

105. Косар С. Тренінг для педагогів на тему «Професійна мобільність педагога». *Супер Урок-UA*. URL: <https://super.urok-ua.com/trening-dlya-pedagogiv-na-temu-profesiyna-mobilnist-pedagoga/> (дата звернення: 10.09.2019).

106. Косарук О. М. Соціальне партнерство в дуальній системі вищої освіти. URL: <https://ir.lib.vntu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/16692/2503.pdf?sequence=3> (дата звернення: 21.09.2017).

107. Косарук О. М. Особливості підготовки майбутніх фахівців інженерних спеціальностей в умовах соціального партнерства. *Знання. Освіта. Освіченість* : зб. матер. III Міжнар. наук.-практ. конф. (28-29 вересня 2016 р., м. Вінниця). Вінниця : ВНТУ, 2016. С. 83–85.

108. Кравчук С. Л. Психологічні особливості емоційної стійкості та самоконтролю особистості. *Актуальні проблеми психології. Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка*. 2014. Т. 10. Вип. 26. С. 467–481. URL: <http://appspsychology.org.ua/data/jrn/v10/i26/44.pdf> (дата звернення: 10.11.2016).

109. Крамаренко Т. В. Використання ділових ігор у формуванні культури професійного діалогу майбутніх фахівців з товарознавства та комерційної діяльності. *Проблеми сучасної педагогічної освіти*. 2015. № 48 (4). С. 115–121.

110. Крамаренко Т. В. Переваги використання інформаційно-комунікаційних технологій у підготовці майбутніх фахівців з товарознавства та комерційної діяльності. *Міжнародний науковий журнал. Науковий огляд*. 2015. № 6 (16). С. 145–153.

111. Крамаренко Т. В. Реалізація моделі формування в майбутніх фахівців з товарознавства та комерційної діяльності культури професійного діалогу засобами інформаційно-комунікаційних технологій. *Вісник університету імені А. Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія». Педагогічні науки*. 2018. № 1 (15). С. 136–142.

112. Крамаренко Т. В. Щодо застосування активних методів навчання у підготовці фахівців з товарознавства та комерційної діяльності. *Сучасна вища освіта: проблеми та перспективи* : тези доп. VI Всеукр. наук.-практ. конф. студентів, аспірантів і науковців (Дніпро, 22 берез. 2018 р.). Дніпро : Університет імені Альфреда Нобеля, 2018. URL:

<http://dspace.dsau.dp.ua/jspui/handle/123456789/738> (дата звернення: 18.03.2019).

113. Кремень В. Освіта і наука в Україні – інноваційні аспекти : Стратегія. Розвиток. Результати. Київ : Грамота, 2005. 448 с.

114. Кугель С. А. Профессиональная мобильность в науке. Москва, 1983. 256 с.

115. Куделя Н. Дуальное образование в Германии: плюсы и минусы. *Партнер*. 2017. № 9 (240). URL: <http://www.partner-inform.de/partner/detail/2017/9/269/8706/dualnoe-obrazovanie-v-germanii-pljusy-i-minusy> (дата звернення: 10.03.2018).

116. Кузьмина Н. В. Методы для анализа деятельности педагогов : метод. рекомендации. Ленинград : ЛГУ, 1975. 12 с.

117. Кулешова В. В. Формування пошуково-дослідницьких умінь майбутніх інженерів-педагогів у процесі професійної підготовки : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Київ, 2007. 17 с.

118. Курило В. С., Савченко С. В., Меньяйленко О. С., Караман О. Л. SOFT SKILLS для переміщеного зво: реалізація ідеї розподіленого університету. *Hard/soft skills фахівця нової генерації* : збірник за матер. регіональної наук.-практ. конф. (27 лютого 2020 року). Лисичанськ : ВП «Лисичанський педагогічний коледж Луганського національного університету імені Тараса Шевченка» ; ФОП Єгорова О. Є., 2020. 351 с.

119. Куриляк В. Є. Міжкультурний менеджмент. Тернопіль : Астон, 2004. 239 с.

120. Кучинова Н. М. Психологічні особливості професійного мислення маркетологів. *Проблеми сучасної психології*. 2014. Вип. 24. С. 441–454.

121. Кушнір О. К., Чаплінський В. Р. Форми та методи досягнення комерційного успіху. *Економіка та управління підприємствами*. 2018. Вип. 25. С. 338–343. URL: [http://www.market-infr.od.ua/journals/2018/25\\_2018\\_ukr/57.pdf](http://www.market-infr.od.ua/journals/2018/25_2018_ukr/57.pdf) (дата звернення: 18.03.2019).

122. Латуша Н. В. Професійна мобільність як чинник професійної успішності молодого фахівця. *Сучасна наука в мережі INTERNET*. 2015. № 2. С. 11–15.

123. Лебідь О. В. Схильність до ризику й сміливість як складові особистісного компонента готовності керівника загальноосвітнього навчального закладу до стратегічного управління. *Педагогіка і психологія сьогодення : теорія і практика*. 2018. С. 110–112. URL: <http://surl.li/nmyr> (дата звернення: 18.03.2019).

124. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность. Москва : Политиздат, 1975. 304 с.

125. Леонтьев А. Н. Потребности, мотивы, эмоции. Москва : МГУ, 1971. 197 с.

126. Литвинова О. В., Крамаренко Т. В., Резунова О. С. Аналіз поняття «культура діалогу» у культурологічному аспекті формування особистості. *Innovative solutions in modern science*. Дубай, 2017. № 4 (13). С. 71 – 82.

127. Лікарчук І. Л. До питання про державний стандарт професійно-технічної освіти. *Педагогіка і психологія*. 1995. № 4.

128. Лукаш Ю. А. Большой словарь-справочник кадровика. Москва : Книжный мир, 2004. 512 с.

129. Львов А. Ю. Теоретические основы исследования становления профессиональной мобильности студентов педагогического университета. URL: <http://www.emissia.org/offline/2010/1451.htm> (дата звернення: 21.12.2013).

130. Любимова О. В. К проблеме обоснования теоретической модели профессиональной мобильности современного инженера. *Научные проблемы гуманитарных исследований*. 2011. № 4. С. 120-127. URL: <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=16588492> (дата звернення: 21.12.2013).

131. Мазаракі А. А., Лагутін В. Д. Внутрішній ринок України в умовах дисбалансів між виробництвом і споживанням. *Науковий журнал «Економіка України»*. 2016. № 4 (653). С. 4–18.

132. Майборода Р. В. Мобільність майбутнього економіста як його професійно значуща характеристика. *Соціум. Наука. Культура*. (19-21.01.2015). URL: <https://int-konf.org/ru/2015/sotsium-nauka-kultura-19-21-01-2015/987-majboroda-r-v-mobilnist-majbutnogo-ekonomista-yak-jogo-profesijno-znachushcha-kharakteristika> (дата звернення: 10.09.2015).

133. Маковій О. О., Пустовойченко Д. В. Професійна мобільність майбутніх фахівців. *Роль інновацій в трансформації образу сучасної науки : матер. III Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 27–28 грудня 2019 р.)* / ГО «Інститут інноваційної освіти» ; Науково-навчальний центр прикладної інформатики НАН України. 2-е вид., випр. і доп. Київ : ГО «Інститут інноваційної освіти», 2019. 288 с.

134. Максимчук Л. В. Підготовка майбутніх економістів-міжнародників у форматі теоретичного аналізу. *Науковий вісник Чернівецького університету. Педагогіка та психологія* : зб. наук. пр. / Чернів. нац. ун-т ім. Юрія Федьковича. Чернівці, 2013. Вип. 656. С. 110–117. URL: <http://elar.khnu.km.ua/jspui/handle/123456789/3616> (дата звернення: 10.11.2016).

135. Малишевський О. В. Практичний аспект формування готовності до професійної мобільності майбутніх інженерів-педагогів комп'ютерного профілю. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології* / голов. Ред. А.А. Сбруєва. Суми: Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2020. № 5 – 6(99-100). С.106-117.

136. Мальцева І. Гендерные различия профессиональной мобильности и сегрегация на рынке труда. Москва : EERC, 2005. 55 с.

137. Малыгина О. А. Формирование профессиональной мобильности бакалавров в техническом университете. *Известия РГПУ им. А. И. Герцена*. 2011. № 129. С. 124–132.



138. Маргулис А. В. Проблема потребности в историческом материализме: лекции по спецкурсу А. В. Маргулис. Белгород : БГПИ, 1971. 123 с.
139. Маркс К., Энгельс Ф. Собрание сочинений: в 23 т. Москва, 1970. Т. 3. С. 441 ; Их же. Т. 4. С. 335. ; Их же. Т. 23. С. 499.
140. Мельничук О. С. Словник іншомовних слів. Київ, 1974. 776 с.
141. Менчинская Н. А. Проблемы учения и умственного развития школьника : Избр. психол. труды. Москва : Педагогика, 1989. С. 127.
142. Меркулова Л. П. Формирование профессиональной мобильности специалистов технического профиля средствами иностранного языка : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.08. Самара, 2008. 455 с.
143. Методика діагностики особистості на мотивацію до успіху Т. Елерса. URL: [https://stud.com.ua/17007/menedzhment/metodika\\_diaagnostiki\\_oso\\_bistosti\\_motivatsiyu\\_uspihu\\_ellersa](https://stud.com.ua/17007/menedzhment/metodika_diaagnostiki_oso_bistosti_motivatsiyu_uspihu_ellersa) (дата звернення: 15.09.2016).
144. Мищенко В. А., Тенюнина И. А. Мобильность как основное профессионально значимое качество при становлении траектории профессионального развития студентов педагогического вуза. *Известия Самарского научного центра Российской академии наук*. 2014. Вып. 2-2. Т. 16. С. 319–321.
145. Мозырева Т. Текучесть и стабилизация инженерно-технических работников на предприятиях Сибири. Новосибирск : Наука, 1986. 158 с.
146. Мокін Б., Мізерний В., Мензул О. Інтеграція навчання з виробництвом як один із визначальних факторів підготовки фахівців за критерієм якості. *Молодь і ринок*. 2011. № 11(82). С. 5–8.
147. Молотай В. А. Структура й особливості психологічної готовності військовослужбовців до службово-бойової діяльності. *Проблеми загальної та педагогічної психології. Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України*. 2005. Т. 7. Вип. 5. С. 247–255.

148. Морозова Е. А., Муратов В. С. Качество подготовки специалистов товароведов с учетом требований болонского процесса. *Фундаментальные исследования*. 2007. № 6. С. 96.

149. Мороченкова И. Проблемы и пути формирования критического мышления студентов университета. *Профілактика психічного насильства і маніпулювання свідомістю та розвиток критичного мислення в молодіжному середовищі*. Київ : Укр. центр. політ менеджменту, 2005.

150. Мороченкова И. А. Проблемы и пути формирования критического мышления студентов университета. *Проблемы высшего и среднего образования*. 2005. № 6. С. 12–18.

151. Мудрик А. В. Социализация человека : учеб. пособ. для студ. высш. учеб. заведений. 2-е изд., испр. и доп. Москва : Издательский центр «Академия», 2006. 304 с.

152. Мурадян Н. Г. Рынок и занятость (социально-экономический анализ и прогноз). Москва : Луч, 1991. 245 с.

153. Муратов В. С. Предмет, объекты и субъекты товароведной деятельности. *Современные наукоемкие технологии*. 2007. № 7. С. 37.

154. Мушкирова А. Н. Формирование профессиональных ценностных ориентаций как фактор развития субъектности студентов : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. Улан-Уде, 2015. 32 с.

155. Набока О. Г. Освітня програма як інструмент забезпечення якості професійної підготовки майбутніх фахівців у закладах вищої освіти. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи*. Вип. 60. Т. 2.: Збірник наукових праць / М-во освіти і науки України, Нац. Пед. ун-т імені М.П. Драгоманова. Київ : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2018. С. 38–42.

156. Набока О. Г. Підготовка майбутніх викладачів вищої школи до проектування професійно-орієнтованих технологій навчання. *ScienceRise: Pedagogical Education: Pedagogical Journal*. 2018. № 5(25). p. 23–27.

157. Набока О. Г. Стан та проблеми професійної підготовки студентів економічних спеціальностей у сучасних умовах. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. 2011. № 20 (231), Ч.ІІ. С. 262–273.

158. Набока О. Г. Створення компетентісно-орієнтованого освітнього простору як стратегічний напрямок розвитку педагогічного вишу. *Професіоналізм педагога: теоретичні й методичні аспекти*. 2019. Вип. 10. С. 107–126. URL: <http://profped.ddpu.edu.ua/issue/view/10778> (дата звернення: 18.03.2019).

159. Набока О. Г., Демченко М. О. Освітній блог як засіб професійної підготовки майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2019. Т. 69, № 1. С. 64–77.

160. Набока О., Давискиба В. Проблеми і перспективи застосування компетентісного підходу у професійній освіті. *Гуманізація навчально-виховного процесу*. 2019. № 5 (97). С. 20–32.

161. Назар Ю. О. Дефініція поняття успішності професійної діяльності в соціально-психологічному контексті. *Сборник научных трудов SWORLD*. 2013. Т. 23. № 3. С. 60–67. URL: <https://www.sworld.com.ua/konfer32/1171.pdf> (дата звернення: 10.11.2016).

162. Низамов Р. Дидактические основы активизации учебной деятельности студентов. Казань : Изд-во Казанского университета, 1975. 302 с.

163. Никитина Е. Педагогические условия формирования профессиональной мобильности будущего педагога : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. Иркутск, 2007. 199 с.

164. Новейший философский словарь. 3-е изд., исправл. Минск : Книжный Дом. 2003. 1280 с.

165. Новий тлумачний словник української мови: у 4 т. Київ : Аконіт, 1999. Т. 2. 910 с.

166. Ноэль-Цигульская Т. Ф. О критическом мышлении. Москва : Педагогика, 1977.

167. Нужнова С. В. Сущность и структура понятия профессиональной мобильности в современном обществе. Москва, 2004. 258 с.

168. Огурцов А. П. Рефлексия. *Новая философская энциклопедия* : в 4-х т. Москва, 2001. Т. 3. С. 445–450.

169. Ожегов С. И. Словарь русского языка. URL: <https://slovarozhegova.ru/search.php> (дата звернення: 10.11.2016).

170. Олександрова О. Ф. Гуманістичні педагогічні цінності майбутніх учителів як основа професійної діяльності. *Педагогіка формування творчої особистості: проблеми і пошуки* : зб. наук. праць. Запоріжжя, 2009. № 4. (57). С. 19.

171. Павленко О. О. Формування комунікативної компетенції фахівців митної служби в системі неперервної освіти : дис. ... докт. пед. наук : 13.00.04 / Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара. Дніпропетровськ, 2010. 539 с. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/106803/5/dis.pdf> (дата звернення: 10.11.2016).

172. Панченко Л. Ф., Адаменко Е. В. Компьютерный анализ данных : учеб. пособие для студентов высш. учеб. заведений. – Луганск : Изд-во ГУ «ДЗ ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2010. – 188 с.

173. Пашукова Т. І., Допіра А. І., Дьяков. Г. В. Практикум із загальної психології. Київ : Т-во «Знання», 2000. 204 с.

174. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах : зб. наук. пр. / [редкол.: Т. І. Сущенко (голов. ред.) та ін.]. Запоріжжя, 2013. Вип. 33 (86). 652 с.

175. Передрій О. І., Ковальчук Н. М. Особливості професійної підготовки товарознавців-експертів. *Товарознавчий вісник*. 2014. № 7.

176. Перелік спеціальностей та сертифікатів (вступних випробувань) на основі повної загальної середньої освіти (11 класів) за ступенем бакалавра у 2020 році. Денна форма навчання / Державний заклад «Луганський національний університет ім. Тараса Шевченка». URL: [http://luguniv.edu.ua/wp-content/uploads/2020/06/pk\\_price\\_dfn\\_2020\\_4.pdf](http://luguniv.edu.ua/wp-content/uploads/2020/06/pk_price_dfn_2020_4.pdf) (дата звернення: 01.02.2020).

177. Петровский А. В., Ярошевский М. Г. Психология. Словарь. 2-е изд., справ и доп. Москва : Политиздат, 1990. 494 с.

178. Печко О. М. Формування професійного мислення майбутніх учите-лів фізичної культури засобами педагогічних ситуацій : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Житомир, 2015. 20 с.

179. Племенюк, М. Г. Аксиологический подход в формировании содержания образования в высшей школе. *Известия Рос. гос. пед. ун-та имени А. И. Герцена*. 2008. № 11 (68). С. 60–68.

180. Подоляк Л. Г., Юрченко В. І. Психологія вищої школи: навч. посіб. Київ : ТОВ «Філ-студія», 2006. 320 с. URL: <http://surl.li/nnoo> (дата звернення: 10.11.2016).

181. Полонский В. М. Словарь по образованию и педагогике. Москва : Высш. шк., 2004. 512 с.

182. Пономаренко Я. С. Психолого-педагогічні підходи до вивчення комунікабельності як системної властивості особистості поліцейського. *Психологічні та педагогічні проблеми професійної освіти та патріотичного виховання персоналу системи МВС України* : тези доп. Всеукр. наук.-практ. конф. (Харків, 27 березня 2020 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2020. С. 245–248. URL: <http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/9069> (дата звернення: 30.03.2020).

183. Попова О. В., Золотухіна С. Т. Формування підприємницької компетентності студентів у процесі професійної підготовки. *Педагогіка та психологія*. 2020. № 63. С. 111–121.

184. Портер М. Стратегія конкуренції : Методика аналізу галузей і діяльності конкурентів / пер. з англ. А. Олійник, Р. Сільський. Київ : Основи, 1997. 390 с.

185. Починкова М. М. Інноваційно-освітнє середовище в системі формування критичного мислення майбутніх учителів початкової школи. *Науковий вісник Донбасу*. 2019. № 1-2 (39-40) URL:

[http://nvd.luguniv.edu.ua/archiv/2019/N1-2\(39-40\)/pmmups.pdf](http://nvd.luguniv.edu.ua/archiv/2019/N1-2(39-40)/pmmups.pdf) (дата звернення: 10.09.2019).

186. Починкова М. М. Системи формування критичного мислення майбутніх учителів початкової школи у процесі професійної підготовки : монографія. Київ : Талком, 2020. 472 с.

187. Пріма Р. М. Формування професійної мобільності майбутнього вчителя початкових класів: теорія і практика : монографія / Волин. нац. ун-т імені Лесі Українки. Дніпропетровськ : ІМА- ПРЕС, 2009. 368 с.

188. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18/print1412707858770643> (дата звернення: 10.11.2016).

189. Про впровадження елементів дуальної системи навчання у професійну підготовку кваліфікованих робітників : наказ Міністерства освіти і науки України від 16.03.2015 № 298. URL: <http://old.mon.gov.ua/files/normative/2015-04-17/3825/nmo-298-1.pdf> (дата звернення: 10.11.2016).

190. Про затвердження концепції розвитку педагогічної освіти : наказ Міністерства освіти і науки України від 16.07.2018 р. № 776. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-koncepciyi-rozvitku-pedagogichnoyi-osviti> (дата звернення: 10.09.2019).

191. Про затвердження Національної рамки кваліфікацій : Постанова Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 р. № 1341. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1341-2011-%D0%BF#Text> (дата звернення: 21.12.2013).

192. Про затвердження стандарту вищої освіти за спеціальністю 076 «Підприємництво, торгівля та біржова діяльність» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти : наказ Міністерства освіти і науки України від 13.11.2018 р. № 1243. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/12/21/076-pidpriemnitstvo-torgivlya-ta-birzhova-diyalnist-bakalavr.pdf> (дата звернення: 10.09.2019); затвержені

освітні програми спеціальності 076 «Підприємництво, торгівля та біржова діяльність». URL: [http://luguniv.edu.ua/?page\\_id=61064](http://luguniv.edu.ua/?page_id=61064) (дата звернення: 27.06.2020).

193. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення: 10.09.2019).

194. Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері професійної (професійно-технічної) освіти «Сучасна професійна (професійно-технічна) освіта» на період до 2027 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 12 червня 2019 р. № 419-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/419-2019-p#Text> (дата звернення: 10.09.2019).

195. Проект Концепція розвитку освіти України на період 2015–2025 років) URL: [http://tnpu.edu.ua/EKTS/proekt\\_konserc.pdf](http://tnpu.edu.ua/EKTS/proekt_konserc.pdf) (дата звернення: 10.09.2019).

196. Прохоренко Т. Г. Професійна мобільність як фактор професійної успішності. *Вісник Національного університету «Юридична академія України ім. Ярослава Мудрого»*. 2017. № 4 (35). С. 167–174.

197. Процедури забезпечення якості освіти. *Державний заклад «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»*. URL: [http://luguniv.edu.ua/?page\\_id=57459](http://luguniv.edu.ua/?page_id=57459) (дата звернення: 10.09.2019).

198. Психологу для роботи. Діагностичні методики : збірник / уклад.: М. В Лемак., В. Ю. Петрище. Ужгород : Вид-во Олександри Гаркуші, 2011. 616 с. URL: [https://psychic.at.ua/publ/psikhodiagnostyka/diagnostika\\_temparamentu\\_i\\_kharakteru/test\\_kettella\\_16\\_rf\\_opituvalnik/13-1-0-56](https://psychic.at.ua/publ/psikhodiagnostyka/diagnostika_temparamentu_i_kharakteru/test_kettella_16_rf_opituvalnik/13-1-0-56) (дата звернення: 21.12.2013).

199. Пустовойт О. В. Проблеми, напрями та чинники сприяння розвитку внутрішнього ринку України (реальний сектор економіки) / НАН України, Ін-т екон. та прогнозув. НАНУ. Київ, 2013. С. 13.

200. Радіщук Т. П. Особливості прогнозування кон'юнктури товарного ринку. *Вісник Національного університету «Львівська*

*політехніка*». 2010. № 684: Проблеми економіки та управління. С. 39–41. URL: <http://ena.lp.edu.ua/bitstream/ntb/18763/1/10-39-41.pdf> (дата звернення: 10.11.2016).

201. Райзберг Б. А., Лозовский Л. Ш., Стародубцева Е. Б. Современный экономический словарь. 5-е изд. перераб. и доп. Москва : ИНФРА, 2006. 495 с.

202. Рідкодубська А. А. Новід підходи до проблеми професійної мобільності майбутнього фахівця соціальної сфери. *Фізико-математична освіта* : науковий журнал. 2016. Вип. 4 (10). С. 105–107.

203. Рогов Е. И. Настольная книга практического психолога: в 2 кн. [Текст]. М. : ВЛАДОС, 2004. Кн. 2 : работа психолога со взрослыми. Коррекционные приемы и упражнения. 480 с.

204. Рокицкая Ю. А. Развитие адаптационного потенциала эмоциональной устойчивости в профессиональном самоопределении студентов : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Екатеринбург, 2010. 215 с.

205. Романовський О. Г. Педагогіка успіху: її сутність та основні напрями вивчення. *Теорія і практика управління соціальними системами*. 2011. № 2. С. 3–8.

206. Рыбникова Л. И. Организация практического обучения в колледже как один из путей формирования социально-профессиональной мобильности специалиста. URL: [http://maiziz.ru/rc/default.asp\\_P=060116.html](http://maiziz.ru/rc/default.asp_P=060116.html). (дата звернення: 10.10.2013).

207. Савиных В. Л. Сущностные характеристики профессиональной мобильности студентов вуза. *Социально-профессиональная мобильность в XXI веке* : сб. матер. и докл. междунар. конф., Екатеринбург, 29-30 мая 2014 г. / под. ред. Г. М. Романцева, В. А. Копнова. Екатеринбург : Изд-во Рос. гос. проф.-пед. ун-та, 2014. С. 254–259.

208. Савицкий С. К. Формирование профессиональной мобильности в процессе подготовки специалиста машиностроительного профиля : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08. Казань, 2006. 165 с.



209. Савченко С. В., Курило В. С. Формування критичного мислення як одна з умов успішної соціалізації сучасної особистості. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Педагогічні науки*. 2019. № 6 (1). С. 64–71.

210. Сайфудінова О. В. Професійна мобільність молоді в умовах формування гнучкого суспільства в Україні: соціально-філософський аналіз : дис. ... канд. філос. наук : 09.00.03 / Державний заклад «Південноукр. нац. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського». Одеса, 2019. 246 с.

211. Сайфутдінова Е. В. К вопросу о профессиональной мобильности молодежи в условиях становления рыночных отношений. *Современное состояние и перспективы развития гуманитарных наук* : сб. статей. Одесса, 1997. Ч. II. С. 38–42.

212. Саморегуляция и прогнозирование социального поведения личности : Диспозиционная концепция / инициатор и руководитель проекта В. А. Ядов. 2-е расширенное изд. Москва : ЦСПиМ, 2013. 376 с.

213. Сєногонова Л. І., Володавчик В. С. Методичні рекомендації для виконання та захисту дипломних робіт для студентів спеціальності 076 «Підприємництво, торгівля та біржова діяльність» освітньої програми «Товарознавство та експертиза в митній справі» освітнього ступеня «магістр» / Державний заклад «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка». Старобільськ : Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2017. 50 с.

214. Сидоренко Е. В. Методы математической обработки в психологии. – СПб.: Речь, 2000. – 350 с.

215. Сидоренко О. Б. Потенціал самоактуалізації в структурі професійної мобільності майбутніх фахівців-психологів. *Методи і технології загальної і соціальної психології та психотерапії в умовах сучасного суспільства* : матер. III наук.-практ. конф. з міжнародною участю (18-19 травня 2018 року, м. Київ). Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2018. С. 141–144.

216. Сидоренко О. С. Сутність і структура комунікативної діяльності у процесі підготовки майбутніх соціальних педагогів. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. 2013. Вип. 17(2). С. 264–273. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tmpvd\\_2013\\_17%282%29\\_\\_31](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tmpvd_2013_17%282%29__31) (дата звернення: 10.11.2016).

217. Словник-довідник з професійної педагогіки / ред.-упоряд. А. В. Семенова. Одеса : Пальміра, 2006. 272 с.

218. Солоненко В. А. Психолого-педагогические аспекты когнитивной мобильности личности. *Известия РГПУ им. А.И. Герцена*. 2008. № 80. С. 509–513.

219. Сорокин П. Человек. Цивилизация. Общество / пер. с англ. Москва : Политиздат, 1992. 543 с.

220. Стасюк В. Д. Педагогічні умови професійної підготовки майбутніх економістів у комплексі «школа – вищий заклад освіти» : дис... канд. пед. наук : 13.00.04. Одеса, 2003.

221. Статт Д. Психология потребителя. Санкт-Петербург : Питер, 2003. 446 с.

222. Степанов С. Ю., Полищук О. А. Рефлексивная компетентность как базовая категория предпринимательской деятельности. *Рефлексия, образование и интеллектуальные инновации*. Новосибирск : НГУ, 1995. С. 266–271.

223. Столяренко О. Б. Поняття про мотивацію та її місце в структурі психіки. *Психологія особистості* : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2012. С. 106–111. URL: [https://pidru4niki.com/16011013/psihologiya/ponyattya\\_pro\\_motivatsiyu\\_mistse\\_strukturi\\_pshihiki](https://pidru4niki.com/16011013/psihologiya/ponyattya_pro_motivatsiyu_mistse_strukturi_pshihiki) (дата звернення: 10.11.2016).

224. Сушенцева Л. Вплив інтеграції фундаментальних і спеціальних знань на підготовку професійно-мобільного кваліфікованого робітника. *Теорія і методика професійної освіти*. 2011. № 2. С. 97–108.

225. Сушенцева Л. Л. Формування професійної мобільності майбутніх кваліфікованих робітників у професійно-технічних навчальних закладах: Теорія і практика : монографія. Кривий Ріг : «Видавничий дім», 2011. 360 с.

226. Сушенцева Л. Л., Сушенцев О. О. Вплив професійної мобільності на конкурентоздатність фахівця на сучасному ринку праці. *Молодий вчений*. 2016. № 4 (31) квітень. С. 568–572.

227. Тести і методики для самопізнання. Тест «Готовність до саморозвитку». URL: <https://studopedia.info/9-697.html> (дата звернення: 10.11.2016).

228. Ткачова Н. О. Аксіологічний підхід до організації педагогічного процесу в загальноосвітньому навчальному закладі : [монографія]. Луганськ : ЛНПУ імені Т. Г. Шевченка ; Харків : Вид-во «Каравела», 2006. 300 с.

229. Товарознавець. *Education.ua - освіта в Україні*. URL: <https://www.education.ua/ua/professions/commodity-expert/> (дата звернення: 10.10.2013).

230. Толстых Н. Н. Теория Л.И. Божович: личность, психика, индивидуальность. *Культурно-историческая психология*. 2019. Т. 15. № 2. С. 85–90. URL: <https://psyjournals.ru/kip/2019/n2/Tolstykh.shtml> (дата звернення: 10.09.2019).

231. Узнадзе Д. Н. Психология установки. Санкт-Петербург : Питер, 2001. 456 с. ;

232. Управление проектами / Шапиро В. Д. и др. Санкт-Петербург : «ДваТри», 1996. 610 с.

233. Ушинский К. Д. Труд в его психическом и воспитательном значении. *Избранные педагогические сочинения*. Москва : Гос. уч. пед.-изд. Наркомпрос РСФСР, 1945. С. 87–100.

234. Фасиоун П. Критическое мышление: отчёт об экспертном консенсусе для целей образовательного анализа, оценки и обучения (Дельфи-доклад). Краткое изложение основных положений. URL:

<http://evolkov.net/critic.think/basics/delphi.report.html>. (дата звернення: 10.11.2016).

235. Философский словарь / [под ред. И. Т. Фролова]. Москва : Политиздат, 1987. 590 с.

236. Філатова Т. С. Формування професійної мобільності у майбутніх психологів. *Наукові психологічні дослідження і розробки молодих вчених* : збірник матеріалів ІХ-тої Всеукраїнської наукової Інтернет-конференції, 29-30 жовтня 2020 р. / гол. ред. Сафін О. Д. URL: <http://surl.li/nmhe> (дата звернення: 01.11.2020).

237. Фролов С. С. Социология. Москва : Гардарики, 1999. 344 с.

238. Функціональна композиція «Енергія імпульсу» для спеціальних харчових продуктів (для спортсменів): пат. 110017 Україна: МПК А23L 2/00 (2016.01), А61К 36/16 (2006.01), А61Р 25/28 (2006.01). № 2016020634; заяв. 03.03.2016; публік. 26.09.2016, Бюл. № 18. URL: <http://dspace.luguniv.edu.ua/xmlui/handle/123456789/2329>.

239. Функціональна композиція «Олімп» для спеціальних харчових продуктів (для спортсменів): пат. 127936 Україна: МПК А23L 2/36 (2006.01). № 2018 02930 ; заяв. № 23.03.2018 ; публік. 27.08.2018, Бюл. № 16. URL: <http://dspace.luguniv.edu.ua/xmlui/handle/123456789/5085>.

240. Функціональна композиція «Рекорд» для продуктів спеціального дієтичного споживання (для спортсменів): пат. 143965 Україна: МПК А23L 2/00 (2020.01), А 23L 2/9 (2006.01), А61К 36/16 (2006.01), А61Р 25/28 (2006.01). № 202000763; заяв. 10.02.2020; публік. 25.08.2020, Бюл. № 16. URL: <http://dspace.luguniv.edu.ua/xmlui/handle/123456789/5865>.

241. Функціональна композиція «Тріумф» для спеціальних харчових продуктів (для спортсменів): пат. 94538 Україна: МПК А23J 1/00 (2014.01). № 2014 01455; заяв. 14.03.2014; публік. 25.11.2014, Бюл. № 22. URL: <http://dspace.luguniv.edu.ua/xmlui/handle/123456789/7663>.

242. Хижко О. В. Аксіологічний підхід до фахової підготовки майбутнього вчителя мистецтва. *Науковий огляд*. 2020. №1 (64). С. 181–190.

243. Хом'як І. Розвиток критичного мислення у студентів-філологів. *УМЛШ*. 2019. № 1. С. 2–7.

244. Хорєв І. Теоретичні проблеми дослідження наукових засад професійної мобільності викладача вищої школи. *Вісник Львівського ун-ту. Сер. педагогіка*. 2009. Вип. 25. Ч. 3. С. 242–249.

245. Цільмак О. М. Психологічні особливості рішучості як професійно важливої якості оперуповноваженого. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2016. № 1. С. 136–

139. URL: <http://dspace.oduvs.edu.ua/bitstream/123456789/1040/1/%d0%a6%d1%96%d0%bb%d1%8c%d0%bc%d0%b0%d0%ba1%202016.pdf> (дата звернення: 10.11.2016).

246. Цукерки для спортсменів «Енергія імпульсу»: пат. 110016 Україна: МПК А23G 3/00 (2006.01). № 2016 02063; заяв. № 03.03.2016; публік. 26.09.2016, Бюл. № 18. URL: <http://dspace.luguniv.edu.ua/xmlui/handle/123456789/2327>.

247. Цукерки для спортсменів «Олімп»: пат. 127935 Україна: МПК А23G 3/36 (2006/01). № 2018 02929; заяв. № 23.03.2018; публік. 27.08.2018, Бюл. № 16. URL: <http://dspace.luguniv.edu.ua/xmlui/handle/123456789/5043>.

248. Цукерки для спортсменів «Рекорд»: пат. 143654 Україна: МПК А23G 3/36 (2006.01). № 2020 00762; заяв. № 10.02.2020; публік. 10.08.2020, Бюл. № 15. URL: <http://dspace.luguniv.edu.ua/xmlui/handle/123456789/5862>.

249. Чорна І. І. Зміст професійної мобільності майбутніх економістів. *Молодий вчений*. 2017. Листопад. № 11 (51).

250. Чурікова-Кушнір О. Д., Софроній З. В. Детермінанти формування вольових якостей у майбутнього хорового диригента. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. 2020. № 1 (94). С. 265–274.

251. Швалб Ю. М. Методологические основания разработки системы профессионального образования в вузе (на материале специальности «Социальная работа»). *Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського* : збірник наукових праць / за ред.

С. Д. Максименка, Н. О. Євдокимової. Миколаїв : МДУ імені В. О. Сухомлинського, 2010. Т. 2. Вип. 5. 346 с. (Серія «Психологічні науки»).

252. Шевченко Л. П. Управление качеством образования в профессиональном лицее № 22. URL: <http://www.biysk.nsu.ru/licey22/WIN/EXPERT/shevc.htm>.

253. Шерер Ф., Росс Д. Структура отраслевых рынков. Москва : ИНФРА-М, 1997. С. 595.

254. Шнейдер В. А. Развитие ценностных ориентаций преподавателей колледжа как фактор их профессионального роста : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08. Магнитогорск, 2006. 22 с.

255. Шпекторенко І. В. Поняття та структура феномену професійної мобільності державного службовця. *Університетські наукові записки*. 2007. № 4 (24). С.467–472.

256. Шубкин В. Социология и общество: научное познание и этика науки. Москва : ЦСПиМ, 2010. 424 с.

257. Яблонська Т. М. Психологічна сутність самовдосконалення особистості. *Збірник наукових праць: філософія, соціологія, психологія*. 2015. Вип. 20 (2). С. 184 –

192. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpfsp\\_2015\\_20%282%29\\_\\_29](http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpfsp_2015_20%282%29__29) (дата звернення: 10.11.2016).

258. Якимович Т. Д. Основи дидактики професійно-практичної підготовки : навчально-методичний посібник. Львів, 2013. 138 с.

259. Яненко О. А. Профессиональная мобильность как условие профессионального роста будущего педагога-музыканта. *Личность и общество: актуальные проблемы педагогики и психологии* : матер. междунар. заочной науч.-практ. конф. (27 ноября 2012 г.). Новосибирск : Изд. «СибАК», 2012. Ч. I. С. 109–113.

260. Arthur L., Marland H., Pill A., Rea T. Postgraduate professional development for teachers: motivational and inhibiting factors affecting the completion of awards. *Journal of In-service Education*. 2006. Vol. 32, № 2. P.

201–219.

261. Bandura A. Self-efficacy. *Harvard Health Letter*. 1997. Vol. 13. P. 3–39.

262. Blau P. M., Duncan O. D. The American Occupational Structure. New York : Wiley, 1967.

263. Bourdieu P. Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste. Harvard University Press, 2013. 640 p.

264. Freudenberg H. J. Staff burnout. *Journal of Social Issues*. 1974. Vol. 30. P. 159–165.

265. Kim H. Y. Statistical notes for clinical researchers: Chi-squared test and Fisher's exact test. *Restorative dentistry & endodontics*, 42(2), 152–155. URL: <https://doi.org/10.5395/rde.2017.42.2.152> (дата звернення: 10.09.2019).

266. Kirkwood M., Christie D. The role of teacher research in continuing professional development. *British Journal of Educational Studies*. 2006. Vol. 54, № 4. P. 429–448.

267. Kokun O. M., Karpoukhina A. M. Specifics of becoming a professional bank manager. *Advances in Cognitive Ergonomics* / Ed. by D. Kaber, G. Boy. Boca Raton : CRC Press, 2010. P. 693-706.

268. Kramarenko T. Modern information, communication and interactive technologies for language teaching. *Вісник університету імені А. Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія»*. 2020. № 1 (19). С. 354–362.

269. Kramarenko T. The effectiveness of e-mail in learning a foreign language by students of different specialities. *Scientific Journal Virtus*. 2020. № 42, March. P. 57–61.

270. Lotter C., Harwood W., Bonner J. Overcoming a learning bottleneck: Inquiry professional development for secondary science teachers. *Journal of Science Teacher Education*. 2006. Vol. 17, № 3. P. 185–216.

271. Malyshevskyi O. Motivational and value-based component as one of the structural elements of engineering educators' readiness for professional mobility. *Labor et Educatio*. 2020. № 8/2020. S. 27–36.

272. Naboka O. Professional-oriented technologies of professional training in educational institutions. *Education Studies: Theory and Practice* : monograph / edit. I. M. Trubavina, S. T. Zolotukhina. Prague-Vienna : Premier Publishing, 2018. 420 p.

273. O'sullivan M. Professional lives of Irish physical education teachers: stories of resilience, respect and resignation. *Physical education and sport pedagogy*. 2006. Vol. 11, № 3. P. 265–284.

274. Penc J. *Leksykon biznesu*. Warszawa, 1997. 420 s.

275. Sheller M. The new mobilities paradigm for a live sociology. *Current Sociology Review*. 2014. Vol. 62 (6). P. 789–811.

276. Shydelko A. V. Emotional Stability of an Individual: Research Into the Topic. *Наука і освіта*. 2017. № 3. С. 85–89. URL: [https://scienceandeducation.pdpu.edu.ua/doc/2017/3\\_2017/16.pdf](https://scienceandeducation.pdpu.edu.ua/doc/2017/3_2017/16.pdf) (дата звернення: 10.09.2019).

277. Slider N., Noell G., Williams K. Providing practising teachers classroom management professional development in a brief self-study format. *Journal of Behavioral Education*. 2006. Vol. 15, № 4. P. 215–228.

278. *The Educational Paradigm Shift : Report of the Task Force of the International Council on Distant Education, Standing Committee of Presidents*. 1996. June. 18 p.

279. Voronovskaya L. Structure of professional mobility of a utility sector specialist / L. Voronovskaya // *Austrian Journal of Humanities and Social Sciences*. - Vienna, Austria: «East West» Association for Advanced Studies and Higher Education, 2015. - № 7-8. - P. 36-39.

280. Żuk G. *Edukacja aksjologiczna. Zarys problematyki*. Lublin : Wyd. Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej Lublin, 2016.

281. Zuravska N. Using interactive teaching methods in economic education: a problematic aspect / Nina Zuravska, Olena Yakovenko // *Edukacja – technika – informatyka – Rocznik naukowy* – 2013. – Nr 4, Czesc 2. – P. 128-132.



## ДОДАТКИ

### Додаток А

#### **Діагностичні методики на визначення рівня сформованості професійної мобільності майбутніх товарознавців**

#### **Методика діагностики рівня сформованості мотиваційно-ціннісного критерію**

#### **Методика вивчення спрямованості особистості В. Смекало та М. Кучера [198]**

Методика Смекало-Кучера дозволяє вивчити основу життєвої позиції, вона заснована на словесних реакціях випробуваного в передбачуваних ситуаціях, пов'язаних з роботою або участю в них інших людей. Відповіді випробуваного залежать від того, які види задоволення і винагороди він віддає перевагу. Методика дозволяє отримати орієнтовну інформацію і створити враження про людину.

Мета дослідження - визначення спрямованості людини, як особистісної спрямованої на себе, колективістської – на взаємодію і ділової, яка спрямована на завдання.

*Особистісна спрямованість* (на себе – НС) зв'язується з переваженням мотивів власного благополуччя, прагнення до особистого першості, престижу. Така людина найчастіше буває зайнята сама собою, своїми почуттями і переживаннями і мало реагує на потреби людей навколо себе. В роботі бачить насамперед можливість задовольнити свої домагання.

*Колективістська спрямованість* (на взаємодію - НВ) визначається потребою в спілкуванні, прагненням підтримувати гарні відносини з колегами по роботі, проявляти інтерес до спільної діяльності. Постійне прагнення допомогти.

*Ділова спрямованість* (на завдання - НЗ) відображає переважання мотивів, породжуваних самою діяльністю, отримувати задоволення від процесу діяльності, безкорисливе прагнення до пізнання, оволодіння новими знаннями, вміннями і навичками. Зазвичай така людина прагне співпрацювати з колективом і домагається найбільшої продуктивності групи, а тому намагається аргументувати точку зору, яку вважає корисною для виконання поставленого завдання.

Необхідно відзначити, що всі три види спрямованості не абсолютно ізольовані, а в основному поєднуються. Тому коректніше буде говорити в результаті діагностики не про єдину, а про домінуючу спрямованість особистості.

*Інструкція.* В анкеті наведені три відповіді, з цих відповідей А, В, С потрібно вибрати той, який найкраще підходить саме Вам. Відповіді на питання треба роботи правдиві, вибрати ті відповіді, які найбільш цінні і виражають Вашу точку зору.

Спочатку букву Вашої відповіді напишіть в листі відповідей форми 1а проти номера питання задаючи питання в стовпчику «Найбільше». Потім з відповідей на це ж питання виберіть найдалі відстоїть від Вашої точки зору, найменш цінний для Вас або найменше відповідний правді. Відповідну букву задаючи питання найменш напишіть проти номера, але в рубриці «Найменше». Для кожного питання використовуйте тільки дві літери. Не довго думаючи над питанням ставте відповідь, контролюючи букви в стовпцях. Помилки (невірно записані відповіді в стовпцях) можна виправляти.

## **Тест**

1. Найбільше задоволення в житті дає:

- А. Оцінка моєї роботи іншими.
- В. Свідомість того, що робота виконана.
- С. Свідомість, що знаходишся серед друзів.

2. Якби я грав у футбол, то хотів би бути:
  - A. Тренером, який розробляє тактику гри.
  - B. Відомим гравцем.
  - C. Обраним капітаном команди.
3. Кращими викладачами є ті, які:
  - A. Мають індивідуальний підхід.
  - B. Захоплені своїм предметом і викликають інтерес до нього.
  - C. Створюють в колективі атмосферу, в якій ніхто не боїться висловити свою точку зору.
4. Учні оцінюють як найгірше таких викладачів, які:
  - A. Не приховують, що деякі люди їм не симпатичні.
  - B. Викликають у всіх дух змагання.
  - C. Проводять враження, що предмет, який вони викладають, їх не цікавить.
5. Я радий, коли мої друзі:
  - A. Допомогають іншим, коли для цього надається випадок.
  - B. Завжди вірні і надійні.
  - C. Інтелегентність і у них широкі інтереси.
6. Кращими друзями вважаю тих:
  - A. С якими складуться взаємні відносини.
  - B. Які можуть більше, ніж я.
  - C. На яких можна сподіватися.
7. Я хотів би бути відомим, як ті, хто:
  - A. Домігся життєвого успіху.
  - B. Може сильно любити.
  - C. Відрізняється дружелюбністю і доброзичливістю.
8. Якби я міг вибирати, я хотів би бути:
  - A. Науковим працівником.
  - B. Начальником відділу.
  - C. Досвідченим льотчиком.

9. Коли я був дитиною, я любив:
- A. Ігри з друзями.
  - B. Успіх в справах.
  - C. Коли мене хвалили.
10. Найбільше мені не подобається:
- A. Коли я зустрічаю перешкоду при виконанні покладеного на мене завдання.
  - B. Коли в колективі погіршується товариські відносини.
  - C. Коли мене критикує мій начальник.
11. Основна роль школи повинна полягати:
- A. У підготовці учнів до роботи за фахом.
  - B. У розвитку індивідуальних здібностей і самостійності.
  - C. В вихованні в учнях якостей, завдяки яким вони могли б уживатися з людьми.
12. Мені не подобаються колективи, в яких:
- A. Недемократична система.
  - B. Людина втрачає індивідуальність в загальній масі.
  - C. Неможливо прояв власної ініціативи.
13. Якби у мене було більше вільного часу, я б використав його:
- A. Для спілкування з друзями.
  - B. Для улюблених справ і самоосвіти.
  - C. Для безтурботного відпочинку.
14. Мені здається, що я здатний на максимальне, коли:
- A. Працюю з симпатичними людьми.
  - B. У мене робота, яка мене задовольняє.
  - C. Мої зусилля досить винагороджені.
15. Я люблю:
- A. Коли інші цінують мене.
  - B. Відчувати задоволення від виконаної роботи.
  - C. Приємно проводити час з друзями.

16. Якби про мене писали в газетах, мені хотілося б, щоб:
- A. Відзначили справу, яке я виконав.
  - B. похвалили мене за мою роботу.
  - C. Повідомили про те, що мене вибрали в комітет або бюро.
17. Найкраще я вчився б, якби викладач:
- A. Мав до мене індивідуальний підхід.
  - B. стимулювати мене на більш цікава праця.
  - C. Викликав дискусію по розбираємо питань.
18. Немає нічого гіршого, ніж
- A. Образа особистої гідності.
  - B. Неуспіх при виконанні важливого завдання.
  - C. Втрата друзів.
19. Найбільше я ціную:
- A. Особистий успіх.
  - B. Загальну роботу.
  - C. Практичні результати.
20. Дуже мало людей:
- A. Дійсно радіють виконаній роботі.
  - B. Із задоволенням працюють в колективі.
  - C. Виконують роботу по-справжньому добре.
21. Я не переношу:
- A. Сварки і суперечки.
  - B. відкидання всього нового.
  - C. Людей, ставлять себе вище інших.
22. Я хотів би:
- A. Щоб навколишні вважали мене своїм другом.
  - B. Допомогати іншим у спільній справі.
  - C. Викликати захоплення інших.
23. Я люблю начальство, коли воно:
- A. Вимогливо.

- В. Користується авторитетом.
- С. Доступно.
24. На роботі я хотів би:
- А. Щоб рішення приймалися колективно.
- В. Самостійно працювати над вирішенням проблеми.
- С. Щоб начальник визнав мої достоїнства.
25. Я хотів би прочитати книгу:
- А. Про мистецтво добре уживатися з людьми.
- В. Про життя відомої людини.
- С. Типу «Зроби сам».
26. Якби у мене були музичні здібності, я хотів би бути:
- А. диригент.
- В. Солістом.
- С. Композитором.
27. Вільний час з найбільшим задоволенням проводжу:
- А. Дивлячись детективні фільми.
- В. В розвагах з друзями.
- С. Займаючись своїм захопленням.
28. За умови однакової фінансової успіху я б із задоволенням:
- А. Вигадав цікавий конкурс.
- В. Виграв в конкурсі.
- С. Організував конкурс і керував ним.
29. Для мене найважливіше знати:
- А. Що я хочу зробити.
- В. Як досягти мети.
- С. Як залучити інших до досягнення моєї мети.
30. Людина повинна вести себе так, щоб:
- А. Інші були задоволені ним.
- В. Виконати насамперед свою задачу.
- С. Не потрібно було докоряти йому за роботу.

## Ключ

Таблиця А. 1

НС						НВ						НЗ					
1	А	11	В	21	С	1	С	11	С	21	А	1	В	11	А	21	В
2	В	12	В	22	С	2	С	12	А	22	А	2	А	12	С	22	В
3	А	13	С	23	В	3	С	13	А	23	С	3	В	13	В	23	А
4	А	14	С	24	С	4	В	14	А	24	А	4	С	14	В	24	В
5	В	15	А	25	В	5	А	15	С	25	А	5	С	15	В	25	С
6	С	16	В	26	В	6	А	16	С	26	А	6	В	16	А	26	С
7	А	17	А	27	А	7	С	17	С	27	В	7	В	17	В	27	С
8	С	18	А	28	В	8	В	18	С	28	С	8	А	18	В	28	А
9	С	19	А	29	А	9	А	19	В	29	С	9	В	19	С	29	В
10	С	20	С	30	С	10	В	20	В	30	А	10	А	20	А	30	В

Опрацювання результатів.

Якщо за формою 1а буква занесена до значення «Найбільш», то випробуваному ставиться знак «+» по даному виду спрямованості. І навпаки до значення «Найменше» ставиться знак «-» по даному виду спрямованості. Рахується загальна кількість плюсів та мінусів і записується у відповідні стовці таблиці за формою 1б.

Узагальнюючи плюси і мінуси таблиці за формою 1б підводимо підсумок обов'язково враховуючи знаки. Отриманий результат записуємо в підсумкову таблицю в рядок «Сума». До отриманого числа додаємо 30 враховуючи знак «+» або «-». Загальна сума балів за трьома видами направленості повинна бути 90. В результаті отримуємо показник, що характеризує рівень вираженості даного виду спрямованості.

Форма 1а

Лист відповідей

Таблиця А. 2

№	Більш всього	Меньш всього	№	Більш всього	Меньш всього	№	Більш всього	Меньш всього
1			11			21		
2			12			22		
3			13			23		
4			14			24		
5			15			25		
6			16			26		
7			17			27		
8			18			28		
9			19			29		
10			20			30		

Форма 1б

Таблиця А. 3

Показник	НС	НВ	НЗ
Кількість «+»			
Кількість «-»			
Сума			



## Діагностика особистості на мотивацію до успіху (за Т. Елерсом)

[143]

*Інструкція.* Вам буде запропоновано 40 питань, на кожне з яких дайте відповідь «ТАК» або «НІ».

1. Коли є вибір між двома варіантами, його краще зробити швидше, ніж відкласти на певний час.
2. Я легко дратуюся, коли помічаю, що не можу на всі 100% виконати завдання.
3. Коли я працюю, це виглядає так, ніби я все ставлю на карту.
4. Коли виникає проблемна ситуація, я найчастіше приймаю рішення одним із останніх.
5. Коли у мене два дні поспіль немає справи, я втрачаю спокій.
6. У деякі дні мої успіхи нижчі середніх.
7. У ставленні до себе я більш строгий, ніж до інших.
8. Я більш доброзичливий, ніж інші.
9. Коли я відмовляюся від важкого завдання, я потім суворо засуджую себе, оскільки знаю, що в ньому я домогся б успіху.
10. У процесі роботи я потребую невеликих пауз відпочинку.
11. Старанність – це не основна моя риса.
12. Мої досягнення в праці не завжди однакові.
13. Мене більше приваблює інша робота, ніж та, якою я зайнятий.
14. Осуд стимулює мене сильніше, ніж схвалення.
15. Я знаю, що мої колеги вважають мене діловою людиною.
16. Перешкоди роблять мої рішення більш твердими.
17. У мене легко викликати честолюбство.
18. Коли я працюю без натхнення, це зазвичай помітно.
19. При виконанні роботи я не розраховую на допомогу інших.
20. Іноді я відкладаю те, що повинен був зробити зараз.
21. Треба покладатися тільки на самого себе.

22. У житті мало речей важливіших, ніж гроші.
23. Завжди, коли мені треба виконати важливе завдання, я ні про що інше не думаю.
24. Я менш честолюбний, ніж багато інших.
25. Наприкінці відпуски зазвичай радію, що скоро вийду на роботу.
26. Коли я налаштований на роботу, я виконую її краще та кваліфікованіше, ніж інші.
27. Мені легше спілкуватися з людьми, які можуть завзято працювати.
28. Коли у мене немає справ, я відчуваю дискомфорт.
29. Мені доводиться виконувати відповідальну роботу частіше, ніж іншим.
30. Коли мені доводиться приймати рішення, я намагаюся робити це якнайкраще.
31. Мої друзі іноді вважають мене ледачим.
32. Мої успіхи якоюсь мірою залежать від моїх колег.
33. Безглуздо протидіяти волі керівника.
34. Іноді не знаєш, яку роботу доведеться виконувати.
35. Коли щось не ладиться, я нетерплячий.
36. Я зазвичай звертаю мало уваги на свої досягнення.
37. Коли я працюю разом з іншими, моя робота дає більші результати, ніж праця інших.
38. Багато чого, за що я беруся, я не доводжу до кінця.
39. Я заздрю людям, які не завантажені роботою.
40. Я не заздрю тим, хто прагне до влади.
41. Коли я впевнений, що стою на правильному шляху, для доведення своєї правоти я йду аж до крайніх заходів.

Ключ для обробки результатів. Ви отримали по 1 балу за відповіді „Так” на наступні питання: 2, 3, 4, 5, 7, 8, 9, 10, 14, 15, 16,17, 21, 22, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 32, 37. Ви також отримали по 1 балу за відповіді „Ні” на питання 6,

13, 18, 20, 24, 31, 36, 38, 39. Відповіді на питання 1, 11, 12, 19, 23, 33, 34, 35, 40 не враховуються. Підрахуйте суму набраних балів.

Результат:

- Від 1 до 10 балів: низька мотивація до успіху;
- Від 11 до 16 балів: середній рівень мотивації до успіху;
- Від 17 до 20 балів: помірковано високий рівень мотивації;
- Понад 21 бал: занадто високий рівень мотивації до успіху.

*Дякуємо за співпрацю!*

### Тест «Готовність до саморозвитку» [227]

*Інструкція.* Прочитайте уважно наведені твердження та оцініть, наскільки кожне з них справедливе щодо вас. Якщо твердження правильне, то навпроти нього поставте знак «+», якщо ні - знак «-».

Текст питальника

1. У мене часто з'являється бажання більше дізнатися про себе.
2. Я вважаю, що нема потреби щось змінювати в собі.
3. Я впевнений(на) у своїх силах.
4. Я вірю, що все задумане мною здійсниться.
5. У мене немає бажання знати свої плюси і мінуси.
6. У своїх планах я частіше сподіваюся на талан, ніж на себе.
7. Я можу краще й ефективніше працювати.
8. Я можу змусити себе і змінити себе, коли буде потрібно.
9. Мої невдачі багато в чому пов'язані з невмінням виконувати задумане.
10. Мене цікавить думка інших щодо моїх якостей і можливостей.
11. Мені важко самостійно реалізувати задумане і виховувати себе.
12. У будь-якій справі я не боюсь невдач і помилок.
13. Мої якості й уміння відповідають вимогам моєї професії.
14. Обставини сильніші за мене, навіть коли я дуже хочу щось зробити.

Опрацювання результатів. Бажано готових відповідей під час опрацювання не виправляти. Навпроти кожного із 14 номерів завдань поставте значення ключа. Будьте уважні: його слід писати в дужках. Значення ключа за кожним твердженням: 1(+), 2(-), 3(4-), 4(+), 5(-), 6(-), 7(+), 8(+), 9(+), 10(+), 11(-), 13(+), 14(-).

Підрахуйте кількість збігів ваших відповідей зі значенням ключа.

Щоб визначити величину вашої готовності пізнати себе, потрібно підрахувати кількість збігів за твердженнями 1, 2, 5, 7, 10, 12, 13.

Максимальне значення готовності «знати себе» (скорочено ГЗС) може становити 7 балів.

У такий самий спосіб знайдіть значення готовності «можу самовдосконалюватися» (ГМС), підраховуючи кількість збігів за твердженнями 3, 4, 6, 8, 9, 11, 14. Максимальне значення ГМС - 7 балів.

Для порівняння ваших результатів через місяць і більше запишіть у свій записник результати ГЗС і ГМС.

Аналіз результатів. Отримані значення перенесіть на графік (рис. 1): по горизонталі відкладіть величину ГЗС, а по вертикалі - ГМС. За двома координатами позначте на графіку точку, яка міститься в одному з квадратів - А, Б, В, Г, що відповідає вашому стану в цей час: А - можу самовдосконалюватися, але не хочу знати себе; Б - хочу знати себе і можу самовдосконалюватися; В - не хочу знати себе і не можу змінюватися; Г - хочу знати себе, але не можу себе змінювати.

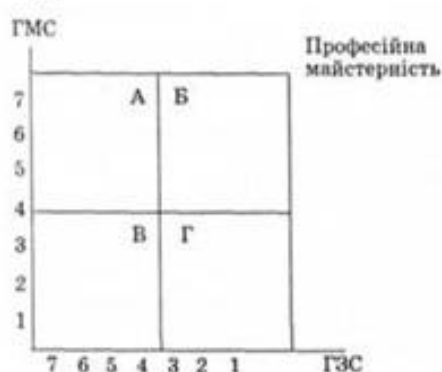


Рис. 1. Графік готовності до саморозвитку

Якщо точка, яка відповідає вашому стану, розміщена у:

- квадраті Г. Таке поєднання означає, що ви, бажаючи більше знати про себе, ще не володієте навичками самовдосконалення. Труднощі у самовихованні не мають викликати у вас реакції «не вийде - значить, не буду робити». Подивіться уважно на твердження з ГМС, які збіглися у відповідях із ключем. Аналіз покаже вам, де і над чим вам потрібно попрацювати. У самовдосконаленні, якщо ви відважились на це, потрібно пам'ятати мудрість Сенеки-молодшого: «Свої здібності людина може пізнати, тільки спробувавши застосувати їх»;

- квадраті А. Ваша величина ГЗС менша, ніж ГМС, тобто ви маєте більше можливостей для саморозвитку, ніж пізнання себе. У такому разі освоєння професії необхідно розпочинати із себе. Професіоналізму у будь-якій сфері досягають передусім через вироблення свого індивідуального стилю діяльності. А це без самопізнання просто неможливо;

- квадраті В. За такого співвідношення величини ГЗС і ГМС менші за чотири бали. При цьому слід спрямовувати аналіз на ті твердження, відповіді на які не збіглися з ключем. Уважно поспостерігайте за собою, попросіть про це своїх товаришів і друзів. Постарайтесь зрозуміти, у чому більше труднощів, що заважає вашому саморозвитку. Через певний час роботи над собою протестуйтеся ще раз і порівняйте результати. За бажання ви зможете змінити стан справ на краще;

- квадраті Б. Це означає поєднання вираженого бажання пізнавати себе і володіння навичками самовдосконалення – показники ГЗС і ГМС більші за чотири бали. Ви готові до саморозвитку, що сприяє професійному зростанню й оволодінню професійно-педагогічною майстерністю.

## Додаток Б

**Методика діагностики рівня сформованості когнітивно-пізнавального критерію**

**Анкета на визначення рівня науково-теоретичних та операційних знань, практичних умінь та навичок у галузі товарознавства**

*Шановний студенте!*

Ми досліджуємо проблему формування професійної мобільності майбутніх товарознавців. Ваші відповіді нададуть нам неоціненну допомогу у вирішенні зазначеної проблеми. Для відповіді Вам буде надано спеціальний бланк, у якому ми просимо Вас виконувати завдання згідно з інструкцією. Отримана інформація буде використана **тільки для нашого дослідження й не буде оприлюднена**. Просимо Вас оцінити рівень своєї професійної мобільності за 9-бальною шкалою (необхідний бал обведіть кружечком), а також висловити пропозиції щодо змісту та форм професійної підготовки. Дякуємо Вам за Вашу увагу та допомогу!

*Таблиця Б. 1*

Показники  Ознаки	Оцінка рівня готовності у балах								
	низький			середній			високий		
<b>1. Науково-теоретична готовність</b>									
1.1. Знання нормативної бази, Державного стандарту України в галузі товарознавства	1	2	3	4	5	6	7	8	9
1.2. Науково-теоретичних знань з товарознавства: основні поняття, концепції, теорії, принципи товарознавства	1	2	3	4	5	6	7	8	9
1.3. Знання сучасних методів й прийомів маркетингу й менеджменту з товаропросування	1	2	3	4	5	6	7	8	9

*Продовження таблиці Б.1*

1.4 Сутність і структура професійної мобільності	1	2	3	4	5	6	7	8	9
<b>2. Практичні уміння і навички</b>									
2.1. Володіння методами та інструментами оцінки якості товарів	1	2	3	4	5	6	7	8	9
2.2. Володіння вміннями та навичками щодо організації торгівлі	1	2	3	4	5	6	7	8	9
2.3 Володіння навичками прогнозування щодо розвитку та ризиків на ринку товарів	1	2	3	4	5	6	7	8	9
2.4 Сутність і структура професійної мобільності	1	2	3	4	5	6	7	8	9



## Тест Гілфорда [198]

Мета: визначення рівня розвитку креативності особистості.

### А) ЗАСТОСУВАННЯ ПРЕДМЕТІВ

*Необхідний матеріал:* аркуш паперу, ручка.

*Хід виконання:* обстежуваним пропонується інструкція: “Вкажіть всі можливі способи використання і застосування деяких предметів:

1. порожньої скляної пляшки (одна чи декілька);
2. довгих листових цвяхів;
3. тирси.

На опис кожного предмета відводиться 2 хвилини, після цього переходять до переліку способу застосування інших предметів.

*Обробка результатів:* оцінюється продуктивність – кількість наведених способів застосування; оригінальність, гнучкість (я і в методиці доповнення).

### Б) ДЕДУКЦІЯ

*Хід виконання:* обстежуваним пропонується інструкція: “Запишіть протягом двох хвилини якомога більше різних предметів, які можуть бути червоними, круглими, нескінченними”.

*Обробка результатів* оцінюється продуктивність – кількість наведених способів застосування; оригінальність, гнучкість (я і в методиці доповнення).

### В) ІНДУКЦІЯ

*Хід виконання:* обстежуваним пропонується інструкція: “Запишіть якомога більше категорій (класів) об'єктів, до яких належить даний предмет – яблуко, бензин, Київ”.

На означення кожного поняття дається 2 хвилини.

*Обробка результатів* оцінюється продуктивність – кількість наведених способів застосування; гнучкість - число переходів від одного класу об'єктів до іншого.

### Г) СЛОВЕСНА ФЛЮЕНТНІСТЬ (ПРОДУКТИВНІСТЬ) – ТЕСТ НА СЛОВЕСНО-МНЕМІЧНУ ГНУЧКІСТЬ

*Хід виконання:* обстежуваним пропонується інструкція: “Підберіть і запишіть якомога більше слів – іменників з наявністю певних літер. Треба виконати три завдання, кожне з яких відводиться 5 хвилин:

1. літери Т – А;
2. літери С – О;
3. літери В – Р

Місцеположення літер у слові значення не має. Головне, щоб зберігався наведений вище порядок”.

*Обробка результатів:* оцінюється продуктивність – кількість наведених способів застосування; оригінальність, гнучкість (я і в методиці доповнення).

### Д) НАСЛІДКИ

*Мета:* з'ясувати альтернативність особистості і соціальну спрямованість.

*Хід виконання:* обстежуваним пропонується інструкція: “Перелічіть свої можливі дії у рольовому статусі – “директор школи”, “кінозірка”, “президент держави”, “голова уряду Землі”. На виконання кожного завдання відводиться 10 хвилин, завдання виконуються самостійно. Обробка результатів оцінюється оригінальність, гнучкість (я і в методиці доповнення), соціальна спрямованість відповідей (за кожне завдання у зверненні до соціальної проблематики дається 1 бал).

**Оцінка професійної спрямованості (модифікований опитувальник  
Є.Рогова) [203]**

*Інструкція* Даний опитувальник складається з 50 міркувань, Вам необхідно зробити вибір відповідно до шкали:

- а) правильно, ця властивість є характерною для моєї поведінки;
- б) неправильно, така властивість мені не притаманна.

Варіант відповіді закреслюється.

1. Дуже часто мені потрібно побути на самоті, оскільки необхідно відпочити від оточення (а, б).
2. Я часто перемагаю інших своєю самовпевненістю (а, б).
3. Міцні знання зі свого предмета можуть суттєво полегшити життя людини (а, б).
4. Люди більше, ніж зараз, мають дотримуватися законів моралі (а, б).
5. Я уважно читаю кожну книгу, перш ніж повернути її в бібліотеку (а, б).
6. Мій ідеал умов для праці – тиха кімната з робочим столом (а, б).
7. Люди кажуть, що мені подобається робити все своїм оригінальним способом (а, б).
8. Серед моїх ідеалів чільне місце займають особистості вчених, які зробили значний внесок у мій предмет (а, б).
9. Оточуючі вважають, що на грубість я просто не здатен (а, б).
10. Я завжди уважно стежу за тим як я одягнутий (а, б).
11. Буває, що я увесь ранок ні з ким не хочу розмовляти (а, б).
12. Важливим для мене є те, щоб у всьому, що навколо мене, не було безладу (а, б).
13. Більшість моїх друзів – люди моєї професії (а, б).
14. Я довго аналізую свою поведінку (а, б).
15. Вдома моя поведінка за столом така сама, як і в ресторані (а, б).

16. У компанії я надаю іншим можливість жартувати й розповідати всілякі історії (а, б).
17. Мене дратують люди, які не можуть швидко приймати рішення (а, б).
18. Якщо в мене є трохи вільного часу, то я надаю перевагу читанню з моєї дисципліни (а, б).
19. Мені незручно пустувати в компанії, навіть коли інші це роблять (а, б).
20. Іноді я люблю злословити про відсутніх (а, б).
21. Мені дуже подобається запрошувати гостей і розважати їх (а, б).
22. Я рідко виступаю всупереч думки колективу (а, б).
23. Мені більше подобаються люди, які добре знають свою професію, незалежно від їхніх особистісних особливостей (а, б).
24. Я не можу бути байдужим до проблем інших (а, б).
25. Я завжди охоче визнаю свої помилки (а, б).
26. Найгірша кара для мене – бути самотнім (а, б).
27. Зусилля, витрачені на складання планів, не варті цього (а, б).
28. У шкільні роки я збагачував свої знання, читаючи спеціальну літературу (а, б).
29. Я не засуджую людину за обман тих, хто дозволяє себе обманювати (а, б).
30. У мене не виникає внутрішнього протесту, коли мене просять зробити послугу (а, б).
31. Вірогідно, деякі люди вважають, що я надто багато говорю (а, б).
32. Я уникаю громадську роботу й пов'язану з цим відповідальність (а, б).
33. Наука – це те, що найбільше цікавить мене в житті (а, б).
34. Оточуючі вважають мою сім'ю інтелігентною (а, б).
35. Перед тривалою поїздкою я завжди ретельно продумую, що з собою взяти (а, б).
36. Я живу сьогоднішнім днем більшою мірою, ніж інші люди (а, б).
37. Коли є вибір, то я надаю перевагу організувати позааудиторний захід, а не розповідати студентам що-небудь із предмета (а, б).

38. Основне завдання викладача – передати студентові знання з предмета (а, б). 39. Я люблю читати книги й статті на теми духовності, моралі, етики (а, б).
40. Іноді мене дратують люди, які звертаються до мене з питаннями (а, б).
41. Переважна кількість людей, із якими я буваю в компаніях, радіють зустрічі зі мною (а, б).
42. Вважаю, мені б сподобалася робота, пов'язана з відповідальною адміністративно-господарською діяльністю (а, б).
43. Я навряд чи засмутився, коли б довелося провести свою відпустку, навчаючись на курсах підвищення кваліфікації (а, б).
44. Моя люб'язність часто не подобається іншим людям (а, б).
45. Були випадки, коли я заздрив успіхам інших (а, б).
46. Якщо мені хто-небудь нагрубіє, то я можу швидко забути про це (а, б).
47. Як правило, люди, які мене оточують, дослухаються до моїх пропозицій чи порад (а, б).
48. Якби мені вдалося не надовго перенестися в майбутнє, то я насамперед набрав би книг зі свого предмета (а, б).
49. Я беру активну участь у долі інших (а, б).
50. Я ніколи з посмішкою не говорю про неприємні речі (а, б).

*Обробка результатів:* порівняйте відповіді з ключем. Кожна відповідь оцінюється за двобальною шкалою:

- відповідь, що збігається з ключем – 1 бал;
- відповідь, не збігається з ключем – 0 балів.

Ключ:

Товариськість – 1б, 6б, 11б, 16б, 21а, 26а, 31а, 36а, 41а, 46а.

Організованість - 2а, 7а, 12а, 17а, 22б, 27б, 32б, 37а, 42а, 47а.

Спрямованість на обрану професію – 3а, 8а, 13а, 18а, 23а, 28а, 33а, 38а, 43а,

48а. Інтелігентність – 4а, 9а, 14а, 19а, 24а, 29б, 34а, 39а, 44а, 49а.

Мотивація – 5а, 10а, 15а, 20б, 25а, 30а, 35а, 40б, 45б, 50а.

Визначте свій рівень професійної спрямованості:

Рівень професійної спрямованості	низький	середній	високий
Сума балів	0-17	18-34	35-50

## Додаток В

**Методика діагностики рівня сформованості індивідуально-психологічного критерію**

***Опитувальник «Особистісні якості майбутнього товарознавця»***

*Бланк для відповіді на завдання*

(прізвище, ім'я, факультет / інститут, курс, група)

**Завдання 1**

*Таблиця В. 1*

<b>Якості</b>	<b>Рангове місце</b>
<b>біопсихологічні та психологічні якості</b>	
робота слухового, зорового аналізаторів	
воля й емоції	
психологічна стійкість і врівноваженість	
розвинутість інтуїції	
екстравертність / інтровертність	
оперативність і критичність мислення	
креативність	
відкритість до нового	
<b>соціально значущі якості</b>	
соціальна активність	
соціальний оптимізм	
винахідливість	
гнучкість	

## Продовження таблиці В.1

ерудованість	
уважність	
пунктуальність	
справедливість	
здатність до конструктивного вирішення конфліктних ситуацій	
висока ефективність праці	
почуття гідності	
лідерство	
здатність брати на себе відповідальність за прийняття й реалізацію рішень	
здатність до конструктивної взаємодії	
оперативність у прийманні рішень	
<b>професійно важливі якості</b>	
здатність до професійної рефлексії	
стресостійкість	
професійна мобільність	
підприємливість	
здатність до імпровізації	
орієнтація на постійне самовдосконалення	
здатність до прийняття рішень	
організованість	
орієнтація на досягнення успіху	
творчий підхід до професійної діяльності	

## Завдання 2

Укажіть якості, актуальні для сучасного товарознавця

Таблиця В. 2

Актуальні якості товарознавця	
Переможець конкурсу «Торгівець 21 століття»	Товари і сервіс майбутнього




*Дякуємо за співпрацю!*

### Тест «Рішучість» [173]

1. Чи легко ви пристосовуєтесь до нових обставин?
2. Чи виключаєте ви телевізор, коли стає ясно, що цього вечора нічого цікавого не буде?
3. Чи в змозі ви все відкласти вбік заради улюбленого заняття?
4. Якщо вам пропонують добре оплачувану роботу, то чи погоджуєтесь ви без вагання?
5. Чи одразу ви визнаєте свої помилки?
6. Чи розгублюєтесь ви від несподіваних гостей?
7. Чи змінюєте ви свою думку в результаті серйозної дискусії?
8. Чи купуєте ви річ, яка сподобалась вам у вітрині, хоча на да ний момент вона вам не потрібна?
9. Чи погоджуєтесь ви після довгих умовлянь на такі вчинки, які б ви ніколи не зробили з власної волі?
10. Чи знаєте ви достеменно, що будете робити в найближчі вихідні?
11. Чи завжди ви виконуєте свої обіцянки?

### ТАБЛИЦЯ-КЛЮЧ

Таблиця В. 3

Номери запитань	Ціна відповіді в балах	
	ТАК	НІ
1	3	0
2	2	0
3	1	0
4	3	0
5	0	3
6	3	0

*Продовження таблиці В. 3*

7	4	0
8	0	3
9	0	4
10	2	0
11	1	0

### Інтерпретація результатів

Просумуйте кількість балів.

**Від 0 до 12 балів.** Ви нерішучі, постійно зважуєте всі «за» і «проти». Тому часто упускаєте шанс. Але в певні моменти бути таким просто небезпечно. Намагайтеся бути жорсткішими, інколи потрібно ризикнути. І ви помітите, що оточенню стало легше з вами, та й самі відчуєте себе комфортніше. Не заспокоюйте себе, що це обережність - ви часто просто боїтесь.

**Від 13 до 22 балів.** Рішення ви приймаєте обережно, але не уникаєте проблем, які треба вирішити негайно. Коливаєтесь зазвичай тоді, коли потрібно зробити щось стомлююче або обтяжливе для вас. Покладіться на свій досвід та інтуїцію, і вони підкажуть вам правильне рішення.

**Від 23 до 29 балів.** Ваша логіка, послідовність і твердість, а також те, що ви спираєтесь на практичний досвід, допомагають вам швидко і в більшості випадків правильно приймати рішення. Однак ці ваші якості інколи пригнічують оточуючих. Непогано було б час від часу проявляти трошки легковажності.

*Дякуємо за співпрацю!*

## Тест діагностики рефлексії І. Л. Пономаренко [22]

### *Інструкція першого етапу діагностики*

Перед вами список «персонажів». Перший них – Я-ідеал – це Ваша мрія або мета, Ваше уявлення про себе такого, яким Вам хотілося б стати. Всі інші персонажів – реальні люди. Будь ласка, проставте в другій графі бланку імена всіх персонажів, причому, для Я-ідеалу Ви можете умовне, наприклад, жартівливе ім'я

*Таблиця В. 4*

П/н	Персонаж (назва ролі)	Відмінність	Схожість
1	Я-ідеал		
2	Мати		
3	Батько		
4	Брат		
5	Сестра		
6	Друг (іншої статі)		
7	Учитель, який подобається		
8	Учитель, який не подобається		
9	Начальник		
10	Лікар		
11	Людина, яку ви жалієте		
12	Людина, яка не сприймає Вас		
13	Щаслива людина		
14	Етична людина		
15	Розумна людина		

### *Інструкція другого етапу діагностики*

Порівняйте характер, темперамент, спосіб життя та інші психологічні особливості Вашого Я-образу (це сукупність Ваших уявлень про себе сьогоденного, теперішнього, реального) із всіма персонажами в списку. Результатом порівняння повинно стати вивчення відмінностей між Я-образом і кожним із перелічених персонажів. Постарайтеся виразити цю відмінність

якоюсь одною, найістотнішою, якістю- рисою, яку вкажіть у третій графі бланку.

### *Інструкція третього етапу діагностики*

Тепер визначте в чому полягає подібність вашого Я-образу і кожного із зазначених персонажів. Вкажіть в четвертій графі бланка рису, або характеристику, яка виражає цю подібність. Після заповнення бланка досліджувані самостійно оцінюють успішність виконання завдання. Для цього їм повідомляються критерії оцінки, які реально використовуються для діагностики рефлексії.

### *Критерії оцінки рефлексивності*

- 1) когнітивна простота – складність (кількість конструктів, які використані для характеристики схожості/відмінності): за кожен унікальний (що зустрічається в бланку лише один раз) конструкт нараховується один бал, за пропущену графу або конструкт, що повторюється в тесті – 0.
- 2) формальність – психологічність конструктів (якість конструктів; за використання особистісної характеристики – один бал, за кожен формальну характеристику схожості/відмінності – 0.
- 3) розмитість – локальність конструктів (якість конструктів; звернення до загальних або локальних конструктів – 1 бал, за нечіткі, розмиті характеристики – 0.
- 4) формальність – змістовність самозвіту (змістовність самозвітів оцінюється експериментатором після виконання завдання).

Таким чином, за кожен конструкт в бланку досліджуваній може одержати від 0 до 3 балів. Оскільки випробовуваний оцінює 15 персонажів по двох критеріях (схожість і відмінність з образом Я), то при добросовісному виконанні завдання оцінюється якість 30 конструктів.

***Дякуємо за співпрацю!***

## Додаток Г

**Методика діагностики рівня сформованості активно-творчого критерію  
Анкета на визначення рівня науково-теоретичних та операційних знань,  
практичних умінь та навичок у галузі товарознавства**

*Шановний студенте!*

Ми досліджуємо проблему формування професійної мобільності майбутніх товарознавців. Ваші відповіді нададуть нам неоціненну допомогу у вирішенні зазначеної проблеми. Для відповіді Вам буде надано спеціальний бланк, у якому ми просимо Вас виконувати завдання згідно з інструкцією. Отримана інформація буде використана **тільки для нашого дослідження й не буде оприлюднена**. Просимо Вас оцінити рівень своєї професійної мобільності за 9-бальною шкалою (необхідний бал обведіть кружечком), а також висловити пропозиції щодо змісту та форм професійної підготовки. Дякуємо Вам за Вашу увагу та допомогу!

Таблиця Г. 1

Показники  Ознаки	Оцінка рівня готовності у балах								
	низький			середній			високий		
<b>1. Науково-теоретична готовність</b>									
1.1. Знання нормативної бази, Державного стандарту України в галузі товарознавства	1	2	3	4	5	6	7	8	9
1.2. Науково-теоретичних знань з товарознавства: основні поняття, концепції, теорії, принципи товарознавства	1	2	3	4	5	6	7	8	9
1.3. Знання сучасних методів й прийомів маркетингу й менеджменту з товаропросування	1	2	3	4	5	6	7	8	9

*Продовження таблиці Г. 1*

<b>2. Практичні уміння і навички</b>									
2.1. Володіння методами та інструментами оцінки якості товарів	1	2	3	4	5	6	7	8	9
2.2. Володіння вміннями та навичками щодо організації торгівлі	1	2	3	4	5	6	7	8	9
2.3. Володіння навичками прогнозування щодо розвитку та ризиків на ринку товарів	1	2	3	4	5	6	7	8	9

**Анкета «Поріг активності» Т.А. Романовой [22]**

Дорогий друг!

Даний тест проводиться з метою виявлення пізнавальної активності у вирішенні життєвих проблем.

Відповідай, будь ласка, на кілька питань.

Постав навпроти кожного затвердження + або -

+ Так

- Ні

1. Перш, ніж зробити щось важливе, я довго налаштовуюся, «збираюся з духом».
2. Якщо переді мною постає складна проблема, я не заспокоюся, поки не випробую всі способи її вирішити.
3. Мені здається, що мої знайомі легше вирішуються на якісь вчинки, ніж я.
4. Я вважаю за краще працювати один (одна), щоб поменше взаємодіяти з іншими людьми.
5. Іноді мені здається, що я можу гори звернути.
6. По-моєму, якщо роздуми не закінчуються реальною справою, то це марна трата часу.
7. Я часто відмовляюся від цікавих і корисних справ, якщо це пов'язано з організаційними труднощами (діставання квитків, збір довідок, стояння в черзі)
8. Я рідко відчуваю в собі бадьорість, прилив сил, бажання активно діяти.
9. Я не боюся помилитися, коли щось роблю, так як помилки неминучі, якщо хочеш рухатися вперед.
10. Когда я довго перебуваю серед людей, я фізично відчуваю необхідність побути одному (одній).
11. Я не люблю людей, які постійно сумніваються, замість того, щоб діяти.
12. Мне здається, якщо я зроблю щось не так, то це відразу все помітять, і я буду виглядати нерозумно.



13.Я вважав за краще (воліла) б таку роботу, де треба більше думати, ніж робити.

14. Якщо я прийняв (прийняла) рішення що-небудь зробити, то обов'язково його виконаю.

15.Я добре себе почуваю лише тоді, коли активно діють.

16.Я вважаю за краще відпочивати за читанням книги або біля телевізора, ніж їхати в гості або на заміську прогулянку.

17.Я готовий (готова) встати ні світ, ні зоря і весь день простояти в черги, щоб потрапити на цікаву виставу або виставку.

18.Я часто відкладаю свої справи «на потім».

**Тест «Діагностика творчого потенціалу та креативності» (з ключем)**  
[203]

Складовими творчого потенціалу є допитливість, упевненість у собі, сталість, зорова й слухова пам'ять, прагнення до незалежності, здатність абстрагуватися й зосереджуватися. Саме ці показники і діагностуються у тесті.

Питання тесту "Діагностика творчого потенціалу та креативності"

Методика визначення рівня творчого потенціалу та креативності містить 18 питань. Оберіть один з варіантів відповідей та поставте бали за схемою: відповідь «а» - 3 бали, «б» - 1, «в» - 2 бали.

У тесті необхідно позначити найбільш прийнятні для Вас варіанти відповідей.

1. Чи вважаєте ви, що навколишній світ можна покращити?

- а) так;
- б) ні;
- в) так, але тільки у деяких випадках.

2. Чи думаєте ви, що самі зможете брати участь у значних змінах навколишнього світу?

- а) так, у більшості випадків;
- б) ні;
- в) так, у деяких випадках.

3. Чи вважаєте ви, що деякі з ваших ідей принесуть значний прогрес у тій сфері діяльності, яку ви оберете?

- а) так;
- б) звідки у мене можуть бути такі ідеї?
- в) можливо, мої ідеї принесуть не надто значний прогрес, але деякий успіх можливий.

4. Чи вважаєте ви, що в майбутньому будете грати настільки важливу роль, що зможете у навколишньому світі щось принципово змінити?
- а) так, напевно;
  - б) дуже мало ймовірно;
  - в) може бути.
5. Коли ви вирішите щось зробити, чи впевнені в тому, що справа вийде?
- а) звичайно;
  - б) часто охоплюють сумніви;
  - в) частіше впевнений, ніж невпевнений.
6. Чи виникає у вас бажання зайнятися справою, у якій ви на даний момент некомпетентні і абсолютно її не знаєте?
- а) так, невідоме мене приваблює;
  - б) ні;
  - в) все залежить від самої справи й обставин.
7. Якщо ви займаєтеся незнайомою справою, чи буде у вас бажання домогтися досконалості?
- а) так;
  - б) що вийде, те й добре;
  - в) якщо це не дуже важко, то так.
8. Якщо справа, яку ви не знаєте, вам подобається, чи хочете ви дізнатись про неї усе?
- а) так;
  - б) ні, треба вчитися найбільш важливому;
  - в) ні, я тільки задовольню свою цікавість.
9. Коли ви зазнаєте невдачі, то:
- а) якийсь час наполягаєте, навіть всупереч здоровому глузду;
  - б) відразу махнете рукою на справу, як тільки зрозумієте її нереальність;
  - в) продовжуєте робити свою справу, поки здоровий глузд не покаже непереборність перешкод.
10. Професію потрібно обирати, виходячи з:

- а) своїх можливостей і перспектив для себе;
- б) стабільності, значимості, потрібності професії;
- в) престижу й переваг, які вона забезпечить.

11. Подорожуючи, чи могли б ви легко орієнтуватися на маршруті, по якому вже пройшли?

- а) так;
- б) ні;
- в) якщо місце сподобалося й запам'яталось, то так.

12. Чи можете ви згадати відразу ж після бесіди все, про що говорилось?

- а) так;
- б) ні;
- в) згадаю все, що мені цікаво.

13. Коли ви чуєте слово незнайомою мовою, чи можете ви повторити його по складам без помилок, навіть не знаючи його значення?

- а) так;
- б) ні;
- в) повторю, але не зовсім правильно.

14. У вільний час ви волієте:

- а) залишатися наодинці, помізкувати;
- б) перебувати в компанії;
- в) мені байдуже, чи буду я один або в компанії.

15. Ви займаєтеся якоюсь справою. Ви вирішуєте припинити її тільки коли:

- а) справа закінчена і, як вам здається, виконана відмінно;
- б) ви більш-менш задоволені зробленими;
- в) справа здається зробленою, хоча можна зробити краще. Але навіщо?

16. Коли ви на самоті, ви:

- а) любите мріяти про якісь речі, можливо, й абстрактних;
- б) за всяку ціну намагаєтеся знайти собі конкретне заняття;
- в) іноді любите помріяти, але про речі, які пов'язані з вашими справами.

17. Коли якась ідея захоплює вас, то ви станете думати про неї:

- а) незалежно від того, де й з ким ви перебуваєте;
- б) тільки наодинці;
- в) тільки там, де є тиша.

18. Коли ви відстоюєте якусь ідею, ви:

- а) можете відмовитися від її, якщо аргументи опонентів здадуться вам переконливими;
- б) залишитеся при своїй думці, які б аргументи не висувалися;
- в) зміните свою думку, якщо опір виявиться занадто сильним.

Ключ до тесту "Діагностика творчого потенціалу та креативності"

Додайте бали за наступною схемою:

Відповідь «а» - 3 бали, «б» - 1, «в» - 2 бали.

#### *Інтерпретація результатів тесту*

48 і більше балів - у вас закладено значний творчий потенціал, що надає вам багатий вибір творчих можливостей. Якщо ви на ділі зможете застосувати ваші здібності, то вам доступні найрізноманітніші форми творчості.

18 - 47 балів - у вас є якості, які дозволяють вам творити, але є й бар'єри. Найнебезпечніший бар'єр - страх, особливо для людей, орієнтованих на обов'язковий успіх. Острах невдачі сковує уяву - основу творчості. Страх може бути й соціальним, страхом суспільного осуду. Будь-яка нова ідея проходить через етап несподіванки, подиву, невизнання, осуду навколишніми. Острах осуду за нове та незвичне для інших, а також здивовані погляди, сковують творчу активність, знищують творчу особистість.

## Додаток Д

### **Комплекс вправ на розвиток критичного і гнучкого мислення**

Для розуміння певного об'єкта, потрібно знати факти, що його характеризують. Перехід від фактів до розкриття їх сутності, до узагальнюючих висновків відбувається за допомогою розумових і практичних дій. Такі дії називаються операціями мислення, до яких належать аналіз, синтез, порівняння, абстрагування, узагальнення та конкретизація. Хто володіє такими операціями мислення, той без проблем аналізує й робить висновки; вміє критично оцінювати ситуації, прогнозує та робить власні висновки.

*Вправи на розвиток критичного та гнучкого мислення:*

1. Методичний прийом «Знаю – хочу знати – узнав» [8]
2. Технологія «Шість капелюхів» [1]
3. Мозковий штурм [6]
4. «Асоціативний кущ» [7]
5. Коло Вена [5]
6. Методичний прийом «Читання із маркуванням тексту» [4]
7. Тест Струпа [2]
8. Гра «Відео-реалії» [9]
9. Вправа «Фантастичні гіпотези» [10]
10. Ситуаційна задача [3]

Опис вправ наведено нижче.

#### **Методичний прийом «Знаю – хочу знати – узнав»**

Здобувачам освіти ставлять питання для самостійного осмислення за обраною темою. Наприклад, на вступному занятті з освітнього компоненту торговельне підприємництво:

- Що ви знаєте про торговельне підприємництво? Які є

особливості торговельного підприємництва?

- Що вам би хотілося ще взнати з цієї теми?

- Що ви взнали нового?

Відповіді записуються кожним здобувачем освіти в колонки «Знаю» і «Хочу знати» у таблицю:

*Таблиця Д. 1*

Знаю	Хочу знати	Взнав

Остання колонка може заповнюватися вже після наступного етапу - осмислення. Або можна одразу влаштувати обговорення в парах/трійках/командах. Потім здобувачі освіти заповнюють останню колонку таблиці. Після чого йде спільне обговорення того, чи збіглись колонки 2 і 3. Колонка «Хочу знати» дає поштовх до подальшого пошуку нової інформації самостійно - до наступного заняття.

### **Технологія «6 капелюхів»**

Може застосовуватися і на етапі виклику, але вже містить певні елементи осмислення та навіть рефлексії. Здобувачі освіти діляться на команди (або це можуть бути окремі ролі для 1 людини), кожна з яких отримує свого «капелюха». Колір капелюха вказує на тип завдання:

Білий капелюх - розкажіть про тему лише у фактах і цифрах.

Жовтий капелюх - подумайте, чому ... (далі йде якесь питання, що стосується фундаментальних основ теми, яку досліджує клас).

Чорний капелюх - доведіть, що ... (в рамках теми).

Червоний капелюх - подумайте, який емоційний стан може викликати в нас ця тема (або якийсь її ключовий елемент).

Зелений капелюх - подумайте, як використати тему/її елементи, щоб це зробило наше життя радіснішим?/ які позитивні моменти має ця тема?

Синій капелюх - узагальніть висловлювання всіх попередніх груп-капелюхів/підсумуйте, що корисного та нового ми знайшли в результаті цього завдання.

### **«Мозковий штурм»**

Ця методика допомагає систематизувати знання і знаходити творчі рішення. Для застосування методики науково-педагогічний працівник записує посередині дошки певне поняття, а здобувачі освіти озвучують усе, що про нього знають. За допомогою рисочок, спрямованих від слова, науково-педагогічний працівник записує висловлення дітей. У результаті має вийти щось схоже на кущ, доповнювати який можна впродовж навчального заняття та в кінці, щоб систематизувати знання студентів.

### **«Асоціативний кущ»**

На відміну від «мозкової атаки», де висловлені думки стосуються інформації з приводу певної теми, метод «Асоціативний кущ» спонукає студентів думати вільно та відкрито стосовно певного предмета, образу, теми, включаючи почуття, емоції, ставлення. Отже, цей метод стимулює нелінійну форму мислення – асоціативне мислення.

### **Коло Венна**

Цю методику найкраще використовувати для порівняння двох понять або предметів. Її можна зобразити за допомогою схеми: два кола, що перетинаються між собою. Кожне коло означає окреме поняття, місце перетину – це спільні властивості обох понять. За допомогою цієї діаграми можна порівнювати літературних героїв, явища природи, величини.

### **Методичний прийом «Читання із маркуванням тексту»**

Цей прийом – системна розмітка тексту під час читання та обдумування, що дозволяє значно активізувати процес сприйняття



інформації та підвищити його ефективність. Він допомагає не просто усвідомлювати текст, а виділяти в ньому *відоме/невідоме/цікаве*, таким чином «сортувати» інформацію.

Провівши маркування, студенти позначають, наприклад,

- знаком «+» - що вже їм відомо;
- знаком «-» - що їм невідомо/або суперечить їхнім уявленням;
- знаком «!» - що їм цікаво/неочікувано;
- знаком «?» - що незрозуміло або про що б вони хотіли дізнатися більше.

На практиці таке читання вимагає від студентів активного та уважного ставлення до інформації. Як буває часто, студент незрозуміле просто пропускають, а такий підхід до читання та визначення маркувального знаку запитання зобов'язує їх з'ясувати невідоме.

### Тест Струп

Перевірити, наскільки гнучким є ваше мислення, можна просто зараз — за допомогою тесту Струпа. Подивіться на малюнок і спробуйте називати справжні кольори слів, не звертаючи увагу на підписи.



Рис.1 Текст до тесту Струпа

### **Правила гри відео-реалії та визначення переможців**

1.1 Мета команди дати правильну відповідь у письмовій формі на поставлене ведучим запитання у відведений для цього час

1.2 Після того як ведучий задав запитання на екрані з'являється перша підказка, командам дається 20с на роздуми та запис своєї відповіді, після цього асистенти ведучого збирають відповіді в команд, що вирішили відповісти з першої підказки

1.3 На екрані з'являється друга підказка командам дається 20с на роздуми та запис своєї відповіді, після цього асистенти ведучого збирають відповіді в команд, що вирішили відповісти з другої підказки

1.4 На екрані з'являється третя підказка командам дається 20с на роздуми та запис своєї відповіді, після цього асистенти ведучого збирають відповіді в команд, що вирішили відповісти з третьої підказки

1.5 На екрані з'являється четверта підказка командам дається 20с на роздуми та запис своєї відповіді, після цього асистенти ведучого збирають відповіді в команд, що вирішили відповісти з четвертої підказки

1.6 Команда має право лише раз відповідати на відповідне запитання

1.7 Переможець турніру визначається по більшій кількості набраних очок. Правильна відповідь на ігрове запитання з

Першої підказки приносить команді - 4 очки, Другої підказки – 3 очки, Третьої підказки – 2 очки, Четвертої підказки – 1 очко.

1.8 У випадку рівної кількості очок у кількох команд, вище місце посідає команда, що має більшу кількість правильних відповідей по 4 очки, по 3 очки, по 2 очки, в іншому випадку вони поділяють між собою місця.

### **Вправа «Фантастичні гіпотези» ( робота в групах)**

Мета: розвивати вміння встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, оригінальність, продуктивність, гнучкість мислення.

Для виконання наступного завдання ми розділимося на групи.

Підійдіть, будь ласка, до стола, візьміть собі одну з цих карточок. Прочитайте те, що на ній написано і спробуйте об'єднатися в три групи. Займіть свої місця. Розподіліть ролі: керівник групи, секретар, доповідач і той, що слідкує за часом.. Кожна група отримує завдання, над яким працюватиме протягом п'яти хвилин.

Завдання для груп: подумайте і скажіть, що станеться, якщо: 1. Що станеться, якщо всі тварини заговорять людським голосом? 2. Що станеться, якщо у людей виростуть крила? 3. Що станеться, якщо оживуть всі казкові герої?

### **Вправа «Ситуаційна задача»**

Вправа спрямована, з одного боку, на розвиток уяви – учасники групи вигадують неймовірні ситуації. З іншого боку, вправа дозволяє розвивати здатність бачити різні сторони однієї і тієї ж проблеми, розвиває **гнучкість мислення**.

Учасники розбиваються на групи по 4-5 чоловік.

науково-педагогічний працівник пропонує уявити, що:

- замість снігу на землю буде падати цукор...
- всі люди зможуть читати думки один одного...
- всі автомобілі на землі стали жовтого кольору...

Всі учасники групи обговорюють, які вони бачать плюси і які мінуси в цій ситуації.

### **Список використаних джерел**

1. «Шість капелюхів»: прийом-гра для розвитку критичного мислення [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://naurok.com.ua/post/shist-kapelyuhiv-priyom-gra-dlya-rozvitku-kritichnogo-mislennya#:~:text=%D0%9C%D0%B5%D1%82%D0%BE%D0%B4%20%C2%AB%D0%A8%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C%20%D0%BA%D0%B0%D0%BF%D0%B5%D0%BB%D1%8E%D1%85%D1%96%D0%B2%C2%BB%20%>

E2%80%93%20%D1%86%D0%B5,%D1%80%D1%96%D0%B2%D0%BD%D1%8F%D1%85%20%D0%BE%D1%86%D1%96%D0%BD%D0%B8%D1%82%D0%B8%20%D0%BF%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%B2%D0%B0%D0%B3%D0%B8%20%D1%96%20%D0%BD%D0%B5%D0%B4%D0%BE%D0%BB%D1%96%D0%BA%D0%B8.

2. 6 вправ, які допоможуть розвинути креативність та гнучкість мислення [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://happymonday.ua/6-vprav-dlja-rozvytku-kreatyvnosti>.

3. Бугай Л.І. Впровадження тренінгових технологій як засіб формування навчально-пізнавальної компетентності молодших школярів[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://school12.net/dosvid/Bugaj.pdf>.

4. Заняття факультативного курсу «Основи критичного мислення» <http://school10-kor.at.ua/file/raznoe/broshjura2012km.pdf> ].

5. Інтерактивний матеріал до уроку "Метод "Коло Вена" "М.Коцюбинський "Дорогою ціною"" [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://vseosvita.ua/library/interaktivnij-material-do-uroku-metod-kolo-vena-mkocubinskij-dorogou-cinou-338176.html> ].

6. Кравцов А.Г. Технології розвитку критичного мислення у студентів технічного профілю / А. Г. Кравцов, Т.П. Бондарева // Розвиток наукової думки постіндустріального суспільства: сучасний дискурс. Том 3. 2020. С.72-73].

7. Лисенко О. Пізнавальна діяльність. Інтерактивні технології, Початкова освіта. 2014. Квіт. № 7 (727).

8. Розвиток критичного мислення на прикладі методу «Знаю. Хочу знати. Дізнався» на уроках мистецтва [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://vseosvita.ua/library/rozvitok-kriticnogo-mislenna-na-prikladi-metodu-znau-hocu-znati-diznavsa-na-urokah-mistectva-299577.html>.

9. Теклюк А.І. Використання формату гри відео-реалії для розвитку гнучкості мислення. – Режим доступу: <file:///D:/User/Downloads/5236-18497->

1-РВ.pdf.

10. Шарко В.Д. Сучасний урок: технологічний аспект/ Посібник для вчителів і студентів. – К.: СПД Богданова А.М., 2007.- 220 с.

Додаток Ж  
Тренінг «Професійне самовдосконалення»

**Мета:** активізація творчого потенціалу науково-педагогічних працівників, стимулювання бажання науково-педагогічних працівників підвищувати свій фаховий рівень; забезпечення умов вільного спілкування та створення позитивного мікроклімату в колективі.

**Завдання:** ознайомити науково-педагогічних працівників із поняттям «професійна компетентність», визначити ключові компоненти професійної компетентності науково-педагогічних працівників; допомогти в організації професійного самовдосконалення та самоосвіти; розкрити шляхи самореалізації особистості науково-педагогічних працівників.

**Обладнання:** комп'ютерна техніка, мультимедійне обладнання.

**Портфель тренера:** мультимедійні слайди, роздатковий матеріал для учасників тренінгу, відеоматеріали «Весела фізкультхвилинка», музичний супровід, керівництво для тренера.

**Час тренінгу:** не менш 1 год.

**Тренінгова група:** не більше 10 осіб.

**Структура тренінгу**

*Таблиця Ж. 1*

<i>Зміст заняття</i>	<i>Час в хв</i>	<i>Необхідні ресурси</i>
Вступ	2	Дошка зі слайдами
Знайомство	8	
Інформаційне повідомлення «Особливості професійної спрямованості особистості науково-педагогічних працівників »	10	Дошка зі слайдами
Рухова вправа «Весела фізкультхвилинка»	5	Музика. Відеослайди
Інформаційне повідомлення «Професійна компетентність науково-педагогічних працівників »	5	Дошка зі слайдами
Вправа «Чарівний глечик»	5	Глечик, аркуш-краплинка

Інформаційне повідомлення «Ключові компоненти педагогічної компетентності»	10	Дошка зі слайдами
Вправа «Оплески»	5	
Вправа «Крок до успіху»	5	Роздатковий матеріал
Підведення підсумків заняття «Поле вражень»	5	Роздатковий матеріал

### Вступ

*(Звучить спокійна, тиха музика, тренер читає притчу про щастя)*

Притча про щастя:

Якось ішов дорогою мудрець. Милувався красою світу і тішився життям, і ось, стрівся йому чоловік, що, згорбившись, тягнув велетенський тягар.

- Навіщо ти прирікаєш себе на такі страждання? - запитав мудрець.

- Я страждаю заради щастя своїх дітей і онуків, - відповів чоловік,- мій прадід усе життя страждав заради щастя діда, дід страждав заради щастя мого батька. І я готовий усе життя страждати - лише б мої діти та онуки були б щасливими.

- А чи був хтось щасливий у твоїй сім'ї? - запитав мудрець.

- Ні, але мої діти і онуки доконче будуть щасливі, - відказав нещасний чоловік.

- Неписьменний не навчить читати, а кротові не виховати орла, - мовив мудрець. Спершу навчися сам бути щасливим, а тоді зможеш ощасливити своїх дітей та онуків.

*Тренер.*

Професійна діяльність, робота є частиною життя кожної людини. А успіх у роботі є складовою щастя. Доречні вислови про науково-педагогічних працівників: «Щоб запалити вогонь в очах дитини, самому потрібно горіти», «...Хороші вчителі створюють хороших учнів». Який же він, хороший науково-педагогічний працівник? Хто він? Якими рисами та ознаками характеризується? Про це пропоную поговорити на нашому тренінгу школи

молодого науково-педагогічного працівника. Отож, тема тренінгу «Професійне самовдосконалення».

### **Гра «Знайомство».**

Учасникам пропонується познайомитися ближче (*адже всі вони уже знайомі*). Сидячи по колу, кожен називає своє ім'я та одну позитивну рису, яка починається на першу букву імені. Учасникам надається можливість називати свою негативну рису, яка, на їхню думку, заважає їм у роботі. (*Самостійно або з допомогою тренера та групи, педагоги трансформують негативні риси та якості у позитивні та визначають яким чином ця негативна риса може допомогти у роботі (намагаються навіть у поганому побачити добре, корисне)*). Наприклад, Марія. Позитивна риса - добра, негативна риса – дуже вразлива. З рисою вразливості, можна співпереживати з студентами, колегами, краще їх розуміти; аналізуючи вчинки та поведінку можна уникати помилок.

Аналіз вправи тренером. Як бачимо, у кожного з нас є багато позитивних рис, і навіть негативні риси можуть іноді допомогти науково-педагогічному працівнику у роботі. Науково-педагогічним працівникам дуже важливо вміти вирішувати проблемні ситуації, вміти на повну використовувати свій природний потенціал, вміти правильно спрямовувати свої особистісні риси.

### **Інформаційне повідомлення «Особливості професійної спрямованості особистості науково-педагогічних працівників». (10 хв)**

Психолог А. Маслоу вважає: для того, щоб людина повноцінно прожила своє життя, вона повинна задовольняти 5 потреб - нижчі і вищі:

- самоактуалізація здібностей, талантів;
- повага: визнання й оцінка;
- любов і прив'язаність;
- безпека;
- фізіологічні потреби.



Якщо розглядати цей погляд до життя в професії, то щаслива людина та, якій професія приносить задоволення. Самореалізація – явище індивідуальне. Самореалізація в професії науково-педагогічних працівників - теж. Але можливе виділення 4-х основних типів самореалізації науково-педагогічних працівників, залежно від складу особистості. Умовно назвемо їх: Лідер, Знавець, Комунікатор, Вихователь.

*Для лідера* важливо реалізувати свою потребу в домінуванні, розкрити свої вольові, сильні, вимогливі якості особистості. Лідер здатний легко організувати ділові відносини між співробітниками, провести заходи, пробудити зацікавленість у здобувачів освіти до будь чого, бути відповідальним.

*Знавець* реалізує свій інтелект, глибоке знання свого виду діяльності, здатний інтелектуально розвинути здобувачів освіти та зацікавити своїм предметом. Знавець – професійно компетентна і творча людина, віддана своїй роботі за фахом.

*Комунікатор* реалізує в професії потребу в спілкуванні. Зацікавленість в спілкуванні с людьми, які завжди в курсі його особистого життя. Притаманні такі риси, як доброзичливість, співчутливість, привабливість, високоморальність. Впливаючи на здобувачів освіти через пошук шляхів сумісності з ними, як особистісного контакту та намагається потоваришувати з ним.

*Вихователь* реалізує в професії свою потребу в духовності, високоморальності та вихованні цих якостей у здобувачів освіти. Притаманні риси вихователя такі, як високий інтелект, високі моральні якості, дивлячись на нього здобувачі освіти наслідують його якості.

Звичайно, не можна виділити, який з типів кращий чи гірший, що необхідно виділити для того чи іншого здобувача освіти, якими перевагами і недоліками слід користуватись. Кожен науково-педагогічний працівник маючи свої професійні компетентності виступає і як знавець, і як комунікатор, і як лідер, і як вихователь. Ми говоримо про особисті особливості, які дають

можливість із меншими затратами сили й часу здійснювати якусь із цих функцій.

**Рухова вправа «Весела фізкультхвилинка» (проходить під музичний та відеосупровід).**

**Інформаційне повідомлення «Професійна компетентність науково-педагогічних працівників». (5хв)**

Успішну орієнтацію науково-педагогічних працівників в сучасному освітньо-інформаційному просторі, задоволення індивідуальних, професійних потреб, досягнення успіху, взаємодія з соціумом, професійне самовираження, все це сприяє високому педагогічному рівню.

*Компетентність науково-педагогічного працівника пов'язана з професіоналізмом, тому зміст поняття «професійна компетентність» визначається рівнем професійної освіти, досвідом, індивідуальними здібностями і якостями науково-педагогічного працівника, вмотивованим прагненням до неперервної самоосвіти та самовдосконалення, творчим і відповідальним ставленням до справи.*

*Професійна компетентність* (лат. *competere* - досягати, прагнути) науково-педагогічних працівників - інтегративна риса, що включає знання, вміння, навички, зафіксовані у кваліфікаційних вимогах, та особистісні нахили й орієнтири щодо розвитку особистісної культури, поглиблення власного досвіду, здійснення інноваційної діяльності.

*Основні компетентності науково-педагогічних працівників.* Професійні компетентності сучасного науково-педагогічного працівника:

- соціальна компетентність: здатність проектувати стратегії свого життя, індивідуумів, різних соціальних груп відповідно до усталених норм і правил соціальної взаємодії (виявляти ініціативу, регулювати міжособистісні, групові відносини; долати конфлікти тощо);
- загальнокультурна компетентність: полягає в культурі міжособистісних

відносин, толерантності, знанні та використанні рідної та іноземних мов, застосуванні методів самовиховання, сприянні розвитку творчості, інноваційного мислення та підприємництва, формуванні гуманістичного світогляду, визначенні духовно-ціннісних орієнтирів, моральних і етичних принципів особистості; розумінні вагомості навчання впродовж життя;

- уміння вчитись: здатність уявляти, прогнозувати, досягати результатів діяльності; знати й застосовувати прийоми смислового групування матеріалу, впорядковувати та відтворювати інформацію, вміти перетворювати інформацію на спосіб діяльності, сприймати та опрацьовувати матеріал, залежно від мети діяльності, формувати узагальнення, критичні судження та оригінальні думки, моделювати, комбінувати, доповнювати, перетворювати, інтегрувати способи перевірки й контролю власної діяльності, оцінювати навчальні дії студентів;

- інформаційна компетентність: здатність педагога орієнтуватись в інформаційному просторі, використовувати технічні та мультимедійні засоби, володіти й оперувати інформацією відповідно до професійних потреб, оцінювати досягнутий результат;

- науково-методична компетентність: поінформованість у сфері освітніх інновацій, інтерактивного навчання, використання інформаційних освітніх технологій моніторингу та управління освітніми процесами;

- комунікативна компетентність: об'єктивне сприйняття партнерів по взаємодії, знаходження адекватного стилю й тону спілкування, урахування індивідуальних особливостей, вміння активно слухати, вільно володіти вербальними, невербальними, комп'ютерними засобами комунікації;

- здоров'язберігаюча компетентність: культура здорового способу життя (підтримка власного духовного здоров'я, фізичної форми), поінформованість у способах психологічного захисту й підтримки;

- налаштованість на саморозвиток і самовдосконалення: потреба і готовність до самоосвітньої діяльності, творчого самовдосконалення впродовж життя через осмислення досягнутих результатів і самостійний

вибір нових цілей і завдань;

*Педагогічна компетентність* є динамічним феноменом, систематичне оновлення якого зумовлене змінами суспільства, стратегічних орієнтирів освіти, проблемами, що впливають із особистого досвіду і специфіки діяльності кожного педагога.

### **Вправа «Чарівний глечик». ( 5 хв)**

Науково-педагогічні працівники отримують аркуші паперу заздалегідь вирізані у формі краплинок. Записують притаманні характеристики компетентного науково-педагогічного працівника та наповнюють аркушами «чарівний глечик». По черзі тренер дістає з глечика аркуші та зачитує написане.

### **Вправа «Оплески». (5 хв)**

Всі учасники стають утворюючи коло. Тренер дає команду: Виходять на середину ті, хто відповідає позитивним якостям та ознакам науково-педагогічного працівника (супроводжується оплесками всіх учасників). При виході окремих учасників всі присутні їм аплодують.

1. Хто має стаж роботи більше 3 років в університеті?
2. Хто в цьому році підвищував свою кваліфікацію?
3. Хто любить читати наукову літературу?
4. Хто має дружні відносини з здобувачами освіти?
5. Хто у колективі товаришує?
6. Хто оволодів новими навичками?
7. Хто із задоволення працює на роботі?

Провівши вправу можна здробити висновки, що кожен з членів колективу має свої риси та властивості, які притаманні професійній компетентності кожен з них. Кожен з науково-педагогічних працівників заслуговує на оплески. Окремі оплески тим, хто із задоволення працює на роботі віддаючись повністю здобувачам освіти.

### **Вправа «Крок до успіху».**

На картках у вигляді ступні учасники записують ті риси, ознаки, якості, характеристики, яких на їхню думку, їм не вистачає, яких вони прагнуть набути або які більш успішні якості хочуть набути. На вишитий рушник всі учасники викладають «доріжку професійної майстерності» у вигляді ступнів поступово роблячи свій «крок до успіху». *(Кожен учасник коментує свій «крок до успіху»).*

### **Вправа «Побажання».**

У колі кожен з учасників висловлює свої враження від заходу та висловлюючи побажання щодо професійної діяльності один одному передають частинку професійної майстерності.

**Підведення підсумків.** Висловлюючи подяку всім учасникам заходу, тренер наголошує на тому, що дуже приємно було спілкуватись з креативними, готовими постійно самовдосконалюватись молодими науково-педагогічними працівниками.

### **Список використаних джерел**

1. Тренінг «Професійне самовдосконалення керівника гуртка». Школа молодого педагога. URL: [file:///D:/User/Downloads/школа%20молодого%20педагога%20\(4\).pdf](file:///D:/User/Downloads/школа%20молодого%20педагога%20(4).pdf)

## Додаток К Тренінгове заняття «Шлях до успіху»

**Мета:** визначення складових успіху; прагнення до саморозвитку, самовдосконалення; створення власної формули успіху.

**Демонстраційні матеріали:** плакат «Наша група», плакат «Наші очікування», аркуші у формі «слідів від ніжок», аркуші у формі «камінців-перешкод», аркуші у формі «квіточок», аркуші у формі «джерела».

**Матеріальні ресурси:** папір А3 – 5 шт., А4 – 15 шт., бейджики – 20 шт., ручки – 5 шт., маркери (різного кольору) – 15 шт., скотч – 1 шт., кольорові кульки, клейкі папірці.

**Обладнання:** дошка або фліп-чарт, стільці – 20 шт., столи – 4 шт.

### I. Організаційна частина (25 хв.)

#### 1. Вправа «Мій зірковий портрет» (10 хв.)

**Мета:** створити в групі доброзичливу атмосферу.

**Хід вправи:** кожен учасник отримує аркуш А4 і створює свій власний портрет повинен мати вигляд зірки, зазначивши на промінях: ім'я (яке подобається Вам, коли ним називають); життєве кредо або вислів; образ з яким ви себе асоціюєте.

Кожен з учасників презентує свій зірковий портрет. Після цього учасники прикріплюють свої зірки на плакат «Наш колектив».

**До уваги тренера!**

Тренер також бере участь у вправі і створює свій портрет.

#### 2. Оголошення теми та мети заняття (5 хв.)

**Тренер:** Доброго дня! Думаю багато хто з вас ставить собі запитання, як досягти успіху? Що таке успіх? Ми не завжди знаходимо відповіді. Чому?

Напевно, тому, що успіх – для кожного щось своє. Від народження нас програмують на якийсь певний успіх: будь слухняним, добре вчися, закінчи школу з медаллю, вступи до інституту, одружуйся, народи дітей, отримай добре оплачувану роботу. Тільки чи буде це все успіхом? Можна пройтися по сходинках, які пропонують нам з дитинства батьки, і не відчутти при цьому задоволеності. Чому? Та все просто – це критерії успіху батьків, але не ваші власні.

Успіх буває різний! У кожної людини він свій! Будь-яка перемога є успіхом незалежно від того, чим ви займаєтесь. Але чи замислювалися ви: що таке успіх саме для вас? Як ставити цілі і добиватися їх? Саме про це і буде наш сьогоднішній тренінг «Шлях до успіху».

### **3. Повторення правил роботи групи (5хв.)**

#### **4. Вправа «Очікування» (5 хв.)**

**Мета:** визначити сподівання й очікування учасників щодо тренінгу.

**Хід вправи:** пропонує учасникам визначити свої очікування від тренінгу і записати їх на маленьких кольорових аркушиках, вирізаних у формі зірки.

По черзі учасники зачитують свої записи і прикріплюють на плакат «Наші очікування» у вигляді зоряного неба, на якому тільки-но починають сходити зорі.

## **II. Основна частина (75 хв.)**

### **1. Вправа «Квітка успіху» (10 хв.)**

**Мета:** з'ясувати рівень обізнаності підлітків про асоціації до слова «успіх».

**Хід вправи:** тренер об'єднує учасників у 5 – 7 груп. Завдання кожної – протягом 5 хвилин визначити, що таке успіх та відобразити асоціації у малюнках, образах або стисло записати визначення на аркуші у формі пелюстки. Далі всі пелюстки прикріплюють до середини квітки, на якій

написане слово «успіх». Потім обрані кожною групою спікери презентують роботу групи. Відбувається обговорення отриманих результатів.

## 2. Інформаційне повідомлення «Сім умов досягнення успіху» (10 хв.)

**Тренер:** Хочу вас ознайомити із основними умовами досягнення успіху, а саме, це:

1. Бажання його досягти. Не просто бажання як вередливе хотіння або тимчасовий потяг до задоволення чогось. Це має бути всепоглинаюче бажання. Ваша мета починає наближатися до вас лише тоді, коли ви пристрасно бажаєте цього.
2. Віра у власні сили. У неймовірно успішних людей самооцінка завжди дещо завищена. Зазвичай не набагато, бо іншому випадку це заважає приймати правильні рішення, спираючись на факти.
3. Чіткість цілей. Свого часу у Вельському університеті провели цікаве дослідження. Студентів-випускників запитали, чи є в них чіткі плани та цілі в житті. Тільки 3% опитуваних чітко сформулювали свої цілі та плани їхнього досягнення. За 20 років опитування провели знову. Ці 3 % студентів досягли більшого успіху, ніж решта 97%, разом узяті (ідеться про фінансовий успіх).
4. Наполегливість. Саме ця риса характеру найчастіше є вирішальною між посереднім та видатним. Було б наївним сподіватися, що те, чого ви хочете, саме прийде до вас у руки без жодних зусиль.
5. Спеціальні знання. Куди ж без них? Д. Трамп, американський магнат-мільярдер, серед основних своїх (та й будь-яких інших успішних людей) рис характеру виділяв крайню допитливість, просто таки нав'язливу жадобу до знань і цікавість до навколишнього світу. Це фактично підтверджує загальний закон життя: «Дерево або росте й розвивається, або помирає».
6. Закоханість у справу. Є три ступені прояву інтересу до справи:
  - зацікавленість – людина легко переносить неможливість займатися справою, яка їй подобається.
  - любов – думки людини про улюблену справу займають більшість часу;



- пристрась – без справи людина не може жити.

Найбільшого успіху, як правило, досягають ті у кого очі горять пристрасцю до справи.

7. Об'єктивне ставлення до результату. Якщо ви занадто пишаєтесь одним успішним результатом, ви ніколи не дочекаєтесь другого. Коли ви досягли якогось успіху, ваша віра в себе росте, на жаль, інколи занадто швидко. Можливо, зростає спокуса задовольнитися, чого ви вже досягли. Але люди такого типу швидко вичерпують свій потенціал.
- Не слід забувати про «Закон досягнення успіху»: щоб бути успішним, треба вміти зберігати баланс між тим, чого ми прагнемо, і тим, яким чином ідемо до мети.

### **3. Самодіагностика: анкета «Риси, що сприяють досягненню успіху» (10 хв.)**

**Мета:** провести самооцінювання рис характеру, що сприяють досягненню успіху; сформулювати відповідальність за наслідки власних рішень.

**Хід вправи:** тренер зачитує питання анкети і просить оцінити твердження на підставі власного досвіду, згідно з ключем: 1 бал – найменше; 2 бали – не завжди, не зовсім; 3 бали – завжди так. Шанс досягти успіху тим більший, чим більшу кількість балів отримано в сумі за всі твердження. Обговорення результатів.

#### **До уваги тренера!**

Підліток робить самостійний вибір лінії поведінки, тобто проявляє себе як суб'єкт діяльності. Обговорюючи наслідки свого вибору, підліток засвоює прийнятні норми поведінки та вчиться шукати найефективніші засоби досягнення мети.

### **4. Гра-розминка «Коло успішних людей» (5хв.)**

**Мета:** формувати в учасників позитивне ставлення до себе та інших, уміння заявляти про себе.

**Хід вправи:** тренер об'єднує учасників в пари за принципом: №1 і №2. Учасники під №1 проголошують вислів для №2, а саме: «Я – особистість, ти – особистість, Я – важлива людина і ти – важлива людина, Я хочу досягнути успіху в житті і ти заслуговуєш на те, щоб бути успішною людиною».

**Тренер:** зовсім не важливо, хто досягне успіху в житті першим, а хто – другим, головне, що це обов'язково станеться, якщо діяти і наполегливо йти до нього.

### **5. Мозковий штурм «Портрет успішної людини» (5 хв.)**

**Мета:** актуалізувати особисте розуміння учасників, які якості притаманні успішній людині.

**Хід вправи:** на фліп-чарті тренер записує всі варіанти відповідей учасників тренінгу на питання про те, які якості та риси характеру, на їхню думку, притаманні успішній людині.

**Тренер:** Назвіть кожен одну рису характеру, яку ви вважаєте найважливішою для досягнення успіху, в портреті успішної людини.

**Висновок:** Пам'ятайте, що кожен із вас наділений природними здібностями і талантами лише на 10%, а інші 90% успіху залежатимуть від наполегливості, працелюбності, сили волі, цілеспрямованості, ентузіазму, енергійності та оптимізму.

### **6. Психологічний практикум «Шлях до успіху» (30 хв.)**

**Мета:** надати можливість учасникам усвідомити власне бачення реалізації ними власного успіху, спланувати реальні кроки для реалізації цієї мети.

**Хід вправи:** тренер пропонує учасникам замислитись над своєю метою, реалізація якої дасть відчуття успіху. Для цього учасникам роздаються аркуші А4 і пропонується намалювати мету або її метафоричний образ та виконати завдання тренера, при виконанні яких кожен проаналізує кроки до мети, можливі перешкоди та власні ресурси для її досягнення.

**Тренер:** Я знаю, що у кожного з вас є певні бажання, думки про майбутнє. Усі ви мрієте про те, що б хотіли мати, вміти, ким бути, чого досягти в житті.

Завдання:

1. Зобразіть символічно на аркуші свою мрію у вигляді малюнка, метафоричного образу і підпишіть його. Час для виконання – 5 хвилин.

**Запитання для обговорення:**

- Що ви прагнете реалізувати, чого досягти в найближчому майбутньому?

Висновок: Отже, успіх – це здійснення мрії. Мрія – це власне бачення бажаного майбутнього успіху в житті.

2. Сьогодні я пропоную зробити вам перші кроки: визначити їх для себе, прописати їх, стати на цей шлях і пройти його.

(Тренер роздає аркуші у формі «слідів від ніжок» (по 3 – 5 шт.), на яких учасники пишуть власні кроки до мети). Час для виконання – 5 хвилин.

**Запитання для обговорення:**

- Які кроки у досягненні мети важливо зробити вже сьогодні, щоб реалізувати мету?

**До уваги тренера!**

Після обговорення учасники прикріплюють свої «сліди» на стіну до малюнка-мети, утворюючи доріжку до неї.

3. Я думаю, ви добре розумієте, що на шляху до мети ви можете зустрітися із перешкодами та труднощами. У вас є можливість виявити їх та проаналізувати.

(Тренер роздає аркуші у формі «камінців-перешкод» по 3 – 5 шт., на яких учасники їх прописують). Час виконання – 5 хвилин.

**Запитання для обговорення:**

- Що може бути перешкодами для реалізації вашої мети?

**До уваги тренера!**

Після обговорення учасники прикріплюють свої «камінці-перешкоди» на стіну, утворюючи кам'яні перепони на своєму шляху до мети.

4. Не дивлячись на можливі труднощі на шляху до мети, які роблять нас тільки сильнішими, бажання досягти успіху переважає. Як говорить мудрість: «Дорогу подолає той, хто йде». На цьому етапі шляху нам в пригоді стануть наші можливості, завдяки яким ми можемо подолати перешкоди і досягти мети (вміння, таланти, люди, яких ми знаємо і які нам можуть допомогти, тобто наші ресурси).

(Тренер роздає аркуші у формі «квіточок-ресурсів» по 3 – 5 шт., на яких учасники їх прописують). Час виконання – 5 хвилин.

**Запитання для обговорення:**

- Що є ресурсами для її реалізації?

**До уваги тренера!**

Після обговорення учасники прикріплюють свої «квіточки-ресурси» біля «перешкод» на стіну, утворюючи квіткову галявину на шляху до мети.

5. Але, користуючись ресурсами та людьми-помічниками, необхідно пам'ятати, що відчуття радості від успіху в повній мірі відчутний тоді, коли розумієш, що ти своєї мети досягнув за допомогою сформованих самостійно рис і якостей характеру.

(Тренер роздає аркуші у формі «джерела характеру» по 1 шт., на яких учасники прописують власні риси характеру, які допоможуть досягти мети). Час виконання – 5 хвилин.

**Запитання для обговорення:**

- Які риси та якості вашого характеру знадобляться на шляху до успіху?
- Якими ви володієте вже зараз?
- Які необхідно сформувати у майбутньому?

**До уваги тренера!**

Після обговорення учасники прикріплюють перелік необхідних рис характеру для реалізації мети на стіну, утворюючи «джерело», до якого вони можуть завжди приходити, щоб скористатися силою свого характеру на шляху до мети.

Ми з вами спробували пройти шлях лише до однієї мети, з якої складатиметься наш життєвий успіх, але їх бути багато. Успіх – це здійснення мрії, мети, заповітного бажання. Ось як тлумачиться це поняття у словнику української мови: успіх – позитивний наслідок роботи, справи, значні досягнення, удача, перемога; громадське визнання, схвалення чиїхось досягнень.

Але, для досягнення мети не слід забувати про «Закон досягнення успіху»: щоб бути успішним, треба вміти зберігати баланс між тим, чого ми прагнемо, і тим, яким чином ідемо до мети.

### **Запитання для обговорення:**

- Чи допомогла ця робота краще зрозуміти, як досягнути своєї мети, що для цього потрібно, як діяти?

Висновок: Пам'ятайте, що саме ви відповідаєте за правильність зроблених кроків до досягнення життєвого успіху. Ви для цього маєте всі права: вільно вибрати ВНЗ, отримати освіту, обрати професію, жити і відпочивати, де захочете...

Отже, в досягненні мети важливо використовувати алгоритм:

- по-перше, сформулювати мету, відповівши на питання: «Чого я хочу?»;
- по-друге, уявити шляхи реалізації своєї мети, можливі перешкоди та власні можливості щодо їх подолання;
- по-третє, діяти!
- 

### **7. Вправа – релаксація «Дотягнися до зірок» (5 хв.)**

**Мета:** розвивати в учасників навички саморегуляції.

**Хід вправи:** учасникам дається інструкція: «Заплющивши очі, станьте. Зробіть повільно три глибоких вдихи й видихи... Уявіть, що над вами величезне, безкрайне зоряне небо. Знайдіть особливо яскраву зірку, яка і буде асоціюється з вашою мрією стати успішною людиною, бажанням щось отримати, кимось стати ... (15 секунд). Простягніть руки до неба (робимо глибокий вдих), дотягніться до своєї обмірної зірки. Старайтеся що є сил!

Зніміть її з неба, опустіть руки й обережно покладіть перед собою в гарну простору скриньку (робимо видих)... ».

Коли всі учасники дістануть свої зірочки та покладуть в скриньку можна продовжити.

«Виберіть на небі іншу яскраву зірочку, яка нагадує вам про ще одну мрію... (10 секунд). Зніміть цю зіроньку і покладіть у скриньку долучивши до першої зірки...» За бажання можна дістати це декілька зірок з неба.

#### **Запитання для обговорення:**

- Як ви враження після релаксації?
- Які висновки зробили?
- На що надихнула ця вправа?

### **III. Заключна частина (20 хв.)**

#### **8. Вправа «Очікування» (закінчення) (10 хв.)**

**Мета:** усвідомлення учасниками того, якою мірою реалізовані їхні очікування щодо тренінгу.

**Хід вправи:** Тренер звертає увагу учасників на плакат «Наші очікування» з малюнком зоряного неба і прикріпленими зірочками з очікуваннями на ньому. Якщо очікування учасників справдилися, вони переміщують зірочки на плакаті, створюючи, таким чином, зоряний феєрверк.

#### **9. Підсумки заняття (10 хв.)**

**Тренер:** Життєвий шлях – це траєкторія долі кожної окремої особистості, яка поєднує біографічні події та історичний розвиток людства. І як людина, будуючи власне життя, може змінювати хід історії, так й історичні події можуть впливати на її життя. Тож пам'ятайте, що кожен із вас не просто зростає, але й творить власну історію.

Я бажаю вам здійснення мрій і життєвих планів, а також творчих злетів, і саме головне – в сузір'ї інших людей-зірок засяяти і стати Зіркою!

А роздатковий матеріал поради психолога «Способи досягнення успіху» допоможе вам в цьому.

Тренер пропонує учасникам поділитися враженнями від тренінгового курсу «В сузір'ї статі Зіркою». Для цього учасники продовжують одну або дві із наступних фраз:

- я навчився (-лася)...
- я дізнався (-лася)...
- я знайшов (-шла) підтвердження тому, що...
- найважливішим для мене було...

### **Список використаних джерел**

1. Заняття з елементами тренінгу «Шлях до успіху». URL: <https://www.schoollife.org.ua/352-2109/>.

Додаток Л  
Тренінг

**«Професійна мобільність науково-педагогічного працівника»**

*Щоб бути незамінною,  
треба весь час змінюватись.*

*Коко Шанель*

*Виживає не найсильніший і не найрозумніший,  
а той, хто краще присовується до змін.*

*Чарльз Дарвін*

*Вчительська праця – це щоденна творчість і мистецтво*

*Василь Сухомлинський*

*Тренінгове заняття направлене на мотивування науково-педагогічних працівників до самовдосконалення, рефлексії, оволодіння механізмами комунікативної компетентності.*

- *формування сприятливого психологічного клімату;*
- *визначення професійної спрямованості особистості науково-педагогічного працівника;*
- *відпрацювання засобів і способів ефективного індивідуального стилю професійної діяльності;*
- *активізація і зміцнення довіри науково-педагогічного працівника до самого себе, до власних бажань і потреб, розвиток його індивідуальності, розширення самосвідомості, пошук ефективного індивідуального стилю педагогічної діяльності;*
- *конструктивне рішення конфліктних ситуацій;*
- *підвищення рівня самооцінки науково-педагогічного працівника;*



- *формування у науково-педагогічного працівника емоційно-позитивного ставлення до студентів;*
- *розвиток у науково-педагогічних працівників здатності до педагогічної рефлексії, аналізу і оцінки наслідків власних виховних впливів;*
- *вивчення стилю і структури міжособистісних відносин та їх особливостей, а також дослідження уявлень про себе, своє ідеальному «Я», ставлення до самого себе.*

### **Хід тренінгового заняття**

#### **Повідомлення теми, мети, завдань тренінгового заняття**

*Одну людину попросили виконати деякі завдання – вправи:*

- 1) піднятою вгору рукою дотягтися до мітки на стіні, вище якої вона не в змозі дістати (зробили позначку);*
- 2) дістати паличку, розміщену децю вище від поставленої мітки (зробили позначку);*
- 3) повісити паличкою капелюха ще вище (зробити позначку).*

*Ці вправи демонструють, що людина може досягти поставленої мети.*

**Мета тренінгу:** прагнення самовдосконалення, рефлексія, постійного підвищення свого професійного рівня через оволодіння новими і знаннями, навичками.

**Тренер:** Сьогодні мета нашого тренінгового заняття, як підвищувати інтерес і бажання займатися улюбленою справою в сучасних умовах, необхідних для самореалізації, самовдосконаленню і зростанні в професії!

#### **1. Вправа «Ініціали» -самопрезентація**

Кожен називає своє прізвище, ім'я, по батькові, починаючи з перших літер своїх ініціалів називати позитивні якості, представляючись по колу. Наприклад, Іванова Ольга Віталіївна – ініціативна, обдарована, ввічлива.

#### **2. Тест « Психологічне коло образів»**

**Мета:** визначити риси своєї особистості.

Тест пропонує визначити риси своєї особистості відповідно до образу тварин. Деякі племена Північної Америки і досі вірять, що людина народжується з рисами, притаманними тваринам. Оберіть із запропонованих картинок образ тієї тварини, який вам найбільше імпонує ( Буйвол, Олень, Орел, Ведмідь).

### **Тренер:**

Що ж таке професійна мобільність науково-педагогічного працівника? (відповіді записуються на фліп-чарті)

Поняття «професійна мобільність» досить ємне і неоднозначне. У психологічному словнику воно визначається як «здатність і готовність особистості досить швидко і успішно оволодівати новою технікою і технологією, купувати відсутні знання і вміння, щоб забезпечити ефективність нової професійної діяльності». Також хочу відзначити, що мобільний викладач - це викладач-лідер. А в чому це виражається? У впевненості в собі при публічних виступах, способах взаємин з оточуючими людьми, студентами, в манерах взаємодії з людьми. Це людина, яка готова відповісти на питання: "Чи готовий я переосмислити методи навчання? Чи готовий я вивчати нові ідеї і нові концепції? Чи готовий я по-новому поглянути на предмети, який я викладаю?".

### **3. Вправа - очікування «Кишені»**

Учасники заповнюють три кишені, які мають назви: **очікування від себе, очікування від групи, очікування від тренінгу.**

Учасники висловлюються про свої почуття, уяву, мотивацію, очікування від себе та тренінгу.

### **4. Вправа «Успішна професія – успішний викладач»**

**Мета вправи:** виявити ієрархію критеріїв для успішної роботи колективу в цілому.

**Завдання:** вибрати один із критеріїв, який більш важливий і притаманний Вам.

**Інструкція:** із 9 критеріїв виберіть і відірвіть листочок з критерієм, найбільш важливим для Вас.

1. взаємозамінність
2. висока мотивація до успіху
3. бажання опанувати нове
4. креативність
5. мобільність
6. професіоналізм
7. організованість
8. самореалізація кожного
9. почуття моральної відповідальності

### **Обговорення:**

Вибравши один з критеріїв, поясніть чому саме цей.

### **5. Вправа «Портрет ідеального науково-педагогічного працівника»**

Завданн видається по групах:

*1 групі* створити портрет невдалого і неуспішного науково-педагогічного працівника, вказавши на його помилки і причини такого становища.

*2 група* описує викладача успішного і створює його портрет з перевагами, завдяки яким він став успішним.

*3 групі* потрібно від імені міністерства освіти і науки України запропонувати щось нове щодо структури, змісту освіти, методів і прийомів навчання, поглядів на викладання, ролі викладача в процесі набуття студентами знань.

Кожна група зачитує і захищає свого викладача і свій список. Проаналізувавши ситуації, робимо висновки, яким повинен бути науков-педагогічний працівник, щоб стати успішним викладачем, чому потрібно вчитися у колег.

### **Обговорення.**

Звичайно, навіть у найуспішнішого науково-педагогічного працівника є зліти і падіння, кризи і поразки, ставлячи у глухий кут. Зробивши помилку треба аналізувати ситуацію, не опускаючи руки зробив для себе правильні висновки. Помилки не потрібно боятись.

## 6. Вправа «Сходинок до вдосконалення»

**Мета гри:** самооцінка своєї професійної діяльності, аналіз досягнутого, поставлення цілей.

Учасники отримують аркуші зі «Сходинами до вдосконалення». Кожна сходинка - це крок до досконалості. На кожній сходинці учасники зображують себе, як вони поступово догнали свої професійні успіхи, зазначивши на нижніх сходинках вже досягнуте, а на верхніх, що потрібно досягнути. Всі учасники презентують і обговорюють свої аркуші.

**Інструкція:** «Вам роздано аркуші, на яких зображено сходинок до вдосконалення, пропоную Вам поставити себе на ту сходинку де Ви знаходитеся на даний час професійного вдосконалення. Потім підпишіть ті сходинок які, Ви вже пройшли, і насамкінець ті сходинок чого Ви бажаєте досягнути, тобто Ваші плани.

**Аналіз вправи:**

Кожен учасник коментує свій професійний шлях. Обмінюються досвідом.

## 7. Вправа «Рюкзак, м'ясорубка, кошик»

Повернімося до наших очікувань. Я пропоную аркушки із записами ваших очікувань з кишень покласти в рюкзак, якщо ви взяли на цьому тренінгу для себе щось нове, у м'ясорубку - якщо вам потрібно щось обміркувати, і - викинути в кошик, якщо вважаєте, що нічого корисного ви не отримали.

## 8. Підсумки заняття

**Тренер:**

Розмірковуючи про сенс і значення великої професії – викладач (науково-педагогічний працівник), її вічність існує притча:

Мандрівник побачив трьох робітників, які штовхали важко навантажені тачки, і запитав кожного, що він робить.

Перший відповів: "Штовхаю цю важку тачку, будь вона проклята".

Другий сказав: "Заробляю на хліб для своєї родини".

А третій гордо вимовив: "Я будую прекрасний храм".

Роблячи одну роботу кожен відчуває своє. Для першого робота була каторгою, і він був дуже нещасний. Другий відчував себе опорою і годувальником сім'ї. В його відповіді - спокійне гідність. Третій був гордий і щасливий будуючи прекрасний храм.

Щастя і успішність науково-педагогічного працівника багато залежить від того скільки він працює над собою, прагне самовдосконалюватись, пізнавати нове, працювати над собою.

#### **Список використаних джерел**

1. Мобільність педагога або чому треба вчитися і змінюватися все життя. URL: <https://dptnz-vpal.org.ua/metodkabinet/944-mobilnst-pedagoga-abo-chomu-treba-vchitisya-zmnyuvatisya-vse-zhittya.html>
2. Професійна мобільність педагога. URL: <http://www.airo.com.ua/profesijna-mobilnist-pedagoga/>

## Додаток М

**Тренінг «Професійна мобільність здобувача вищої освіти»**

**Мета:** Усвідомлювати необхідність розвитку професійної мобільності здобувача вищої освіти. Тренінг мотивує здобувачів до самовдосконалення, рефлексії, оволодіння механізмами комунікативної компетентності. Також створюється сприятливий емоційно – психологічний клімат, для учасників тренінгу, що дає можливість краще засвоїти матеріал .

**Завдання тренінгу:**

- формувати у здобувачів поняття професійної мобільності;
- формувати навички до самоосвіти та самовдосконалення;
- формувати рівень усвідомлення важливості активності та ініціативності своєї роботи;
- вміння працювати в парах та групах;
- створення сприятливих умов для розвитку, виховання успішної особистості та бажання її вчитися упродовж всього життя.

**Необхідні матеріали:**

- кожному з учасників аркуші формату А – 4, олівці, фломастери;
- картинки;
- дерево, листочки, зірочки .

**Хід тренінгу.**

***І. Організаційний етап. Оголошення, представлення теми та очікуваних навчальних результатів.***

***1.1. Привітання.***

Добрий день, шановні учасники тренінгу. Я дуже рада вас бачити і сподіваюсь на нашу плідну співпрацю.

***1.2. Вправа «Мій настрій».***

**Мета:** підготувати учасників до успішної діяльності; створити комфортну атмосферу, гарний настрій.

**Обладнання:** метелики різного кольору: голубий, жовтий, зелений, рожевий. А зараз оберіть, будь ласка, метелики колір якого саме більше подобається .

Психологи доводять:

- що рожевий колір означає оптимізм, гарний настрій;
- жовтий колір – пізнання істини;
- голубий колір – душевний підйом,
- зелений – впевненість в своїх силах.

З таким настроєм ви сьогодні прийшли на тренінг. І ми з радістю розпочнемо нашу спільну роботу .

З гарним настроєм хто прийшов – махніть рукою,

Хто чує мене – кивніть головою,

Хто бачить мене - прощу оком моргнути,

Хто любить дітей прощу поплескати і мугикнути,

Хто найвеселіший - всім усміхніться.

Хто ввічливий-сусідові злегка вклоніться

*Хай вам сонечко сміється, і наука хай дається.*

### ***1.3. Вправа «Очікування».***

**Мета:** сприяти формуванню побажань учасників щодо участі їх у тренінгу; формувати їх професійні прагнення.

**Обладнання:** аркуші – (стікерах) .

Кожен учасник записує на картках - смайликах, що він очікує від сьогоднішньої зустрічі, про що він нове хоче дізнатися? Після цього учасники зачитують вголос свої записи і прикріплює на плакат «Наші очікування».

### ***1.4. Вправа «Давайте дружити».***

**Мета:** дотримуватися злагодженої та продуктивної роботи у групі.

*А зараз ми дружньо ознайомимося із нашими правилами роботи під час тренінгу.*

**А також на нашому тренінгу категорично забороняється:**

відволікатися, сумувати, нудьгувати, думати про домашні турботи, дітей, чоловіка.

**Дозволяється:** щиро висловлювати свою думку, доброзичливо посміхатися колегам, бути активними в обговоренні проблемних питань, вносити раціональні пропозиції та творчі ідеї.

### ***1.5. Оголошення теми тренінга.***

Отже, тема нашого тренінга **«Професійна мобільність здобувача вищої освіти»**. Поняття **«професійна мобільність»** – це «здатність і готовність особистості досить швидко і успішно оволодівати новою технікою і технологією, оволодіння новими знаннями і вміннями, щоб забезпечити ефективність нової професійної діяльності».

Мобільний здобувач – це здобувач-лідер. В чому він виражається?

У впевненості в собі при публічних виступах, взаємодія з іншими людьми, колегами-друзями.

Це людина, яка готова відповісти на питання:

«Чи готовий я до нових методів навчання?

Чи готовий я вивчати нові ідеї і нові концепції?»

Чи готовий я по-новому поглянути на предмети, які викладають?».

### ***1.6. А зараз у нас інформаційне повідомлення.***

Старшому поколінню все нове викликало стурбованість, прикладом може бути, як новий стиль диско і брейк-денс. Масову тривогу викликали панки, «металісти», рокери, важка рок-музика і масове захоплення західним стилем життя. Зараз ці підлітки 80 - х років ХХ ст. стали дорослими і є основними носіями нових демократичних цінностей, діячами ринкової економіки. Вони мають власних дітей. Тож, сьогодні постає питання: «Сучасний студент – який він?».

*Як ви можете описати сучасного студента?*

*Чи змінилися студенти за останні 10 років? Які вони?*

*Якщо студенту треба отримати інформацію, до чого він звернеться? (Так, звісно, більшість отримують інформацію з інтернету).*



### **1.7. Вправа «Асоціативний куц» Сучасний студент...**

Сучасний студент – це акселерат, художня натура з високим рівнем уваги, мрійливості, прагматичні, з високим інтелектом. А високий інтелект – це гарантія того, що такою людиною важко маніпулювати. Однією з найважливіших характеристик їх інтелекту є його пластичність, гнучкість, здатність легко сприймати нову інформацію. Сучасний студент занурений у віртуальний світ, в якому багато небажаної для них інформації. Для того, щоб не "відбирати" у них можливість бути там, але при цьому продуктивно працювати і навчатися, викладач повинен сам навчитися використовувати можливості віртуального світу в навчальних цілях і запропонувати альтернативу студентам, тобто ввести їх в світ природних і людських зв'язків і відносин, передати їм кращі зразки, способів і норми поведінки в усіх сферах життєдіяльності.

### **1.8. Вправа «Знайди правильне рішення».**

**Мета:** навчитися працювати в групах, прислухатися один до одного, проявляти свою ініціативність .

Обладнання: підготовлені запитання для команди, аркуш А4 2 шт.

**Ділимося на дві команди за рахунком «ДЕНЬ НІЧ»**

Які найважливіші риси характерні сучасному здобувачу?

Які найважливіші риси характерні сучасному здобувачу?

**(Кожна із команд отримала одне питання, завдання полягає в тому що ви на листку записуєте групою відповідь і після того один учасник з групи презентує відповіді на питання).**

Час на виконання 5 хв.

### **1.9. Вправа Створення індивідуальних освітніх маршрутів «Сходи до вдосконалення».**

На аркуші «Сходи до вдосконалення» кожен визначає свою сходинку до досконалості. Потрібно зобразити себе на тій сходинці, де кожен себе уявляє відповідно до своїх професійних досягнень. На нижніх сходинках

потрібно означити словами вже досягнуте, а на верхніх – те, чого прагнете досягнути, презентуючи свої аркуші.



### 1.10. Вправа «Успішна професія – успішний здобувач».

**Завдання:** з певної кількості критеріїв вибрати найбільш важливий для Вас.

*Погляньте будь – ласка на дошку, на ній роздруковані критерії.*

*Ваше завдання полягає в тому, щоб ви обрали свій особистий критерій можливо і два, якими ви керуєтеся у своїй роботі, і після того поясніть чому він для вас важливий ?*

- взаємовиручка;
- самоосвіта ;
- висока мотивація до успіху;
- бажання вчитися новому;
- креативність;
- мобільність;
- професіоналізм;
- організованість;
- самореалізація ;
- почуття моральної відповідальності.

### 1.11. Вправа «Мороз і спека».

**Мета:** розвивати в учасників навички саморегуляції.

**Хід вправи:** А зараз ви піднімаєтеся і вільно рухаєтеся по кімнаті, доки не прозвучить команда «Мороз!», після якої учасники повинні завмерти, немов заморожені, напруживши всі частини тіла. Через 10 секунд тренер дає

команду «Спека!», і всі мають розтанути, повністю розслабитися. Далі учасники знову гуляють по кімнаті до наступної команди.

### ***1.12. Вправа «Моя майстерність».***

**Мета:** актуалізувати знання про інноваційні форми і методи навчання, які стимулюють творчий підхід здобувачів в закладі вищої освіти; вміння працювати в команді.

Сьогодні зібралися ті здобувачі для яких важливо оволодіти новими знаннями та вміннями сучасних нетрадиційних форм і методів організації навчально-виховної роботи, які будуть сприяти розвитку творчого пошуку, згуртованість та їхньої активізації в студентському житті.

**Інструкція:** на різнобарвних картках групи мають написати способи підвищення майстерності. *А зараз ми розділимося на три команди (за розрахунком 1, 2, 3) і на різнобарвних листках групи мають написати способи підвищення педагогічної майстерності (має бути 1-2 способи можна і більше, час на виконання 5-7 хвилин).*

Кожна групка презентує свої напрацювання.

### ***1.13. Вправа «Листочки успіху».***

**Мета:** визначити основні проблеми, які виникають у здобувачів вищої освіти удосконалюючи свої знання.

**Інструкція:** обґрунтуйте свій перший крок на шляху до професійного мобільності та запишіть їх на листочки .

Хто написав прошу зачитати і розмістити на дерево.

**Здобувачі вищої освіти повинні вирішувати спільно всі проблеми, що виникають у навчальному процесі підтримуючи один одного.**

### ***1.14. Вправа «Виправдання сподівань» .***

**Мета:** дізнатися про успішність проведеної роботи .

**Завдання:** Напишіть на стікерах свої враження, та прикріпіть їх на плакат Наші сподівання.

### **1.15. Вправа «Коло побажань».**

**Мета:** зблизити учасників тренінгу, закріпити їх знання здобуті на тренінгу.

**Завдання:** Учасники стають в коло і проти годинникової стрілки один учасник звертається до іншого зі словами " **Я бажаю тобі ..... і обнімає** " і так всі по колі.

### **Список використаних джерел**

1. Сходинки професійного вдосконалення. URL: <https://vseosvita.ua/library/shodinki-do-profesijnogo-vdoskonalenna-metodicnij-trening-417997.html>
2. Мобільність педагога або чому треба вчитися і змінюватися все життя. URL: <https://dptnz-vpal.org.ua/metodkabinet/944-mobilnst-pedagoga-abo-chomu-treba-vchitisy-zmnyuvatisya-vse-zhitty.html>
3. Професійна мобільність педагога. URL: <http://www.airo.com.ua/profesijna-mobilnist-pedagoga/>

Додаток Н

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ  
Державний заклад «ЛУГАНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ  
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА»

Кафедра товарознавства,  
торговельного підприємництва та експертизи товарів

## СИЛАБУС

освітнього компонента за вибором

### «Професійна мобільність майбутнього фахівця»

рівень вищої освіти	<u>перший (бакалаврський)</u>
галузь знань	<u>07 Управління та адміністрування</u>
спеціальність	<u>076 Підприємництво, торгівля та біржова діяльність</u>
освітня програма	<u>Товарознавство і комерційна діяльність</u>
освітня програма	<u>Товарознавство та експертиза в митній справі</u>
форма навчання	<u>денна, заочна</u>
мова викладання	<u>українська</u>
форма підсумкового контролю	<u>залік</u>
години/кредити	<u>90 годин / 3 кредити ЄКТС</u>

Старобільськ – 2019

## 1. Інформація про викладача

Таблиця Н. 1

<b>Прізвище ім'я по батькові</b>	Володавчик Вікторія Сергіївна
<b>Наукова ступінь</b>	
<b>Наукове звання</b>	
<b>Посада</b>	асистент кафедри товарознавства, торговельного підприємництва та експертизи товарів
<b>Місце роботи</b>	ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”, навчально-науковий інститут торгівлі, обслуговуючих технологій та туризму, кафедра товарознавства, торговельного підприємництва та експертизи товарів
<b>Резюме</b>	<p>Стаж роботи в університеті 14 років.</p> <p>Стаж педагогічної роботи 9 років.</p> <p>Курси підвищення кваліфікації: Університет менеджменту освіти НАПН України, 2019 рік.</p> <p>Публікації:</p> <p>– Професійна мобільність фахівця як науково-педагогічна проблема. <i>Молодь і ринок. Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка.</i> – 2014. – №1. – С. 88-93.</p>

## Продовження таблиці Н. 1

	<p>– Сутність і структура професійної мобільності. <i>Вісн. Луган. нац. ун-ту імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки</i> : Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка». – 2015. – № 1. – С. 53-59.</p> <p>– Професійна мобільність як міждисциплінарний феномен <i>Вісн. Луган. нац. ун-ту імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки</i> : Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка». – 2015. – № 2 частина 1. – С. 136-141.</p> <p>– Дуальна освіта як інтеграція науково-теоретичної та професійно-практичної підготовки фахівців у закладах вищої освіти <i>Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки</i>: Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка». – 2018.- №1(315) березень 2018, частина 2. - С.66-73.</p>
<b>Адреса кафедри</b>	м. Старобільськ, пл. Гоголя 1
<b>Контакти</b>	050-297-10-03
<b>E-mail</b>	volodavchykviktorija@gmail.com
<b>Консультації</b>	
<b>Час</b>	відповідно до графіку індивідуальних консультацій
<b>Місце</b>	ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”, навчально-науковий інститут торгівлі, обслуговуючих технологій та туризму, кафедра товарознавства, торговельного підприємництва та експертизи товарів, м. Старобільськ, пл. Гоголя, 1

**2. Мета та завдання дисципліни**

*Метою* освітнього компоненту «Професійна мобільність майбутнього фахівця» є засвоєння майбутніми бакалаврами теоретико-методичних засад

процесу формування професійної мобільності як виключно важливої особистісної і фахової характеристики сучасного фахівця на етапі його підготовки в закладі вищої освіти.

Основними завданнями вивчення освітнього компоненту «Професійна мобільність майбутнього фахівця» є поглиблення знань щодо психолого-педагогічної сутності феномену «професійна мобільність особистості»; систематизація наукових уявлень про професійну мобільність як ключову характеристику товаровознавця; стимулювання процесу формування професійної мобільності майбутнього фахівця.

### **3. Згідно з вимогами освітньої програми здобувачі першого (бакалаврського) рівня повинні**

#### **Знати:**

- вимоги до діяльності за спеціальністю;
- нормативно-правове забезпечення і застосовувати його на практиці;
- психолого-педагогічну сутність поняття «професійна мобільність»;
- вимоги до Професійної мобільності фахівця;
- технології формування професійної мобільності фахівця;
- діагностичні методики щодо виявлення рівнів сформованості професійної мобільності фахівця.

#### **Вміти:**

- застосовувати якості професійно мобільного фахівця на практиці.
- працювати у команді, мати навички міжособистісної взаємодії, які дозволяють досягти професійних цілей.
- вирішувати професійні завдання і розв'язувати проблеми у кризових ситуаціях з урахуванням зовнішніх та внутрішніх впливів.



Таблиця Н. 2

<b>Тема 1.</b> Функційна роль курсу «Професійна мобільність майбутнього фахівця».
<b>Тема 2.</b> Професійна мобільність у контексті генези вимог до фахівця
<b>Тема 3.</b> Програмно-змістовне забезпечення формування професійно мобільного фахівця
<b>Тема 4.</b> Професійна мобільність – важлива особистісно-професійна якість фахівця
<b>Тема 5.</b> Професійна мобільність. Успішність. Самовдосконалення.
<b>Тема 6.</b> Діагностика рівнів сформованості професійної мобільності фахівця

**Перелік компетентностей, які забезпечує дана навчальна дисципліна,  
програмні результати навчання**

Таблиця Н. 3

<b>Програмні результати навчання</b>	<b>Компетентності, якими повинен оволодіти здобувач</b>
<p><b>ПРН 1.</b> Використовувати базові знання з підприємництва, торгівлі та біржової діяльності й уміння критичного мислення, аналізу та синтезу в професійних цілях.</p> <p><b>ПРН 2.</b> Застосовувати набуті знання для виявлення, постановки та вирішення завдань за різних практичних ситуацій в підприємницькій, торговельній та біржовій діяльності.</p> <p><b>ПРН 5.</b> Організувати пошук, самостійний відбір, якісну обробку інформації з різних джерел для формування банків даних у сфері підприємництва, торгівлі та біржової діяльності.</p> <p><b>ПРН 6.</b> Вміти працювати в команді, мати навички міжособистісної взаємодії, які дозволяють досягати</p>	<p><b>ІК 1.</b>Здатність розв’язувати складні спеціалізовані завдання та проблеми у сферах підприємницької, торговельної та біржової діяльності або в процесі навчання, що передбачає застосування теорій та методів організації і функціонування підприємницьких, торговельних, біржових структур і характеризується комплексністю та невизначеністю умов.</p> <p><b>ЗК 1.</b> Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу.</p> <p><b>ЗК 2.</b> Здатність застосовувати отримані знання в практичних ситуаціях.</p> <p><b>ЗК 6.</b> Здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел.</p> <p><b>ЗК 7.</b>Здатність працювати в команді.</p>

<p>професійних цілей.</p> <p><b>ПРН 9.</b> Знати вимоги до діяльності за спеціальністю, зумовлені необхідністю забезпечення сталого розвитку України, її зміцнення як демократичної, соціальної і правової держави.</p> <p><b>ПРН 10.</b> Демонструвати здатність діяти соціально відповідально на основі етичних, культурних, наукових цінностей і досягнень суспільства.</p> <p><b>ПРН 12.</b> Володіти методами та інструментарієм для обґрунтування управлінських рішень щодо створення й функціонування підприємницьких, торговельних і біржових структур.</p> <p><b>ПРН 23.</b> Використовувати на практиці законодавство України.</p>	<p><b>ЗК 8.</b> Здатність виявляти ініціативу та підприємливість.</p> <p><b>ЗК 10.</b> Здатність діяти відповідально та свідомо.</p> <p><b>СК 1.</b> Критичне осмислення теоретичних засад підприємницької, торговельної та біржової діяльності.</p> <p><b>СК 2.</b> Здатність обирати та використовувати відповідні методи, інструментарій для обґрунтування рішень щодо створення, функціонування підприємницьких, торговельних і біржових структур.</p> <p><b>СК 3.</b> Здатність здійснювати діяльність у взаємодії суб'єктів ринкових відносин.</p> <p><b>СК 4.</b> Здатність застосовувати інноваційні підходи в діяльності підприємницьких, торговельних та біржових структур.</p> <p><b>СК 5.</b> Здатність визначати та оцінювати характеристики товарів і послуг в підприємницькій, торговельній, біржовій діяльності.</p> <p><b>СК 6.</b> Здатність здійснювати діяльність з дотриманням вимог нормативно-правових документів у сфері підприємницької, торговельної та біржової діяльності.</p> <p><b>СК 7.</b> Здатність визначати і виконувати професійні завдання з організації діяльності підприємницьких, торговельних та біржових структур.</p>
--	--

#### 4. Інформаційний обсяг навчальної дисципліни

Таблиця Н. 4

Назви змістовних тем/ модулів	Кількість годин			
	Усього	У тому числі		
		Лекції	Практичні	Самостійна робота
<b>Змістовний модуль 1</b>	<b>1</b>	<b>2</b>	<b>3</b>	<b>4</b>
<b>Тема 1.</b> Функційна роль курсу «Професійна мобільність майбутнього фахівця». Психолого-педагогічна сутність поняття «професійна мобільність»	<b>17</b>	<b>4</b>	<b>4</b>	<b>9</b>
<b>Тема 2.</b> Професійна мобільність у контексті генези вимог до фахівця	<b>13</b>	<b>2</b>	<b>2</b>	<b>9</b>
<b>Тема 3.</b> Програмно-змістовне забезпечення формування професійно мобільного фахівця	<b>15</b>	<b>4</b>	<b>2</b>	<b>9</b>
<b>Тема 4.</b> Професійна мобільність – важлива особистісно-професійна якість фахівця	<b>15</b>	<b>4</b>	<b>2</b>	<b>9</b>
<b>Тема 5.</b> Професійна мобільність. Успішність. Самовдосконалення.	<b>15</b>	<b>2</b>	<b>4</b>	<b>9</b>
<b>Тема 6.</b> Діагностика рівнів сформованості професійної мобільності фахівця	<b>15</b>	<b>2</b>	<b>4</b>	<b>9</b>
<b>Усього годин</b>	<b>90</b>	<b>18</b>	<b>18</b>	<b>54</b>

## **ТЕМА 1. Функційна роль курсу «Професійна мобільність майбутнього фахівця». Психолого-педагогічна сутність поняття «професійна мобільність»**

Сучасні наукові підходи щодо висвітлення професійної мобільності. Аналіз сутності професійної мобільності у зв'язку з поняттями «професійна мобільність», «професійна діяльність», «професійна компетентність», «професійна активність», «професійна зрілість», «кар'єрний ріст».

## **ТЕМА 2. Професійна мобільність у контексті генези вимог до фахівця**

Генеза вимог до підготовки фахівця товарознавства.

## **ТЕМА 3. Програмно-змістовне забезпечення формування професійно мобільного фахівця**

Мобільність як важлива складова професіоналізму товарознавця, її місце на етапі становлення фахівця в процесі навчання в закладі вищої освіти. Державні стандарти підготовки фахівця. Етапи формування професійної мобільності майбутнього фахівця.

## **ТЕМА 4. Професійна мобільність – важлива особистісно-професійна якість фахівця**

Сутність та структурно-компонентний склад професійної мобільності майбутнього фахівця. Характеристика рівнів сформованості професійної мобільності майбутнього фахівця.

## **ТЕМА 5. Професійна мобільність. Успішність. Самовдосконалення.**

Тренінгове заняття «Професійне самовдосконалення».

Тренінгове заняття «Шлях до успіху»

## ТЕМА 6. Діагностика рівнів сформованості професійної мобільності фахівця

Методика визначення рівнів сформованості професійної мобільності фахівця: методика вивчення спрямованості особистості (В. Смекало, М. Кучер), діагностика особистості на мотивацію до успіху (за Т. Елерсом), тест «Готовність до саморозвитку», анкета на визначення рівня науково-теоретичних та операційних знань, практичних умінь та навичок у галузі товарознавства; методики на визначення критичності та гнучкості мислення (тест Гілфорда), методика оцінки професійної спрямованості (модифікований опитувальник Є. Рогова), опитувальник «Особистісні якості майбутнього товарознавця», методика «Поріг активності» (за Т. Романова); тест «Діагностика творчого потенціалу та креативності», тест «Рішучість», тест діагностики рефлексії І. Пономаренко.

### 5. Методи та засоби діагностики успішного навчання:

- 1) поточний контроль (поточне опитування на лекціях, практичних заняттях);
- 2) періодичний та проміжний контроль (модульна контроль робота: тестові, творчі завдання);
- 3) підсумковий контроль (проводиться після вивчення курсу у формі заліку).

### 6. Розподіл балів та критерії оцінювання

Таблиця Н. 5

Поточне тестування та самостійна робота								Підсумок
Змістовний модуль						КСР	КМР	
Тема 1	Тема 2	Тема 3	Тема 4	Тема 5	Тема 6			
8	6	8	6	10	10	12	40	100

#### Вимоги викладача:

- обов'язкове відвідування навчальних занять;

- своєчасне виконання практичних, модульних завдань, завдань самостійної роботи;
- відпрацювання пропущені заняття або не підготовлені (незадовільні оцінки) на консультаціях;

**Не допустимо:**

- пропуск занять без поважних причин;
- запізнення на заняття, порушення дисципліни;
- користування мобільним телефоном, планшетом чи іншими мобільними пристроями під час заняття (за винятком дозволу викладача при необхідності виконання певних завдань, передбачених навчальною дисципліною);
- списування та плагіат.

**Шкала оцінювання: національна та ECTS**

*Таблиця Н. 6*

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену, курсового проекту (роботи), практики	для заліку
90 – 100	<b>A</b>	відмінно	Зараховано
83-89	<b>B</b>	добре	
75-82	<b>C</b>		
63-74	<b>D</b>	задовільно	
50-62	<b>E</b>		
21-49	<b>FX</b>	незадовільно з можливістю повторного складання	не зараховано з можливістю повторного складання
0-20	<b>F</b>	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

## 7. Список джерел

1. Blau P.M. Duncan O.D. The American Occupational Structure. – New York: Wiley, 1967
2. Бабанский Ю.К. Избранные педагогические труды / Юрий Константинович Бабанский. – М.: Педагогіка, 1989. – 558 с.
3. Вебер М. Наука как призвание и профессия / М. Вебер // Самосознание европейской культуры XX века. – М. : Политиздат, 1991. – С. 130–149.
4. Гуров Ю. С. Образовательные потребности студенческой молодёжи / Ю. С. Гуров, Т. Я. Сильвестрова // Технологии качества жизни. – 2001. – Т.1, №2. – С.41–44.
5. Дворецкая Ю. Психология профессиональной мобильности личности: дис. ... кандидата псих. наук: 19.00.01 / Дворецкая Юлия Юрьевна. – Краснодар, 2007. – 143 с.
6. Дементьева О. Формирование социально-профессиональной мобильности студентов в учреждениях среднего профессионального образования :автореф. ... дис. канд. пед. наук : спец. 13.00.08 – теория и методика профессионального образования / О.М. Дементьева. – М., 2009. – 22 с.
7. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології / І. М. Дичківська – К. : Академвидав, 2004. – 352 с.
8. Дюркгейм Э. О разделении общественного труда / Э. Дюркгейм. – М. : Канон, 1996. – 384 с.
9. Заславская Т.И. Социология экономической жизни: Очерки теории /Т.И.Заславская, Р.В. Рывкина – Новосибирск: Изд-во Новосибирского гос.ун-та, 1991. – 442 с.
10. Игошев Б.М. Развитие профессиональной мобильности специалистов – перспективное направление деятельности педагогического университета /Б.М.Игошев // Научно-педагогический журнал. – 2008. –№6. – С.167-172.
11. Іванченко Є. А. Формування професійної мобільності майбутніх економістів у процесі навчання у вищих навчальних закладах :автореф. дис ...

- канд. пед. наук : спец.13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» / Є. А. Іванченко. – Одеса, 2005. – 20 с.
12. Кожемякіна, Н. І. Соціально-педагогічні умови формування професійної мобільності майбутніх менеджерів- аграріїв [Текст] :автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Н. І. КожемякінаПівденноукраїнський держ. пед. ун-т ім. К.Д. Ушинського. – Одеса, 2006. – 21 с.
13. Кормильцева М. Социально-личностные компетенции студентов как фактор развития их профессиональной мобильности / дис... канд. психол. наук, Екатеринбург, 2009.
14. Кремень В. Освіта і наука в Україні – інноваційні аспекти :Стратегія. Розвиток. Результати / Василь Григорович Кремень. — К. : Грамота, 2005. — С.4
15. Кугель С. Профессиональная мобильность в науке/ С.А. Кугель. – М. : Наука, 1983. – 372 с.
16. Лікарчук І.Л. До питання про державний стандарт професійно-технічної освіти//Педагогіка і психологія.1995. № 4.
17. Мальцева І. Гендерные различия профессиональной мобильности и сегрегация на рынке труда / И.О. Мальцева.-М.: EERC, 2005.- 55 с.
18. Маркс К. Собрание сочинений: в 23 т. Т.3, Т.4, Т.23 / К. Маркс, Ф. Энгельс .-М., 1970.- С. 441, С. 335, С.499
19. Мозырева Т. Текучесть и стабилизация инженерно-технических работников на предприятиях Сибири. – Новосибирск: Наука, 1986. – 158 с.
20. Мурадян Н. Рынок и занятость (социально-экономический анализ и прогноз) / Н.Г.Марадян. – М.: Луч, 1991. – 245 с.
21. Никитина Е. Педагогические условия формирования профессиональной мобильности будущего педагога: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Никитина Елена Александровна. – Иркутск, 2007. – 199 с.
22. Носков М. К теории обучения математике в технических вузах / М. Носков, В. Шершньова.// Педагогіка. – 2005. – №10. С.62–67.



23. Пріма Р. Формування професійної мобільності майбутнього вчителя початкових класів: теорія і практика [монографія] / Раїса Миколаївна Пріма . — Дніпропетровськ : ІМА-ПРЕС, 2009. — С. 101–102.
24. Рыбникова Л. Организация практического обучения в колледже как один из путей формирования социально-профессиональной мобильности специалиста [Электронный ресурс] / Л. И. Рыбникова. – Режим доступа: // <http://www.igrk.ru>
25. Сайфутдинова Е. В. К вопросу о профессиональной мобильности молодежи в условиях становления рыночных отношений / Е. В. Сайфутдинова // Современное состояние и перспективы развития гуманитарных наук : сб. статей. Ч. II. – Одесса, 1997. – С. 38–42.
26. Сорокин П. Человек. Цивилизация. Общество / П. Сорокин ; [пер. с англ.]. – М. : Политиздат, 1992. – 543 с.
27. Сушенцева Л. Вплив інтеграції фундаментальних і спеціальних знань на підготовку професійно-мобільного кваліфікованого робітника / Л. Сушенцова // Теорія і методика професійної освіти. – 2011. – № 2. – С. 97-108.
28. Хорєв, І. Теоретичні проблеми дослідження наукових засад професійної мобільності викладача вищої школи [Текст] / І. Хорєв // Вісник Львівського ун-ту. Сер. педагогіка. – 2009. – Вип. 25, Ч.3. – С. 242 – 249.
29. Шевченко Л. П. Управление качеством образования в профессиональном лицее № 22. // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.biysk.nsu.ru./licey22/WIN/EXPERT/shevc.htm>.
30. Шпекторенко І. Поняття та структура феномену професійної мобільності державного службовця / І.В.Шпекторенко // Університетські наукові записки. – 2007. – №4 (24). – С.467-472
31. Шубкин В. Социология и общество: научное познание и этика науки/В.Н. Шубкин.-М.:ЦСПиМ,2010.- 424 с.

## Електронні ресурси

1. Концепції розвитку упрофесійно-технічної (технічної) освіти України (Розпорядження КМУ №419-р від 12 червня 2019 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/419-2019-p#Text>)
2. Концепції розвитку педагогічної освіти (Наказ МОН України від 1 липня 2018 р. № 776 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-konceptsiyi-rozvitku-pedagogichnoyi-osviti>)
3. Професійна підготовка майбутніх товарознавців в галузі знань 07 Управління та адміністрування, спеціальності 076 Підприємництво, торгівля та біржова діяльність (за спеціалізацією) [Електронний ресурс]. – Режим доступу:  
<https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishchaosvita/zatverdzeni%20standarty/12/21/076-pidpriemnitstvo-torgivlya-ta-birzhova-diyalnist-bakalavr.pdf>.
4. Освітні програми «Товарознавство та експертиза в митній справі» та «Товарознавство і комерційна діяльність» [Електронний ресурс]. – Режим доступу:  
[http://luguniv.edu.ua/wpcontent/uploads/2020/06/pk\\_price\\_dfn\\_2020\\_4.pdf](http://luguniv.edu.ua/wpcontent/uploads/2020/06/pk_price_dfn_2020_4.pdf).

## Додаток О

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ  
Державний заклад «ЛУГАНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ  
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА»

Кафедра товарознавства, торговельного підприємництва та експертизи  
товарів

## СИЛАБУС

освітнього компонента за вибором

**«Soft skills сучасного товарознавця»**

рівень вищої освіти	<u>перший (бакалаврський)</u>
галузь знань	<u>07 Управління та адміністрування</u>
спеціальність	<u>076 Підприємництво, торгівля та біржова діяльність</u>
освітня програма	<b><u>Товарознавство і комерційна діяльність</u></b>
освітня програма	<b><u>Товарознавство та експертиза в митній справі</u></b>
форма навчання	<u>денна, заочна</u>
мова викладання	<u>українська</u>
форма підсумкового контролю	<u>залік</u>
години/кредити	<u>90 годин / 3 кредити ЄКТС</u>

## 1. Інформація про викладача

Таблиця О. 1

<b>Прізвище ім'я по батькові</b>	Володавчик Вікторія Сергіївна
<b>Наукова ступінь</b>	
<b>Наукове звання</b>	
<b>Посада</b>	асистент кафедри товарознавства, торговельного підприємництва та експертизи товарів
<b>Місце роботи</b>	ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”, навчально-науковий інститут торгівлі, обслуговуючих технологій та туризму, кафедра товарознавства, торговельного підприємництва та експертизи товарів
<b>Резюме</b>	<p>Стаж роботи в університеті 14 років.  Стаж педагогічної роботи 9 років.  Курси підвищення кваліфікації: Університет менеджменту освіти НАПН України, 2019 рік.  Публікації:</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>– Професійна мобільність фахівця як науково-педагогічна проблема. <i>Молодь і ринок. Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка.</i> –2014. – №1. – С. 88 – 93.</li> <li>– Сутність і структура професійної мобільності. <i>Вісн. Луган. нац. ун-ту імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки</i> : Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка». – 2015. – № 1. – С. 53-59.</li> <li>– Професійна мобільність як міждисциплінарний феномен. <i>Вісн. Луган. нац. ун-ту імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки</i> : Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка». – 2015. – № 2 частина 1. – С. 136-141.</li> <li>– Дуальна освіта як інтеграція науково-теоретичної та професійно-практичної підготовки фахівців у закладах вищої освіти. <i>Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки</i>: Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка». – 2018. – №1(315) березень 2018, частина2. – С.66 – 73.</li> <li>– Soft skills як необхідний компонент у підготовці майбутнього фахівця товарознавства. <i>Підприємництво,</i></li> </ul>

## Продовження таблиці О. 1

	– торгівля: теоретичні підходи та практичні аспекти розвитку: матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції (м. Старобільськ, 26 – 27 листопада 2020 року). – Харків: Вид-во Іванченка І.С.: Харків, 2020. –С.266–268.
<b>Адреса кафедри</b>	м. Старобільськ, пл. Гоголя 1
<b>Контакти</b>	050-297-10-03
<b>E-mail</b>	volodavchykviktorija@gmail.com
<b>Консультації</b>	
<b>Час</b>	відповідно до графіку індивідуальних консультацій
<b>Місце</b>	ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”, навчально-науковий інститут торгівлі, обслуговуючих технологій та туризму, кафедра товарознавства, торговельного підприємництва та експертизи товарів, м. Старобільськ, пл. Гоголя, 1

## 2. Мета та завдання дисципліни

Особистісна самореалізація та професійна успішність в сучасному нестабільному, невизначеному, складному і неоднозначному, повному надій та оптимізму ринку праці. Сформованість міжпрофесійних, універсальних, корисних для будь-якого виду діяльності м'яких навичок (soft skills), які протиставляються жорстким – спеціальним вузькопрофесійним навичкам (hard skills), оскільки не мають однозначної жорсткої прив'язки до конкретної професійної сфери, дають змогу швидко адаптуватися до нових умов, вибудовувати ефективні стосунки, вирішувати особистісні та професійні проблеми.

Освітній компонент «Soft skills сучасного товарознавця» присвячена вивченню змісту та формуванню особистісних якостей та навичок soft skills у сучасних здобувачів вищої освіти галузі товарознавства.

*Метою* освітнього компоненту «Soft skills сучасного товарознавця» є оволодіння майбутніми бакалаврами сучасними знаннями і компетенціями, які дадуть змогу швидко адаптуватися до нових умов.

*Завданням є розвинути навички комунікабельності, емоційної стабільності, вольова рішучості, схильності до ризику, рефлексивності.*

### **3. Згідно з вимогами освітньої програми здобувачі першого (бакалаврського) рівня повинні**

#### **Знати:**

- вимоги до діяльності за спеціальністю (базові компетенції «soft skills»);
- зміст та психологічні особливості «soft skills», застосовувати їх на практиці;
- вимоги до професійно мобільного товарознавця;
- систему якостей особистості мобільного товарознавця;
- технології (методи, прийоми) розвитку та саморозвитку якостей професійно мобільного товарознавця: комунікабельність, емоційна стабільність, вольова рішучість, схильність до ризику, рефлексивність.

#### **Вміти:**

- володіти прийомами ефективної аргументації і комунікативною компетенцією в цілому;
- аналізувати свої сильні сторони та сфери, де потрібне подальше самовдосконалення;
- працювати у команді, мати навички міжособистісної взаємодії, які дозволяють досягти професійних цілей;
- вміти вирішувати проблемні питання, що виникають в діяльності за умов невизначеності та ризиків;
- володіти навичками комунікації, рефлексивності;
- розвивати в собі емоційну стабільність, вольова рішучість, схильність до ризику;

– формувати індивідуальну траєкторію саморозвитку, особистісного зростання і професійної самореалізації.

*Фахівець повинен володіти такими «м'якими навичками»:*

– **уміння працювати в команді:** вміння слухати, бачити єдину мету і знаходити шляхи її досягнення, поєднувати власні амбіції із колективною справою, готовність підтримати, переконати і знайти компроміс;

– **лідерські якості:** здатність об'єднувати людей навколо соціально значущої мети, вміння брати на себе відповідальність за весь колектив;

– **креативність:** вміння знаходити нестандартні ситуації, нові рішення знайомих ситуацій, здатність генерувати і втілювати в життя нові ідеї;

– **організаторські здібності:** вміння об'єднувати людей, чітко визначати обов'язки відповідно до можливостей кожного, ініціативність і вимогливість до себе і інших;

– **комунікація:** вміння спілкуватися відповідно до ситуації, враховувати міміку і жести, вміння домовлятися, відповідно починати і завершувати розмову, підсумовувати результати розмови, готовність спілкуватися з клієнтами будь-якого віку та доносити інформацію до них;

– **емоційний інтелект:** вміння налагоджувати емоційний контакт, розпізнавати чужі емоції і демонструвати свої;

– **емоційна стабільність:** здатність до взаємодії з людьми (уміння володіти собою, своїм голосом, мімікою, жестами), ефективної діяльності під тиском різних факторів (витримка, емоційна стабільність);

– **вольова рішучість:** здатність підвищувати свою активність, енергійність, оптимізувати організацію психологічних функцій під час виникнення непередбачуваних ситуацій;

– **рефлексивність:** вміння осмислювати та аналізувати власні дії (постановка цілей, причини успіхів і невдач, труднощів, які виникають у процесі реалізації задач).

**Перелік компетентностей, які забезпечує навчальна дисципліна «Soft skills сучасного товарознавця», програмні результати навчання**

Таблиця О. 2

<b>Програмні результати навчання</b>	<b>Компетентності, якими повинен оволодіти здобувач</b>
<p>ПРН 1. Використовувати базові знання з підприємництва, торгівлі і біржової діяльності й уміння критичного мислення, аналізу та синтезу в професійних цілях.</p> <p>ПРН 2. Застосовувати набуті знання для виявлення, постановки та вирішення завдань за різних практичних ситуацій в підприємницькій, торговельній та біржовій діяльності.</p> <p>ПРН 11. Демонструвати базові й структуровані знання у сфері підприємництва, торгівлі та біржової діяльності для подальшого використання на практиці.</p> <p>ПРН 12. Володіти методами та інструментарієм для обґрунтування управлінських рішень щодо створення й функціонування підприємницьких, торговельних і біржових структур.</p> <p>ПРН 15. Оцінювати характеристики товарів і послуг у підприємницькій, торговельній та біржовій діяльності за допомогою сучасних методів.</p> <p>ПРН 17. Вміти вирішувати професійні завдання з організації діяльності підприємницьких, торговельних та біржових структур і розв'язувати проблеми у кризових ситуаціях з урахуванням зовнішніх та внутрішніх впливів.</p>	<p>ІК 1. Здатність розв'язувати складні спеціалізовані завдання та проблеми у сферах підприємницької, торговельної та біржової діяльності або в процесі навчання, що передбачає застосування теорій та методів організації і функціонування підприємницьких, торговельних, біржових структур і характеризується комплексністю та невизначеністю умов</p> <p>ЗК 1. Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу.</p> <p>ЗК 2. Здатність застосовувати отримані знання в практичних ситуаціях.</p> <p>ЗК 8. Здатність виявляти ініціативу та підприємливість.</p> <p>ЗК 10. Здатність діяти відповідально та свідомо.</p> <p>СК 1. Критичне осмислення теоретичних засад підприємницької, торговельної та біржової діяльності.</p> <p>СК 2. Здатність обирати та використовувати відповідні методи, інструментарій для обґрунтування рішень щодо створення, функціонування підприємницьких, торговельних і біржових структур.</p> <p>СК 4. Здатність застосовувати інноваційні підходи в діяльності підприємницьких, торговельних та біржових структур.</p>



#### 4. Інформаційний обсяг навчальної дисципліни

Таблиця О. 3

Назви змістовних тем/ модулів	Кількість годин			
	Усього	У тому числі		
		Лекції	Практичні	Самостійна робота
<b>Змістовний модуль 1</b>	<b>1</b>	<b>2</b>	<b>3</b>	<b>4</b>
<b>Тема 1.</b> Зміст та психологічні особливості «soft skills» сучасного товарознавця	<b>18</b>	<b>4</b>	<b>2</b>	<b>10</b>
<b>Тема 2.</b> Комунікабельність у професійній діяльності майбутнього товарознавця	<b>18</b>	<b>2</b>	<b>4</b>	<b>12</b>
<b>Тема 3.</b> Емоційна стабільність та волява рішучість як індивідуальні якості майбутнього товарознавця	<b>18</b>	<b>4</b>	<b>4</b>	<b>10</b>
<b>Тема 4.</b> Схильність до ризику та мінливість ринку товарів	<b>18</b>	<b>4</b>	<b>4</b>	<b>10</b>
<b>Тема 5.</b> Рефлексивність у професійному розвитку майбутнього товарознавця	<b>18</b>	<b>4</b>	<b>4</b>	<b>12</b>
<b>Усього годин</b>	<b>90</b>	<b>18</b>	<b>18</b>	<b>54</b>

#### Тема 1. Зміст та психологічні особливості «soft skills» сучасного товарознавця

Поняття, сутність та психологічні особливості «soft skills» сучасного товарознавця. Складники професійної мобільності товарознавця. Система якостей професійно мобільного фахівця в галузі товарознавства (комунікабельність, емоційна стабільність, волява рішучість, схильність до ризику, рефлексивність). Уміння аналізувати та оцінювати розвиток ділової кар'єри товарознавця.

## **Тема 2. Комунікабельність у професійній діяльності майбутнього товарознавця**

Поняття та засоби комунікаційних технологій в професійній діяльності майбутніх товарознавців. Комунікативний тренінг.

## **Тема 3. Емоційна стабільність та вольова рішучість як індивідуальні якості майбутнього товарознавця**

Поняття емоційної стабільності та вольової рішучості. Вправи на розвиток емоційної стабільності та вольової рішучості майбутнього товарознавця.

## **Тема 4. Схильність до ризику та мінливість ринку товарів**

Схильність до ризику як психологічна категорія. Сучасний мінливий ринок товарів та ризик як умова їх успішного просування.

## **Тема 5. Рефлексивність у професійному розвитку майбутнього товарознавця**

Поняття рефлексивності. Психологічні механізми рефлексії. Вправи на розвиток рефлексивності у майбутніх товарознавців.

### ***Питання для самостійного опрацювання***

1. Характеристика «жорстких» навичок («hard skills») та «м'яких» навичок, їх роль у професійному становленні особистості.
2. Життєві та кар'єрні навички: гнучкість та пристосовуваність; ініціатива та самоспрямованість; соціальні навички та навички, пов'язані зі співіснуванням різних культур; продуктивність та вміння з'ясувати та враховувати кількісні показники; лідерство та відповідальність.
3. Комунікативні навички: структура, функції комунікації, розвиток комунікативних умінь.
4. Бар'єри в комунікації та техніки активного слухання.

5. Сутність та структура емоційного інтелекту: усвідомлення себе, саморегуляція, емпатія, соціальні навички.

6. Основні аспекти цілепокладання та формулювання цілей. «Дерево цілей», «SMART» технологія постановки цілей.

7. Самомотивація особистісного та професійного навчання, відповідальність у саморозвитку особистості.

8. Індивідуальний план розвитку як власна програма пріоритетних цілей розвитку, кроків і заходів, необхідних для досягнення цих цілей.

**Індивідуальні завдання:** У межах курсу здобувачу вищої освіти пропонується виконати різноманітні **навчально-дослідницькі завдання**(розробка програм, групових кейсів, індивідуальних траєкторій саморозвитку (побудови кар'єри), пам'яток, розв'язання соціально-психологічних проблем клієнта, рекомендації тощо), які передбачають рефлексію, самодіагностику і самопрогнозування та самореалізацію.

### **5. Методи та засоби діагностики успішного навчання:**

1) поточний контроль (поточне опитування на лекціях, практичних заняттях);

2) періодичний та проміжний контроль (модульна контроль робота: тестові, творчі завдання);

3) підсумковий контроль (проводиться після вивчення курсу у формі заліку).

### **6. Розподіл балів та критерії оцінювання**

*Таблиця О. 4*

Поточне тестування та самостійна робота						КСР	КМР	Підсумок
Змістовний модуль								
Тема1	Тема2	Тема3	Тема4	Тема5	Тема6			
8	6	8	6	10	10	12	40	100

**Вимоги викладача:**

- обов'язкове відвідування навчальних занять;
- своєчасне виконання практичних, модульних завдань, завдань самостійної роботи;
- відпрацювання пропущені заняття або не підготовлені (незадовільні оцінки) на консультаціях;

**Не допустимо:**

- пропуск занять без поважних причин;
- запізнення на заняття, порушення дисципліни;
- користування мобільним телефоном, планшетом чи іншими мобільними пристроями під час заняття (за винятком дозволу викладача при необхідності виконання певних завдань, передбачених навчальною дисципліною);
- списування та плагіат.

**Шкала оцінювання: національна та ЄКТС***Таблиця О. 5*

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену, курсового проекту (роботи), практики	для заліку
90 – 100	<b>A</b>	відмінно	Зараховано
83-89	<b>B</b>	добре	
75-82	<b>C</b>		
63-74	<b>D</b>	задовільно	
50-62	<b>E</b>		
21-49	<b>FX</b>	незадовільно з можливістю повторного складання	не зараховано з можливістю повторного складання
0-20	<b>F</b>	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

## 7. Рекомендована література

1. «Soft skills – невід’ємні аспекти формування конкурентоспроможності студентів у XXI столітті». – К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2020. – 90 с.
2. Вердербер Р. Психология общения / Р. Вердербер, К. Вердербер.-СПб.: прайм-ЕВРОЗНАК, 2003. - 320 с.
3. Гоулман Дэниел. Эмоциональный интеллект. Почему он может значить больше, чем IQ/ ДэниелГоулман; пер. с англ. А. П. Исаевой. – 6-е изд. – М.: Манн, Иванов и Фербер, 2018. ISBN978-5-00117-040-2.
4. Кові С. Р. 7 звичок надзвичайно ефективних людей / С. Р. Кові;пер. з англ. О. Любенко. – 2-ге вид., стер. –Харків :Книжковий Клуб “Клуб Сімейного Дозвілля”, 2014. – 384 с.
5. Крашеніннікова Т.В., Поповський А.М., Руколянська Н.В. Українська мова (за професійним спрямуванням): Навчальний посібник. Модульний курс. – Дніпропетровськ: Середняк Т.К., 2015. – 330 с
6. Лукашевич Н.П. Самоменеджмент. Теорія і практика: посібник / Н.П. Лукашевич. – К. :Ніка-Центр, 2007. – 344с.
7. Писаревський І. М. Професійно-комунікативна компетентність (в туризмі): підручник / І. М. Писаревський, С. А. Александрова; Харк. нац. акад. міськ. госп-ва. – Х: ХНАМГ, 2010. – 230 с.
8. Смирнов Б.А. Психология деятельности в экстремальных ситуациях / Б.А. Смирнов, Е.В. Долгополова. – Харьков: Гуманитарный центр, 2007 – 275 с.

## Додаткова література

1. Длугунович Н.А. Soft skills як необхідна складова підготовки ІТ-фахівців / Н.А. Длугунович // Вісник Хмельницького національного університету. – 2014. – №6 (219). – С. 239–242.
2. Коваль К.О. Розвиток «soft skills» у студентів – один з важливих

чинників працевлаштування / К.О. Коваль // Вісник Вінницького політехнічного інституту. - 2015. - №2. – С. 162 – 167.

3. Чкан А. С. Самоменеджмент : навчальний посібник для студентів освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр» напрямку підготовки «Менеджмент» / А.С. Чкан, С.В. Маркова, Н.М. Коваленко. – Запоріжжя: ЗНУ, 2014. – 84 с.

4. Чкан А.С. Самоменеджмент: практикум для студентів освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр» напрямку підготовки «Менеджмент» / А.С. Чкан, О.М. Олійник, С.В.Маркова. – Запоріжжя: ЗНУ, 2015. – 82 с.

#### **Інтернет ресурси:**

1. <https://upk.pp.ua/shho-take-soft-skills-m-vaki-navvchky/>.

2. <https://happymondav.ua/vaki-navvchkv-varto-rozvvvatv>.

3. <https://happymondav.ua/iak-i-navishho-rozvvvatv-navvchkv-maibutnogo>.

4. <https://happymondav.ua/navvchkv-maibutnogo-dlia-robotv>.

5. <https://busines.in.ua/5-porad-yak-staty-komunikabelnoyu-lyudynoyu/>.

5. Гапончук О. М. Тренінг консультативних навичок соціального педагога. Методичні рекомендації / О. М. Гапончук ; за ред. П. М. Гусака. – Луцьк : Вежа – Друк, 2017. – 52 с. (навчально-методичний посібник)  
[Електронний ресурс] // Режим доступу: // URL:<https://www.academia.edu/33832049/%D0%A2%D0%A0%D0%95%D0%9D%D0>.

Додаток П  
Патент на корисну модель № 94538 Функціональна композиція  
«Тріумф»



(11) 94538

(19) UA

(51) МПК (2014.01)  
A23J 1/00

<p>(21) Номер заявки: <b>u 2014 01455</b></p> <p>(22) Дата подання заявки: <b>14.02.2014</b></p> <p>(24) Дата, з якої є чинними права на корисну модель: <b>25.11.2014</b></p> <p>(46) Дата публікації відомостей про видачу патенту та номер бюлетеня: <b>25.11.2014, Бюл. № 22</b></p>	<p>(72) Винахідник: <b>Сєногонова Людмила Іванівна, UA</b></p> <p>(73) Власники: <b>ДЕРЖАВНИЙ ЗАКЛАД "ЛУГАНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА",</b> вул. Оборонна, 2, м. Луганськ, 91011, UA, <b>Сєногонова Людмила Іванівна,</b> квартал Героїв Сталінграда, 8, кв. 67, м. Луганськ, 91006, UA</p>
--	---

(54) Назва корисної моделі:

**ФУНКЦІОНАЛЬНА КОМПОЗИЦІЯ "ТРИУМФ" ДЛЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ХАРЧОВИХ ПРОДУКТІВ (ДЛЯ СПОРТСМЕНІВ)**

(57) Формула корисної моделі:

Композиція для продуктів спортивного харчування, яка відрізняється тим, що містить порошок кореня левзеї сафлоровидної, L-карнітин, гемовітал, комплекс вітамінів в наступному співвідношенні компонентів, %:

порошку кореня левзеї	1,199
сафлоровидної	
L-карнітину	14,982
гемовіталу	80,907
фолієвої кислоти (Bc)	0,042
тіаміну (B <sub>1</sub> )	0,060
рибофлавіну (B <sub>2</sub> )	0,051
піридоксину (B <sub>6</sub> )	0,060
ціанкобаламіну (B <sub>12</sub> )	0,002
нікотинової кислоти PP	0,300
аскорбінової кислоти C	2,397.



Додаток Р  
Патент на корисну модель № 110016 Цукерки для спортсменів «Енергія імпульсу»



(11) **110016**(19) **UA**

(51) МПК (2016.01)  
**A23G 3/00**  
**A61K 36/16** (2006.01)  
**A61P 25/28** (2006.01)

(21) Номер заявки: **u 2016 02063**

(22) Дата подання заявки: **03.03.2016**

(24) Дата, з якої є чинними права на корисну модель: **26.09.2016**

(46) Дата публікації відомостей про видачу патенту та номер бюлетеня: **26.09.2016, Бюл. № 18**

(72) Винахідники:  
**Дрель Віктор Федорович, UA,**  
**Сєногонова Галина Ігорівна, UA,**  
**Сєногонова Людмила Іванівна, UA,**  
**Ємельянова Олена Олександрівна, UA**

(73) Власники:  
**Дрель Віктор Федорович,**  
 вул. Гоголя, 1, м.  
 Старобільськ, 92703, UA,  
**Сєногонова Людмила Іванівна,**  
 вул. Гоголя, 1, м.  
 Старобільськ, 92703, UA,  
**Сєногонова Галина Ігорівна,**  
 вул. Мілютенка, 6-а, кв. 93, м.  
 Київ, 02156, UA,  
**Ємельянова Олена Олександрівна,**  
 вул. Гоголя, 1, м.  
 Старобільськ, 92703, UA,  
**ДЕРЖАВНИЙ ЗАКЛАД**  
**"ЛУГАНСЬКИЙ**  
**НАЦІОНАЛЬНИЙ**  
**УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА**  
**ШЕВЧЕНКА",**  
 вул. Гоголя, 1, м.  
 Старобільськ, 92703, UA

Додаток С  
Патент на корисну модель № 110017 Функціональна композиція  
«Енергія імпульсу»



(11) **110017**(19) **UA**

(51) МПК (2016.01)  
A23L 2/00  
A61K 36/16 (2006.01)  
A61P 25/28 (2006.01)

(21) Номер заявки: **u 2016 02064**  
(22) Дата подання заявки: **03.03.2016**  
(24) Дата, з якої є чинними права на корисну модель: **26.09.2016**  
(46) Дата публікації відомостей про видачу патенту та номер бюлетеня: **26.09.2016, Бюл. № 18**

(72) Винахідники:  
**Дрель Віктор Федорович, UA,**  
**Сєногонова Людмила Іванівна, UA,**  
**Сєногонова Галина Ігорівна, UA,**  
**Ємельянова Олена Олександрівна, UA**

(73) Власники:  
**Дрель Віктор Федорович,**  
вул. Гоголя, 1, м.  
Старобільськ, 92703, UA,  
**Сєногонова Людмила Іванівна,**  
вул. Гоголя, 1, м.  
Старобільськ, 92703, UA,  
**Сєногонова Галина Ігорівна,**  
вул. Мілютенка, 6-а, кв. 93, м.  
Київ, 02156, UA,  
**Ємельянова Олена Олександрівна,**  
вул. Гоголя, 1, м.  
Старобільськ, 92703, UA,  
**ДЕРЖАВНИЙ ЗАКЛАД "ЛУГАНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА",**  
вул. Гоголя, 1, м.  
Старобільськ, 92703, UA

Додаток Т

## Патент на корисну модель № 127935 Цукерки для спортсменів «Олімп»



(11) **127935**(19) **UA**

(51) МПК

**A23G 3/36 (2006.01)**(21) Номер заявки: **u 2018 02929**(22) Дата подання заявки: **23.03.2018**(24) Дата, з якої є чинними права на корисну модель: **27.08.2018**(46) Дата публікації відомостей про видачу патенту та номер бюлетеня: **27.08.2018, Бюл. № 16**

(72) Винахідники:

**Сєногонова Людмила Іванівна, UA,**  
**Дрель Віктор Федорович, UA,**  
**Володавчик Вікторія Сергіївна, UA,**  
**Чумак Михайло Михайлович, UA,**  
**Воронова Олена Василівна, UA,**  
**Сєногонова Галина Ігорівна, UA**

(73) Власники:

**Сєногонова Людмила Іванівна,**  
 площа Гоголя, 1, м. Старобільськ, 92703, UA,  
**Дрель Віктор Федорович,**  
 площа Гоголя, 1, м. Старобільськ, 92703, UA,  
**Володавчик Вікторія Сергіївна,**  
 площа Гоголя, 1, м. Старобільськ, 92703, UA,  
**Воронова Олена Василівна,**  
 площа Гоголя, 1, м. Старобільськ, 92703, UA,  
**Чумак Михайло Михайлович,**  
 площа Гоголя, 1, м. Старобільськ, 92703, UA,  
**ДЕРЖАВНИЙ ЗАКЛАД "ЛУГАНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА",**  
 площа Гоголя, 1, м. Старобільськ, 92703, UA,  
**Сєногонова Галина Ігорівна,**  
 площа Гоголя, 1, м. Старобільськ, 92703, UA

(54) Назва корисної моделі:

**ЦУКЕРКИ ДЛЯ СПОРТСМЕНІВ "ОЛІМП"**

(57) Формула корисної моделі:

Додаток У  
Патент на корисну модель № 127936 Функціональна композиція  
«Олімп» для спеціальних харчових продуктів



(11) **127936**(19) **UA**(51) **МПК**  
**A23L 2/39 (2006.01)**

- (21) Номер заявки: **u 2018 02930**
- (22) Дата подання заявки: **23.03.2018**
- (24) Дата, з якої є чинними права на корисну модель: **27.08.2018**
- (46) Дата публікації відомостей про видачу патенту та номер бюлетеня: **27.08.2018, Бюл. № 16**

- (72) Винахідники:  
**Сєногонова Людмила Іванівна, UA,**  
**Дрель Віктор Федорович, UA,**  
**Володавчик Вікторія Сергіївна, UA,**  
**Чумак Михайло Михайлович, UA,**  
**Воронова Олена Василівна, UA,**  
**Сєногонова Галина Ігорівна, UA**

- (73) Власники:  
**Сєногонова Людмила Іванівна,**  
площа Гоголя, 1, м. Старобільськ, 92703, UA,  
**Дрель Віктор Федорович,**  
площа Гоголя, 1, м. Старобільськ, 92703, UA,  
**Володавчик Вікторія Сергіївна,**  
площа Гоголя, 1, м. Старобільськ, 92703, UA,  
**Воронова Олена Василівна,**  
площа Гоголя, 1, м. Старобільськ, 92703, UA,  
**Чумак Михайло Михайлович,**  
площа Гоголя, 1, м. Старобільськ, 92703, UA,  
**ДЕРЖАВНИЙ ЗАКЛАД "ЛУГАНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА",**  
площа Гоголя, 1, м. Старобільськ, 92703, UA,  
**Сєногонова Галина Ігорівна,**  
площа Гоголя, 1, м. Старобільськ, 92703, UA

(54) Назва корисної моделі:

**ФУНКЦІОНАЛЬНА КОМПОЗИЦІЯ "ОЛІМП" ДЛЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ХАРЧОВИХ ПРОДУКТІВ (ДЛЯ СПОРТСМЕНІВ)**

(57) Формула корисної моделі:



Додаток Ф

## Патент на корисну модель № 143654 Цукерки для спортсменів «Рекорд»



(11) **143654**(19) **UA**(51) МПК  
**A23G 3/36 (2006.01)**

- (21) Номер заявки: **u 2020 00762**
- (22) Дата подання заявки: **10.02.2020**
- (24) Дата, з якої є чинними права на корисну модель: **10.08.2020**
- (46) Дата публікації відомостей про видачу патенту та номер бюлетеня: **10.08.2020, Бюл. № 15**
- (72) Винахідник:  
**Сєногонова Людмила Іванівна, UA**
- (73) Власники:  
**Сєногонова Людмила Іванівна,**  
пл. Гоголя, 1, м. Старобільськ,  
Луганська обл., 92703, UA,  
**ДЕРЖАВНИЙ ЗАКЛАД**  
**"ЛУГАНСЬКИЙ**  
**НАЦІОНАЛЬНИЙ**  
**УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА**  
**ШЕВЧЕНКА",**  
пл. Гоголя, 1, м. Старобільськ,  
Луганська обл., 92703, UA

(54) Назва корисної моделі:

**ЦУКЕРКИ ДЛЯ СПОРТСМЕНІВ "РЕКОРД"**

(57) Формула корисної моделі:

Цукерки спеціального призначення для харчування спортсменів, що містять корпус із концентрату білкового з молочної сироватки, подрібнених волоських сушених горіхів, родзинок, кураги, глазури кондитерської, стружки ананасової, глазури шоколадною глазурю, які **відрізняються** тим, що додатково містять функціональну композицію "Рекорд," при наступному співвідношенні компонентів на 1 тону готової продукції, кг:

корпус:

концентрат білковий з молочної сироватки	71,5
курага	145,0
виноград сушений (кишмиш)	162,0
ядро горіха волоського сушене	116,0
глазур шоколадна	81,0
стружка ананасова	91,0
функціональна композиція "Рекорд"	133,5
глазур шоколадна (для поверхні)	200,0.

Додаток Х

**Патент на корисну модель № 143965 Функціональна композиція  
«Рекорд» для продуктів спеціального дієтичного споживання**



(11) **143965**(19) **UA**

(51) МПК (2020.01)

**A23L 2/00****A23L 2/39** (2006.01)**A61K 36/16** (2006.01)**A61P 25/28** (2006.01)(21) Номер заявки: **u 2020 00763**(22) Дата подання заявки: **10.02.2020**(24) Дата, з якої є чинними права на корисну модель: **25.08.2020**(46) Дата публікації відомостей про видачу патенту та номер бюлетеня: **25.08.2020, Бюл. № 16**

(72) Винахідники:

**Сєногонова Людмила Іванівна, UA,****Дрель Віктор Федорович, UA,****Володавчик Вікторія****Сергіївна, UA,****Меняйленко Олександр****Сергійович, UA**

(73) Власники:

**Сєногонова Людмила Іванівна,**

площа Гоголя, 1, м.

Старобільськ, 92703, UA,

**Дрель Віктор Федорович,**

площа Гоголя, 1, м.

Старобільськ, 92703, UA,

**Володавчик Вікторія****Сергіївна,**

площа Гоголя, 1, м.

Старобільськ, 92703, UA,

**ДЕРЖАВНИЙ ЗАКЛАД****"ЛУГАНСЬКИЙ****НАЦІОНАЛЬНИЙ****УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА****ШЕВЧЕНКА",**

пл. Гоголя, 1, м. Старобільськ,

Луганська обл., 92703, UA,

**Меняйленко Олександр****Сергійович,**

площа Гоголя, 1, м.

Старобільськ, 92703, UA

(54) Назва корисної моделі:

**ФУНКЦІОНАЛЬНА КОМПОЗИЦІЯ "РЕКОРД" ДЛЯ ПРОДУКТІВ СПЕЦІАЛЬНОГО ДІЄТИЧНОГО СПОЖИВАННЯ (ДЛЯ СПОРТСМЕНІВ)**

(57) Формула корисної моделі:

Композиція для продуктів спеціального дієтичного споживання (для спортсменів), яка відрізняється тим, що містить сухий екстракт трибулусу, таурину, сухий екстракт заманихи, сухий екстракт родіоли рожевої, у наступному співвідношенні компонентів, мас. %:

сухий екстракт трибулусу	0,974
таурин	22,472
сухий екстракт заманихи	1,498
сухий екстракт родіоли рожевої	2,996



**Міністерство освіти і науки України**  
**Державний заклад**  
**«ЛУГАНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**  
**імені ТАРАСА ШЕВЧЕНКА»**

пл. Гоголя, 1, м. Старобільськ, 92703  
 тел./факс: (06461) 2-40-61, 097-567-20-45  
 e-mail: mail@luguniv.edu.ua, www.luguniv.edu.ua

*01.09.2020 № 1/803/1*

**ДОВІДКА**

про впровадження результатів дисертаційної роботи  
 Володавчик Вікторії Сергіївни  
 на тему: **«Формування професійної мобільності майбутніх товарознавців у процесі фахової підготовки»**, представленої на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти, в освітній процес Державного закладу «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

Основні положення дисертаційного дослідження Володавчик Вікторії Сергіївни на тему: «Формування професійної мобільності майбутніх товарознавців у процесі фахової підготовки» було впроваджено в освітній процес ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка» протягом 2016–2020 рр.

Розроблені й апробовані В. С. Володавчик педагогічні умови формування професійної мобільності майбутніх товарознавців у процесі фахової підготовки дозволили сформувати у здобувачів вищої освіти стійку мотивацію на досягнення успіху й потребу постійного самовдосконалення в умовах мінливості ринку товарів, систему науково-теоретичних та операційних знань у галузі товарознавства, критичність та гнучкість мислення, індивідуально-психологічні якості, практичні уміння і навички, активність та креативність у вирішенні професійних задач тощо, а в цілому – підвищити рівень професійної

мобільності як необхідної особистісної якості сучасного фахівця в галузі товарознавства.

Найбільш ефективними засобами формування професійної мобільності стали: реалізація вибіркового освітнього компоненту «Професійна мобільність фахівця», упровадження комплексу вправ на критичність і гнучкість мислення, тренінгів на формування стійкої мотивації успіху як для студентів, так і для викладачів та ін.

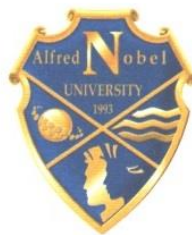
У цілому у ході експериментального дослідження було підтверджено ефективність педагогічних умов формування професійної мобільності майбутніх товарознавців у процесі фахової підготовки, що дозволяє рекомендувати матеріали, розроблені В. С. Володавчик, до використання в освітньому процесі інших ЗВО України.

В. о. ректора



Сергій САВЧЕНКО

УНІВЕРСИТЕТ  
імені  
АЛЬФРЕДА НОБЕЛЯ



ALFRED NOBEL  
UNIVERSITY

вул. Січеславська Набережна, 18, м. Дніпро, Україна, 49000  
тел. +38 (056) 370-36-26, fax.: +38 (0562) 31-20-33  
e-mail: info@duan.edu.ua, duan.edu.ua

18, Sicheslavs'ka Naberezhna Str., Dnipro, 49000, Ukraine  
tel.: +38 (056) 370-36-26, fax.: +38 (0562) 31-20-33  
e-mail: info@duan.edu.ua, duan.edu.ua

№ 531/2 від 01.09.2020

### ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційної роботи  
**Володавчик Вікторії Сергіївни**  
на тему: **«Формування професійної мобільності майбутніх товарознавців у процесі фахової підготовки»**  
в освітній процес Університету імені Альфреда Нобеля

Результати дисертаційного дослідження Володавчик В. С. «Формування професійної мобільності майбутніх товарознавців у процесі фахової підготовки» на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти було апробовано в освітньому процесі кафедри міжнародної торгівлі і підприємництва Університету імені Альфреда Нобеля.

Зокрема, у процесі викладання дисципліни «Товарознавство. Харчові продукти. Непродовольчі товари» в межах освітньо-професійної програми «Підприємництво, торгівля та біржова діяльність» проведено експеримент щодо впровадження запропонованої автором педагогічної системи формування професійної мобільності майбутніх фахівців.

Результати проведеної експериментальної роботи мають науково-теоретичне і практичне значення та підтверджують адаптацію теоретичної й практичної готовності здобувачів вищої освіти до виконання професійних обов'язків в умовах мінливості товарного ринку.

Окремі матеріали дисертаційного дослідження використовуються для змістового наповнення навчально-методичного забезпечення з дисциплін товарознавчого спрямування на першому (бакалаврському) освітньому рівні, зокрема, силабусів в частині обґрунтування методів викладання, навчання та політики курсу.

Запропоновані для апробації результати дослідження В. С. Володавчик отримали позитивну оцінку на кафедрі міжнародної торгівлі і підприємництва всіх учасників експерименту – здобувачів і науково-педагогічних працівників.

На підставі наведеного вище є підстави для рекомендації до використання матеріалів В. С. Володавчик в освітньому процесі закладів вищої освіти для методичного і навчального супроводження підготовки фахівців зі спеціальності 076 «Підприємництво, торгівля та біржова діяльність».

**ПРОРЕКТОР ІЗ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ  
ЯКОСТІ ВИЩОЇ ОСВІТИ**

**І.С. ШКУРА**

УНІВЕРСИТЕТ СЕРТИФІКОВАНО ТА АКРЕДИТОВАНО МІЖНАРОДНИМИ ОРГАНІЗАЦІЯМИ  
THE UNIVERSITY HAS BEEN CERTIFIED AND ACCREDITED BY INTERNATIONAL ORGANIZATIONS





**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ  
СХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ  
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ДАЛЯ**

просп. Центральний, 59А, м. Сєверодонецьк, Луганська обл., 93406,  
тел./факс: (06452)4-03-42, <http://www.snu.edu.ua/>, e-mail: [uni@snu.edu.ua](mailto:uni@snu.edu.ua), [uni.snu.edu@gmail.com](mailto:uni.snu.edu@gmail.com)  
код ЄДРПОУ 02070714

*21.09.2020* № *925/1-01* На № \_\_\_\_\_ Від \_\_\_\_\_

**ДОВІДКА**

про впровадження результатів дисертаційної роботи  
**Володавчик Вікторії Сергіївни «Формування професійної мобільності  
майбутніх товарознавців у процесі фахової підготовки»**, поданої на здобуття  
наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю  
13.00.04 – теорія і методика професійної освіти, в освітній процес  
Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля

Протягом 2017–2020 рр. в освітній процес навчально-наукового інституту економіки і управління Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля впроваджувалися результати дисертаційного дослідження Володавчик В. С. «Формування професійної мобільності майбутніх товарознавців у процесі фахової підготовки».

Реалізація теоретичних, практичних та методичних матеріалів відбувалася на різних курсах спеціальності 076 «Підприємництво, торгівля та біржова діяльність». Так, на початковому етапі було проведено первинну діагностику рівня сформованості професійної мобільності у майбутніх фахівців на основі використання розроблених автором критеріальної бази та комплексу діагностичних методик. Отримавши низький рівень професійної мобільності за всіма критеріями, в освітній процес було впроваджено розроблені дисертанткою педагогічні умови формування професійної мобільності майбутнього фахівця та низку освітніх компонентів, окремих модулів, тем, тренінгів, вправ («Soft skills сучасного фахівця», «Професійна мобільність», «Професійне самовдосконалення», «Шлях до успіху», вправи на розвиток критичного та гнучкого мислення, емоційної стійкості, рефлексії, комунікативності тощо) у їх межах. Результати контрольної діагностики показали підвищення рівня професійної мобільності у студентів спеціальності 076 «Підприємництво, торгівля та біржова діяльність» за всіма критеріями, що дозволяє говорити про ефективність педагогічних умов та доцільність їх використання в процесі фахової підготовки в інших ЗВО України.

Перший проректор



Дмитро МАРЧЕНКО